
MULTIDIMENSIONALITY OF UKRAINIAN-POLISH COOPERATION: GENESIS, PARTICULARITIES AND PROSPECTS

Science editors:

T. Agramovich-Leik, Ya. Turchyn, O. Horbach

OLSZTYN – LVIV

IZDEVNIECĪBA
BALTIJA
PUBLISHING

2022

Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects: Scientific monograph [science eds. T. Astramovich-Leik, Ya. Turchyn, O. Horbach]. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 360 p.

Reviewers:

Tsebenko O. O. – PhD in Political Science, Senior Lecturer at the Department of Political Science and International Relations, Lviv Polytechnic National University;

Ivasechko O. Ya. – PhD in Political Science, Senior Lecturer at the Department of Political Science and International Relations, Lviv Polytechnic National University.

Recommended for publishing by the Academic Council of the Institute of Humanities and Social Sciences, Lviv Polytechnic National University
Minutes No. 7 dated June 27, 2022

The authors are responsible for the articles' content

ISBN 978-9934-26-232-6
ISBN 978-83-66259-37-9

© Lviv Polytechnic National University, 2022
© Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, 2022

CONTENTS

FOREWORD	6
Mykhailo Aleksandrov PRESERVATION OF NATIONAL MEMORY IN UKRAINE AND POLAND: LEGAL ASPECT.....	15
Volodymyr Bondar THE CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS OF NATIONAL MINORITIES IN PUBLIC POLICY. THE EXPERIENCE OF POLAND FOR UKRAINE.....	26
Taras Vaida ANALYSIS OF RETROSPECTIVE UKRAINIAN-POLISH RELATIONS AND THEIR INFLUENCE ON THE FORMATION OF THE PRYCARPATHIAN VILLAGE (ON THE EXAMPLE OF BEREZHNYTSIA, LVIV REGION).....	39
Zoriana Hbur PECULIARITIES OF ACTIVITIES OF NATIONAL MINORITIES IN UKRAINE AND POLAND.....	54
Mykola Hetmanchuk PARTICIPATION OF RUSSIAN SS IN THE SUPPRESSION OF THE WARSAW UPRISING OF 1944: MODERN APPROACHES TO COVERING THE PROBLEM OF MILITARY COLLABORATIONISM.....	72
Oksana Godovańska POLISH-UKRAINIAN RELATIONS: REMINISCENCES IN ORAL HISTORICAL NARRATIVES.....	86
Dmytro Hontar UKRAINIAN-POLISH RELATIONS IN WESTERN UKRAINE (1939–1945): HISTORIOGRAPHICAL ASPECT.....	94
Yurii Hrytsevych OSKAR KOLBERG'S FOLKLORE RECORDS AS DIALECTOGRAPHICAL MATERIAL: GRAMMATICAL LEVEL.....	110

Hanna Hubina ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF NON-RESIDENTS EMPLOYMENT IN AGROBUSINESS SPHERE (UKRAINE AND POLAND EXPERIENCES).....	122
Andrii Dubovoi JUSTICE IN MODERN LAW OF UKRAINE AND POLAND: COMPARATIVE AND LEGAL CHARACTERISTICS.....	137
Olena Diakova, Daniil Topchy REFLECTION OF THE LIFE OF POLES ON THE PAGES OF POLONIA CHARKOVA MAGAZINE.....	149
Olena Zabolotna PSYCHOLOGICAL INFLUENCE OF FOOD ADVERTISING ON CONSUMER BEHAVIOR IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN-POLISH RELATIONS.....	163
Oksana Ivanytska POLISH-UKRAINIAN RELATIONS IN THE FIELD OF EDUCATIONAL-SCIENTIFIC DIPLOMACY.....	176
Liubov Hnytska UKRAINIAN-POLISH “COMMUNICATIVE SPACE” OF ARTISTIC UNITY.....	188
Tetiana Kablova AESTHETOSPHERE OF UKRAINIAN AND EUROPEAN CULTURE OF THE XXI CENTURY.....	202
Artem Kokosh PROBLEM OF DP CAMPS IN BAVARIA: UKRAINIAN AND POLISH EXPERIENCE.....	213
Yurii Latysh PROBLEMS OF FORMATION OF EUROPEAN CULTURE OF HISTORICAL MEMORY IN UKRAINE: HOLOCAUST, DECOMMUNIZATION, UKRAINIAN-POLISH “MEMORY WARS”.....	227
Kyrylo Mieliekiestsev THE PRO-EUROPEAN AND PRO-ATLANTIC INFLUENCE OF THE CONSULATES GENERAL OF THE REPUBLIC OF POLAND IN UKRAINIAN REGIONS.....	242
Olena Nezhynska PSYCHOLOGICAL SUPPORT, ASSISTANCE AND LEADERSHIP IN THE CONTEXT OF MILITARY REALITY IN POLISH-UKRAINIAN RELATIONS.....	255

Yurii Onishchuk LEGAL BASIS OF ADVOCACY: THE EXPERIENCE OF POLAND AND THE PROSPECTS OF UKRAINE.....	267
Oksana Piatkovska FUNCTIONAL PRIORITIES OF UKRAINIAN MIGRANT ORGANIZATIONS IN POLAND AFTER THE BEGINNING OF RUSSIA’S FULL-SCALE AGGRESSION.....	279
Olesia Riabushkina, Andrii Holtsov POLISH-UKRAINIAN RELATIONS AND PROSPECTS OF THEIR DEVELOPMENT.....	292
Nataliia Svnarenko POLISH-UKRAINIAN COOPERATION BASED ON EDUCATIONAL, CULTURAL, ECONOMIC ACHIEVEMENTS: PROBLEMS AND PROSPECTS.....	302
Iryna Skakalska POLISH EDUCATIONAL AND CULTURAL SPACE IN KREMENETS (FROM XIX CENTURY TO THE PRESENT).....	316
Karina Soldatova DEVELOPMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN HETMAN IVAN SAMOILOVYCH (1672–1687) AND KING JAN III SOBIESKI (1674–1696).....	328
Nataliia Filipchuk, Yuliia Hryshchenko, Svitlana Solomakha EXPERIENCE OF CULTURAL CREATIVE ACTIVITY OF MUSEUM INSTITUTIONS IN UKRAINE AND POLAND.....	340
Ivan Khoma MEMORY OF OPERATION “VISLA” IN THE INFORMATION SPACE OF UKRAINE.....	350

ПЕРЕДМОВА

У світовій історії відбуваються події, які змінюють наші звички, поведінку, потреби та досвід. У 2014 році, після нападу Росії на мирну Україну, ситуація для цієї країни та її громадян змінилася. Тогочасна реакція більшості країн і міжнародних організацій була невідчутною для агресора, хоча українці вже тоді платили найвищу ціну за вибір свободи і демократії... ціною життя своїх чоловіків, батьків, братів і сестер. Ці вісім років були також ціною економічних втрат, яких зазнало все українське суспільство, включно зі світом науки. Майже весь цей час – офіційно з травня 2015 року – Інститут політичних наук Вармінсько-Мазурського університету співпрацює з Інститутом гуманітарних і соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка». Координатором від УВМ є д-р хаб. Тереса Астромовіч-Лейк, проф. УВМ, а від Львівської політехніки – проф. Ярина Турчин. Результатом цієї співпраці є численні стажування в Ольштині та Львові, спільні гранти, присвячені національним меншинам, програма ERASMUS+ та Візит-професор в обох університетах, монографії, статті в престижних наукових журналах, навчання за програмою подвійних дипломів, конференції та семінари, а також польсько-українські наукові форуми, які відбуваються по чергово – в Ольштині непарні та у Львові – парні.

У Форумі беруть участь дипломати, політики, представники місцевої влади, викладачі, докторанти, студенти, журналісти, працівники культури та представники польської меншини у Львові та української меншини в Ольштині. Наразі відбулося сім едіцій цього циклічного польсько-українського наукового заходу, п'ять із яких у реальних умовах. На жаль, спочатку пандемія, а тепер війна призвели до того, що особисті зустрічі в Ольштині та Львові трансформовано в онлайн-формат, але важливо є те, щоб навіть у зміненому форматі співпраця могла продовжуватися і могла розвиватися в складних для українських партнерів умовах. Організатори наголошують на тому, що завдяки онлайн -формату за останні два роки форуми розширилися на інші дослідницькі центри з усієї України, особливо з центральної та східної частини країни. У сьомому форумі взяла участь 171 особа. Доповідачі – викладачі, докторанти та студенти, які представили

59 академічних центрів Польщі та України, в тому числі тільки 51 з України. Це доводить, що дистанційний формат має свої переваги.

Від першого Форуму в Ольштині у 2015 році відбуваються круглі столи за участю депутатів Сейміку Вармінсько-Мазурського воєводства та представників української меншини Вармінсько-Мазурського воєводства. У 2021 році до форуму долучилися депутати Львівської обласної ради та лідери польської меншини у Львівській області. Тому форум став платформою для співпраці між посадовцями місцевого самоврядування та представниками громадянського суспільства. Наразі круглі столи були присвячені питанням реформи місцевого самоврядування в Україні, національним меншинам у Польщі та Україні, співпраці місцевого самоврядування Вармінсько-Мазурського воєводства та Львівської області, 70-й та 75-й річниці операції «Вісла».

Ця монографія за назвою «БАГАТОВИМІРНІСТЬ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ СПІВПРАЦІ: ГЕНЕЗА, ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ» є результатом наукової дискусії в рамках VII Польсько-українського наукового форуму «ПОЛЬЩА ТА УКРАЇНА В СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ: – міжкультурний діалог – роль національних меншин – виклики та загрози». З-поміж запрошених гостей були присутні: проректор УВМ професор Павел Вельгош; проректор НУЛП професор Наталія Чухрай; Віце-Маршалек Вармінсько-Мазурського воєводства Мирон Сич; Посол України в Польщі Андрій Дециця; Генеральний консул України в Гданську Олександр Плодистий; голова Сейміку Вармінсько-Мазурського воєводства Бернадета Гордеюк; голова бюджетної комісії Львівської обласної ради Володимир Квурт, який представляв голову Львівської обласної ради Ірину Гримак; депутат Київської міської ради та Верховної Ради України VIII скликання Дмитро Білоцеркович, який представляв мера Києва, що героїчно боронить у цій війні Київ; єпископ Ольштинсько-Гданської єпархії Греко-Католицької Церкви д-р Аркадіуш Трохановський; директор TVP Nauka Роберт Шай; декан факультету суспільних наук Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині проф. Йоанна Остроух-Камінська; голова Ради Гельсінської фундації з прав людини Данута Пшивара; професор Інституту економіки та менеджменту НУЛП та депутат Верховної Ради України VIII скликання Оксана Юринець; директор Інституту політичних наук Вармінсько-

Мазурського університету в Ольштині проф. Аркадіуш Жуковський; директор Інституту гуманітарних і соціальних наук НУЛП проф. Ярина Турчин; лідер польської меншини у Львові Артур Жак; лідер української меншини в Ольштині Стефан Мігус. Модерувала захід голова наукового комітету VII форуму д-р габ Тереса Астратовіч-Лейк, проф. УВМ. Співорганізатором VII польсько-українського наукового форуму виступив Ольштинський осередок Об'єднання українців у Польщі. Захід відбувся під патронатом Ректора УВМ в Ольштині проф. Єжи Пшиборовського та Маршалка Вармінсько-Мазурського воєводства д-р Густава Марека Бжезіна.

У перший день відбувся круглий стіл на тему: «З минулого в майбутнє – до 75-ї річниці операції «Вісла». Зі вступною лекцією виступив доцент Іван Хома з Національного університету «Львівська політехніка». У другій частині круглого столу за тематикою «Співпраця польського та українського суспільств на рівні регіональних урядів та національних меншин» взяли участь представники місцевого самоврядування, зокрема депутати Вармінсько-Мазурського воєводства (Мирон Сич – заступник Маршалка Вармінсько-Мазурського воєводства; Ярослав Слома – голова комісії до справ національних та етнічних меншин Сейміку Вармінсько-Мазурського воєводства; Марек Хиль – голова бюджетної та фінансової комісії Сейміку Вармінсько-Мазурського воєводства; Тадеуш Політевіч – голова комісії здоров'я Сейміку Вармінсько-Мазурського воєводства; Збігнев Хомза – заступник голови Сейміку Вармінсько-Мазурського Воєводства; Тереса Астратовіч-Лейк, д-р хаб., проф. УВМ, голова комісії міжнародного співробітництва Сейміку Вармінсько-Мазурського воєводства; Ярослав Когут – заступник старости Лідзбарського повіту) та Львівської обласної ради (Соломія Риботицька – заступник голови комісії з питань історико-культурної спадщини та туризму Львівської обласної ради; Ірина Супрун – член комісії з питань законності, депутатської етики, регламенту та свободи слова Львівської обласної ради; Наталія Галецька – голова комісії з питань євроінтеграції, міжнародного та міжрегіонального співробітництва Львівської обласної ради), єпископ Аркадіуш Трохановський, представники польської меншини у Львові Артур

Foreword

Жак та української меншини в Ольштині Стефан Мігус. Учасники зазначили, що операція «Вісла» була злочином, відповідальність за який несе тогочасна комуністична влада. Перед початком круглого столу прозвучала пісня «Заспіваймо пісню за Україну» у виконанні Амелії Куштали, учениці 8 класу початкової школи № 2 Доброго міста, яка є нащадком вимушених переселенців по операції «Вісла».

У другий день було проведено 18 секцій. Коли підводили підсумки секційних засідань другого дня Форуму, то у Львові пролунали сирени... це нагадало тим, хто поринув у наукову дискусію, в яких складних умовах доводилося організовувати цьогорічний науковий захід. Першого дня форуму наші сервери зазнали атаки з тисячі комп'ютерів, але завдяки професійності та передбачуваності Петра Мешковського вдалося провести дискусії та реалізувати програму. Форум завершився з глибоким переконанням, що співпраця з українськими науковцями є важливою та необхідною, тому повинна мати продовження. Незважаючи на війну, українські науковці повинні не лише проводити заняття дистанційно, а й публікуватися, брати участь у конференціях та звітувати перед керівництвом університету за результатами своєї наукової роботи. Це цілковито безпрецедентно. Цілеспрямованість науковців, докторантів і студентів з України викликає захоплення, і очевидно, що необхідно підтримувати їх діяльність, особливо зараз, коли над ними нависла примара війни.

Тереса Астратовіч-Лейк

*Почесний професор Національного університету
«Львівська політехніка»*

Ярина Турчин

Почесний професор Вармінсько-Мазурського університету

PRZEDMOWA

Są w historii świata wydarzenia zmieniające nasze przyzwyczajenia, zachowania, potrzeby i doświadczenia. W 2014 roku po ataku Rosji na pozostającą w pokojowych relacjach Ukrainę zmieniła się sytuacja dla tego państwa i jego obywateli. Reakcja większości państw i organizacji międzynarodowych była nieodczuwalna dla agresora, a przecież Ukraińcy już od wtedy za opowiedzenie się po stronie wolności i demokracji płacili najwyższą cenę... cenę życia swoich mężów, ojców, braci i siostr. Te osiem lat to także cena strat ekonomicznych, które dźwigało całe społeczeństwo ukraińskie, w tym świat nauki. Prawie przez cały ten czas – oficjalnie od maja 2015 roku trwa współpraca Instytutu Nauk Politycznych UWM z Instytutem Nauk Humanistyczno-Społecznych Uniwersytetu Narodowego Politechnika Lwowska. Ze strony UWM koordynatorką jest dr hab. Teresa Astramowicz-Leyk, prof. UWM, a ze strony UN Politechnika Lwowska Prof. Jaryna Turczyn. Efektem tej współpracy są liczne staże w Olsztynie i we Lwowie, wspólne granty poświęcone mniejszościom narodowym, program ERASMUS+, Visting Professor w obu uczelniach, monografie, artykuły w prestiżowych czasopismach naukowych, studia w ramach programu podwójnych dyplomów, konferencje i seminaria oraz Polsko-Ukraińskie Fora Naukowe, które odbywają się na przemian nieparzyste w Olsztynie, parzyste we Lwowie.

W Forach uczestniczą dyplomaci, politycy, samorządowcy, nauczyciele akademicy, doktoranci, studenci, dziennikarze, pracownicy kultury oraz przedstawiciele mniejszości polskiej we Lwowie i mniejszości ukraińskiej w Olsztynie. Dotychczas odbyło się siedem edycji tego cyklicznego już polsko-ukraińskiego wydarzenia naukowego, spośród których pięć odbyło się w warunkach realnych. Niestety najpierw pandemia, a teraz wojna spowodowały, że osobiste spotkania w Olsztynie i we Lwowie zamieniono w formułę on-line, ale ważne jest to, by choć w zmienionym wymiarze współpraca mogła trwać i by w tych trudnych dla partnerów ukraińskich warunkach mogła się rozwijać. Organizatorzy podkreślają fakt, że dzięki formułom on-line w ostatnich dwóch latach Fora rozszerzyły się także na inne ośrodki naukowe z całej Ukrainy, a zwłaszcza ze środkowej i wschodniej

części kraju. W VII edycji Forum uczestniczyło 171 osób. Referenci – wykładowcy, doktoranci i studenci reprezentowali 59 ośrodków akademickich z Polski i Ukrainy, przy czym aż 51 ośrodków było z Ukrainy. To dowodzi, że zdalna formuła ma swoje atuty.

Od pierwszego Forum w Olsztynie w 2015 roku odbywa się Okrągły Stół z udziałem radnych Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego i przedstawicieli mniejszości ukraińskiej z województwa warmińsko-mazurskiego. W 2021 roku do Forum dołączyli radni Rady Obwodu Lwowskiego oraz liderzy mniejszości polskiej obwodu lwowskiego. Forum stało się więc płaszczyzną współpracy samorządowców i przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego. Okrągłe Stoły dotychczas poświęcone były tematyce reform samorządowych w Ukrainie, mniejszości narodowych w Polsce i Ukrainie, współpracy samorządowej między województwem warmińsko-mazurskim a obwodem lwowskim, 70. i 75. rocznicy Akcji „Wisła”.

Niniejsza monografia pt. jest efektem dyskusji akademickiej podczas VII Polsko-Ukraińskiego Forum Naukowego „POLSKA I UKRAINA WE WSPÓŁCZESNEJ EUROPIE – DIALOG MIĘDZYKULTUROWY – ROLA MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH – WYZWANIA I ZAGROŻENIA”. Wśród gości zaproszonych byli: Prorektor UWM Profesor Paweł Wielgosz; Prorektor Politechniki Lwowskiej Natalia Czuchraj, Wicemarszałek Województwa Warmińsko-Mazurskiego Miron Sycz; Ambasador Ukrainy w Polsce Andrij Deszczyc; Konsul Generalny Ukrainy w Gdańsku Oleksander Plodystyj, Przewodnicząca Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego Bernadeta Hordejuk; Przewodniczący Komisji Budżetowej Lwowskiej Rady Obwodowej Wołodymyr Kwurt, który reprezentował Przewodniczącą Rady Obwodu Lwowskiego Irynę Hrymak; Radny Kijowskiej Rady Miejskiej i deputowany do Rady Najwyższej Ukrainy VIII kadencji Dmytro Bilocerkowycz, który reprezentował Mera bohatersko broniącego się w tej wojnie Kijowa; Biskup Eparchii Olsztyńsko-Gdańskiej Kościoła Grecko-Katolickiego Dr Arkadiusz Trochanowski; Dyrektor TVP Nauka Robert Szaj; Dziekan Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie prof. Joanna Ostouch-Kamińska, Przewodnicząca Rady Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka Danuta Przywara, Profesor Instytutu Ekonomii i Zarządzania „Politechniki Lwowskiej” i zarazem Posłanka Rady

Najwyższej Ukrainy VIII Kadencji Oksana Juriniec; Dyrektor Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie prof. Arkadiusz Żukowski, Dyrektorka Instytutu Nauk Humanistyczno-Społecznych UN Politechnika Lwowska prof. Jaryna Turczyn, lider mniejszości polskiej we Lwowie Artur Żak, lider mniejszości ukraińskiej w Olsztynie Stefan Migus. Forum poprowadziła przewodnicząca Komitetu naukowego VII P-UFN dr hab. Teresa Astramowicz-Leyk, prof. UWM. Współorganizatorem VII P-U Forum Naukowego był Związek Ukraińców w Polsce oddział Olsztyn. Patronatem objęli: Jego Magnificencja Rektor UW-M w Olsztynie profesor Jerzy Przyborowski i Marszałek Województwa Warmińsko-Mazurskiego Dr Gustaw Marek Brzezina.

Pierwszego dnia odbył się Okrągły Stół nt.: Z przeszłości w przyszłość – w 75. rocznicę Akcji „Wisła”. Referat wprowadzający wygłosił dr Ivan Homa z UN Politechnika Lwowska. W drugiej części pt. Współpraca społeczeństw polskiego i ukraińskiego na poziomie samorządów regionalnych i mniejszości narodowych uczestniczyli samorządowcy, w tym radni województwa warmińsko-mazurskiego ((Miron Sycz – Wicemarszałek Województwa Warmińsko-Mazurskiego; Jarosław Słoma – Przewodniczący Komisji ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego; Marek Chyl – Przewodniczący Komisji Budżetu i Finansów Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego; Tadeusz Politewicz – Przewodniczący Komisji Zdrowia Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego; Zbigniew Homza – Wiceprzewodniczący Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego; Teresa Astramowicz-Leyk, dr hab. prof. UWM, Przewodnicząca Komisji Współpracy Międzynarodowej Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego; Jarosław Kogut – wice starosta Powiatu Lidzbarskiego) i Rady Obwodu Lwowskiego (Соломія Риботицька – Wiceprzewodnicząca Komisji ds. Dziedzictwa Historyczno-Kulturowego o Turystyki Lwowskiej Rady Obwodowej; Ірина Супрун – Członkini Komisji ds. Prawnych, Etycznych, Regulaminowych oraz Wolności Słowa Lwowskiej Rady Obwodowej; Наталія Галецька Przewodnicząca Komisji ds. Eurointegracji, Międzynarodowej i Międzyregionalnej Współpracy Lwowskiej Rady Obwodowej), Biskup Arkadiusz Trochanowski oraz przedstawiciele mniejszości polskiej we Lwowie Artur Żak i mniejszości ukraińskiej w Olsztynie Stefan Migus.

Foreword

Uczestnicy podkreślili, że Akcja „Wisła” miała charakter zbrodniczy, za którą odpowiedzialność ponoszą ówczesne władze komunistyczne. Przed Okrągłym Stołem wysłuchano utworu „Заспіваймо пісню за Україну (tł. Zaśpiewajmy pieśń dla Ukrainy) w wykonaniu Amelii Kuszały, uczennicy VIII klasy Szkoły Podstawowej nr 2 w Dobrym Mieście – potomkini przymusowych przesiedleńców z Akcji „Wisła”.

Drugiego dnia odbyły się obrady w 18 sekcjach. Kiedy kończono podsumowanie Forum drugiego dnia obrad we Lwowie zawyły syreny... to zanurzonym w dyskusję akademicką przypomniało w jak trudnych warunkach przyszło organizować to wydarzenie naukowe. Pierwszego dnia Forum nasze serwery zostały zaatakowane z tysięcy komputerów, ale dzięki umiejętnościom i zapobiegliwości Piotra Mieszkowskiego udało się bez problemów odbyć dyskusję i zrealizować program. Zakończono Forum z wielkim przeświadczeniem, że taka współpraca z naukowcami z Ukrainy jest ważna, potrzebna i że należy ją kontynuować. Mimo wojny ukraińscy naukowcy muszą nie tylko zdalnie prowadzić zajęcia dydaktyczne, ale i publikować, brać udział w konferencjach oraz sprawozdawać władzom uniwersytetów o swojej pracy naukowej. Jest to absolutnie rzecz bez precedensu. Należy podziwiać determinację naukowców, doktorantów i studentów z Ukrainy i oczywistym jest, że trzeba wspierać ich działania zwłaszcza teraz, kiedy ciąży nad nimi widmo wojny.

Teresa Astramowicz-Leyk

Profesor Honorowa UN Politechnika Lwowska

Yaryna Turchyn

Profesor Honorowa Uniwersytetu Warmińsko– Mazurskiego

Михайло Александров¹

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. Питання збереження національної пам'яті в Україні та Польщі є вкрай важливим перед обличчям збройної агресії Росії проти України та ведення Росією «гібридної війни», частиною якої є «війна пам'яті». Успішне протистояння в такій війні потребує всебічного забезпечення політики збереження національної пам'яті, зокрема правового.

Для забезпечення політики збереження національної пам'яті в державі має бути створена належна законодавча база, а також компетентні суб'єкти провадження цієї політики. Удосконалення нормативної бази та діяльності суб'єктів щодо збереження національної пам'яті в Україні та в Польщі потребує здійснення порівняльного аналізу нормативних засад функціонування відповідних органів в обох державах, визначення спільних рис та відмінностей у нормативно-правовому забезпеченні збереження національної пам'яті та пошуку шляхів щодо подолання конфліктів, що виникають між Україною та Польщею на тлі проведення «політики пам'яті».

Для вирішення поставлених завдань у процесі дослідження застосовувалися аналітичний та порівняльно-правовий методи досліджень. Джерельною базою для дослідження є чинні нормативно-правові акти України та Республіки Польща, прикладні дослідження із обраної теми українських та польських науковців.

У результаті дослідження визначено, що в Україні та Польщі діють спеціалізовані інституції провадження політики збереження національної пам'яті – інститути національної пам'яті. Спільні риси політики збереження національної пам'яті в Україні та Польщі полягають у засудженні тоталітарних режимів, вільному доступі до архівів їх карально-репресивних органів, а також у шануванні борців за незалежність країни. Подолання напруженості у відносинах між Україною та Польщею на тлі національної пам'яті можливе шляхом плідної співпраці відповідних суб'єктів щодо ведення реєстру місць національної пам'яті, їх гідного обслуговування та належного захисту. Результати дослідження можуть бути використані

---

¹ Александров Михайло, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України, Michael_Alexandrov@ukr.net

в діяльності інститутів національної пам'яті України та Польщі та в роботі міждержавних комісій з питань вивчення історії та збереження національної пам'яті.

Ключові слова: національна пам'ять, політика пам'яті, інститут національної пам'яті, правове забезпечення, нормативно-правові акти, місця пам'яті.

PRESERVATION OF NATIONAL MEMORY IN UKRAINE AND POLAND: LEGAL ASPECT

Summary. *The issue of preserving national memory in Ukraine and Poland is extremely important in the face of Russia's armed aggression against Ukraine and Russia's "hybrid war", part of which is the "war of memory". Successful opposition to this kind of war requires a comprehensive provision policy of preserving national memory, including legal support.*

To support the policy of preserving the national memory in the state, the appropriate legal framework must be created, as well as the competent bodies in the implementation of this policy. Improving the regulatory framework and the activities of bodies to preserving national memory in Ukraine and Poland requires a comparative analysis of the regulatory framework for the functioning of relevant bodies in both states, identifying common features and differences in regulatory support for national memory and finding ways on overcoming the conflicts that arise between Ukraine and Poland in the background of "memory policy".

Analytical and legal-comparative research methods were used to solve the tasks of research. The source base for the study is the current regulation acts of Ukraine and the Republic of Poland, applied research on the selected topic of Ukrainian and Polish scientists.

As a result of the research it was determined that in Ukraine and Poland there are specialized bodies for the implementation of the policy of preservation of national memory – institutes of national memory. Common features of the policy of preserving national memory in Ukraine and Poland are the condemnation of totalitarian regimes, free access to the archives of their repressive bodies, as well as respect for fighters for the independence. Overcoming tensions in the relations between Ukraine and Poland in the background of national memory is possible through fruitful cooperation of relevant bodies in maintaining a register of places of national memory, their decent service and proper protection. The results of the research can be used in the activities of the institutes of national memory of Ukraine and Poland and in the work of intergovernmental commissions on the study of history and preservation of national memory.

Key words: *national memory, memory policy, institute of national memory, legal support, normative-legal acts, places of memory.*

Вступ. Відкрита агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалася у лютому 2022 року, обумовлює важливість питання збереження національної пам'яті. Той факт, що для виправдання

агресії ворог використовує посилення на спільну історію, свідчить про необхідність поглиблення вивчення історії держави, інституалізації історичних досліджень та їх всебічного забезпечення, зокрема правового, з боку держави. Перед обличчям спільної загрози доцільним є дослідження правових аспектів збереження національної пам'яті в Україні та Польщі, тим більш, що непрості відносини між цими країнами в минулому можуть використовуватись ворогом для послаблення консолідації народів.

Аналіз останніх досліджень. Збереження національної пам'яті в галузі права та державної політики було предметом дослідження таких українських науковців, як І. Вачірук, Л. Герасименко, О. Гнатюк, В. Деревінський, А. Киридон, В. Кривошея, Є. Письменський, В. Солдатенко та ін. Серед польських дослідників вказану проблематику висвітлювали P. Fitkus, M. Głowacka-Grajper, P. Sobański, A. Szabaciuk та ін.

До проблеми польсько-українських відносин у колективній пам'яті народів звертався у своєму дослідженні І. Ільюшин, а О. Морозова розглядала проблеми польсько-українських відносин у національній пам'яті на сучасному етапі. Проблемні етапи взаємин між Україною та Польщею на тлі національної пам'яті частково розглянули у своїх працях М. Урбан, С. Троян, І. Щербаков, Т. Gardocka, D. Jagieńo.

Зважаючи на вагомий внесок дослідників у розроблення проблематики нашого дослідження, слід відзначити, що виклики сьогодення потребують внесення коректив у державну політику зі збереження національної пам'яті як в Україні, так і в Польщі, а також вироблення спільної стратегії формування національної пам'яті та примирення народів, зокрема засобами правового забезпечення.

Цілі. Метою нашого дослідження є аналіз сучасного правового забезпечення збереження національної пам'яті в Україні та Польщі. Для досягнення поставленої мети пропонується виконати такі завдання:

- визначити нормативні засади збереження національної пам'яті в обох державах;
- розглянути суб'єктний склад забезпечення збереження національної пам'яті в Україні та в Польщі;
- здійснити порівняльний аналіз правового забезпечення збереження національної пам'яті двох країн;

– на підставі проведених досліджень запропонувати шляхи щодо удосконалення національних законодавств України та Польщі у сфері збереження національної пам'яті та напрямки консолідації зусиль у зазначеній сфері.

Виклад основного матеріалу. Національна пам'ять у тлумаченні Д. Веденєєва – це селективно збережена нацією сукупність знань, уявлень та ціннісних оцінок тих подій минулого, які справили вирішальний вплив на її становлення, самоідентифікацію, державотворчі й цивілізаційні досягнення². Олена Охрімчук визначає національну пам'ять як здатність передавати від покоління до покоління сталу інформацію, що забезпечує спадковість передачі фактів та їх оцінок³. Тому завданням держави є створення належних умов як для всебічного вивчення історії та популяризації її серед населення, так і забезпечення належного сприймання її фактів без загострення політичних, етнічних, релігійних та інших протиріч. Іншими словами, держава має проводити в життя так звану «політику пам'яті», що неможливе без відповідного нормативно-правового забезпечення, наявності компетентної суб'єктної бази досліджень та репрезентації національної пам'яті в суспільстві. Як слушно зазначив Т. Snarski, головною метою політики держави щодо минулого має бути формування стабільної держави, що керується засадами права⁴.

Варто зазначити, що в Польщі процес інституалізації формування і збереження національної пам'яті розпочався раніше, ніж в Україні. У 1998 році польським Сеймом було ухвалено закон, відповідно до якого було створено Інститут національної пам'яті – Комісію

---

² Веденєєв Д.В. (2011) Національна пам'ять українського народу в контексті інформаційно-психологічних впливів глобалізованого світу. Державотворчі та цивілізаційні здобутки українського народу. Національна та історична пам'ять. Збірник наукових праць. Випуск 1. Київ : СтилоС, 332 с. С. 38–52.

³ Охрімчук, О. (2020). Діяльність Українського інституту національної пам'яті з відновлення та збереження пам'яті про радянські репресії у західних областях. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. *Серія Історія*. № 4/46. С. 383–400.

⁴ T. Snarski. (2010) Sprawiedliwość transformacyjna, filozofia prawa i rozliczanie przeszłości przez demokratyczne państwo prawa. *Pamięć i Sprawiedliwość*. Т. 9. nr 2. s. 211–228.

з розслідування злочинів проти польського народу (далі – ПН)⁵. ПН було організовано як архівну, наукову та дослідницьку установу. До функцій ПН із самого початку його існування належало слідство у справах злочинів проти польського народу, скоєних у 1944–1990 роках, тобто в період комуністичної влади в Польщі, а також під час Другої світової війни. Пізніше, у 2006 році, до функцій ПН були додані функції люстрації згідно з Законом «Про розкриття інформації, яка міститься в документах державних служб безпеки періоду 1944–1990 рр. та змісту цих документів»⁶.

З 2016 року ПН бере активну участь у процесах декомунізації відповідно до Закону «Про заборону пропаганди комунізму або іншого тоталітарного режиму в назвах організаційних одиниць, допоміжних одиниць громади, будівель, об'єктів та засобів комунальної власності та пам'ятників»⁷. Як зазначає P. Sobański, ПН відіграє значну роль в підготовці розпоряджень наглядових органів, хоча сам ПН не є органом, що провадить нагляд за виконанням вимог декомунізаційного закону⁸.

Поруч із політикою декомунізації на законодавчому рівні в Польщі відновлюється пам'ять про борців за її незалежність, які тривалий час перебували в забутті. Так, у 2011 році у Польщі запроваджено свято День пам'яті «Проклятих солдатів» – учасників антикомуністичних

---

⁵ O Instytucji Pamięci Narodowej – Komisji ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu: Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. Tekst ogłoszony. Dziennik Ustaw z 1998 r. Nr. 155, poz. 1016. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19981551016/O/D19981016.pdf> (дата звернення: 18.05.2022).

⁶ O ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów: Ustawa z dnia 18 października 2006 r. Tekst ujednolicony. Dziennik Ustaw z 2006 r. Nr 218 poz. 1592. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20062181592/U/D20061592Lj.pdf> (дата звернення: 18.05.2022).

⁷ O zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy jednostek organizacyjnych, jednostek pomocniczych gminy, budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz pomniki: Ustawa z dnia 1 kwietnia 2016 r. Tekst ujednolicony. Dziennik Ustaw z 2016 r. poz. 744. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU2016000744/U/D20160744Lj.pdf> (дата звернення: 18.05.2022).

⁸ Sobański P. (2019) Rola Instytutu Pamięci Narodowej w procedurze nadzoru przewidzianej w ustawie dekomunizacyjnej. Dyskurs Prawniczy i Administracyjny. № 1. Str. 223-238.

підпільних формувань у повоєнній Польщі⁹, а в 2022 році на Голову ПН покладено функцію організації Музею «Проклятих солдатів» та політичних в'язнів Польської Народної Республіки¹⁰.

Проте ПН не є єдиним суб'єктом в Польщі, який забезпечує політику щодо збереження національної пам'яті. Наприклад, при Міністерстві культури та національної спадщини діє Рада в справах музеїв та місць національної пам'яті, яка є колегіально-дорадчим органом при міністрі культури й опікується питаннями управління, фінансування та культурної політики в музейній справі та у справах, пов'язаних з місцями національної пам'яті¹¹.

Також у Польщі збереження національної пам'яті проводиться і у сфері масової культури, наприклад, шляхом продукування історичних фільмів. Зокрема, у 2016 році Міністром культури та національної спадщини було оголошено конкурс на сценарій історичного фільму¹². До фінансування історичних і патріотичних фільмів долучається також і ПН¹³.

В Україні у 2006 році, за аналогією з Польщею, було створено Український інститут національної пам'яті (УІНП) як центральний

---

⁹ O ustanowieniu Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wykolejonych”: Ustawa z dnia 3 lutego 2011 r. Tekst ogłoszony. Dziennik Ustaw z 2011 r. Nr 32, poz. 160. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20110320160/O/D20110160.pdf> (дата звернення: 19.05.2022)

¹⁰ O zmianie ustawy o Instytucji Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu: Ustawa z dnia 27 stycznia 2022 r. ogłoszony. Dziennik Ustaw z 2011 r. Nr 32, poz. 160. URL: Tekst ogłoszony. Dziennik Ustaw od 14 lutego 2022 r. Poz. 375. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000375/O/D20220375.pdf> (дата звернення: 19.05.2022).

¹¹ O muzeach: Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. Tekst ujednolicony. Dziennik Ustaw z 1997 r. Nr 5, poz. 24. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970050024/U/D19970024Lj.pdf> (дата звернення: 19.05.2022)

¹² Bartosz Staszczyszyn. (2017) Kino nowego patriotyzmu – czyli powrót historii. Culture.pl. URL: <https://culture.pl/pl/artykul/kino-nowego-patriotyzmu-czyli-powrot-historii> (дата звернення: 19.05.2022).

¹³ Толмачова Ю. І., Кузіна К. В. (2018) Історична політика Польщі у XXI ст. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ. № 10. Т. 1. С. 75–78. (дата звернення: 19.05.2022)

орган виконавчої влади¹⁴. У 2014 році визначається конкретне завдання УІНП – реалізація державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу¹⁵. Діяльність УІНП після 2014 року зводиться до впровадження політики національної пам'яті, побудованої на ідеях декомунізації, засудження комуністичного тоталітарного режиму та героїзації учасників боротьби за незалежність України у ХХ ст. Саме за участю УІНП були розроблені прийняті в квітні 2015 року так звані «декомунізаційні закони»¹⁶.

Якщо порівняти структуру та повноваження УІНП та ППН, можна дійти висновку, що ППН має ширше коло повноважень. Наприклад, ППН здійснює розслідування злочинів проти польського народу в минулому, а також здійснює провадження люстраційних процесів, що стосуються колишніх таємних співробітників органів держбезпеки Польської Народної Республіки. В Україні люстрація стосується представників органів управління часів влади В. Януковича, та, на відміну від Польщі, не є частиною політики пам'яті держави. А отже, УІНП не є провідником цієї політики. Тим не менш, відділи та інші структурні елементи УІНП та ППН подібні між собою, і часто різниця полягає в статусі того чи іншого управління або відділу в межах інституту.

Також варто зазначити, що головним органом виконавчої влади, який здійснює формування та реалізацію державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті в Україні, є Міністерство культури та інформаційної політики України¹⁷.

Сфера масової культури в Україні також використовується в цілях збереження національної пам'яті. Кінематографія в Україні є важливим

---

¹⁴ Про утворення Українського інституту національної пам'яті: постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 року № 764. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/764-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2022).

¹⁵ Деякі питання Українського інституту національної пам'яті: постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 року № 684. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2022).

¹⁶ Нормативно-правові акти (розроблені в інституті): Закони. URL: <https://uinp.gov.ua/dokumenty/normativno-pravovi-akty-rozrobleni-v-institutu/zakony> (дата звернення: 20.05.2022).

¹⁷ Деякі питання діяльності Міністерства культури та інформаційної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2019 року № 885. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2022).

засобом патріотичного виховання, яке здійснюється, зокрема, шляхом виробництва історичних фільмів та державної підтримки такого виробництва, що гарантується Законом України «Про державну підтримку кінематографії в Україні». Іншим прикладом є заборона розповсюдження й демонстрації фільмів, які містять пропаганду працівників радянських органів державної безпеки¹⁸.

Здійснюючи порівняння політик збереження національної пам'яті в Україні та в Польщі в правовому аспекті, слід відзначити такі спільні риси:

- створення спеціалізованих органів, на які покладено реалізацію політики збереження та відновлення національної пам'яті – ППН в Польщі та УНП в Україні;
- затвердження нормативно-правових актів, які визначають засади політики пам'яті, зокрема встановлення пам'ятних дат, визначення статусу борців за незалежність, засудження тоталітарних режимів і т.д.;
- упорядкування архівів радянських і комуністичних органів держбезпеки та забезпечення громадянам вільного доступу до них;
- участь в забезпеченні політики зі збереження національної пам'яті національних міністерств культури та інших, підпорядкованих ним органів та установ.

Разом із тим існують і відмінності. Так, у Польщі на ППН покладено також функції з люстрації, головною метою якої є недопущення до органів управління держави колишніх таємних агентів комуністичних спецслужб. Наразі в Україні така процедура відсутня. Також на ППН покладено функції розслідування злочинів проти польського народу в минулому, натомість в Україні ця функція знаходиться в сфері діяльності спеціальних слідчих органів.

Суттєвою проблемою на шляху до взаємного порозуміння між Україною та Польщею є тлумачення певних історичних подій та особистостей, що знайшло своє відображення в законодавстві. Як зазначає І. Щербаков, після прийняття закону «Про правовий статус та

---

¹⁸ Александров М. Є. (2021) Кінематографія як об'єкт адміністративно-правового забезпечення патріотичного виховання в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. Вип. 53. С. 40–43.

вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті»¹⁹, згідно з яким воїнам Української повстанської армії (УПА) та членам Організації українських націоналістів (ОУН) надано особливого статусу, починається напруга в українсько-польських відносинах²⁰. Певне потепління стосунків між Польщею та Україною у площині політики пам'яті намітилось у 2019 році²¹. Тим не менш, залишаються відкритими питання щодо подальшого провадження політик збереження національної пам'яті як в Україні, так і в Польщі. Перш за все, це стосується таких тем, як Волинська трагедія, акція «Вісла» та ін. Проблема в тому, що на сьогодні на законодавчому рівні учасники тих подій фактично визнані національними героями, і визнання їх злочинної діяльності буде йти врозріз не тільки з суспільною думкою та офіційною політикою пам'яті, але й із чинним законодавством.

Тим не менш, існують і приклади порозуміння та взаємного шанобливого ставлення до пам'яті поляків та українців, які загинули в протистоянні один з одним. Ще у 1994 році було укладено міждержавну Угоду між Україною та Польщею про збереження місць пам'яті і поховання жертв війни та політичних репресій²² (Угода, 1994). У 2005 році у Львові було відкрито меморіал воякам Української Галицької армії (УГА) та «Львівським орлятам» – молодим полякам-ополченцям, які загинули, зокрема, і в боях проти УГА²³ (Бондар, 2013: 387). Поховання українських і польських вояків усіх формувань, а також пам'ятники жертвам репресій та мордувань, відповідно до зазначеної

---

¹⁹ Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті: Закон України від 9 квітня 2015 року № 314-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text> (дата звернення: 21.05.2022).

²⁰ Щербаков І. (2020) Політика пам'яті як фактор впливу на україно-польські відносини. Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини. С. 31–34.

²¹ Щербаков І. (2021) Вплив історичної пам'яті на зовнішню політику України. Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини. С. 163–169.

²² Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про збереження місць пам'яті і поховання жертв війни та політичних репресій від 21 березня 1994 року (набула чинності 29 серпня 1994 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_014#Text (дата звернення: 21.05.2022).

²³ Бондар В. (2013) Державна політика історичної пам'яті в Україні 1990–2000-х рр.: основні тенденції. Історіографічні дослідження в Україні. С. 377–400.

вище угоди, беззаперечно є місцями пам'яті. Тому на сьогодні існує необхідність у створенні Державних реєстрів місць пам'яті як в Україні, так і в Польщі з метою кращого обміну інформацією про такі місця, а також здійснення їх належного захисту. Державні реєстри місць пам'яті, на нашу думку, дозволять налагодити «історичний діалог» між Польщею та Україною, культивуватимуть взаємну повагу до спільної історії та її діячі та сприятимуть удосконаленню всебічного забезпечення проведення політики щодо збереження національної пам'яті.

Висновки. Отже, збереження національної пам'яті є важливим аспектом внутрішньої та зовнішньої політики як в Україні, так і в Польщі. Обидві країни за останні роки доклали значних зусиль щодо забезпечення реалізації політики національної пам'яті, зокрема і в правовому полі. Ухвалено закони та інші нормативно-правові акти, які визначають шанобливе ставлення до учасників боротьби за незалежність, засуджують тоталітарні режими, визначають порядок доступу до архівів колишніх репресивних органів, встановлюють національні свята на честь загиблих героїв або визначних історичних подій та ін. Суб'єктний склад державної політики зі збереження національної пам'яті представлений спеціальними органами виконавчої влади – Українським інститутом національної пам'яті та польським Інститутом національної пам'яті – Комісією з розслідування злочинів проти польського народу. Подальше вдосконалення нормативно-правового забезпечення політик національної пам'яті обох держав можливе за рахунок взаємного порозуміння щодо вразливих моментів історії, поглиблення наукового співробітництва та шанобливого ставлення до місць пам'яті обох народів.

Список літератури

- Александров М.Є. Кінематографія як об'єкт адміністративно-правового забезпечення патріотичного виховання в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. Серія: Юриспруденція. Вип. 53. С. 40–43.
- Бондар В. Державна політика історичної пам'яті в Україні 1990–2000-х рр.: основні тенденції. Історіографічні дослідження в Україні. 2013. С. 377–400.

- Веденєєв Д.В. Національна пам'ять українського народу в контексті інформаційно-психологічних впливів глобалізованого світу. Державотворчі та цивілізаційні здобутки українського народу. Національна та історична пам'ять. Збірник наукових праць. 2011. Випуск 1. Київ: Стилос. 332 с. С. 38–52.
- Деякі питання діяльності Міністерства культури та інформаційної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2019 року № 885. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2022).
- Деякі питання Українського інституту національної пам'яті: постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 року № 684. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2022).
- Нормативно-правові акти (розроблені в інституті): Закони. URL: <https://uin.gov.ua/dokumenty/normatyvno-pravovi-akty-rozrobleni-v-institutu/zakony>.
- Охрімчук О. Діяльність Українського інституту національної пам'яті з відновлення та збереження пам'яті про радянські репресії у західних областях. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Серія Історія. № 4/46. С. 383–400.
- Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті : Закон України від 9 квітня 2015 року № 314-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text> (дата звернення: 21.05.2020).
- Про утворення Українського інституту національної пам'яті: постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 року № 764. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/764-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2020).
- Толмачова Ю.І., Кузіна К.В. Історична політика Польщі у XXI ст. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ*. 2018. № 10. Т. 1. С. 75–78.
- Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про збереження місць пам'яті і поховання жертв війни та політичних репресій від 21 березня 1994 року (набула чинності 29 серпня 1994 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_014#Text (дата звернення: 21.05.2020).
- Щербаків І. Вплив історичної пам'яті на зовнішню політику України. *Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини*. 2021. С. 163–169.

- Щербаков І. Політика пам'яті як фактор впливу на *україно-польські відносини*. *Травневі студії*: історія, політологія, міжнародні відносини. 2021. С. 3–34.
- Bartosz Staszczyszyn. (2017) Kino nowego patriotyzmu – czyli powrót historii. Culture.pl. URL: <https://culture.pl/pl/artykul/kino-nowego-patriotyizmu-czyli-powrot-historii> (дата звернення: 19.05.2022).
- О Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu: Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. Tekst ogłoszony. Dziennik Ustaw z 1998 r. Nr. 155, poz. 1016. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19981551016/O/D19981016.pdf> (дата звернення: 18.05.2022).
- О музеях: Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. Tekst ujednolicony. Dziennik Ustaw z 1997 r. Nr 5, poz. 24. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970050024/U/D19970024Lj.pdf> (дата звернення: 19.05.2022).
- О уявлянію інформації о документах органів безпеки держави з 1944–1990 oraz treści tych dokumentów: Ustawa z dnia 18 października 2006 r. Tekst ujednolicony. Dziennik Ustaw z 2006 r. Nr 218 poz. 1592. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20062181592/U/D20061592Lj.pdf> (дата звернення: 18.05.2022).
- О установію Народногo Дня Пам'яті „Жо́лнери Wyklęтих”: Ustawa z dnia 3 lutego 2011 r. Tekst ogłoszony. Dziennik Ustaw y 2011 r. Nr 32, poz. 160. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20110320160/O/D20110160.pdf> (дата звернення: 19.05.2022).
- О забороні пропагування комунізму lub іншого устрою тоталітарного przez nazwy jednostek organizacyjnych, jednostek pomocniczych gminy, budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz pomniki: Ustawa z dnia 1 kwietnia 2016 r. Tekst ujednolicony. Dziennik Ustaw z 2016 r. poz. 744. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20160000744/U/D20160744Lj.pdf> (дата звернення: 18.05.2022).
- О змінію ustawy о Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu: Ustawa z dnia 27 stycznia 2022 r. ogłoszony. Dziennik Ustaw y 2011 r. Nr 32, poz. 160. URL: Tekst ogłoszony. Dziennik Ustaw od 14 lutego 2022 r. Poz. 375. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000375/O/D20220375.pdf> (дата звернення: 19.05.2022).
- Sobański P. (2019) Rola Instytutu Pamięci Narodowej w procedurze nadzoru przewidzianej w ustawie dekomunizacyjnej. *Dyskurs Prawniczy i Administracyjny*. №1. Str. 223-238.
- T. Snarski. (2010) Sprawiedliwość transformacyjna, filozofia prawa i rozliczanie przeszłości przez demokratyczne państwo prawa. *Pamięć i Sprawiedliwość*. T. 9. nr 2. s. 211–228.

THE CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS OF NATIONAL MINORITIES IN PUBLIC POLICY. THE EXPERIENCE OF POLAND FOR UKRAINE

***Summary.** The article deals with research of the role of national minorities in public policy. In the prism of the civil society organizations activity, when protection the rights to develop ethnic minorities languages, and other identity marks, matters.*

The novelty, in defining the system-forming factor to reflect essence of national minority as a social system. Able to behave as interested public actor.

The purpose is to discuss the strategies of national and ethnic minorities, ethnic communities of Poland during the transition. Consider main concepts with the regard to the CSOs, and public policy issues.

Particular attention given to the strategies on benefit of the Ukrainian minority of Poland and the Kashubs in education n and culture development. The interaction between a State and the ethnic component are main objectives of the documents.

Conclusion drawn as for enhancement of legal base to make Ukrainian ethnic sector structured. The other prior activities by the public authorities outlined, with the consider for particular state of modern Ukraine.

***Key words:** public policy, civil society organizations, national minorities, ethnic identity, interaction.*

ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ПУБЛІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ: ДОСВІД ПОЛЬЩІ ДЛЯ УКРАЇНИ

***Анотація.** Статтю присвячено вивченню ролі національних меншин у публічній політиці у контексті діяльності інститутів громадянського суспільства (далі – ІГС) із захисту права на розвиток мов національних меншин та інших ознак ідентичності.*

---

¹ **Бондар Володимир**, аспірант кафедри глобальної та національної безпеки Навчально-наукового інституту публічної політики та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, ptc.charit@gmail.com

Новизна полягає у підході автора, згідно з яким визначення системоутворюючого фактору дозволяє відобразити національну меншину як соціальну систему. Звідси – її здатність як заінтересованого актора публічної політики.

Мета статті – обговорити стратегії національних та етнічних меншин, етнічних груп Польщі та кашубського корінного народу з розвитку освіти і культури. Висвітлено об'єкти цих документів через взаємодію на рівні державної влади й етнічного компонента.

Окрему увагу приділено стратегічним програмам української національної меншини Польщі та кашубського корінного народу з розвитку освіти і культури. Висвітлено об'єкти цих документів через взаємодію на рівні державної влади й етнічного компонента.

Висновки торкаються вдосконалення чинної вітчизняної законодавчої бази з метою структурування етнічного компоненту українського етнічного середовища, інших пріоритетних сфер публічної політики з огляду на сучасний стан в Україні.

***Ключові слова:** публічна політика, інститути громадянського суспільства, національні меншини, етнічна ідентифікація, взаємодія.*

Introduction. On the international scale, the protection of people's rights is getting importance. As the key outcome of the 2019, the UN General Assembly Resolution (A/RES/74/135) has proclaimed The International Decade of Indigenous Languages for 2022–2032. With purpose to ensure right to preserve, revitalize and promote their languages, main stream linguistic diversity into the sustainable development efforts. For a States, it means a unique opportunity to implement public policy in the ethno-national regulation with necessary for the preservation, revitalization and promotion of ethnic minority languages.

For the countries with a multicultural and ethno-linguistic population, the challenge is to provide public policy to get a society integrated, with the titular nation dominant. As for Ukraine, with its diverse ethnic sector² – according to the Ukrainian Census there approximately 60 ethnic languages in present as compare with 79 in the late 1990s, the task comes to the uttermost prior. When the territorial integrity and national sovereignty of Ukraine concerns, the reintegration of numerous parts of population with

---

² The Law On National Minorities in Ukraine (1992) has not enumerated national minorities. As traditionally accepted, there 17 largest nationalities in Ukraine. The Crimean Tatars identified as indigenous peoples by the 2021 Law of Ukraine on the Indigenous peoples of Ukraine.

internally, or temporarily, displaced persons of different nationalities, to ensure the safety and basic rights, urgent for the time.

Under the circumstances, the activity of the civil society organizations and their interaction with public authorities gets momentum. To satisfy requests of interested public actors, it is sufficient for Ukrainian public authorities to address needs of those by the administration and legal measures, in full. The latest progress, we say the Law On the Indigenous Peoples of Ukraine (2021), the constituent International Summit of the Crimean Platform in 2021, the Concept of Development of the Crimean Tatar for the period up to 2032 (2021), the National Strategy for Human Rights (2021). These are positive and important, but initiative from above prevailed. To ensure sustainable dynamic, more wide discussion with public society is necessary.

In different contexts, the role of the CSOs of national minorities in public policy of Ukraine has been the object of attention of such domestic scholars, as V. Andriiash, B. Azhniuk, V. Bakumenko, O. Bazhynova, V. Karlova, A. Kolodii, T. Kovalova, A. Kuchabskyi, V. Kulyk, A. Mykhnenko, P. Nadolishnii, H. Pocheptsov, O. Pukhkal, I. Reiterovych, Yu. Saukh, S. Soloviov, S. Sytnyk, M. Stadnyk, Yu. Surmin, S. Teleshun, S. Vyrovyiand others.

Among foreign scientists, with Polish includes, whose attempts to comprehend the problem of national minorities in public policy, it worth to mention J. Besters-Dilger, H. Bojar, V. Budyta-Budzyńska, S. Flaszewska, P. Gliński, H. Karperczyk, J. Knopek, D. Kowalewska, W. Kymlička, D. Laitin, S. Łodziński, C. Mar-Molinero, J. Mieczkowski, H. Palks, T. Skutnabb-Kangas, B. Spolsky, L. Szeszegóła, P. Vermeersch, A. Wierzbicki, E. Wnuk-Lipiński, A. Zakrzewska-Bielawska.

However, current theoretical achievements require further research how a State and CSOs interact and what could be a result, that led to the urgency of the article.

To study the experience of the public authorities of Poland in the inclusion of the civil society organizations to decision making and planning. The purpose is to analyze theoretical approaches of Polish experts in identifying the CSOs' legitimacy and assessing their potential to act on public arena. Particularly, in development the ethnic minority's education and culture. To

select successful cases, the strategies approved by Polish public authorities, for our mind, these remarkable related to the Ukrainian national minority, and the Kashubian linguistic community.

The implementation of systematic and historical analysis has revealed main features of the CSOs, and national minority's as a social system. Made it possible to correlate theory with the practice, discuss two strategic programs – the Education Development Strategy of the Ukrainian minority in Poland (2011), and the Strategy for Protection and Development of Language and Culture of Kashubian (2006).

Theoretical aspects of the CSOs of the ethnic component. By the definition in an encyclopedic, the category “public policy is the activity of public administrative authorities aimed at solving social problems. The whole process covers the stages of identifying problems, making decisions with their subsequent implementation” (*Zahorskyi and Bunyk, 2011*)³. The essence of the phenomenon is manifested by public nature of problems, which addressed by the public authorities during public policy implementation. That is, the whole society concerns.

The idea, to harmonize various interests in line with the fundamental values and common good. To reach it, the following major concepts have been accepted to fulfill, as: networks, interaction, collective actions, mutual responsibility, complementarity of public and private sectors, openness, partnership, dialogue, supervision, confidence, consensus orientation (*Teleshun et al., 2018*)⁴.

In an attempt to reflect on the term “civil society”, as A. Kolodiy suggested, it is different. As the institutionalized subsystem of a society which is independent from a State, structured and defined. With specific voluntary forms of public activity and solidarity, special cultural and socio-psychological features. In her opinion, there in a society is not only voluntary

---

³ Zahorskyi V. S., Bunyk M. Z. Загорський В. С., Буник М. Публічна політика [Public policy]. Енциклопедія державного управління; Київ: NADU, 2011. Vo. 8. P. 484 – 486 [in Ukrainian].

⁴ Teleshun S., Sytnyk S., Reiterovych I., Pukhkal O., Karlova V., Afonin E. Instrumenty ta mekhanizmy vprovadzhennia publichnoi polityky v Ukraini: navch. posib. [Tools and mechanisms for the implementation of public policy in Ukraine: textbook]. Kyiv: NADU, 2018. P. 248 [in Ukrainian].

associations, combined by the appropriate network of communication, but dominated fundamental values on trust and tolerance (*Kolodiy, 2001*)⁵.

As for the content, civil society is a social system determined by full rights and obligations of citizens in relation to a State, and vice versa. The subjective component is featured within activities of social groups, movements or citizens. This is a special sphere of social life independent from a State, consisting of different cultural, national, territorial and other associations, and is a form of expression of various interests by the individuals (*Mykhnenko and Mesiuk, 2011*)⁶. Hence, both stages of public policy, its formulation and implementation, originate through the interaction between every participant interested, a State institutions and the civil society organizations.

By our view, the major element of civil society is people, individuals. And the main social constructions are the institutions with aim to promote the comprehensive realization of the people's interests. Among them social and political organizations, associations, NGOs. On public arena, this activity is providing at level of the institutions. In other words, by subject-subject or subject-object interaction. The content is forming out by development direction – political, economic, social, ethnic, etc. In a form of institutionalized dialogue of the parties, in relation to status in social hierarchy and public interest.

The characteristic tasks assigned to the civil society organizations include: a. response to the basic needs of a society members; b. democratic supervision over a State through independent associations, civic and political actions; c. creation special social arena for the implementation of the activities at the level of initiatives, contacts or associations (*Hrytsiak, 2011*)⁷.

It means, the civil society institutions, due to the properties embodied, are: equal subjects of interaction; empowered to stream and implement public

---

⁵ Kolodiy A. Stanovlennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini (2001) [The formation of civil society in Ukraine] [Online]. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n22texts/kolodij.htm> [in Ukrainian].

⁶ Mykhnenko A., Mesiuk M. Hromadianske suspilstvo [Civil society]. Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia. Kyiv: NADU, 2011. Vol. 1. P. 120–122 [in Ukrainian].

⁷ Hrytsiak N. Kontsept «hromadianske suspilstvo». Mistse i rol v politychnii systemi v umovakh informatsiinoho suspilstva [The concept of “civil society”. Place and role in political system in the conditions of information society]. Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia. Kyiv : NADU, 2011, Vol. 4. P. 348–350 [in Ukrainian].

policy, provide civic democratic supervision over the public authorities; social actors to express interests on public arena as either organized civil society, or individuals; endowed with an opportunity to participate in law-making initiatives.

According to Kuchabskyi and Bazhynova (*Kuchabskyi and Bazhynova, 2012*)⁸, the condition for dialogue between the authorities and society is the organizational and legal ability of the civil society organizations to articulate social interests. Including promotion and protection, representing what could make real impact on public policy.

We proceed, as subordinated object by a State in public policy implementation, the CSOs have changed under public opinion. Thus, they convert themselves in to the subject-component. Providing advisory and consultancies service in a decision making or planning by side with a State, the civil society organizations acquire attributes of the public supervisor. It means, whole cycle of public policy process is completed. At any level of interaction, either it is the ethno-national, and national, or international. The degree of complementarity between the participants, civil society and a State, is getting higher. Hence, the responsibility for the results may be shared according to status. That is, this form of interaction empowers the management process the collective features, and the cohesion of a society strengthened.

Regarding the SCOs' role in Ukraine, we found in F. Fukujama's. During his conference "Why Is Ukraine a Democracy", a part of Seminar "Lessons from the Ukrainian Transition to Democracy", in Ukrainian Studies series by the Ukrainian Research Institute at the Harvard University. He drew the conclusion, without vibrant civil society organized by horizontal, the democratic developments in Ukraine won't take place (*Fukuyama, 2021*)⁹. To add him, without fruitful vertical coordination and deep interaction between a State and the CSOs, it is a challenge to proceed further on.

To continue, we follow discussion related to the CSOs of national minorities in Poland. Let us touch upon the system introduced by

---

⁸ Kuchabskyi A., Bazhynova O. (2012). Mekhanizmy komunikatsii vlady ta hromadskosti v umovakh hlobalizatsii [Mechanisms of the interaction of authorities and the public in conditions of globalization]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, 2012. Vol. 12. P. 196–201 [in Ukrainian].

⁹ Fukuyama F. Lessons from the Ukrainian Transition to Democracy (2021) [Online]. URL: <https://huri.harvard.edu/event/fukuyama>.

S. Łodziński, in classifying public activity of the ethnic component. In time of transition after 1989, according to four strategies (Łodziński, 2005)¹⁰.

The first, “*native ethnic (people) work*” [*etniczna (narodowa) praca organiczna*], ensures efforts to: maintain and promote ethnic attributes such as culture, language, religion etc.; develop maturity by means of folklore; reach self-achievements instead of getting a State support. This strategy mainly characterized by: the German and Armenian national minorities; the Tatar, Roma and Lemkos ethnic minorities; the Silesian minority¹¹.

The second strategy, “*civic interpretation of minority*” [*obywatelskie traktowaniem mniejszości*], means targeting minority’s influence on a State. When the ethnic leaders address their requirements to public authorities to adopt legal acts for preserving and fulfilling the rights, within national and international legislation. First of all, to introduce by a State the principles of respect and equal interpretation. Typical for the German, Ukrainian, Belarusian and Slovak national minority.

The third, “*cooperation and exit*” [*współpracy i wychodzenia zewnątrz*] – wide inclusion of national minority in public and political life across the region or the country. It is used not only by ethnic leaders, but representatives of the titular nation as well. The content is close to the participatory public policy. The illustrative example is the German national minority, which due to its numerically significant, enjoys the rights granted by law to participate in the election campaign to the Sejm of the Republic of Poland. Alongside, having substantial representatives of the German minority in municipal and local governments.

The fourth – “*to exist as minority in majority*” [*byciemniejszością w większości*]. It focuses on maintaining the ethnic identities in the ethnic sector composed mostly by other ethnos, without giving reasons to provoke – neither irritation nor negative perception. The strategy ensures

---

¹⁰ Łodziński, S. Równość i różnica: mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku, Warszawa, 2005.

¹¹ The Law on National and Ethnic Minorities and on the Regional Language (2005) enumerates nine national minorities (Germans, Belarusians, Ukrainians, Russians, Lithuanians, Jews, Czechs, Slovaks and Armenians) and four ethnic minorities (Karaims, Lemkos, Roma and Tatars) in Poland. The Act further identifies Kashubian as the regional language to which all rights contained in the act apply.

possibility for the minority to fulfill its rights on the same level with co-existing majority. This is the effect of individualization of the ethnic self-identification, in particular during political and social transit. Dominates in ideology of the Belarusian national minority.

On the author's view, in every stable social system, we have to define the *system-forming factor*, which turned to stay the purpose by which components of the system unite. From the ethnic point, correlation between national minorities and their activity gives us the suggestion, the system-forming factor is the desire of national minority to maintain voluntary initiated individuality. The awareness of self-determination, unique ethnicity, culture and heritage, language or religion, converts into the dominant. Therefore, this is the system-forming factor for every national minority.

Having the said, it can be assumed, that national minority is the group of the members of same ethnic, united by a common purpose – to build together a multi-level network, structured and hierarchically oriented on public arena in a form of a social system (Bondar, 2021)¹².

In a view of the strategies above, the motivation of the ethnic component originates from “the grass”. That is, of its vital interests. In systematic paradigm, the activity of this type will get real content once it met with the activity from the above. In public policy, the activity by the administrative authorities toward the object of a State regulation. Thus, a public system is considered to stay full.

The running by national minorities own organizations, with no regard to specialization - political, social, cultural, linguistic, religious, etc., is a reflection not only of minority's essence but also the efficiency of country's public police. M. Budyta-Budzyńska argued: “[t] A successful process of institutionalization due to the initiatives from above, during the changes of the system institutionalization – legal and administrative, should be accompanied by the institutionalization from below: social mobilization and self-organization” (Budyta-Budzyńska, 2003)¹³.

---

¹² Bondar V. Systematic approach as a part of methodology of public administration in study of national minorities in Ukraine / LOGOS. Collection of the international scientific and practical conference. Scientific practice: modern and classical research methods. Boston, USA, 2021. Vol. 1. P. 54–59.

¹³ Budyta-Budzyńska M. *Mniejszości narodowe. Bogactwo czy problem?* Warszawa, 2003. S. 153.

To conclude, fundamental values and public benefits coincide with the motivation of national minorities. The subjective components of public arena, and objectivity to interact between themselves, or with the public authorities, all these factors lead public policy implementation cycle be completed by activities of the civil society institutions.

Discussion the strategic programs. We put our close attention to two Strategies, initiated by the Ukrainian national minority of Poland, and the Kashubian community. The experience of Polish public authorities in the interaction with the ethnic components, that is likely to become the subject study interesting for Ukraine. As the country in transit, with multicultural and multi-linguistic population.

The Education Development Strategy of the Ukrainian minority in Poland (*Strategia, 2011*)¹⁴, was adopted jointly by the Ministry of the Interior and Administration, and the Ministry of National Education. The Strategy is the third among similar documents regarding education on the benefit of the Lithuanian (2002), German (2007) and Belarusian (2016) national minorities. Significantly, that this Strategy was initiated by the Ukrainian community of Poland. In completely opposite way as compare with the procedure as toward three said national minorities – those are in a result of bilateral legal base and negotiations between Poland and relevant countries of national minority originates.

As the basis, the Report on Teaching the Ukrainian in Poland of collective authorship of the Union of Ukrainians in Poland, and the Ukrainian Society of Teachers in Poland, as well as other CSOs. Before submitted to the Government, the Report was approved by the Supreme Council of the Union of Ukrainians in Poland, 2006. The issues highlighted in the Report, as follows: the network promotion of public secondary school educational establishments in Warsaw, Podlasie and Lubuskie Voivodeships; revising of financing; providing changes in school program; supplying essential number of textbooks and didactic materials; pedagogical staff training and completing; attracting investment; implementation State monitoring system for development of the Ukrainian public-school network.

The Strategy demonstrates the legal base that forms the institutional environment for development of the Ukrainian educational system in

---

¹⁴ Strategia Rozwoju Oświaty Mniejszości Ukraińskiej w Polsce. Warszawa, 2011.

Poland. The structure of the educational network for students from the Ukrainian national minority is described. Management and financing system are displayed. It contains the characteristics of curricula and textbooks, the order to assess student achievements, methodological support by a State.

Obviously, the way the Strategy was initiated, it reflects a systematic approach by the Polish authorities in regulation of the ethnic sector, the inclusion the Ukrainian minority to decision making and planning. The European rules, national constitutional principles, current legal acts, inter-governmental bilateral Polish-Ukrainian legislation, are comprehensively taken into the account by the State, in full. Thus, the prominent feature – the publicity of the Strategy. The strategic program document on education issues, which was adopted due to the initiative from “the grass” by the CSOs of the Ukrainian national minority of Poland.

The Strategy for Protection and Development of the Kashubian Language and Culture (*Strategy, 2006*)¹⁵, with major objective “To make Kashubian capable of existence and development”, was prepared by the Kashubian-Pomeranian Association and accepted during the conference of regional activists, 2006. The main ideology was the conviction that the language and culture constitute an important contribution to the common culture heritage to stand the challenges of globalization. The Strategy basic confidence is to unite the society.

The interaction with a State in the Strategy framework is proposed in the form of public-private partnership, with leading role on the Association. In the text, without strict commitments of the partners, but with scope of joint efforts as for: 1. Popularization of the Kashubian education, particularly in teaching. 2. Promoting and supporting the use of language. 3. Prospecting the linguistic and cultural heritage of Kashubian. 4. Strengthening the position of Kashubian on regional, national and international levels.

To fulfill four defined objectives, the priorities, tasks and partners suggested. Alongside with the ministers for issues of national and ethnic minorities, and education, there wide range of specialized educational establishments, regional administrations as well as CSOs of Kashubian linguistic community are on the picture.

---

¹⁵ Strategy for Protection and Development of the Kashubian Language and Culture. Zarząd Główny, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Gdańsk, 2006.

Conclusion. Summing up, the considered in the theory section strategies let for our better understanding the gist of public activity of the CSOs of the ethnic component. We may suggest as follows.

The whole system, includes public policy of the Republic of Poland, with a society successful in its transit, and the institutionalized system introduced by the State, it enables the public sector to function properly. When the initiation from the bottom meets with the State authority's policy, it could result in conceptual documents.

In a view of the subject of our research, we could underline some positive features of the experience of Poland: a. due to legal base specialized on the ethnic issues, in line with the European legislation, it resulted in public system structured of the State and the public actors; b. inclusion the CSOs of the ethnic component to public policy ensures the uniting a society on the basis of the fundamental values alongside with modern mechanisms of a State regulation; c. correlation between the theory and practice, it prompted in acquiring by national minorities the properties of a social system which is driven on desire and motivation to preserve the ethnic identity, and realize it by means of the CSOs; d. the ethnic component's effective activity in public policy resulted in initiation the strategic planning by the State.

The main conclusion, for our mind, the Ukrainian authorities must effectively tackle major task – to enhance current legal base related to the ethnic sector, with the purpose to complete its structure, enumerate the ethnic components with defining their legal status. The subjectivity will yield the CSOs of national minorities more effectively participate activity on public arena, by side with the State.

Among the other priorities of Ukraine, we consider the follows:

1. To introduce on broad range, the mechanisms of public-private partnership between the State authorities of all levels and the civil society organizations of the ethnic minorities, by inclusion them into all kinds of projects, programs, commissions, groups etc.
2. To modernize current system of interaction between the public authorities and the SCOs of national minorities, by introducing advanced forms of communication – such as platform, forum, trans-border project, Euro-region program etc.

3. Having current bilateral legal base, inter-governmental bilateral commissions/councils/groups between Ukraine and countries where national minorities of Ukraine originated from, to call unscheduled meetings. With the purpose to actualize issues prior to development both national minorities – the Ukrainian minority abroad, and the national minority of the country-partner in Ukraine. The ethnic language, culture, traditions and other mutual fundamental values shared between the peoples in historical perspective, could serve as fundament to meet regional challenges.

4. To activate the external policy of Ukraine towards Ukrainian national minorities abroad, targeted on incorporation by means of the CSOs, the displaced persons citizens of Ukrainian countries of their temporally staying, into all aspects of social life.

References

- Bondar V. Systematic approach as a part of methodology of public administration in study of national minorities in Ukraine / LOGOS. Collection of the international scientific and practical conference. Scientific practice: modern and classical research methods. Boston, USA, 2021. Vol. 1. P. 54–59.
- Budyta-Budzyńska M. *Mniejszości narodowe. Bogactwo czy problem?* Warszawa, 2003. S. 153.
- Fukuyama F. Lessons from the Ukrainian Transition to Democracy (2021) [Online]. URL: <https://huri.harvard.edu/event/fukuyama>.
- Hrytsiak N. Kontsept «hromadianske suspilstvo». Mistse I rol v politychnii systemi v umovakh informatsiinoho suspilstva [The concept of “civil society”. Place and role in political system in the conditions of information society]. *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia*. Kyiv: NADU, 2011, Vol. 4. P. 348–350 [in Ukrainian].
- Kolodiy A. Stanovlennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini (2001) [The formation of civil society in Ukraine] [Online]. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n22texts/kolodij.htm> [in Ukrainian].
- Kuchabskyi A., Bazhynova O. (2012). Mekhanizmy komunikatsii vlady ta hromadskosti v umovakh hlobalizatsii [Mechanisms of the interaction of authorities and the public in conditions of globalization]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, 2012. Vol. 12. P. 196–201 [in Ukrainian].
- Łodziński, S. *Równość i różnica: mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku*, Warszawa, 2005.
- Mykhnenko A., Mesiuk M. Hromadianske suspilstvo [Civil society]. *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia*. Kyiv : NADU, 2011. Vol. 1. P. 120–122 [in Ukrainian].

Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation:
genesis, particularities and prospects

- Strategy for Protection and Development of the Kashubian Language and Culture. Zarząd Główny, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Gdańsk, 2006.
- Strategia Rozwoju Oświaty Mniejszości Ukraińskiej w Polsce. Warszawa, 2011.
- Teleshun S., Sytnyk S., Reiterovych I., Pukhkal O., Karlova V., Afonin E. Instrumenty ta mekhanizmy vprovadzhennia publichnoi polityky v Ukraini: navch. posib. [Tools and mechanisms for the implementation of public policy in Ukraine: textbook]. Kyiv : NADU, 2018. P. 248 [in Ukrainian].
- Zahorskyi V. S., Bunyk M. Z. Загорський В. С., Бунік М. Публічна політика [Publicpolicy]. Енциклопедія державного управління; Kyiv : NADU, 2011. Vo. 8. P. 484–486 [in Ukrainian].

АНАЛІЗ РЕТРОСПЕКТИВНИХ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ ПРИКАРПАТСЬКОГО СЕЛА (НА ПРИКЛАДІ БЕРЕЖНИЦІ, ЛЬВІВЩИНА)

***Анотація.** У пропонованій роботі на основі історичного підходу розглянуто становлення прикарпатського села Бережниця Королівська від найдавніших часів до 1944 року (перейменування населеного пункту). Показано вплив Польщі в минулі періоди на його соціально-культурний розвиток як частини колонії.*

З'ясовано на різних періодах українсько-польських відносин ставлення панів-поляків до підневільних селян, роль церкви у формуванні світогляду місцевих жителів. Описано економічні характеристики сільського господарства, соціальний уклад життя населення села, розкрито податкову політику паничини.

Приділено увагу боротьбі знедолених українців проти польської шляхти, протидії населення польській культурі, московській/радянській ідеології. Описано боротьбу громадян села з німецькими окупантами, виокремлено діяльність ОУН за незалежність батьківщини.

***Ключові слова:** ретроспективний вплив, українсько-польські відносини, Галичина, прикарпатське село, соціально-культурне становлення.*

ANALYSIS OF RETROSPECTIVE UKRAINIAN-POLISH RELATIONS AND THEIR INFLUENCE ON THE FORMATION OF THE PRYCARPATHIAN VILLAGE (ON THE EXAMPLE OF BEREZHNYTSIA, LVIV REGION)

***Summary.** In the offered work on the basis of the historical approach the formation of the prycarpathian village Berezhnytsia Korolivska from the most ancient times till 1944 is considered (the settlement is renamed). The influence of Poland in the past periods on its socio-cultural development as part of the colony is shown.*

---

¹ **Вайда Тарас**, кандидат педагогічних наук, доцент, Одеський державний університет внутрішніх справ, vajda2015@ukr.net

Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects

---

In different periods of Ukrainian-Polish relations, the attitude of Polish gentlemen to enslaved peasants, the role of the church in shaping the worldview of local residents is found out. The economic characteristics of rural agriculture, the social way of life of population of the village are described, the tax policy of serfdom is revealed.

Attention is paid to the struggle of disadvantaged Ukrainians against the Polish nobility, the opposition of the population to Polish culture, Moscow/Soviet ideology. The struggle of the villagers against the German occupiers is described; the activities of the OUN for the independence of the homeland are highlighted.

Key words: *retrospective influence, Ukrainian-Polish relations, Galicia, pryncarpathian village, socio-cultural formation.*

Вступ. У період відродження України дедалі пильніше вдивляємося в нашу історію, все частіше звертаємося до свого минулого. Кожен з нас завжди з трепетом згадує те місце, де він народився, де промайнуло його дитинство у затишній батьківській оселі. Все життя нас гріють традиції і звичаї, які шанувалися нашим народом з діда-прадіда.

Село Бережниця (Львівська область, до 1944 р. – Бережниця Королівська) міцно закорінена в історичному просторі українського народу ще з княжих часів і козаччини, тому авторові завжди хотілося (особливо при проживанні зараз в іншому регіоні України – так склалася доля), щоб про це знали не тільки односельчани, а й ширший світ.

Пропонована стаття віддзеркалює результати історичних досліджень з українського минулого рідного краю, учить нас розуміти, цінувати, любити та зберігати свою історію, світлі традиції наших предків.

При підготовці роботи автор користувався історичними джерелами, народними переказами та іншими достовірними даними, щоб правдиво передати соціально-культурний розвиток с. Бережниця у пов'язі з подіями прикарпатського регіону, українського регіону та європейського простору в цілому. Почуваю обов'язок зложити щире подяку Й.Й. Вайді за підготовлене ним історичне дослідження (2000)², а також всім тим, хто якоюсь мірою спричинився до видання

---

² Вайда Й.Й. Бережниця Королівська: штрихи історії і сьогодення. Ужгород : Закарпаття 2000. 160 с.

його книги, підтримував автора, надавав допомогу джерельними матеріалами, ділився архівними документами.

Виклад результатів дослідження.

1. НАША ПРАДАВНИНА. Про конкретний час появи перших поселенців на теренах с. Бережниця важко стверджувати, бо у порівнянні з іншими західними українськими землями вони досі малодосліджені археологами та істориками (В. Волинський³, Стрийщина. –Т. 1).

Після великого переселення народів у Європі (VI ст. – *уточнено*) на західній Галичині замешкало плем'я, яке сьогодні історики, щоправда неодностайно, називають «білі хорвати». На схід від них жили інші східнослов'янські (дуліби, поляни і деревляни), а на захід – західнослов'янські (ляхи, чехи і словаки) племена. Всі вони називали себе слов'янами, мова їх була взаємно зрозумілою.

Історія с. Бережниця сягає у глибину віків. На основі загальних історичних відомостей можна припустити, що, належачи до Стрийщини (адмін.-терит. р-н Львівщини – *уточнено нами*), населення с. Бережниця Королівської у XIII ст. входило до складу Київської держави, а відтак стала частиною Галицького й Галицько-Волинського князівств. Стрийщина після смерті останнього князя з династії Романовичів 1340 р. разом з ін. землями Галичини упродовж кількох десятиліть пережила значні політичні потрясіння – за владу змагалися між собою галицьке боярство, Польща, Угорщина й Литва.

У 1387 р. була захоплена Польщею й перебувала у її неволі аж до 1772 р. Із часу загарбання польсько-литовським військом невольничі кайдани надовго не полишають український народ. Галичина стає колонією Польщі (у польсько-литовському об'єднанні верховодять польські пани), в їх руках – кращі землі з містами і селами, с/г угіддями; будують фільварки, а вільний доти люд роблять кріпаками.

Ще в княжий період округа навколо с. Бережниця була густо залюднена. Назва села свідчить про те, що в ті давні часи воно належало до королівських володінь. У 1387 р. в м. Жидачеві (*зараз* – сусіднє з с. Бережниця місто) Польщею проводилося будівництво оборонного костелу і саме відтоді

---

³ *Стрийщина*: історико-мемуарний збірник / ред. Ірина Пелянська, Климент Баб'як. Т. I-III. Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней, 1990.

є перша писемна згадка – цього року король В. Ягайло надає костелові Найсвятішої Діви Марії хутір Рогізно (*нині* – сусіднє село біля Бережниць). Назва с. Бережниця безпосередньо згадується в грамоті 1394 р. цього ж короля про дарування Д. Задеравацькому сіл під Зудачовом (написана староукраїнською мовою).

Є гіпотетичне припущення (достатні документальні підтвердження відсутні), що місцевість, на якій розкинулося с. Бережниця, була густо заселена ще в давньоруські часи, але перша зафіксована письмова згадка у 1515 р. є початком відліку його історії. Село розташоване у течії правобічної притоки р. Дністра – річки Бережниця, що бере початок в околиці м. Болехова на важливому шляху Галичини – Жидачів – Калуш. Тому Бережниця – це гомонім, який означає одночасно і річку, і село. Очевидно, першою виникла назва річки, а пізніше вже з'явилась назва села. Зафіксована у 1515 р. перша згадка про с. Бережниця говорить про те, що поселення, певна річ, вже існувало й раніше. Архівні документи свідчать, що хутір Журавків у 1529 р. належав до с. Бережниць, а також що в 1648 р. село було знищене ордою.

Стрийський чи Стригський (Стригівський або, за іншими джерелами, Стриганський) повіт був в період Польщі дуже великим (сягав угорської границі) і був т. зв. «королівщиною», тобто належав польському королеві, який призначав старост для управління територіями. Бережниця Стрийщини в Перемиському князівстві, до якого вона належала, була важливою оборонною зоною на головному шляху з Угорщини до Києва (через Стрий – Жидачів (Галич) – Звернигород), а також мала важливе значення на шляху із Києва через Звернигород і Зудечів на Угорщину та з Галича до Стрия і на Угорщину – т. зв. великий Прикарпатський шлях (воловий), що вів із Коломиї до Ярослава й Кракова, по ньому гнали худобу або везли сіль у різних напрямках (зі слів жителя села Вайди Михайла Семеновича, прадіди його займались промислом – перегонном худоби і реалізацією її на теренах Австрії, а згодом Австро-Угорщини).

Політика спольщування населення на західно-українських землях проводилась польською владою послідовно, починаючи з XIV ст. і всебічно підтримувалось римо-католицькою церквою. Вражаючий документ – план викорінення греко-слов'янського

обряду в Польщі – наводить у своїй шеститомній «Історії карпатських русинів» український вчений із Закарпаття М. Лучкай⁴ (1789–1843). Звертаючись до гонору польської аристократії, один із її представників у цьому плані, зокрема, зазначає: оскільки безпеці Польщі в областях Русі-України, які належать «як до королівства Польщі, так і до Великого дукату Литви, найбільше, мабуть, шкодить різниця обряду (релігійного – *уточнено*), а з цієї причини той, хто бажає мати єдину і безпечну батьківщину, повинен ... заперечувати і нехтувати грецький обряд зневагою, переслідуванням, стражданням тих, що його визнають, всіма іншими, найбільш дійовими засобами... Знать грецького обряду не повинна бути допущена до жодних посад... необхідно і тих довести до злиднів і неосвіченості... Владик треба призначати таких, які будуть споріднені з родинами латинського обряду... попи в наш час знаходяться у відсталості, простоті і неуцтві, якщо і в майбутньому такими залишаться, то вони ... допоможуть нашому замислу... Пани економи та управителі маєтків повинні б найстаранніше дбати, щоб сини селян користувалися не книжками, а плугом... результатом буде те, що...руський край при загальному схваленні розквітне в римськiм обряді».

Селяни, не маючи сили далі терпіти кріпосницький гніт, втікали з Галичини. Підневільне становище українського населення в Польщі не було єдиним лихом «пропащого часу». Були ще й регулярні напади татар, від яких терпіло насамперед сільське населення. Наприклад, у 1523 р. татари доценту спалили міста Галич, Рогатин, Стрий. Невідомо, скільки разів с. Бережниця знищувалося татарськими нападниками упродовж XVI–XVII ст., але достеменно відомо, що восени 1648 р. воно було в черговий раз спустошене і знищене ордою.

У вересні 1648 р. селянське повстання почалося на Калушині-Долинщині і охопило значну територію Галичини, тривало протягом трьох останніх місяців того року. Для польської шляхти створилося нестерпне становище. За допомогою козаків повстанці знищили майже всі шляхетські двори й замки на цій території. Повстанський

---

⁴ Лучкай М.М. Історія карпатських русинів: у 6-ти томах. Т. II. Ужгород : Закарпаття, 2000. С. 90–98.

рух знищив також панський двір у с. Бережниці Королівській. Осаулом і начальником штабу ватажка о. Грабівського був І. Бережницький⁵.

2. ІЗ ЛІТОПІСУ БЕРЕЖНИЦІ КОРОЛІВСЬКОЇ НОВІШОЇ ДОБИ. У кінці XVI на початку XVII ст. польська церква щораз більше загрожувала латинізувати та полонізувати Україну. Це знесиловало українське життя і культуру, нищило українців як націю. Народ більше вже не хотів терпіти і коли Б. Хмельницький підняв повстання та кинув заклик «За віру, козаки, за віру!», його підтримало все українське населення. У час приходу військ Б. Хмельницького в Галичину тут також піднявся селянський повстанський рух проти шляхти. Про це свідчить скарга власника с. Бережниці О. Соколовського, складена 16 квітня 1649 р. на селян Буковину, Молотова, Демидова та Вискича за напад на його маєток.

Після Переяславського договору (1654 р.) козацько-московські війська захопили всі українські греко-католицькі єпархії, які повною мірою зазнали московського насильства (церкви зруйновані, господарства спустошені, людей забирають у неволю, «визволителі» вимагають присяги своєму цареві, скрізь розбій і грабїж). Б. Хмельницький невдовзі сам побачив небезпеку від союзу з Московією, припинив воєнні дії і вимагав, щоб московські війська вийшли за межі України. Ті у відповідь 1656 р. у Вільні заключили договір з поляками, пообіцявши останнім віддати українські землі.

І. Виговський заключив у 1658 р. з Польщею так званий Гадяцький пакт, згідно з яким Україна мала бути у союзі з Польщею, зберігаючи при цьому свою суверенність. Але поляки порушили Гадяцький пакт, почали мстити козакам за Хмельниччину, і проти поляків почались заворушення.

У прикарпатських краях після визвольної війни 1648–1654 рр. з наступного століття опришківство перетворилося у справжню народну збройну силу під проводом О. Довбуша, В. Байрака та І. Бойчука. У XVIII ст. стало зрозуміло, що для шляхетської Польщі вже немає порятунку.

---

⁵ Яворницький Д.Т. *Історія запорізьких козаків* : у 3 т. / Д. І. Яворницький. Львів : Світ, 1990–1992. /з рос. пер. І. Сварник. 1991. 388 с. : іл. – Т. 2. с. 11.

Люстрація⁶ 1665 р. свідчить, що жителі с. Бережниця з давніх часів обробляли площу 4,5 лана землі (лан – біля 17-18 га або 30 моргів – *уточнено нами*), а в час проведення люстрації обробляло тільки 1,25 лана землі. Проживало тут 14 селянських сімей, які зобов'язані були відробляти по 2 дні панщини в тиждень, платили щороку по 3 золотих чиншу⁷ та здавали по 4 маці вівса (маца – півцентнера, *уточнено нами*), по одному каплуну (каплун – відгодований півень, *уточнено нами*), 2 курки та 6 яєць. Люстрація зафіксувала і врожай фільварку, що становив 45 кіп жита, 12 пшениці, 43 ячменю, 50 вівса та 30 кіп гречки (копа – 60 снопів, *уточнено нами*). У селі був громадський млин, з якого держава брала 12 зол. податку в рік.

У сусідньому з Бережницею с. Заболотівці під час облоги с. Журавна у війні з турками 1676 р. польський король Ян III Собескі вів переговори з І. Шейтаном-башою, при чому посередником був фр. посол Етін (Bethane) і англ. Гайд (Hyde). Тут же у заболотівській селянській хаті 15 жовтня 1676 р. підписано так званий «Журавенський мир», силою якого Польща відзискала 2/3 земель України й 10 000 бранців, взятих у полон турками й татарами. Хоча є й інша версія цього епізоду.

Культурне життя на той час впродовж століть в основному зосереджувалося в церкві. Вплив польсько-католицького духовенства на місцеве населення у XVI ст. хоч мав у своїй основі політичні завдання, все ж викликав пожвавлення культурно-національного життя українців, зокрема сприяв будівництву церков у повіті.

---

⁶ Термін «люстрації» виник у Європі та увійшов у практику суспільних відносин у др. пол. XVI ст. Королівські люстрації (від *lat. lustratio*) означали податкову або фінансову ревізію, деталізуючись в описи державних мастностей для податкових і військових потреб, що здійснювалися кожні п'ять років у Речі Посполитій за ухвалою Польського Сейму 1562 р. Люстрації містили відомості про якість земель, кількість населення, господарські витрати, чистий прибуток мастностей та ін. Вони склалися не адміністрацією мастки, а спеціальними чиновниками – люстраторами або люстраційними комісіями, які виконували ще й ревізорські функції. Після поділів Речі Посполитої наприкінці XVIII ст. російський уряд зберіг проведення люстрацій на території колишніх польських володінь до 1876 р.

⁷ *Чинш* – у середньовічній Європі регулярний податок натурою чи грошима, який платила державі або пану категорія вільного населення, яка була позбавлена власності, за право безстрокового спадкового користування землею. Фіксована плата в грошовій або натуральній формі за користування земельним наділом.

Найкращим пам'ятником того часу в с. Бережниці є давня дерев'яна церква – витвір народного храмового будівництва (збудована 1724 р. у бойківському стилі – тризрубна, з однією вежею, вкрита гонтами⁸). Церква Різдва Пресвятої Богородиці поставлена за правилами, які властиві тільки українській храмовій архітектурі, не подібній до інших. Імена майстрів-будівників зберігалися на одвірках та стінах збудованих ними храмів. Храм обновлений живописцем М. Горбовим у 1894 р. стараннями пароха⁹ с. Бережниці Королівської о. К. Сеника: розписи на стінах поєднані з іконами (переносні образи на дошках), які сконцентровані в основному на іконостасі всередині церкви (убезпечено від атмосферних змін, яким підлягають дерев'яні стіни).

У 1724 р. с. Бережниця Королівська перебувало у руках шляхетської родини графів Жевуських. Проживало в ньому 39 родин кметів¹⁰ та 19 комірників. Селяни виконували визначені повинності, а також щороку село мало дати до фільварку 5 свиней (або 40 зол. за них), 1 корову (або 30 зол. за неї) та кожен кмет мав привезти зимою сани сіна з мочарів.

У 1762 р. власник села Юзеф-Міхал Жевуський офіційно надав ці землі синові о. Василя – Степанові Белейовському, також священникові. Написання в документі прізвища Белейовський замість Белевич може свідчити про колонізацію (насильну або добровільну). У 1764 р. тут проживало 36 кметів та 8 загородників, але ці люди вже не відбували сторожової повинності, а відповідно платили дворові за неї по 7 та по 4 гроші в рік.

Інвентар села¹¹ 1770 р. якоюсь мірою характеризує господарську політику Жевуських. Поряд із худобою в окремії графі в інвентарі були пораховані малі діти – 79 хлопчиків та 54 дівчинки, а також 8 молодих парубків «до оженіння». Таких хлопців «до оженіння» поміщик наказував управителеві восени оженити, допомогти збудувати

---

⁸ *Гонта* – покрівельний матеріал у вигляді тонких дощочок.

⁹ *Парох* – парафіяльний піп.

¹⁰ *Кмети, комірники* – особи, що не мали власних хат.

¹¹ *Інвентар* (лат. *inventarium* – «опис») – господарський опис міст, замків, королівських, старостинських і поміщицьких маєтностей на західноукраїнських землях, Правобережній Україні, в Білорусі, Литві і Польщі в 15 – 1-й пол. 19 ст.

хату, дати наділ землі і змусити робити на панщину. На таке примусове весілля поміщик виділяв безплатно гарнець горілки та 4 гарнці пива. Сума повинностей від селян, згідно з інвентарем, становила 64 вози сіна, 43 вози соломи з ярини, 355 четвертачків вівса, 129 каплунів, 645 яєць, 124 золотих грішми.

У 1772 році у такому ж інвентарі управитель поставив навпроти майже 30 прізвищ помітки «убогий» або ж «половини вівса не дає», що свідчить про бідність селян. Військові переходи, а саме тоді проходив перший поділ Речі Посполитої, в ході якого Галичина потрапила під владу Австрії, спричинили зменшення робочої худоби в селі. Як свідчить інвентар 1779 р., громади Бережниця та Журавкова мали відробити за рік у фільварку 3536 днів тяглих, 1992 дні піших, 318 т.зв. «допоміжних» днів та 102 дні шарваркових. Із загальної суми прибутку з сіл – 5405 золотих – велику долю давали корчми – 1800 золотих, або 33%. Поміщик переганяв своє зерно на горілку і насильно нав'язував її селянам. Їм було заборонено брати напої в чужих корчмах. Порушників били різками та штрафували, могли навіть забрати худобу.

У другій половині травня 1772 р. на Стрийщині, до складу якої на той час входила с. Бережниця Королівська, з'явилась малярська дивізія з Дебречина під проводом генерала Естергазі: згідно з договором про перший розподіл Польщі між Росією, Австрією й Прусією, укладеним у Петербурзі ще у лютому 1772 р., було забрано в Польщі землі, котрі відійшли до Австрії. Сейм польський, скликаний у вересні 1773 р., схвалив розподіл Польщі й увільнив населення земель, відступлених Росії, Австрії й Прусії, *від польського громадянства*. У найжахливішому невольництві українського селянства винними була польська шляхта і жиди, що довели українське селянство до такого жахливого стану.

У 1820 р. в с. Бережниця нараховувалось 87 хат, було 73 селянських господарств та ще 9 хат стояли пустками. Поміщик мав тут палац, фільварок, сади, ставок з млином. Йому належало 975 моргів¹² угідь (в т.ч.

¹² *Морг*, діал. *морґ* – середньовічна загальноєвропейська одиниця вимірювання площі ґрунту, переважно в рільництві, для вимірювання земельних наділів. У давнину визначала площу, яку одна людина здатна зорати, скосити одним запрягом коня протягом робочого дня: від ранку до полудня, звідси й назва: нім. Morgen, тобто «ранок».

488 моргів лісу), селянам – 958 моргів. У 1832 р. в с. Бережниці проживало 336 греко-католиків. Власником села був пан Станіслав Добжановський.

У 1848–1849 рр. в селі відбувались селянські заворушення. Спричинило їх те, що після знесення панщини селяни не отримали землі. Хрест свободи в селі є пам'ятником ліквідації 3 травня 1848 р. (за новим стилем – 16 травня) панщини в Галичині, який встановлювали майже в усіх селах, переважна більшість їх мала на собі вибиті відповідні написи з датою встановлення.

У 1867 р. австрійський уряд знову передав адміністрацію Галичини полякам, що сповільнило культурний розвій народу до 1914 р.

У 1870 р. в село проникають ідеї москвофільської організації «Общество им. Михайла Качковського», яке стояло на засадах заперечення самотності українського народу, проповідувало єдиний «русский народ от Курил до Карпат», насаджувало покручену мову, так зване язичіє – суміш російської, місцевих говірок української і церковнослов'янської. Ця організація користувалася політичною і матеріальною підтримкою російського царизму. У березні 1885 р. в с. Бережниці була відкрита читальня «Общества». Документи про її діяльність не збереглися.

На відміну від Польщі, Австрія почала краще дбати про розвиток набутих земель, і українці Галичини з цього часу переживали деяке культурне, релігійне й господарське відродження, хоча влада в Галичині й надалі була в польських руках (залишках панства колишньої польської держави). Європейське просвітництво дійшло й до Галичини – у цей період було засновано університет у Львові (1784 р.), здійснено перші публікації українською мовою («Русалка Дністровая», 1837 р.); у 1875 р. відкрито залізничну колію Стрий-Ходорів, котра проходила поблизу в 7 км від с. Бережниця.

У грудні 1896 р. уряд відкрив в с. Бережниці поштове відділення, яке обслуговувало 5 навколишніх сіл. У лютому 1897 р. в селі, як і в усій Галичині, проходив перший тур виборів до сейму, на яких громада обирала виборця на другий тур (поміщика С. Павликовського переміг активіст москвофільського руху на Жидачівщині місцевий 35-річний священик К. Сенік). Під час виборів було арештовано 5 селян.

Війна між Австрією й Росією, яка почалася 1 серпня 1914 р., протягом наступних чотирьох років принесла жахливе спустошення.

Після війни, 1 листопада 1918 р., галицькі землі оформились у Західно-Українську Республіку. Польща за допомогою Атланти направила війська і зайняла Галичину. Перемир'я закінчилося тим, що Рада Амбасадорів у Парижі 15 березня 1923 р. визнала Галичину, Холмщину і Підляшшя польськими з умовою впровадження автономії для цих територій.

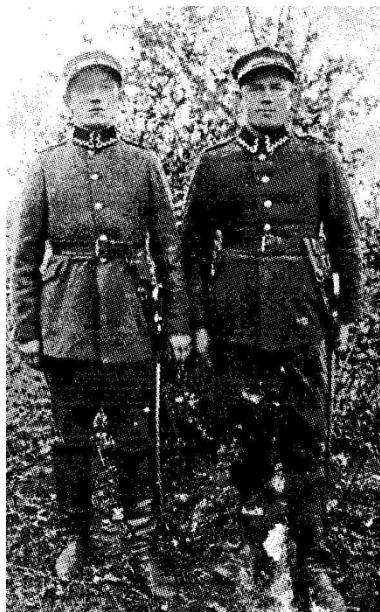
Українці знали задалегідь, а решта світу довідалася пізніше, що Польща ніколи не дасть автономії Галичині чи іншій частині України – репресіями і терором придушувала національний, культурний і господарський розвиток українських земель; провідні діячі були ув'язнені та ізольовані в концтаборі Березі Картузькій; школи переведено на польську мову, в університетах серед студентів було 90% поляків, а тільки 10% українців і жидів. Бачачи силу опору українського народу їхній релігії, польський уряд кинувся нищити церкви.

У 1908 р. на зборах повітової ради в м. Жидачеві отець місцевої церкви К. Сенік *закликав присутніх підтримати поляків*, які, на його думку, повинні допомогти москвофілам задавити українців. У травні 1911 р. митрополит А. Шептицький за різні «прогрішення» позбавив його сану священника. Тоді о. К. Сенік ще з більшою ненавистю продовжив ставитися до українців. Під час виборчої кампанії він закликав бити тих, що вважають себе українцями, палицями. Зокрема, 9 червня 1911 р., під час мітингу у Монастирці, прихильники К. Сеніка тяжко побили десятох українців.

Метою революційної боротьби українського народу у цьому зв'язку було його національне й соціальне визволення. На території Галичини, в тому числі в Жидачівському повіті, утверджується Західно-Українська Народна Республіка, що проіснувала з 1 листопада 1918 р. до червня 1919 р., після чого її знову захопила Польща.

Зосередивши у своїх руках основні важелі управління політичним та економічним життям краю, поляки контролювали також і його культурний розвиток. У цей час на арену суспільно-політичного життя виходять «народовці», або «українофіли». У січні 1868 р. студенти та викладачі Львівського університету, гімназій та семінарій підготували статут товариства «Просвіта», а 2 вересня 1868 р. отримали дозвіл від Міністерства віросповідань і освіти (м. Відень) на його заснування.

На початку 1920 р. 10 бережницьких селян звернулись до польської влади із заявою про заснування у селі читальні «Просвіта». Староство з третьої спроби 14 серпня 1921 р. дало дозвіл на її відкриття. У 1922 р. влада закрила читальню, а її бібліотека була конфіскована поліцією. Таке негативне ставлення польських чиновників до діяльності «Просвіти» майже призупинило її роботу, та все ж, попри всі негаразди, читальня існувала до 17 вересня 1939 р. У Бережницю того дня вступили радянські війська, і просвітницька робота набуває іншого характеру. При читальні працював аматорський гурток з 12 чол., кооперативна

Фото з сімейного архіву. *Служба українців у польському війську. Ліворуч – Й.С. Вайда, 1932 р.*

крамниця «Поступ». У 1928–1929 рр. у с. Бережниці Королівській проводила також активну роботу організація «СельРоб», до читальні села надходила її газета.

У громадсько-політичному та культурному житті с. Бережниці Королівської велику подвижницьку роль відіграла не тільки «Просвіта», а й Українська Військова організація (УВО – *скорочено*), які чинили спротив прилученню Західної України до Польщі. По селах організовувались товариства «Січ» і «Сокіл». Із 1921 р. просвітницький рух оживає і поширюється по всіх селах. На допомогу священикам приходять нові сили – поворотці з УГА¹³ та УСС¹⁴, організовуються хорив с. Бережниці та Заболотівцях, ставляться цілий ряд п'ес. Клич «Свій до свого» набирає такого

---

¹³ УГА – Українська Галицька армія.

¹⁴ УСС – Українські січові стрільці.

розмаху, що по селах зникають неукраїнські крамниці. При читальнях відбуваються виклади історії України, доповіді на господарській й інші теми. Від москвофільських ідей селяни активно переходили до українських.

З приходом 17 вересня 1939 р. нової радянської влади припинилась будь-яка критика, що не відповідала її ідеології. У 1941 р. почалась Друга світова війна. Невдовзі в село вступили німецькі війська, їх гарнізон розмістився у фільварку.

Більшовики, на відміну від доволі обережної політики 1939 р., рішучо, швидко і безкомпромісно насадити націоналістично налаштованим українцям свою владу. Всіх чоловіків віком від 18 до 50 років мобілізували і без належної підготовки та озброєння послали на фронт. Негайно почалися репресії проти греко-католицької церкви та підпорядкування її Москві (Російській Православній Церкві – *уточнено*).

Прихід на Західну Україну Червоної Армії поставив перед проводом УПА¹⁵ складне питання про доцільність продовження боротьби з переважаючими силами Сталіна. Спочатку ОУН¹⁶ вважала, що у війні нацисти і більшовики виснажать одні одних, проте, коли стало зрозуміло, що переможцем у війні на Сході стане СРСР, то ОУН очікувала, що розбиті німці увійдуть у союз із західними державами, щоб запобігти радянській експансії. Саме ці хибні сподівання значною мірою спонукали провід ОУН-УПА продовжувати боротьбу з більшовиками. У селі діяла організація цього проводу, вплив якої був відчутний аж до 1953 р.

Дух патріотизму у боротьбі за незалежність України панував серед більшості молоді села, бережничани чим і як могли допомагали їй відстоювати. Низка жителів села брали участь у визвольних змаганнях проти Німеччини на боці Польщі, Радянського Союзу чи УПА, багато з них не повернулись з війни. Імена людей, які визволяли Бережницю від фашизму, загинули за її волю, викарбовано на плиті пам'ятника, встановленого навпроти народного дому «Просвіта».

---

¹⁵ УПА – Українська повстанська армія.

¹⁶ ОУН – організація українських націоналістів.

Висновки. На основі аналізу історичних джерел, а також оригінальної літератури про село Бережниця можемо зробити такі узагальнення.

1. Розміщене у Південно-Західній Україні с. Бережниця є невід'ємною частиною колишньої Русі Київської і Галицько-Волинської держави, котре упродовж більш ніж п'ятисот років свого історичного існування мало періоди занепаду й відродження, які між двома світовими війнами набрали особливої динаміки й сили.

2. Протягом цього часу доля розкинула вихідців із Бережниць Королівської по всьому великому світу. Кожен з бережничан має власну історію життя і мандрівки своєї сім'ї, у кожного з них ятриться ще незагоєна рана туги за рідним краєм і батьківським порогом. Та всі вони понесли в далекий світ нитку спогадів про свою родинну сторону, де пройшло їхні дитинство і юність.

3. У часі, коли Україна бореться за утвердження своєї державності, бережничани, не покладаючи рук, працюють на різних ділянках культури, економіки й політики, і часто посідають у своїй громаді та поза її межами помітні місця.

4. Не дивлячись на багатофакторний вплив Польщі на розвиток Галичини впродовж багатьох віків, можемо констатувати, що час згладжує все і закликає до всепрощення і національного примирення. Тому, виходячи з міркувань бережничан, пам'ятну плиту села необхідно б було доповнити іменами загиблих односельчан – борців за Вільну Україну, адже вони боролись за незалежність України як могли, виходячи із обставин, які складались на той час.

Список літератури

- Благий В. Історія Жидачівської філії «Просвіта». Львів, 1998.
Вайда Й.Й. Бережниця Королівська: Штрихи історії і сьогодення. Ужгород : Закарпаття 2000. 160 с.
Грабовська А. Зоря над Берержницею. Львів, 1965.
Іванусів О.В. Церква в руїні. *Релігійне товариство українців-католиків в Канаді*. 1987.
Краєзнавчі пам'ятки Жидачівщини / упоряд. І.П. Сислюк. 1 та 2 ч. Жидачів : Відділ народної освіти Жидачівської РДА, 1992–1995.
Крип'якевич І. Історія козацтва. Львів, 1922.

Лаба В. З історії сіл Жидачівщини. *Новий час (газ.)*. 1992.

Лучкай М.М. Історія карпатських русинів: у шести томах. Т. II. Ужгород : Закарпаття, 2000. С. 90–98.

Панас О.К. Історія Української церкви. Львів, 1992.

Спогади односельців с. Бережниця / Архів Й.Й. Вайди.

Стрийщина: історико-мемуарний збірник / ред. І. Пелянська, К. Баб'як. Т. I-III. Нью-Йорк – Торонто – Париж – Сідней, 1990.

Яворницький Д.Т. Історія запорізьких козаків : у 3-х т. / Д.І. Яворницький. Львів: Світ, 1990–1992. Т. 2 / з рос. пер. І. Сварник. 1991. 388 с. : іл.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

Анотація. У статті досліджуються особливості діяльності національних меншин в Україні та Польщі. Проаналізовано сутність поняття «меншини», яке визначається як група людей, громадяни іншої держави, які залишаються в меншості щодо решти громадян і відрізняються від більшості іншою національністю, культурою, традицією, мовою, часто також релігією чи расовим походженням. Встановлено, що Україна та Польща постали перед актуальністю формулювання концепції національної етнічної політики з огляду як на уроки минулого, так і на міжнародну практику вирішення етнічних проблем. Визначено, що державна політика України та Польщі щодо захисту національних меншин має як спільні, так і відмінні риси. Встановлено, що до спільних ознак державної політики України та Польщі можна віднести високий рівень актуальності питання захисту прав національних меншин, високу політичну активність національних меншин, той самий період становлення національних меншин (припав на 1919–1939 рр.), приблизний початок реалізації державної політики щодо захисту прав національних меншин тощо. Визначено, що до відмінних рис державної політики стосовно захисту національних меншин в Україні та Польщі можна віднести, зокрема, різний кількісний складник етнічних меншин, різний рівень відповідності політики захисту національних меншин міжнародним стандартам та ступінь задоволення інформаційних потреб національних меншин.

Ключові слова: українці, поляки, національні меншини.

PECULIARITIES OF ACTIVITIES OF NATIONAL MINORITIES IN UKRAINE AND POLAND

Summary. The paper studies the peculiarities of national minorities in Ukraine and Poland. The essence of the concept of “minority”, which is defined as a group of people, citizens of another state, who remain

---

¹ Гбур Зоряна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, ernest-natan@ukr.net

in the minority relative to other citizens and differ from the majority in other nationalities, cultures, traditions, languages, often religion or racial origin. It is established that Ukraine and Poland are faced with the urgency of formulating the concept of national ethnic policy, taking into account the lessons of the past and international practice of solving ethnic problems. It is determined that the state policy of Ukraine and Poland on the protection of national minorities has both common and distinctive features. It is established that the common features of the state policy of Ukraine and Poland include the high level of urgency of the protection of national minorities, high political activity of national minorities, the same period of formation of national minorities (1919–1939), the approximate beginning of state policy on protection of the rights of national minorities, etc. It is determined that the distinctive features of the state policy on protection of national minorities in Ukraine and Poland include, in particular, different quantitative components of ethnic minorities, different level of compliance of national minority protection policy with international standards and the degree of meeting information needs of national minorities.

Key words: Ukrainians, Poles, national minorities.

Постановка проблеми. Польща та Україна як за територіальною ознакою, так і за чисельністю населення є двома найбільшими державами Центральної та Східної Європи. Після розпаду СРСР ці країни почали власний шлях державно-суспільних перетворень. Вони здійснили важливі реформи та зіткнулися зі значними викликами й перешкодами на своєму шляху. Наприкінці ХХ ст. відбулося декілька визначних подій, які створили передумови для культурного відродження української громади на території Польщі, зокрема: відновлення державної незалежності України, демократизація структурних елементів її політичної системи, євроінтеграційний вибір українського народу.

Сьогодні обидві країни взаємно зацікавлені в розвитку всебічної співпраці через декілька факторів: пряме сусідство, спільну історію, привабливість польського ринку праці для українців, членство Польщі в західних інтеграційних структурах, а також військову агресію Російської Федерації. Розвиток стратегічного партнерства між двома країнами залежить не лише від зусиль політичних еліт країн, а й від прямої комунікації на рівні громадянського суспільства. Таким чином, етнічні меншини, які проживають в обох країнах, мають значний потенціал для розвитку добросусідських відносин.

Удосконалення та впровадження в поліетнічних Україні і Польщі якісно нової моделі співжиття етнічних громад, які населяють їх терени, є пріоритетним науковим вектором соціогуманітаристики. Етнополітичні проблеми поширені в сучасному світі та потребують формування виваженої етнополітики на рівні держав, координації зусиль усього світового співтовариства, що однаковою мірою стосується як Польщі, так і України, тому актуальним є дослідження особливостей діяльності національних меншин у зазначених країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості діяльності національних меншин в Україні та Польщі досліджує незначна кількість науковців. Зокрема, роботи Л. Халюк, О. Калакури, В. Євтуха, Л. Ази, С. Куришка, В. Нахмановича, С. Рудницького, В. Мицика, Л. Рябошапка, А. Ручки, К. Чернової присвячені аналізу проблем проживання національних меншин в Україні та Польщі, однак питання особливостей діяльності національних меншин у зазначених країнах висвітлені не досить.

Метою роботи є дослідження особливостей діяльності національних меншин в Україні та Польщі. Для досягнення мети необхідно було виконати такі завдання: визначити сутність поняття «національна меншина»; проаналізувати права національних меншин у Польщі та Україні; провести порівняльний аналіз національних меншин в Україні та Польщі.

У процесі дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні **методи** дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз.

Виклад основного матеріалу. «Міжнародна енциклопедія суспільних наук», посилаючись на загальне розуміння меншин, стверджує, що національна меншина – це фізична маса (група) людей некорінного етнічного статусу, що проживають у певній місцевості держави, яка відповідає таким умовам: 1) менш чисельна, ніж чисельність решти населення країни; 2) відрізняється від більшості суспільства мовою, культурою, расою та релігією; 3) прагне зберегти свою мову, культуру чи традиції; 4) усвідомлює власну історичну національну спільноту та керується її вираженням і захистом; 5) ідентифікує себе з нацією, організованою у власній країні (на

відміну від етнічної меншини, яка не має відношення до зовнішньої державності); 6) може утворювати компактну групу на певній території або бути розкиданою по території².

У польській юридичній науці одним з основних визначень меншин є дефініція Агнешки Маліцької, яка зазначила, що з огляду на тлумачення меншин, розроблені в міжнародному праві, можна припустити, що поняття меншини описує групу людей, громадян іншої держави, які залишаються в меншості щодо решти громадян та відрізняються від більшості іншою національністю, культурою, традицією, мовою, часто також релігією чи расовим походженням. Ця група також відрізняється підкресленням своєї іншості, вона не прагне до асиміляції, а, навпаки, плекає свою культуру, мову чи релігію, намагається зберегти та культивувати власну національну ідентичність тощо³.

Звертаючись до історії, варто зазначити, що Україна та Польща постали перед актуальністю формулювання концепції національної етнічної політики з огляду як на уроки минулого, так і на міжнародну практику вирішення етнічних проблем⁴. За всі роки існування незалежної України не вирішена проблема повернення, матеріального забезпечення та визначення статусу осіб, депортованих за етнічним походженням із території СРСР, зокрема корінних народів (кримських татар, кримців), деяких національних меншин (кримських греків, болгар, вірмен), етнографічних груп українського етносу.

У Польщі проблема захисту прав національних меншин завжди була актуальною. Офіційне визнання національними органами влади існування національних меншин у Польщі та необхідності гарантування їхнього права на розвиток було реалізоване завдяки

---

² Definicje, pojęcia dotyczące spraw polonijnych od 11.12.2016 / Ministerstwo Spraw Zagranicznych. URL: https://msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polonija/definicje_pojecia/ (дата звернення: 18.05.2022).

³ Malicka A. Niemiecko-polska szkola prawa. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji*. 2015. № 3661. S. 679–689. URL: <https://wuwr.pl/ppa/article/view/7484/7130> (дата звернення: 18.05.2022).

⁴ Шипка Н. Легітимація політичної суб'єктності національних меншин в Україні. *Військово-науковий вісник*. 2008. Вип. 10. С. 229–240. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vnv_2008_10_20.pdf (дата звернення: 18.05.2022).

польському публіцисту, громадському діячеві та політику Тадеушу Мазовецькому 12 вересня 1989 р.⁵

За останніми офіційними даними перепису населення України (2001 р.), польська національна меншина налічувала 144 100 осіб. Найбільше поляків проживало в Житомирській (49 тис. осіб), Хмельницькій (23 тис. осіб) та Львівській (18,9 тис. осіб) областях⁶. Регулювання політики щодо національних меншин та участь польської національної меншини в суспільно-політичному житті на національному й місцевому рівнях стали можливими лише після демократичних змін у Радянському Союзі в 1985 р., ініційованих перебудовою, оголошеною Михайлом Горбачовим. Пізніше, у доповіді на 19-й конференції КПРС у червні 1988 р., М. Горбачов уперше заговорив про права й свободи людини, про розвиток національних мов і культур у контексті реалізації «переваги соціалізму». У той час допускається поява в соціальному просторі інтересів польської групи, а також інших національних груп, створення об'єднань, що представляють і задовольняють її інтереси своєю безпосередньою діяльністю, та вплив цих об'єднань на політичну систему на місцевому й національному рівні. У результаті поступово почало з'являтися законодавство про національні меншини. Так, Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. ввела й визначила поняття нації, Декларація прав національностей України 1991 р. – поняття «національна меншина» та ознаки національних меншин. У 1992 р. було прийнято Закон України «Про національні меншини» як основний закон щодо організації національних меншин, а в 1996 р. – Конституцію України. 9 грудня 1997 р. Верховна Рада України ратифікувала Рамкову конвенцію Ради Європи про захист прав меншин, а у 2003 р. – Європейську хартію регіональних мов і мов меншин. Україна також приєдналася до Рекомендацій про права національних

---

⁵ Łodziński S., Organek L. Charakter i położenie mniejszości ukraińskiej w Polsce. *Особистісне зростання: теорія і практика*. 2016. № 2. С. 118–120. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/21627/> (дата звернення: 18.05.2022).

⁶ Polityka Państwa Polskiego wobec Polonii i Polaków za Granicą: Raport. Warszawa, 2007. 198 s. URL: http://www.paulkostecki.com/Fakty_polonijne/raport_KPRM.pdf (дата звернення: 18.05.2022).

меншин на освіту 1996 р., прийнятих у Гаазі, та Рекомендацій щодо прав національних меншин 1998 р., прийнятих в Осло. Придушення законодавчого процесу у сфері прав національних меншин відбулося після 2000 р., хоча Верховна Рада України у 2012 р. ухвалила новий Закон України «Про об'єднання громадян» (який набув чинності у 2013 р.). Ним, зокрема, було скасовано поділ громадських організацій на республіканські, міжнародні та місцеві організації, встановлено мінімальну кількість засновників (дві особи для громадської організації та дві юридичні особи для громадського об'єднання).

Зазначимо, що в Законі України «Про вибори депутатів Верховної Ради України» та Законі України «Про вибори депутатів місцевих рад, голів сільських, міських та міських районів» національні меншини як суб'єкти виборчого права не згадуються. На думку українських дослідників, законодавство України надає національним меншинам індивідуальні права (на рідну мову, на вибір і збереження національності, на національне прізвище, ім'я та по батькові, на релігію) та політичні права (голосувати та бути обраними, право обслуговувати державні й місцеві органи влади, обіймати посади в компаніях та організаціях, право вільно вступати в політичні партії та громадські організації).

Елементи прав особистості та політичних прав мають ознаки національно-культурної автономії (вивчення рідної мови в національно-культурних об'єднаннях, створення національних культурно-освітніх закладів, розвиток культурних традицій національності, відзначення національних свят, використання національної символіки)⁷. Хоча в українському законодавстві не йдеться про колективні права, адже акцентується на правах окремих представників національних меншин, деякі з них мають колективний характер через їх реалізацію у групі, наприклад: право на існування, право на самовизначення, забезпечення участі представників меншин у прийнятті рішень, в органах, що обираються на загальнодержавних і місцевих виборах, для впровадження окремих форм місцевого самоврядування та

---

⁷ Рябошапка Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917–2000): дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01 ; Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 390 с.

окремих видів автономії в діяльність політичних партій національних меншин, представництва в законодавчих і виконавчих органах⁸.

На сьогодні польські громадяни в Україні можуть брати участь у політичному житті на національному й місцевому рівнях через власні об'єднання та політичні партії, неетнічні політичні партії, а також шляхом співпраці із цими партіями. Що стосується польських організацій місцевого самоврядування, то вони можуть брати участь у місцевих і центральних виборах у мажоритарних округах, підтримувати кандидата, який самовисувається через польську асоціацію, мобілізувати своїх членів для голосування за цього кандидата. Однак, за словами Генріка Стронського, у 2010 р. поляки навіть не намагалися висувати кандидатів у центральні чи місцеві органи влади⁹. Польська група також може співпрацювати з українськими політичними партіями шляхом включення представника асоціації до виборчого списку партії або входження до виборчого блоку з політичною партією. Зрештою, польська група може представляти свої інтереси в політичній сфері за допомогою власної політичної партії.

Що стосується співпраці меншин (у тому числі польських) з українськими політичними партіями, то можливості включення до списків виборчих дільниць були вищими за пропорційної (2006 р.) і змішаної (1998 р., 2002 р. та 2014 р.) систем та, відповідно, зменшилися протягом застосування мажоритарної виборчої системи в 1990 р. та 1994 р. Однак поляки не скористалися цими можливостями, і після внесення змін до виборчого законодавства щодо Верховної Ради України у 2011 р., унаслідок чого громадські організації тепер не можуть створити виборчий блок із політичною партією, ця можливість потрапити до українського парламенту та органів місцевого самоврядування наразі закрыта.

Що стосується власної політичної партії, то поляки утворили її на установчому з'їзді у вересні 2011 р. в Києві. Партія поляків України

---

⁸ Мицик В. Міжнародно-правові засади й інституційні механізми захисту прав національних меншин : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.11 ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2004. 400 с.

⁹ Kabzińska I. Między pragnieniem ideału a rzeczywistością. Polacy na Litwie, Białorusi i Ukrainie w okresie transformacji systemowej przełomu XX i XXI stulecia. Warszawa, 2009. 228 s.

не брала участь ні в парламентських виборах 2014 р., ні в місцевих виборах 2015 р. Поляки на парламентських виборах 2014 р. не співпрацювали інституційно з українськими політичними партіями, які могли вносити представників у свої виборчі списки в обмін на підтримку партії через польські асоціації. Що стосується результату політичної діяльності польської групи, що вимірюється ступенем політичного представництва на національному й місцевому рівнях, то порівняння чисельності польської групи з наявністю депутатів польського походження, інституційно пов'язаних із польською громадою України в українському парламенті, свідчить про відсутність політичного представництва поляків на національному рівні¹⁰.

За результатами перепису 2011 р. в Польщі найбільша концентрація українців розташована в північній частині Мазовецького воєводства (навколо міст Бане-Мазурське, Венгожево та Лідзбарк-Вармінський) – 13037 осіб, у південній частині Західно-Поморської губернії – 4482 особи, у центральній частині Поморського воєводства – 3 932 особи, а також у Нижньошльонському, Малопольському та Підкарпатському воєводствах. Значну роль відіграють також міські центри українців у Варшаві, Вроцлаві, Щецині, Ольштині та Кошаліні. Згідно з переписом 2011 р. українська національна меншина в Польщі становила 38 795 осіб, що більше, ніж результат перепису 2002 р., коли було 27 172 особи. Однак лідери української громади оцінюють потенційну чисельність своєї групи від 200 до 300 тисяч осіб.

Щодо представництва українців у політичній системі Польщі наперед зазначимо, що демократичні зміни в Польщі 1989 р. зробили національні меншини помітними в суспільному житті як на національному, так і на місцевому рівні. Це було зумовлено свободою представників цих громад у створенні та призначенні власних організацій, мирними зібраннями, політичною діяльністю та участю їх як меншини в місцевих і парламентських виборах. Створені правові й політичні можливості являли собою якісно нову зміну становища

---

¹⁰ Рудницький С. Політичні партії України як репрезентанти інтересів національних громад. *Політичні партії і вибори в Україні*: матеріали міжнародного круглого столу за участю українських і польських науковців, м. Київ, 26 червня 2015 р. Київ: Логос, 2016. С. 50–53.

національних меншин порівняно з періодом 1945–1989 рр. З невидимих громадських, культурних і фольклорних спільнот вони раптом стали видимими групами за інтересами, які намагалися реалізувати свої права та очікування¹¹.

Для цієї якісної зміни були введені законодавчі норми¹². Так, стаття 35 Конституції Польщі (прийнята в 1997 р.) надає громадянам Польщі – представникам національних та етнічних меншин свободу зберігати й розвивати власну мову, звичаї, традиції і культуру, а також надає право національним та етнічним меншинам створювати власні освітні заклади й установи культури для захисту їхньої релігійної ідентичності та участі у вирішенні питань, що стосуються їхньої культурної самобутності. Пункт 1 статті 11 Конституції Польщі гарантує свободу створення й функціонування політичних партій, а стаття 12 акта забезпечує свободу створення та діяльності профспілок, соціально-професійних організацій, асоціацій, громадських рухів, інших добровільних об'єднань і фондів. Польський Закон про політичні партії від 27 червня 1997 р. в абзаці 1 статті 2 надає право бути членом політичної партії особам, які є громадянами Республіки Польща та яким не менше 18 років¹³. Загалом у сфері політичних прав діє принцип недискримінації, тобто представники національних та етнічних меншин користуються рівними з іншими громадянами правами, що передбачені чинним законодавством. Ні Конституція Польщі 1997 р., ні міжнародні угоди, ратифіковані Польщею, прямо не стосуються політичних прав осіб, які належать до національних меншин. Польський Закон про національні й етнічні меншини та

---

¹¹ Janusz G. Mniejszości narodowe w wyborach parlamentarnych 1989–1993. *Przegląd Polonijny*. 1994. № 2. S. 3–5.

¹² Janusz G. Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie. Lublin, 2011. S. 591–691.

¹³ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o partiach politycznych. *Dziennik Ustaw*. 2011. № 155. Poz. 924.

регіональні мови від 6 січня 2005 р.¹⁴ також нічого про них не згадує. Однак такі норми можна знайти в положеннях нормативно-правового акта про вибори до Сейму, які не застосовуються ні до виборів до Сенату (верхньої палати парламенту), ні до місцевих виборів.

У Польщі з початку 1990-х рр. виборче законодавство Сейму передбачало спеціальні преференції для зареєстрованих комітетів національних меншин. Вони полягали здебільшого в полегшенні реєстрації виборчих списків (окружних і загальнодержавних) та звільненні від 5% виборчого бар'єру. Так само сьогодні в Польщі діє Виборчий кодекс від 5 січня 2011 р., який передбачає певні преференції із цього приводу. За загальним принципом до розподілу місць до Сейму включаються лише окружні списки кандидатів у ті комітети, які набрали не менше 5% дійсних голосів за загальнодержавною шкалою. Лише комітети, створені виборцями, які належать до зареєстрованих національних меншин (стаття 197.1)¹⁵, звільняються від цієї умови. І це практично єдиний виборчий привілей меншості. Крім того, відповідно до статті 462.4 Виборчого кодексу, межі виборчих округів у межах провінції не можуть порушувати соціальні зв'язки між виборцями, які належать до національних або етнічних меншин, що проживають на території повітів, приєднаних до округів.

Вищезгадані виборчі преференції для комітетів меншин застосовуються в Польщі лише в разі пропорційних виборів та за наявності багатопартійних виборчих округів. Саме тому вони не використовувалися та не використовуються на виборах до Сенату, які нині базуються на виборах більшості, а також на виборах до Європейського парламенту. Варто також зауважити, що з набуттям чинності Законом про національні й етнічні меншини та регіональні мови 2005 р. зазначені виборчі привілеї були обмежені меншинами в Польщі, які перелічені в ньому. Виборчі переваги національних меншин були джерелом політичних суперечок, особливо під час

---

¹⁴ Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. *Dziennik Ustaw*. 2005. № 17. Poz. 141.

¹⁵ Kodeks wyborczy: Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Dziennik Ustaw*. 2011. № 21. Poz. 112.

внесення змін до виборчого законодавства. Було декілька спроб оскаржити їх до Конституційного трибуналу, оскільки вони порушили принцип рівності на виборах. Усі справи закінчилися невдачею та рішеннями Конституційного трибуналу, сприятливими для меншин. За рішенням Конституційного трибуналу, запровадження преференцій розглядається не як порушення рівноправності, а як вираження дій щодо інтеграції національних меншин у державу¹⁶.

Додамо, що такі рішення у виборчому законодавстві є досить рідкісними в Європі, а Польща – одна з небагатьох країн, де вони діють. На передостанніх парламентських виборах 9 жовтня 2011 р. до Сейму було обрано одного представника німецької національної меншини (обраний за списком виборчого комітету групи), двох представників білоруської національної меншини (обрали по одному від кожного списку Демократичного Альянсу та виборчого комітету Громадянської платформи), а також одного представника української меншини, обраного зі списку виборчого комітету Громадянської платформи¹⁷.

Для більшої наочності бачимо необхідність провести порівняльний аналіз національних меншин в Україні та Польщі (див. табл. 1).

Підсумовуючи, варто зазначити, що державна політика України та Польщі щодо захисту національних меншин має як спільні, так і відмінні риси. Зокрема, до спільних характеристик можна віднести високий рівень актуальності питання захисту прав національних меншин, високу політичну активність національних меншин, той самий період формування національних меншин (припав на 1919–1939 рр.), приблизний початок реалізації державної політики щодо захисту прав національних меншин тощо.

---

¹⁶ Kurczewski J. *Posłowie a opinia publiczna*. Warszawa, 1999. 200 s.

¹⁷ Łodziński S., Rudnicki S. Comparative analysis of the political activity of the Polish minority in Ukraine and the Ukrainian minority in Poland in 1990–2015 (based on pilot studies from 2014–2015). *Przegląd Narodowościowy = Review of Nationalities*. 2017. № 7. P. 235–276.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз національних меншин в Україні та Польщі

№	Критерій	Країна	
		Україна	Польща
1	Період становлення національних меншин	1919–1939 рр.	1919–1939 рр.
2	Кількісна й демографічна характеристика національних меншин:		
	чисельність національних меншин	10,757 млн осіб	951 тис. осіб
	чисельність етнічних меншин	80 тис. осіб	32 тис. осіб
	найбільша національна меншина	росіяни	німці
	найбільша етнічна меншина	гуцули	роми
	загальна кількість національних меншин	100+	9
	загальна кількість національних меншин (у %)	22,2%	3,6%
	загальна кількість етнічних меншин	6	4
3	Тенденції розвитку найбільшого географічного розселення національних меншин	Одеська область	Сілезьке та Опольське воєводства
4	Початок політики захисту права національних меншин	1992 р.	1989 р.
5	Документи, що регулюють політику захисту національних меншин	Закон України «Про національні меншини в Україні» 1992 р., Конституція України 1996 р.	Закон про національні й етнічні меншини та регіональну мову 2005 р., Конституція І Польщі 1997 р.
6	Установи, що захищають права національних меншин	27 організацій	20 організацій

Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation:
genesis, particularities and prospects

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
7	Рівень узгодженості політики прав людини з міжнародними стандартами	недостатній	достатній
8	Механізми міжнародного співробітництва у сфері правового захисту	двосторонні міждержавні комісії	двосторонні міждержавні угоди
9	Фінансова підтримка національних меншин	недостатня	недостатня
10	Політична активність національних меншин	висока	висока
11	Ступінь задоволення інформаційних потреб національних меншин	недостатній (1 питання на національну меншість)	достатній (6 питань на національну меншість)

Джерело: ¹⁸

Водночас до відмінних рис державної політики щодо захисту національних меншин в Україні та Польщі можна віднести, зокрема, різний кількісний складник етнічних меншин (вищу моноетнічність Польщі порівняно з Україною), різний рівень відповідності політики захисту національних меншин міжнародним стандартам та ступінь задоволення інформаційних потреб національних меншин (ситуація в Польщі для національних меншин виглядає більш позитивною порівняно з Україною) тощо¹⁹.

Польська громада має дещо інші особливості, відмінні від інших національних громад. Відмінність полягає насамперед у мовній особливості, адже, за даними перепису населення, це єдина етнічна громада в Україні (71% поляків), яка визнає українську своєю рідною

¹⁸ Buchyn M., Dutchak K. State policy of Ukraine and Poland for the protection of national minorities: comparative analysis (review article). *Гуманітарні візії*. 2019. Т. 5. № 2. С. 21–28.

¹⁹ Buchyn M., Dutchak K. State policy of Ukraine and Poland for the protection of national minorities: comparative analysis (review article). *Гуманітарні візії*. 2019. Т. 5. № 2. С. 21–28.

мовою, тим самим зміцнюючи її позиції²⁰, і лише 1,4% не знають її взагалі. Польською мовою однаковою мірою володіють як у сільській (71,4%), так і в міській (71%) місцевості²¹. Особливості мовної асиміляції поляків простежуються також у соціологічних опитуваннях. Так, 33,3% поляків спілкуються польською в родинях, 15,6% використовують російську мову, а 33,3% розмовляють українською в сім'ї, 38,8% вибирають мову залежно від комунікативної ситуації²². Попри значний рівень мовної асиміляції, поляки мають свої школи, у яких викладання проводиться польською мовою. Однак більшість учнів відвідує українськомовні школи та вивчає рідну мову як окрему шкільну дисципліну²³. Типові навчальні плани для шкіл із польською мовою навчання передбачають вивчення державної, рідної, а також європейських мов. Багато поляків продовжує навчання в Польщі²⁴.

Польська мова викладається й у багатьох закладах вищої освіти. До закладів, у яких функціонують кафедри чи інститути полоністики,

---

²⁰ Нахманович В. Динаміка етнонаціональних процесів в Україні і завдання державної етнополітики. *Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду* / Н. Беліцер та ін. ; заг. ред. Ю. Тищенко. Київ, 2004. С. 91–107.

²¹ Куришко С. Польська національна меншина як суб'єкт суспільно-політичних процесів в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Політологія»*. 2014. Т. 228. Вип. 216. С. 100–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdypol_2014_228_216_24 (дата звернення: 18.05.2022).

²² Росіяни, білоруси, поляки і болгари в сучасній Україні: реалії та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження) / В. Євтух, Л. Аза, А. Ручка, К. Чернова. Київ, 2001. URL: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-4-rok-2001/3/studie-a-clanky/rosijani-bilorysi-poljaki-i-bolgari-v-sychasnijjukrani-reali-ta-perspektivi-rozvitky-za-rezyltatami-sociologichnogo-doslidzhennja/> (дата звернення: 18.05.2022).

²³ Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті. Київ, 2007. 508 с.

²⁴ Росіяни, білоруси, поляки і болгари в сучасній Україні: реалії та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження) / В. Євтух, Л. Аза, А. Ручка, К. Чернова. Київ, 2001. URL: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-4-rok-2001/3/studie-a-clanky/rosijani-bilorysi-poljaki-i-bolgari-v-sychasnijjukrani-reali-ta-perspektivi-rozvitky-za-rezyltatami-sociologichnogo-doslidzhennja/> (дата звернення: 18.05.2022).

належать Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київський славистичний університет, Львівський національний університет імені Івана Франка тощо. Незначна кількість закладів початкової та середньої освіти для представників польської національної меншини в Україні пояснюється дією низки негативних факторів, серед яких – нерівномірне, розсіяне розселення поляків, кадрові й фінансові проблеми загальнодержавного характеру, а також високий рівень асиміляції представників меншини, у зв'язку із чим багато батьків не виявляють великого бажання, щоб їхні діти навчалися рідною мовою або хоча би вивчали її факультативно²⁵.

На сучасному етапі українсько-польських відносин, після прийняття у вересні 2017 р. нового Закону України «Про освіту», актуалізувалося питання вивчення української мови у школах національних меншин. Як зазначав віцепрем'єр-міністр, міністр культури та національної спадщини Польщі Петро Глінський, Польща та Україна знайшли взаєморозуміння щодо мовної статті нового Закону України «Про освіту»²⁶. Така позиція Польщі сприяє розвитку українсько-польських відносин і польської національної меншини в Україні.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що вивчення особливостей діяльності національних меншин в Україні та Польщі набуває дедалі більшої актуальності. Отже, польська меншина в незалежній Україні та українська меншина в Польщі, з одного боку, поступово відроджують свої етнонаціональні ознаки, розвивають традиційну народну культуру й ментальність, а з іншого – дедалі повніше інтегруються в українське та польське суспільство відповідно, долучаються до громадсько-політичного життя держави, є дієвим чинником українсько-польського партнерства, яке в умовах глобалізаційних процесів виходить за межі двостороннього співробітництва.

---

²⁵ Халюк Л. Польська меншина в Україні: історія та сьогодення. *Мова і культура*. 2021. Вип. 23. Т. I(203). С. 253–258.

²⁶ Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 18.05.2022).

Водночас, роблячи висновки про ефективність вітчизняної політики у сфері захисту прав національних меншин, необхідно враховувати об'єктивні обставини, у яких функціонує наша держава. Ідеться насамперед про стан війни та потенційну загрозу сепаратизму, а також бажання деяких сусідів використовувати фактор національних меншин для вчинення тиску на Україну. Тому у процесі реалізації політики щодо захисту прав національних меншин Україні варто дотримуватися розумного компромісу, який, з одного боку, не провокуватиме сепаратизм, а з іншого – забезпечуватиме стабільність і демократичний розвиток суспільства.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні рекомендацій щодо вдосконалення державної політики України у сфері захисту прав національних меншин, а також порівнянні української державної політики щодо захисту національних меншин з аналогічною політикою Польщі. Проведене дослідження не вичерпує всі аспекти зазначеної проблеми.

Список літератури

- Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті. Київ, 2007. 508 с.
- Куришко С. Польська національна меншина як суб'єкт суспільно-політичних процесів в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Політологія»*. 2014. Т. 228. Вип. 216. С. 100–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2014_228_216_24 (дата звернення: 18.05.2022).
- Мицик В. Міжнародно-правові засади й інституційні механізми захисту прав національних меншин : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.11 ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2004. 400 с.
- Нахманович В. Динаміка етнонаціональних процесів в Україні і завдання державної етнополітики. *Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду* / Н. Беліцер та ін. ; заг. ред. Ю. Тищенко. Київ, 2004. С. 91–107.
- Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 18.05.2022).

- Росіяни, білоруси, поляки і болгари в сучасній Україні: реалії та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження) / В. Свтух, Л. Аза, А. Ручка, К. Чернова. Київ, 2001. URL: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-4-rok-2001/3/studie-a-clanky/rosijani-bilorysi-poljaki-i-bolgari-v-sychasnijjukra-ni-reali-ta-perspektivi-rozvitky-za-rezyltatami-sociologichnogo-doslidzhennja/> (дата звернення: 18.05.2022).
- Рудницький С. Політичні партії України як репрезентанти інтересів національних громад. *Політичні партії і вибори в Україні* : матеріали міжнародного круглого столу за участю українських і польських науковців, м. Київ, 26 червня 2015 р. Київ : Логос, 2016. С. 50–53.
- Рябошапко Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917–2000) : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01 ; Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 390 с.
- Халюк Л. Польська меншина в Україні: історія та сьогодення. *Мова і культура*. 2021. Вип. 23. Т. І(203). С. 253–258.
- Шипка Н. Легітимація політичної суб'єктності національних меншин в Україні. *Військово-науковий вісник*. 2008. Вип. 10. С. 229–240. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vnv_2008_10_20.pdf (дата звернення: 18.05.2022).
- Buchyn M., Dutchak K. State policy of Ukraine and Poland for the protection of national minorities: comparative analysis (review article). *Гуманітарні візії*. 2019. Т. 5. № 2. С. 21–28.
- Definicje, pojęcia dotyczące spraw polonijnych od 11.12.2016 / Ministerstwo Spraw Zagranicznych. URL: https://msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polonija/definicje_pojecia/ (дата звернення: 18.05.2022).
- Janusz G. Mniejszości narodowe w wyborach parlamentarnych 1989–1993. *Przegląd Polonijny*. 1994. № 2. S. 3–5.
- Janusz G. Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie. Lublin, 2011. 764 s.
- Kabzińska I. Między pragnieniem ideału a rzeczywistością. Polacy na Litwie, Białorusi i Ukrainie w okresie transformacji systemowej przełomu XX i XXI stulecia. Warszawa, 2009. 228 s.
- Kodeks wyborczy: Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Dziennik Ustaw*. 2011. № 21. Poz. 112.
- Kurczewski J. Posłowie a opinia publiczna. Warszawa, 1999. 200 s.
- Łodziński S., Organek L. Charakter i położenie mniejszości ukraińskiej w Polsce. *Особистічне зростання: теорія і практика*. 2016. № 2. С. 118–120. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/21627/> (дата звернення: 18.05.2022).

- Łodziński S., Rudnicki S. Comparative analysis of the political activity of the Polish minority in Ukraine and the Ukrainian minority in Poland in 1990–2015 (based on pilot studies from 2014–2015). *Przegląd Narodowościowy = Review of Nationalities*. 2017. № 7. P. 235–276.
- Malicka A. Niemecko-polska szkola prawa. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji*. 2015. № 3661. S. 679–689. URL: <https://wuwr.pl/ppa/article/view/7484/7130> (дата звернення: 18.05.2022).
- Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 czerwca 2011 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o partiach politycznych. *Dziennik Ustaw*. 2011. № 155. Poz. 924.
- Polityka Państwa Polskiego wobec Polonii i Polaków za Granicą: Raport. Warszawa, 2007. 198 s. URL: http://www.paulkostecki.com/Fakty_polonijne/raport_KPRM.pdf (дата звернення: 18.05.2022).
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. *Dziennik Ustaw*. 2005. № 17. Poz. 141.

УЧАСТЬ РОСІЙСЬКИХ ЕСЕСІВЦІВ У ПРИДУШЕННІ ВАРШАВСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1944 Р.: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВОГО КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ

***Анотація.** У статті досліджується проблема російського військового колабораціонізму в роки Другої світової війни. Особливу увагу приділено участі 29-ї гренадерської дивізії СС (1-ша російська) та російських частин 36-ї гренадерської дивізії СС у придушенні збройного повстання у Варшаві в 1944 р. Зазначається, що російські СС вчинили у Варшаві жорстокі воєнні злочини – масове вбивство мирного польського населення. Автор спростував міф про те, що тільки завдяки російському народу Польща була «визволена» від нацизму.*

***Ключові слова:** Друга світова війна, російські СС, Варшавське повстання, військовий колабораціонізм, воєнні злочини.*

PARTICIPATION OF RUSSIAN SS IN THE SUPPRESSION OF THE WARSAW UPRISING OF 1944: MODERN APPROACHES TO COVERING THE PROBLEM OF MILITARY COLLABORATIONISM

***Summary.** Participation of Russian SS in the suppression of the Warsaw uprising of 1944: modern approaches to covering the problem of military collaborationism*

The problem of Russian military collaborationism during the Second World War is studied. Particular attention is paid to the participation of the 29th Grenadier Division of the SS (Russian No. 1) and Russian units of the 36th Grenadier Division of the SS in the suppression of the armed uprising in Warsaw in 1944. It is shown that the Russian SS committed brutal war crimes in Warsaw – the mass murder of Polish civilian population. The myth that only thanks to the Russian people Poland was “liberated” from Nazism refuted.

***Key words:** Second World War, Russian SS, Warsaw Uprising, military collaborationism, war crimes.*

---

¹ Гетьманчук Микола, доктор історичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», hetmanchukm@ukr.net

Під час Другої світової війни (1939–1945 рр.) у складі Вермахту, військах СС, поліцейських формуваннях нацистської Німеччини воювали близько 1 млн 200 тисяч громадян колишнього Радянського Союзу. Найбільшу частину серед них становили російські громадяни – 380 тис. (з них 50 тис. входили до складу військових формувань СС)². Серед іноземних військових формувань СС, створених нацистським керівництвом із російських громадян на окупованій території СРСР, особливе місце посідають 29-а гренадерська дивізія військ СС (російська № 1), 30-а гренадерська дивізія військ СС (російська № 2), 1-ша російська бригада СС «Дружина», російський полк СС «Варяг», російський XV кавалерійський корпус СС та інші підрозділи. Необхідно відзначити, що у вітчизняній історіографії практично відсутні спеціальні дослідження, присвячені історії 29-ї гренадерської дивізії військ СС. Лише у фундаментальній монографії українського історика А.В. Боляновського звертається увага на історію цієї дивізії СС, але тільки в контексті дослідження ним проблеми участі іноземних військових формувань у Збройних силах нацистської Німеччини³.

Разом із тим є чимало наукових праць зарубіжних дослідників, які основну увагу звертають на два аспекти історії формування та бойової участі бойової 29-ї гренадерської дивізії військ СС: 1) цивільно-політичний – стосується утворення в 1941–1943 рр. Б.В. Камінським та К.П. Воскобойником Локотьського адміністративного округу (так званої Локотьської республіки) на окупованій німецькими військами території шести районів Орловської та двох районів Курської областей із населенням 1 700 000 чоловік; 2) військовий – від створення у грудні 1941 р. підрозділів народної міліції Локотьського округу, бригади Російської визвольної народної армії (РВНА) і закінчуючи формуванням 29-ї гренадерської дивізії військ СС та її участю у придушенні Варшавського повстання 1944 р.⁴ Слід зазначити, що Локотьський

² Дробязко С.И. Под знаменами врага. Антисоветские формирования в составе германских вооруженных сил 1941–1945 гг. Москва : Эксмо, 2004. С. 523–524.

³ Боляновський А.В. Іноземні військові формування у Збройних силах Німеччини (1939–1945 рр.). Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013. С. 580–583.

⁴ Эйлсби К. Иностранные легионы нацистской Германии. Добровольческие формирования, воевавшие на стороне Гитлера. 1941–1945 / пер. с англ. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2012. С. 122–125.

автономний округ, а згодом бригаду РВНА і 29-у гренадерську дивізію військ СС очолив репресований радянською владою інженер фольксдойче Б.В. Камінський, який за участь в антипартизанських операціях був нагороджений Залізним хрестом 1-го класу та іншими німецькими нагородами. Солдати й офіцери його бригади вирізнялися недисциплінованістю та крайньою жорстокістю у боротьбі з радянським партизанським рухом на території Росії і Білорусії⁵.

Аналіз історіографії проблеми засвідчує, що чимало наукових праць російських дослідників, присвячених проблемі участі російських громадян у військах СС, виділяються відверто тенденційним характером. Деякі з них вважають, що вказану проблему, яка нині є надто дражливою для офіційної Москви, досліджують лише «історики-ревізіоністи», «маргінали», «неонацисти», «неовласовці», «ліберали, які відпрацьовують зарубіжні гранти»⁶. Російські історики, автори роботи «Російські есесівці» Д.А. Жуков та І.І. Ковтун І.І. констатують: «На превеликий жаль, в сьогоденній Росії знову проявляється тенденція відведення історичній науці лише ролі засобу виховання. Особливим чином препаровані історичні факти повинні, на думку багатьох, викладатися таким чином, щоб «давати приклад молоді», «вчити», «вирощувати патріотів», «викликати ненависть до потенційних противників» та ін. Так, справжня історія (яка, а це давно підмічено, «нікого нічого не вчить») неминуче перетворюється на ідеологічний сурогат, на міф, на фальшивку та фікцію»⁷.

Перебуваючи в 1944 р. з бригадою РВНА на території Білорусії, Б.В. Камінський остаточно відмовився включити бригаду РВНА до складу Російської визвольної армії (РВА), як цього вимагав генерал А.А. Власов та командування Вермахту⁸. Тому за сприяння

---

⁵ Залесский К.А. Кто был кто во Второй мировой войне. Союзники Германии. Москва : «Издательство АСТ»; «Издательство Астрель», 2003. С. 160–161.

⁶ Дюков А. “Die Aktion Kaminski”: Локотское «самоуправление» и создание бригады РОНА. *Мифы Великой отечественной* : сборник / ред. сост. Г. Пернавский. Москва : Яуза, Эксмо, 2008. С. 147–148.

⁷ Жуков Д.А. Русские эсесовцы / Д.А. Жуков, И.И. Ковтун. Москва : Вече, 2013. С. 5.

⁸ Даллин А. Бригада Каминского / пер. с англ. Москва : Московский писатель, 2011. С. 77–78.

обергрупенфюрера СС К. фон Готтберга бригаду РВНА було включено до складу військ СС. 31 липня 1944 р. відбулася зустріч Б.В. Камінського з рейхсфюрером СС Г. Гімлером у Раценбурзі, яка завершилася домовленістю та наказом про переведення бригади у війська СС під назвою Штурмова бригада СС «РВНА» (SS – Sturmbrigade RONA) зі збереженням внутрішньої структури⁹. Наступного дня, 1 серпня 1944 р., Г. Гімлер підписав наказ Головному оперативному управлінню СС про формування 29-ї гренадерської дивізії військ СС (російської № 1) (29. Waffen – Grenadiere – Division der SS (russische № 1) під командуванням Б.В. Камінського, якому присвоїли звання ваффен-бригадефюрера СС і генерал-майора військ СС¹⁰. Керівництво СС, враховуючи заслуги особового складу бригади, всім офіцерам та унтер-офіцерам присвоїло в СС військові звання, які вони мали в РВНА. Під час бесіди Б.В. Камінського з рейхсфюрером Г. Гімлером було вирішено підрозділи бригади перевести у навчальний військовий табір Нойгаммер (Truppenubungsplatz Neuhammer) у Верхній Сілезії для переформування, а цивільних біженців (близько 15 000 тисяч чоловік) по можливості евакуювати до Угорщини.

Згідно з наказом, який залишився виключно на папері, 29-а гренадерська дивізія військ СС повинна була мати такий склад: Командир дивізії: ваффен-бригадефюрер СС і генерал-майор військ СС Б.В. Камінський; Начальник штабу: ваффен-оберштурмбаннфюрер СС І.П. Шавикін; Начальник оперативного відділу (Ia): ваффен-штурмбаннфюрер СС І.Д. Фролов; Офіцер зв'язку рейхсфюрера СС: оберштурмбаннфюрер СС Г. Ройсснер; Начальник розвідки і контррозвідки (Ic): ваффен-гауптштурмфюрер СС Ф.А. Капкаєв; Дивізійний врач (IVb): лікар Забора; 72-й гренадерський полк військ СС (російський № 1) – (Waffen – Grenadier – Regiment der SS 72 (russische Nr. 1); 73-й гренадерський полк військ СС (російський № 2) – (Waffen – Grenadier – Regiment der SS 73 (russische Nr. 2); 74-й гренадерський полк військ СС (російський

⁹ Залесский К.А. Войска СС. Военная элита Третьего Рейха. Москва : Яза-пресс, 2009. С. 274.

¹⁰ Бишоп К. Иностранные дивизии III Рейха. Иностранные добровольцы в войсках СС 1940–1945 / пер. с англ. Москва : Эксмо, 2006. С. 155.

№ 3) – (Waffen – Grenadier – Regiment der SS 74 (russische Nr. 3); 29-й артилерійський полк військ СС (російський № 1) – (Waffen – Artillerie – Regiment der SS 29 (russische Nr. 1); 29-й фузилерний батальйон СС (SS – Fusilier – Bataillon 29); 29-й саперний батальйон СС (SS – Pionier – Bataillon 29); 29-й протитанковий дивізіон СС (SS – Panzerjager – Abteilung 29); 29-й батальйон зв'язку СС (SS – Nachrichten – Abteilung 29); 29-й полк забезпечення СС (SS – Versorgungs – Regiment 29); 29-а ветеринарна рота СС (SS-Veterinar-Kompanie 29); 29-а санітарна рота СС (SS-Sanitats-Kompanie 29); 29-й запасний польовий батальйон СС (SS-Feldersatz-Bataillon 29). Підрозділи гвардійського батальйону бригади переходили в інші підрозділи дивізії. В цей період вона мала на озброєнні 20 гармат, 30 мінометів, більше 100 кулеметів¹¹.

Одночасно зі створенням 29-ї гренадерської дивізії військ СС у Варшаві розпочалося збройне повстання проти німецьких окупантів, яке організувала польська військова організація Армія Крайова (АК). Отримавши інформацію про те, що частини Червоної Армії знаходяться в 12–16 кілометрах від Варшави, головнокомандувач АК генерал Т. Бур-Коморовський о 17 годині 1 серпня 1944 р. віддав наказ підрозділам АК (понад 32 500 чоловік у самому місті і 4 000 в міському окрузі, до яких приєдналися загони НСЗ – 700 чоловік і Армії Людової 270 чоловік) розпочати відкриту збройну боротьбу проти німецького гарнізону у місті (операція «Буря»). Повстанські відділи мали на озброєнні 110 станкових і 60 ручних кулеметів, 300 автоматів, 1 400 гвинтівок, 1 700 пістолетів, 25 000 гранат¹². Його позиція полягала в такому: поляки мають звільнити Варшаву до приходу Червоної Армії та завоювати для себе незалежність. Свої цілі та пріоритети генерал Т. Бур-Коморовський сформулював 22 липня у повідомленні емігрантському уряду в Лондоні: 1) не припиняти боротьби проти німців; 2) мобілізувати все населення для боротьби з Росією; 3) відібрати в «совєтів» якомога більше польських

---

¹¹ Жуков Д.А. 29-я гренадерская дивизия СС «Каминский» / Д.А. Жуков, И.И. Ковтун. Москва : Вече, 2009. С. 159–160.

¹² Bor-Komorowski T. Armia podziemna. London : Figaro Press Ltd., 1981. S. 215–216.

елементів, що перебувають у їхньому розпорядженні як польська карта в міжнародній боротьбі; 4) у разі спроби «згвалтування» Польщі почати відкриту боротьбу із «советами»¹³.

Тут варто зазначити, що збройне повстання із самого початку було приречене на поразку, оскільки доля повоєнної Польщі вже раніше була вирішена на конференції союзників у Тегерані наприкінці 1943 р., а Й. Сталін не збирався надавати військову допомогу тим силам, проти яких боровся і намагався знищити. Червона Армія стояла за Віслою недалеко від міста, але нічим не допомагала. Згідно з офіційною версією радянської історіографії, частини Червоної Армії у цей час проводили «перегрупування». Більше того, перший місяць (до середини вересня) радянське командування не дозволяло авіації союзників використовувати свої аеродроми і заборонило їм польоти над своєю ділянкою фронту¹⁴. Зупинивши наступ радянських військ на Варшаву, Й. Сталін практично дозволив німецьким військам придушити повстання.

Варшавське повстання стало несподіванкою для всіх сторін воєнного конфлікту – німців, радянського керівництва, західних союзників. Німецьке командування мало у Варшаві обмежену кількість військ для придушення повстання, а задіяти для цього фронтові частини під час наступу Червоної Армії було неможливо. Губернатор Варшави групенфюрер СА Л. Фішер, комендант гарнізону генерал-лейтенант Р. Стахель і начальник СС та поліції оберфюрер П. Габель о 13 годині 1 серпня 1944 р. оголосили тривогу в німецьких установах. Практично вже у цей час о 14–15 годині в районах Варшави Жолібож і Воля розпочалися перестрілки вояків АК з німцями¹⁵. Згідно з наказом А. Гітлера, який завдання щодо придушення повстання поклав на СС, рейхсфюрер Г. Гімлер довірив командування операцією зі знищення повстанців у Варшаві обергрупенфюреру СС Е. фон дем Баху, відомому спеціалісту по боротьбі з партизанським рухом¹⁶. Для

¹³ Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / пер. з англ. Київ : Основа, 2008. С. 799.

¹⁴ Тарас А.Е. Анатомия ненависти (Русско-польские конфликты в XVIII–XX вв.). Минск : Харвест, 2008. С. 759–762.

¹⁵ Назаревич Р. Варшавское восстание. 1944 год / пер. с пол. Москва : Прогресс, 1989. С. 91.

¹⁶ Залесский К. СС. Охранные отряды НСДАП. Москва : Яуза, Эксмо, 2005. С. 44–45.

цього була створена спеціальна корпусна група «фон дем Бах», яка включала окремі регулярні армійські частини Вермахту, різні частини військ СС, поліцейські підрозділи, військові формування східних добровольців, польової жандармерії та ін. Уже 2 серпня 1944 р. Е. фон дем Бах прибув до Варшави, а до 6 серпня в місто увійшла половина військ корпусної групи – 7496 чоловік, які виділялися для придушення повстання. Поступово визначили сили та засоби корпусної групи, а також збільшили її чисельність до 16 696 чоловік. До неї увійшли: 1) Поліцейський полк СС «Познань»; 2) Спеціальний полк СС «Дірлевангер»; 3) III дивізіон 5-го артилерійського полку дивізії СС «Вікінг»; 4) Зведений полк 29-ї гренадерської дивізії військ СС; 5) 1-й і 2-й батальйони Східно-мусульманського полку СС; 6) 2-й азербайджанський батальйон З'єднання особливого призначення «Горець»; 7) Козацький поліцейський батальйон СС; 8) Конвойно-охоронна козацька сотня СД; 9) 5-й Кубанський полк Козачого Стану; 10) 3-й козацький кавалерійський батальйон 57-го охоронного полку; 11) 572-й, 580-й, 631-й козацькі батальйони; 12) три українські роти у складі СД; 13) Батальйон 608-го охоронного полку Вермахту; 14) Резервний батальйон парашутної дивізії «Герман Герінг»; 15) Вогнеметний батальйон «Кроне»; 16) Саперна рота № 500; 17) Мінометна рота № 1000; 18) Батарей реактивних мінометів (Nebelwerfer) № 201; 19) Батарей гаубиць № 638; 20) 218-а і 302-а танкові роти; 21) Навчальна батарея самохідних артилерійських установок; 22) Бронепοїзд № 75¹⁷. Крім того, розпочавши бойові дії проти АК у Варшаві, корпусна група «фон дем Бах» постійно отримувала підкріплення¹⁸.

Розпорядження про залучення 29-ї гренадерської дивізії до придушення Варшавського повстання Б.В. Камінський отримав від рейхсфюрера Г. Гімлера¹⁹. На нараді командного складу дивізії, в якій взяли участь Б.В. Камінський, начальник штабу І.Н. Шавикін, командири полків, начальник розвідки Б.А. Костенко, ад'ютант командира дивізії Р.К. Белай, начальник воєнно-слідчого відділу Г.С. Процюк, було вирішено сформувати зведений полк під

---

¹⁷ Жуков Д.А. 29-я гренадерская дивизия СС «Каминский»... С. 167–168.

¹⁸ Пишенков А.А. «Штрафники» СС. Москва : Яуза-пресс, 2009. С. 168–169.

¹⁹ Семенов К. Войска СС. История, структура, боевое применение. Москва : Яуза-пресс, 2009. С. 235.

командуванням ваффен-оберштурмбанфюрера СС І.Д. Фролова і його начальника штабу ваффен-гауптштурмфюрера Ночевкіна. Зведений полк у своєму складі мав чотири стрілецькі батальйони, 4 танки Т-34, самохідну артилерійську установку СУ-76 і 2 122-мм гаубиці (всього 1 700 чоловік)²⁰. У Варшаві зведений полк І.Д. Фролова включили до складу бойової групи групенфюрера СС Х. Рейнефарта, якому підпорядковувалися оперативні формування «Рек», «Рор», «Дірлевангер», «Шмідт», «Сарнов» та ін. Із 9 серпня полк вів бойові дії у складі бойової групи «Рор» генерал-майора Г. Рора²¹.

Крім зведеного полку І.Д. Фролова, до складу групи «Рор» загальною чисельністю 6 161 чоловік входили III дивізіон артилерійського полку танкової дивізії «Вікінг», 80-й зенітний полк, 627-й інженерний батальйон, саперна рота, команда СД «Біркнер», підрозділи охоронної поліції полковника В. Родевальда²². Бої за житлові квартали Варшави (райони Охота, Воля, Мокотув), в яких брали участь солдати і офіцери полку, відзначалися особливою жорстокістю, воюючі сторони не брали у полон як повстанців АК, так і місцеве цивільне населення. Наприклад, під час операції в районі Воля після відступу підрозділів АК було страчено 8 000 жителів міста, а захопивши 11 серпня передмістя Охота, німецькі війська вбили 40 000 чоловік²³.

Нині доказано, що солдати та офіцери зведеного полку 29-ї гренадерської дивізії військ СС, а особливо підрозділи Штурмової бригади СС «Дірлевангер» (із 12 лютого 1945 р. реформована у 36-ту гренадерську дивізію СС), до складу якої входили російські добровольці, також причетні до цих та інших жажливих злочинів проти місцевого польського населення. Від 7 до 14 серпня під час боїв в околицях району Охоти було вбито і поранено до 500 російських есесівців або майже третину складу зведеного полку, тоді як вони вбили понад 700 польських повстанців і мирних жителів²⁴. Масові

---

²⁰ Жуков Д.А. Русские эсесовцы... С. 287–288.

²¹ Залесский К. СС. Охранные отряды НСДАП... С. 438.

²² Жуков Д.А. 29-я гренадерская дивизия СС «Каминский»... С. 172.

²³ Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі... С. 801.

²⁴ Боляновський А.В. Іноземні військові формування... С. 582.

насилства, вбивства і грабунки польського населення Варшави російськими есесівцями супроводжувалися пиятикою. У воєнному щоденнику 9-ї армії зазначається, що есесівці полку Б.В. Камінського пересувалися від Райхштрасе до тютюнової фабрики у стані цілковитого алкогольного сп'яніння. Навіть сам командир дивізії бригадефюрер СС Б.В. Камінський також брав участь у грабунках, пояснюючи їх тим, що збирає кошти і цінності для того, щоб створити «Російський визвольний фонд»²⁵. Дослідники підкреслюють, що голодні та обірвані російські есесівці, потрапивши із білоруських боліт у красиве та багате європейське місто, вели вуличні бої з нелюдською жорстокістю. У кривавому розгулі та сп'янівши від безкарності, вони навіть не «помітили», як репресували декілька сімей німецьких офіцерів, за що їх потім звинувачувало німецьке командування²⁶. Навіть начальник німецького Генерального штабу сухопутних військ генерал-полковник Г. Гудеріан, отримавши інформацію від обергрупенфюрера Е. фон дем Баха про «безчинства» у Варшаві, вимушений був просити А. Гітлера видалити підрозділи зведеного полку 29-ї гренадерської дивізії СС та Штурмової бригади «Дірлевангера» зі Східного фронту²⁷. Варто сказати, що під час повстання загинуло 17 тисяч 200 бійців АК і близько 180 тис. цивільного населення, знищено 80% усієї забудови польської столиці. Значними були і втрати угруповання німецьких військ, які становили близько 10 000 вбитими та 16 000 пораненими²⁸.

Полк І.Д. Фролова, батальйони якого поступово почали замінюватися підрозділами німецької штурмової поліцейської групи «Вальтер», 19 серпня 1944 р. отримав наказ німецького командування покинути

---

²⁵ Варшавское восстание 1944 г. в документах из архивов спецслужб. Варшава–Москва : Управление регистрации и архивных фондов Федеральной Службы Безопасности РФ; Министерство внутренних дел и администрации Республика Польша; Институт Российской истории РАН; Институт памяти Республики Польша – Комиссия по расследованию преступлений против польского народа, 2007. С. 614, 656, 686–687.

²⁶ Чуев С. Проклятые солдаты. Москва : Издательство Эксмо, 2004. С. 135–136.

²⁷ Гудеріан Г. Воспоминания солдата. Смоленск : «Русич», 1999. С. 489.

²⁸ Roszkowski W. Najnowsza historia Polski 1914–1945. Warszawa : Swiat Ksiazki, 2003. S. 597.

Варшаву. Втрати полку на 18 серпня за різними даними становили до 500 чоловік вбитими і пораненими, а окремі його підрозділи вели бойові дії у Варшаві до 28 серпня 1944 р.²⁹. Доки батальйони зведеного полку виходили із Варшави, 19 серпня Б.В. Камінський отримав наказом обергрупенфюрера Е. фон дем Баха прибути до Кракова, а полку вийти в район населеного пункту Трускав (20 км від Варшави) для боротьби з польськими партизанами. Після прибуття Б.В. Камінський був арештований гестапо і після формального суду розстріляний за наказом Е. фон дем Баха. Смерть бригадефюрера та його супроводжуючих облаштували як напад польських партизанів, їхні тіла помістили у машину, яку потім нібито «знайшли» німці. Разом з ним загинули начальник штабу 29-ї гренадерської дивізії СС ваффен-оберштурмбанфюрер І.П. Шавікін, дивізійний лікар Ф.Н. Забора, перекладач Г. Садовський та водій.

Натепер загальноприйнятою версією смерті Б.В. Камінського є його розстріл самими німцями. За даними німецького історика Х. Хене, саме А. Гітлер доручив Е. фон дем Баху ліквідувати «небажаного свідка і головного мародера Камінського»³⁰. Найвірогідніше Б.В. Камінського та його людей розстріляла команда із концтабору Кулмхоф (Хелмно) під командуванням гауптштурмфюрера Г. Ботмана. Розстріл проводився 26 серпня 1944 р. у лісі біля Лодзі, недалеко від єврейського гетто³¹. Дослідниками також висловлюється версія про те, що напад на службовий автомобіль Б.В. Камінського здійснили не польські партизани, як про це заявила німецька сторона, а радянські диверсанти³². Особливість цієї історії полягає в тому, що смерть Б.В. Камінського стала вигідною всім ворогуючим сторонам:

---

²⁹ Жуков Д.А. 29-я гренадерская дивизия СС «Каминский»... С. 184–185.

³⁰ Хене Х. Черный орден СС. История охранных отрядов / пер. с нем. Москва : Олма-Пресс, 2005. С. 462.

³¹ Грибков И. Хозяин Брянских лесов. Бронислав Каминский, Русская освободительная народная армия и Локотское самоуправление. Москва : Московский писатель, 2008. С. 45.

³² Грибков И. Хозяин Брянских лесов. Бронислав Каминский, Русская освободительная народная армия и Локотское самоуправление. Москва : Московский писатель, 2008. С. 45.

1) німецькому командуванню, оскільки він почав виходити з-під їхнього контролю; 2) повстанцям із АК – як помста за вбивства поляків та знищення Варшави; 3) московському керівництву – як заклятого ворога радянської влади; 4) командувачу РВА генералу А.А. Власову, який позбувся серйозного суперника із власною армією.

Біля Варшави, зведений полк І.Д. Фролова активних бойових дій не проводив, чим скористалися польські партизани. У ніч з 2 на 3 вересня 1944 р. польський загін АК атакував два батальйони полку в Трускаві.

У ході бою полк втратив близько 100 чоловік вбитими та близько 100 пораненими, а загін АК захопив 1 75 мм гармату, 2 станкові і 23 ручні кулемети, 16 автоматів, 2 міномети, 48 гвинтівок, 10 000 патронів, польову радіостанцію та інші трофеї³³. Після смерті Б.В. Камінського керівництво СС вирішило продовжити формування 29-ї гренадерської дивізії СС, але під німецьким командуванням. Для цього дивізія була переведена в Нойгаммер і її командиром призначили бригадефюрера СС і генерал-майора військ СС К. Діма, який виконував свої функції до 27 вересня³⁴. Згодом дивізію перемістили в Нойгаммер, де формувалася 600-а російська піхотна дивізія Вермахту. Особовий склад під керівництвом нового виконуючого обов'язки командира дивізії групенфюрера СС і генерал-лейтенанта поліції Г. Юрса (з 27 вересня по 11 жовтня) до початку жовтня 1944 р. залучався для придушення Словацького національного повстання. Саме тоді 11 жовтня завершила роботу інспекція відомства СС під керівництвом обергрупенфюрера СС Г. Бергера, яка 29-у гренадерську дивізію СС визнала небоєздатною й такою, що підлягає розформуванню³⁵.

Стан особового складу дивізії після смерті Б.В. Камінського був непривабливий. Один із офіцерів РВА В.Т. Жуковський, який інспектував дивізію, пізніше розповідав радянським слідчим: «Після відвідування нами цієї дивізії ми склали акт про її бойову готовність, де було також відзначено, що солдати цієї дивізії морально розкладені і займаються бандитизмом та грабежами. Всі солдати мають при собі велику кількість

---

³³ Варшавское восстание 1944 г. в документах... С. 632, 1086–1090.

³⁴ Залесский К. СС. Охранные отряды НСДАП... С. 225–226.

³⁵ Жуков Д.А. 29-я гренадерская дивизия СС «Каминский»... С. 199.

золотих речей, награбованих у місцевих (польських) жителів»³⁶. У листопаді 1944 р. дивізію перевели на полігон у Мюнзінгені, де формувалася 1-а дивізія Збройних Сил Комітету Визволення Народів Росії (ЗС КВНР). Слід зазначити, що у ЗС КВНР солдатів та офіцерів 29-ї дивізії СС зустріли насторожено. Командир 1-ї дивізії ЗС КВНР полковник С.К. Буняченко був приголомшений, зустрічаючи поїзди із військовослужбовцями 29-ї дивізії СС у Мюнзінгені: «З вагонів висипала орда мародерів, яка нічим не нагадувала солдатів. Одягнуті та взуті у що було, з жінками явно легкої поведінки, обвішані трофеями – на руках солдатів і офіцерів було надіто по декілька годинників»³⁷. Однак колишні російські есесівці мали чималий бойовий досвід і німецьке командування продовжувало їх вважати «цінним людським матеріалом» та надійними солдатами. Солдати і офіцери розформованої 29-ї гренадерської дивізії СС у складі ЗС КВНР не були об'єднані в одну військову частину. У складі 1-ї дивізії вони сформували 2-й піхотний полк (близько 4000 чоловік), а решта невеликими групами включалися до інших дивізійних підрозділів. Лише Окремий розвідувальний дивізіон 1-ї дивізії ЗС КВНР, який очолив майор (ваффен-штурмбанфюрер СС) Б.А. Костенко, повністю складався із військовослужбовців 29-ї дивізії СС. Згодом близько 1000 солдатів та офіцерів цієї дивізії було включено до складу 2-ї дивізії ЗС КВНР³⁸.

Зважаючи на вищезазначене, можна стверджувати, що висвітлення проблеми російського колабораціонізму в роки Другої світової війни, яка є надто дражливою для Москви, потребує подальшого дослідження. Особливу увагу при цьому слід звернути на проблему, яка пов'язана зі службою російських військовослужбовців в органах, підрозділах і військових формуваннях СС на територіях європейських країн. Потрібно визнати, що значна частина російських колабораціоністів свідомо зробила свій фатальний вибір – приєдналася до військ СС нацистської

³⁶ Соколов Б.В. Фронт за линией фронта. Партизанская война 1939–1945. Москва : Вече, 2008. С. 213.

³⁷ Чуев С. Проклятые солдаты... С. 138.

³⁸ Гофман И. «Русская освободительная армия» против Сталина / пер. с нем. Москва : АСТ, 2014. С. 83.

Німеччини, яка планувала колонізувати всі «східні території» шляхом знищення цілих народів. Варто звернути увагу й на те, що на мотиви та злочинну поведінку російських есесівців у Варшаві, як на нашу думку, впливав наявний до цього часу російсько-радянський стереотип, який зображує Польщу як вічного ворога російської цивілізації, готового запропонувати послуги будь-кому, тільки б нанести шкоду Росії. У цьому контексті сучасна Росія своє минуле розглядає не в усій різноманітності та протиріччях, а вибірково, використовуючи ті його фрагменти, які найкраще сприяють формуванню імперської ідеології. Вона створюється в основному із міфів, коли вигідні для офіційної Москви міфи підсилюють та гіперболізують, а не вигідні замовчують або перекручують. Російсько-українська війна 2014–2022 рр. черговий раз підтвердила очевидну істину: для сучасної Росії історія – зброя, тоді як для України і Польщі – наука.

Список літератури

- Бишоп К. Иностранные дивизии III Рейха. Иностранные добровольцы в войсках СС 1940–1945 / пер. с англ. Москва : Эксмо, 2006. 192 с.
- Боляновський А.В. Іноземні військові формування у Збройних силах Німеччини (1939–1945 рр.). Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. 880 с.
- Варшавское восстание 1944 г. в документах из архивов спецслужб. Варшава–Москва : Управление регистрации и архивных фондов Федеральной Службы Безопасности РФ; Министерство внутренних дел и администрации Республики Польша; Институт Российской истории РАН; Институт Национальной памяти Республики Польша, Комиссия по расследованию преступлений против польского народа, 2007. 1377 с.
- Гофман И. «Русская освободительная армия» против Сталина / пер. с нем. Москва : АСТ, 2014. 539 с.
- Грибков И. Хозяин Брянских лесов. Бронислав Каминский, Русская освободительная армия и Локотское самоуправление. Москва : Московский писатель, 2008. 116 с.
- Гудериан Г. Воспоминания солдата / пер. с нем. Смоленск : «Русич», 1999. 656 с.
- Даллин А. Бригада Каминского / пер. с англ. Москва : Московский писатель, 2011. 286 с.
- Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / пер. з англ. Київ : Основи, 2008. 1080 с.

Mykola Hetmanchuk
Participation of Russian SS in the suppression of the Warsaw uprising...

- Дробязко С.И. Под знаменами врага. Антисоветские формирования в составе германских вооруженных сил 1941–1945 гг. Москва : Эксмо, 2004. 608 с.
- Дюков А. “Die Aktion Kaminski”: Локотское «самоуправление» и создание бригады РОНА / Исаев А.В. и др. *Мифы Великой Отечественной войны: сборник* / Ред. Г. Пернавский. Москва : Яуза, Эксмо, 2008. С. 147–193.
- Эйлсби К. Иностранцы легионы нацистской Германии. Добровольческие формирования, воевавшие на стороне Гитлера. 1941–1945 / пер. с англ. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2012. 190 с.
- Жуков Д.А. 29-я гренадерская дивизия СС «Каминский» / Д.А. Жуков, И.И. Ковтун. Москва : Вече, 2009. 304.
- Жуков Д.А. Охотники за партизанами. Бригада Дирлевангера / Д.А. Жуков, И.И. Ковтун. Москва : Вече, 2013. 448 с.
- Жуков Д.А. Русские эсесовцы в бою. Солдаты или каратели? / Д.А. Жуков, И.И. Ковтун. Москва : Яуза-пресс, 2009. 320 с.
- Жуков Д.А. Русские эсесовцы / Д.А. Жуков, И.И. Ковтун. Москва : Вече, 2013. 416 с.
- Залесский К.А. Войска СС. Военная элита Третьего Рейха. Залесский. Москва : Яуза-пресс, 2009. 336 с.
- Залесский К.А. СС. Охранные отряды НСДАП. Москва : Яуза, Эксмо, 2005. 656 с.
- Назаревич Р. Варшавское восстание. 1944 год / пер. с пол. Москва : Прогресс, 1989. 232 с.
- Пищенко А.А. «Штрафники» СС. Москва : Яуза-пресс, 2009. 320 с.
- Семенов К. Войска СС. История, структура, боевое применение. Москва : Яуза-пресс, 2009. 432 с.
- Соколов Б.В. Фронт за линией фронта. Партизанская война. Москва : Вече, 2008. 432 с.
- Тарас А.Е. Анатомия ненависти (Русско-польские конфликты XVIII–XX вв.). Минск : Харвест, 2008. 832 с.
- Хене Х. Черный орден СС. История охранных отрядов / пер. с нем. Москва : Олма-Пресс, 2005. 542 с.
- Чуев С. Проклятые солдаты. Издательство Эксмо, 2004. 576 с.
- Bor-Komorowski T. Armia podziemna. London : Figaro Press Ltd., 1981. 399 s.
- Roszkowski W. Najnowsza historia Polski 1914–1945. Warszawa : Swiat Ksiazki, 2003. 688 s.

STOSUNKI POLSKO-UKRAIŃSKIE: REMINISCENCJE W NARRACJACH HISTORII MÓWIONEJ

***Abstrakcyjny.** Artykuł omawia realizację projektu „Zjednoczenie przez trudną pamięć” przy wsparciu Towarzystwa „Panorama Kultur” oraz dofinansowaniu w ramach programu „Patriotyzm Jutra”. Projekt naukowy został zrealizowany poprzez przeprowadzenie ekspedycji terenowych z zapisem wywiadów biograficznych na sprzęcie audio/wideo w osadach obwodu lwowskiego i tarnopolskiego. Wykorzystanie zasad metodologicznych historii mówionej dało możliwość zaproponowania konkretnych wniosków z projektu naukowego. W badaniu przeanalizowano wspólne znaczenia i główne dominanty tematyczne w wywiadach biograficznych z uwzględnieniem cech interpretacyjnych narratorów narracji historii mówionej.*

***Słowa kluczowe:** wyprawa terenowa, wywiad biograficzny, historia mówiona, narracje historii mówionej.*

POLISH-UKRAINIAN RELATIONS: REMINISCENCES IN ORAL HISTORICAL NARRATIVES

***Summary.** The article discusses the implementation of the project “Unification through difficult memory” with the support of the Society “Panorama of Cultures” and co-financing within the framework of the “Patriotism of Tomorrow” program. The scientific project was carried out by conducting anthropological expedition with the recording of biographical interviews on audio/video equipment in the settlements of Lviv and Ternopil regions. The use of methodological principles of oral history provided an opportunity to propose specific conclusions of the scientific project. The study analyzed the common meanings and main thematic dominants in biographical interviews, taking into account the interpretive features of the narrators of oral history narratives.*

***Key words:** anthropological expedition, biographical interview, oral history, oral history narratives.*

---

¹ **Godovańska Oksana**, kandydat nauk historycznych, starszy wykładowca wydziału historii, muzealnictwa i dziedzictwa kulturowego Instytutu Nauk Humanistycznych i Społecznych Uniwersytetu Narodowego «Politechnika Lwowska», oksana.m.hodovanska@lpnu.ua

W latach 2012–2014 zrealizowany został projekt *Pojednanie przez trudną pamięć*, wspierany przez Stowarzyszenie *Panorama Kultur* i współfinansowany w ramach programu *Patriotyzm Jutra* realizowanego przez Muzeum Historii Polski w Warszawie. Celem projektu stało się upowszechnianie historii najnowszej z pozytywnymi przykładami niesienia pomocy, mimo iż trudny XX wiek był wiekiem wojen, zagład, ruchów faszystowskich i totalitaryzmów wywierających niszczący wpływ na funkcjonowaniu społeczeństw w całej Europie. Od 2012 roku w ramach projektu trwała akcja społeczna na rzecz wzmocnienia polsko-ukraińskiego pojednania poprzez udokumentowanie wspólnych świadectw relacji polsko-ukraińskich oraz okazania wzajemnej pomocy. Pierwsze badania dotyczyły Wołynia, gdzie okres czystek etnicznych dokonywanych przez OUN i UPA wobec ludności polskiej przypadł głównie na rok 1943, czas największych pogromów. Zadaniem badaczy było odnalezienie i przywrócenie pamięci o ratownikach działających po obu stronach. Wśród nich byli bowiem zarówno Ukraińcy ratujący Polaków podczas rzezi wołyńskiej, jak i Polacy pomagający Ukraińcom podczas akcji odwetowych lub deportacji².

W 2014 roku projekt kontynuowano pod tytułem *Pojednanie przez trudną pamięć. Galicja Wschodnia*. Po jego zakończeniu ukazała się publikacja w formie elektronicznej o charakterze sprawozdawczym i analitycznym³. Autorką i koordynatorką programów badawczych, inicjatyw polsko-ukraińskich oraz naszą koleżanką w ekspedycjach terenowych stała się lubelska poetka Aleksandra Zińczuk.

W ramach projektu odbyły się ekspedycje terenowe do miejscowości obwodu lwowskiego i tarnopolskiego. Metodą badawczą stały się nagrania rozmów, tzw. wywiadów biograficznych na nośnikach audio i wideo. Konieczna była i nadal pozostaje ochrona danych osobowych – zostały zebrane oświadczenia i pisemne zgody na wykorzystanie danych przez badaczy, pod warunkiem, że pełne dane osobowe osób nie będą publikowane.

---

² A. Zin'chuk. Vstup. //Poiednannia cherez vazhku pam'iat'. Skhidna Halychyna / Red. A. Zinchuk, V. Men'ok. Varshava, Tovarystvo Panorama kul'tur, "Patriotyzm zavtrashn'oho dnia - 2014", Varshavs'kyj muzej istorii Pol'schi, 2015, s.7 URL: <https://uamoderna.com/biblioteka/difficult-memory-east-galicia> (Last accessed:: 24.05.2022).

³ Poiednannia cherez vazhku pam'iat'. Skhidna Halychyna / Red. A. Zinchuk, V. Men'ok. Varshava, Tovarystvo Panorama kul'tur, "Patriotyzm zavtrashn'oho dnia - 2014", Varshavs'kyj muzej istorii Pol'schi, 2015,106 s. URL: <https://uamoderna.com/biblioteka/difficult-memory-east-galicia>.

Główne tematy ustnych narracji to obyczaje, przedwojenne życie codzienne, w tym małżeństwa mieszane, przedwojenna edukacja; niesienie przez Ukraińców pomocy Polakom i Żydom w czasie II wojny światowej; bohaterstwo, sprawiedliwość, współpraca; świadectwa przesiedleńców, akcja „Wisła”; niszczenie i palenie cerkwi, prześladowania Ukraińców w 1938 roku; życie partyzanckie, walka z Sowietami, przykłady niesienia pomocy sowieckim jeńcom wojennym; problemy dotyczące tożsamości i wyznania religijnego; zabójstwa dokonywane przez miejscowych Ukraińców względem ukrywających się Żydów itp.

Wywiady nagrane przeze mnie podczas ekspedycji terenowych w ramach projektu *Pojednanie przez trudną pamięć. Galicja Wschodnia* przybierały charakter zarówno autobiograficzny, jak i tematyczny. Z jednej strony bowiem nasi respondenci opowiadali historie własnego życia, opisywali oraz interpretowali ważne wydarzenia i sytuacje, w których uczestniczyli lub byli ich świadkami czy ofiarami. Z drugiej zaś strony założenia projektu badawczego skłaniały naszych respondentów do przypomnienia sobie realiów dotyczących współistnienia grup etnicznych, wydarzeń II wojny światowej, Holokaustu i przymusowych przesiedleń.

W niniejszym artykule, zawierającym podsumowanie wyników badań z zakresu historii mówionej, nakreślę ramy teoretyczne pracy. Ułatwi to czytelnikowi zrozumienie pola teoretycznego, w którym przeprowadzam analizę historii mówionej, oraz paradygmatu teoretycznego, na którym się opieram w trakcie interpretacji wypowiedzi ustnej.

Współczesne podejścia do interpretacji historii mówionej obejmują trzy podstawowe komponenty: proces bezpośredniego przekazywania i zapisywania wspomnień, opowieści lub narracji autobiograficznych, uzyskane w wyniku tego procesu nowe źródła historyczne oraz ich dalszą, przede wszystkim rekonstrukcyjną lub narracyjną (tekstową) analizę. Swoistą cechą źródeł historii mówionej jest ich konstruowanie, tworzenie w procesie intersubiektywnej interakcji między badaczem a narratorem, a zatem bardzo ważne jest staranne, przemyślane i konsekwentne przygotowanie się do wywiadu⁴.

Kluczowym narzędziem w pracy z historycznymi źródłami mówionymi uważam wywiad jako swoistą strukturę, która nie jest odzwierciedleniem

---

⁴ Hrinchenko H. H. H85 Usna istoriia: Metodychni rekomendatsii z orhanizatsii doslidzhennia: Dlia studentiv i aspirantiv. Kharkiv : Kharkivsk'kyj natsional'nyj universytet imeni V. N. Karazina, 2007. S. 7.

przeszłości bądź repliką minionego wydarzenia, ani niczym nie zaćmionym wspomnieniem, od dawna przechowywanym w głowie indywiduum w jej pierwotnej czystości i wydobytym stamtąd w trakcie wywiadu na potrzeby pytającego. Przyjmuję rozumienie procesu tworzenia historii mówionej jako działalności mającej na celu jednoczesne formowanie treści na dwóch poziomach: na poziomie dynamicznej interakcji między podmiotem wspominającym wydarzenie a opisywanym wydarzeniem, czyli między narratorem a jego doświadczeniem życiowym oraz na poziomie interakcji między podmiotem-narratorem a odbiorcą nagrywającym tekst wypowiedzi. Owe poziomy nie są stałe, ale zmienne i ruchome, ponieważ tak samo jak zmienia się środowisko, w którym toczy się opowieść, publiczność, do której jest ona skierowana, oraz sposób postrzegania samych siebie, tak samo zmienia się sama opowieść. Wspomnienia o wydarzeniach i doświadczeniach, opisywane w wywiadach, nie odzwierciedlają wydarzeń i doświadczeń rzeczywiście mających miejsce w przeszłości. Należy rozumieć, że opowieści świadków wydarzeń to konstrukcje zorientowane na adresata, w których doświadczenie biograficzne jest za każdym razem modyfikowane i przedstawiane w inny sposób – w zależności od istotności społecznej i emocjonalnej, wymogów narracyjnych i normatywnych, zdobytej później wiedzy itp.

Zgodnie z trafną obserwacją Oksany Kiś, podejście autobiograficzne, w istocie – autobiografia jest idealnym rodzajem narracji dającym najszersze pole do analizy i interpretacji. W przypadku podejścia autobiograficznego podstawowym przedmiotem badań staje się indywidualne życie człowieka, związane z jego bezpośrednim otoczeniem (mikrootoczeniem), z kolei głównymi aspektami badań są subiektywne refleksje nad własnym życiem i rzeczywistością społeczną. Niewątpliwą zaletą metody autobiograficznej jest udostępnienie procesualności życia społecznego, gdyż autobiografia to historia w toku rozwojowym⁵.

Przy analizie narracji mówionej skuteczne są dwa podstawowe podejścia – rekonstrukcyjne i narracyjne. Metoda rekonstrukcyjna zajmuje się głównie określonymi informacjami, danymi, faktami z przeszłości,

---

⁵ Kis' O. Usna istoriia: stanovlennia, problematyka, metodolohichni zasady. Ukraina Moderna. Chyslo 11. 2006. S. 14–15.

natomiast metoda narracyjna (a mianowicie zestaw metod) służy do badania opowieści jako wyniku realizacji pewnych pomysłów, intencji i wysiłku autorów w celu stworzenia i przedstawienia historii ich życia, która oprócz określonych informacji na temat przeszłych wydarzeń, zawiera niewyczerpaną różnorodność uczuć, ocen, interpretacji i autoprezentacji narratorów – żywych ludzi z własnym doświadczeniem, preferencjami, oczekiwaniami, zrealizowanymi lub niezrealizowanymi planami, marzeniami i, co najważniejsze, własnym poglądem na wszystko, co się wydarzyło lub nie wydarzyło w ich życiu.

W proponowanym artykule zwracam uwagę na doświadczenie wspólnego zamieszkania przedstawicieli różnych narodowości na terytorium Wschodniej ukraińskiej Galicji w okresie międzywojennym. Doświadczenie to było aktywnie przemyślane i doświadczane na nowo przez naszych narratorów nawet w trakcie nagrywania wywiadu. Z perspektywy rozwoju treści narracji ustnej ujawniają się osobiste poglądy narratorów, swoiste sposoby interpretacji symboli, metafor i znaczeń. Dla mnie jako badaczki najważniejsza tu jest subiektywność przedstawiania przez narratorów własnych doświadczeń; próby interpretacji i analizy minionych wydarzeń, które prawdopodobnie dodają niewiele „obiektywnych” informacji o tych wydarzeniach, ale umożliwiają głębsze zrozumienie ich psychologicznej wartości dla bezpośrednich uczestników, stają się źródłem badania mechanizmów kształtowania się pamięci zbiorowej i indywidualnej, sposobów ich aktualizacji. W związku z powyższym przybiera na znaczeniu znane twierdzenie: to, w co wierzą narratorzy, jest faktem historycznym (faktem, iż ludzie w to wierzą) w takim samym stopniu, jak wydarzenie prawdziwe. Więc w trakcie analizy ustnych wypowiedzi niemniej ważną rolę niż weryfikacja wiarygodności przedstawianych wydarzeń odgrywa rozważanie niespójności i odstępstw od faktów historycznych, co z kolei umożliwia zbadanie tzw. „prawdy narracyjnej”, która m.in. określa wybór tematów i wątków opowieści, kształtuje ich treść, zapewnia niewerbalny akompaniament do historii mówionej, udostępniając w ten sposób badaczowi dodatkowe narzędzia do zrozumienia doświadczenia i jego roli w życiu człowieka.

Przeanalizuję wspólne treści i podstawowe dominanty tematyczne w wywiadach, biorąc pod uwagę osobliwości wyjaśnień i interpretacji

proponowanych przez każdego z narratorów. Analiza opiera się na metodzie wyodrębnienia segmentów narracyjnych, która z kolei bazuje na idei logicznej kompletności i samodzielności wypowiedzi jako jednostki komunikacji językowej, oraz na metodzie kondensacji treści, która dostarcza odpowiedzi na pytania dotyczące wspólnych tematów charakteryzujących tę grupę problemowych wywiadów.

Potwierdzenie faktu zamieszkania Polaków, Ukraińców, Żydów, Romów na wspólnych terenach wsi Wschodniej Galicji oraz niezmiennego tolerancyjnego współistnienia ww. narodowości jest jedną z podstawowych dominant semantycznych w opowieściach respondentów o życiu codziennym:

„... (Polacy – O.H.) byli, mieszkali w rozproszonych miejscach. Mieli tu swój kościół, jak nazywał ten się kościół, nie wiem. Akurat przed wojną wybudowano ten kościół... Szanowaliśmy (święta – O.H.) polskie i Polacy szanowali nasze (ukraińskie – O.H.). Może nie aż tak religijnie. Ale na przykład mój tata pracował jako kowal, na Wigilię polską czy Boże Narodzenie już nie szedł do pracy. My również mieliśmy prawo do obchodzenia naszych ukraińskich świąt... Żydzi nie czcili świąt chrześcijańskich. Nie mieli z tym nic wspólnego. Ale byli też porządni ludzie – Żydzi, można było się z nimi porozumieć. Na przykład moja mama umiała bardzo ładnie szyć,... moja mama była mistrzynią od szycia koszul. Przynosili więc mamie, mama szyla i Żydzi u niej szyli dla siebie. Nosił krawaty, były również takie podwójne kołnierzyki wykrochmalone. Nie było między nami jakichś nieporozumień. Na przykład z nami to zarówno Polacy, jak i Żydzi żyli w zgodzie. A po co walczyć, różni ludzie są, ale to ludzie. Muszą się zrozumieć nawzajem...”⁶.

„...oni (Romowie – O.H.) to miejscowi. Mieli domy. Pola nie mieli, latem wyjeżdżali, kradli lub prosili o jalmużnę, a zimą wracali na swoje wsie. I ziemniaków to im każdy dał, żeby mieli coś do jedzenia. Było ich nieco więcej niż 20 dusz. Cztery domy mieli...”⁷.

W fragmentach ustnych wypowiedzi o tragicznych wydarzeniach dotyczących deportacji, mordów na Polakach i Ukraińcach, zagłady Żydów

---

⁶ Zapisano v seli Opaka (Opaka) Drohobys'tkij rajon, L'vivs'koi oblasti. (14.10.2014 r.).

⁷ Zapisano v seli Chukva Sambirs'koho rajonu, L'vivs'koi oblasti. (15.10.2014 r.).

i Romów w czasie II wojny światowej, odczuwalna jest litość, współczucie i empatia do ludzi cierpiących w czasach niedoli:

*„...w Samborze byłam, jako dziecko z sąsiadką. Sąsiadka mówi: „Chodź kochanie, spójrz, co Niemcy robią tym Żydom, ale nic mi ich nie żal, – a czemu nie żal? Takie tam dzieci są piękne. Dlaczego nie litujesz się nad nimi?” I poszliśmy sobie. Wielu z nas ze wsi poszło. Gnali ich przez most, biedaków, do lasu...”*⁸

Cechą wspólną przeanalizowanych wypowiedzi jest doświadczenie wspólnego zamieszkania. Wspomnienia o życiu razem, osobliwościach i różnicach bytowych stały się częścią szerszego doświadczenia przeżytej traumy – zrealizowanego w praktyce zamiaru przemocy wobec woli ludzi różnych narodowości. Doświadczenie wspólnego zamieszkania przeplotło się ze wspomnieniami o przymusowych rozłąkach z rodzicami, krewnymi lub przyjaciółmi, przymusowej deportacji, fizycznej zagładzie, głodzie i poszukiwaniach środków do życia, o znalezieniu się w niezwykłych warunkach życiowych, społecznych i ekonomicznych, o niejednakowym, różnym oporze i przewyciężaniu traumy.

Osobne miejsce w zapisanych opowieściach ustnych zajmują fragmenty związane z problemem unikania, „przemieszczenia” różnic etnicznych w tzw. „szarej strefy”. Wspomnienia o wrogości, konfrontacjach międzynarodowościowych lub refleksje czy interpretacje przyczyn tych tragicznych wydarzeń napotykamy w konstrukcjach językowych o „nierozdrapywaniu starych ran” z niepewnych, mętnych, „głupich czasów”:

„...nieraz było dobrze, chodzili ze sobą, pobierali się. Ukraińcy szli do kościoła, Polacy do cerkwi – nie było różnicy. Potem już pod koniec wojny zaszła taka różnica, nie wiem, czy mogę o tym mówić... była UPA, były mordy, niszczenie rodzin. Na cmentarzu mamy grób tych ludzi, którzy zginęli, tak było – wtedy ludzie wyjechali, a teraz to już razem pracujemy, mieszkamy razem, mogę powiedzieć, że wszystkie rodziny są mieszane: jedna moja córka jest w Polsce, a druga wyszła za mąż za Ukraińca. Jakoś się żyje, nie mogę powiedzieć, że coś takiego było złego... to były głupie czasy. Z mojej rodziny nikt nie został zamordowany, ludzie się pilnowali – tam na końcu wsi mieszkali Ukraińcy, a tu Polacy. Był spokój, było dobrze, tylko jeden okres tych głupich czasów mieliśmy, że tak się wydarzyło...

---

⁸ Zapysano v seli Chukva Sambirs'koho rajonu, L'vivs'koi oblasti. (15.10.2014 r.).

*mordowali Polaków, mówiąc, że powinna być Ukraina bez Polaków, ale jest Ukraina i Polacy sobie są*⁹.

Dzięki projektowi *Pojednanie przez trudną pamięć* udało się odnaleźć ludzi, którzy mimo podziałów narodowościowych, pomagali sobie nawzajem na tych „krwawych ziemiach”. Narracje mówione jednak bardzo się różnią, można je rozpatrywać z co najmniej kilku punktów widzenia. Są to zarówno wspomnienia osobiste, jak i własne wizje swoich losów, które przeplotły się z wielkimi wydarzeniami i procesami historycznymi na poziomie społeczności lokalnej. Jest to obraz życia codziennego w czasach dramatycznych. Jest to pamięć o zmarłych lub tych, którzy zginęli, ale po których zostało coś więcej niż jedno wspomnienie osób wciąż ich pamiętających. Niestety, jest to również materiał do badania zjawiska polegającego na tym, że w określonych okolicznościach ludzie potrafią usprawiedliwiać morderstwa, a nawet demonstrować swój udział w zbrodniach, nadając mu cechy czynów bohaterskich.

Projekt *Pojednanie przez trudną pamięć* uświadamia nas, że w ramach dialogu polsko-ukraińskiego warto szukać i można znaleźć sposoby mówienia o tragedii ludności cywilnej bez angażowania się w jakąkolwiek ideologię czy politykę. Jest to działalność obywatelska, rodzaj misji zjednoczenia oparty wyłącznie na rozmowie, dialogu, otwartości na innego człowieka, niezależnie od jego przekonań światopoglądowych czy ideologicznych. Miejmy nadzieję, że takie rozmowy i dialogi przyczynią się do zmian radykalnych. One już się w pełni ujawniły w globalnym wsparciu naszego państwa, naszych obywateli w trudnych czasach wojny.

Bibliografia

- Hrinchenko H. H. H85 Usna istoriia: Metodychni rekomendatsii z orhanizatsii doslidzhennia: Dlia studentiv i aspirantiv. Kharkivm: Kharkivs'kyj natsional'nyj universytet imeni V. N. Karazina, 2007. 28 s.
- Kis' O. Usna istoriia: stanovlennia, problematyka, metodolohichni zasady. Ukraina Moderna. Chyslo 11. 2006.
- Poiednannia cherez vazhku pam'iat'. Skhidna Halychyna / Red. A. Zinchuk, V. Men'ok. Varshava, Tovarystvo Panorama kul'tur, «Patriotyzm zavtrashn'oho dnia – 2014», Varshavs'kyj muzej istorii Pol'schi, 2015, 106 c. URL: <https://uamoderna.com/biblioteka/difficult-memory-east-galicia>.

---

⁹ Zapysano v seli Chukva Sambirs'koho rajonu, L'vivs'koi oblasti. (15.10.2014 r.).

Дмитро Гонтар¹

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1939–1945 рр.): ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Робота присвячена висвітленню історіографічних аспектів сучасної української науки у напрямі дослідження українсько-польських відносин у Західній Україні в 1939–1945 рр. Виділено головні напрями наукових пошуків, досягнення і прорахунки історіографів, окреслено перспективні ідеї для досліджень. Особлива увага звертається на проблему трансформації історичної пам'яті українців і поляків про події періоду Другої світової війни.

Ключові слова: історіографія, українсько-польські відносини, історична пам'ять.

UKRAINIAN-POLISH RELATIONS IN WESTERN UKRAINE (1939–1945): HISTORIOGRAPHICAL ASPECT

Summary. The work is devoted to the coverage of historiographical aspects of modern Ukrainian science in the direction of studying Ukrainian-Polish relations in Western Ukraine in 1939–1945. Particular attention is paid to the problem of transforming the historical memory of Ukrainians and Poles about the events of the Second World War.

Key words: historiography, Ukrainian-Polish relations, historical memory.

Американський науковець та основоположник постколоніальної теорії Едвард Саїд зазначає: «Звернення до минулого – одна з найпоширеніших стратегій інтерпретації теперішнього. Їх породжує не лише незгода стосовно того, що було в минулому і чим було минуле, а радше непевність стосовно того, чи минуле насправді минуло, завершилося, чи триває, хоча, мабуть, і в інших формах. Ця проблема стимулює різноманітні дискусії про впливи, провину й оцінки, про

---

¹ **Гонтар Дмитро**, вчитель історії, правознавства та громадянської освіти Криворізького навчально-виховного комплексу № 129 «Гімназія-ліцей академічного спрямування», dmytrohontar2020@gmail.com

теперішні обставини і майбутні пріоритети»². Особливо прикметно, що таке твердження можна застосувати до історіографічних досліджень у сучасній українській історіографії, оскільки, незважаючи на більш ніж тридцятирічний період свого незалежного розвитку, є ще чимала кількість остаточно невіршених питань.

Як слушно зауважує Олександр Марущенко, «утвердження незалежності Української держави створило сприятливі умови для започаткування об'єктивного, по-справжньому наукового дослідження і висвітлення історії України періоду Другої світової війни, рішучого подолання нашарувань, штампів і стереотипів, які були характерними і домінуючими в історіографії попередніх років. З початку 90-х років перед українськими істориками постало у всій своїй складності і повноті завдання створити нову історіографію війни, яка була б незалежною від ідеологічних, партійно-політичних пристрастей і уподобань, базувалася б не на міфах, припущеннях і політичній кон'юнктурі, а на документах і фактах»³.

Відомі українські історики Дмитро Веденєєв та Олександр Лисенко звертають увагу наукової громадськості на те, що «як широкому загалу, так і політичним діячам України бракує усвідомлення того, що власне історія війни, пам'ять про неї та наукове знання про цей період нашого минулого – це різні явища»⁴.

Дослідники наголошують, що «політизація складних проблем історії Другої світової війни та інших актуальних питань історичної науки у поєднанні з доволі низьким рівнем відповідальності багатьох авторів за якість кінцевого продукту не сприяє підвищенню методологічного рівня. Ми поволи звикаємо до того, що позбавлений усвідомлення місії науковця пошук легких шляхів визнання (і пов'язаних із цим преференцій), або ж привабливих для носіїв крайніх поглядів алюзій заступають сумлінну, «мурашину» працю, спрямовану на осмислення минулого з метою здобуття повчального історичного досвіду за допомогою «ремесла історика», оспіваного

---

² Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках. Харків, Львів, 2015. С. 5.

³ Марущенко О. Україна в Другій світовій війні: історіографічні дослідження 90-х років. *Історія в школі*. 2000. № 5–6. С. 2.

⁴ Веденєєв Д.В., Лисенко О.Є. Україна у Другій світовій війні: деякі питання теорії, методології й суспільних рефлексій. *Український історичний журнал*. 2010. № 3. С. 4.

М. Блоком»⁵. Прикро, однак ці погляди, висловлені науковцями ще у 2010 р., почасти зберігають свою актуальність і нині.

Однією із найдискусійніших тем як української, так і польської історіографії є проблематика українсько-польських відносин у Західній Україні в 1939–1945 рр.

У 1993 р. Едвард Рачинський, міністр закордонних справ польського емігрантського уряду в Лондоні, під час своєї промови зазначав: «Ми всю свою життєву енергію і політичну діяльність спрямували на оборону польських східних територій. І зараз, помираючи, я дуже радію з того, що це нам не вдалося. Дивлячись на ту страхітливу різанину, яка відбувається в Югославії, уявіть собі, що б могло коїтися зараз на Волині чи у Східній Галичині, якщо б вони залишилися за Польщею»⁶.

У контексті такої проблематики Ігор Ільюшин, один із членів Робочої групи експертів при РНБО України з проведення додаткових наукових досліджень трагічних подій на Волині в 1943–1944 рр., ще раз нагадує про спільну заяву від 11 липня 2003 р. з нагоди 60-ї річниці тих подій президентів України і Польщі, «вкотре наголосивши на необхідності продовжити пошук історичної істини щодо причин кривавого міжнаціонального конфлікту часів останньої світової війни, підкреслили: «Ми не можемо ні змінити нашої історії, ні відкинути її, не можемо її ні замовчати, ні виправдати, навпаки, ми повинні знайти у собі відвагу сприйняти правду, щоб злочин назвати злочином, оскільки лише на повазі до правди можна будувати майбутнє»»⁷. Ігор Ільюшин робить висновок, що «зроблені тоді офіційним Києвом і Варшавою безпрецедентно важливі для взаємного розуміння кроки не поставили крапку в дискусіях між науковцями, але дали серйозний поштовх процесу переосмислення історичних подій»⁸.

Спробуємо розглянути історіографічний доробок українських науковців у напрямі вивчення українсько-польських відносин

---

⁵ Веденєв Д.В., Лисенко О.С. Україна у Другій світовій війні: деякі питання теорії, методології й суспільних рефлексій. *Український історичний журнал*. 2010. № 3. С. 5.

⁶ Ільюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ, 2009. С. 7.

⁷ Ільюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ, 2009. С. 8.

⁸ Ільюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ, 2009. С. 8.

у Західній Україні в 1939–1945 рр. у контексті неупередженості та з позицій формування історичної пам'яті про війну у контексті формування політичної нації у сучасній Україні, а також дослідження війни як засобу обстоювання національних інтересів України.

До проблем візії сучасних вітчизняних істориків щодо «важких» питань українсько-польських відносин у 1942–1944 рр. звертається у своєму науковому дослідженні Василь Ухач⁹. Учений наголошує на тому, що «українські фахівці в оцінці важких сторінок історичного минулого прагнуть уникати однобоких оцінок, спекуляцій, а пануючим став підхід комплексності причин українсько-польського протистояння: територіальних, політичних, етнічних, соціальних, мілітарних»¹⁰. Щодо зазначених подій Василь Ухач вживає термін «українсько-польська «мікровійна»», а також наводить аргументовані докази щодо ролі Берліна та Москви у розгортанні національно-визвольних рухів як на території України, так і в межах Польщі у контексті такого історичного прецеденту. Одним із висновків дослідника є твердження про те, що «в українській історіографії в науковій інтерпретації одного з ключових аспектів теми українсько-польського протистояння, а саме його причин, можна говорити про усталений єдиний висновок: «... це був комплекс чинників суспільно-політичного та соціально-економічного характеру»¹¹.

Історико-правовий аспект українсько-польських відносин набув свого висвітлення у науковому доробку Ігоря Гонака¹². Дослідник також намагається проаналізувати наслідки впливу «антиукраїнського» законодавства на міжнародні польсько-українські стосунки. Ігор Гонак робить спробу аналізу особливостей спротиву окупантам за часів Другої світової війни на території Польщі, Литви та України, а також реального змісту визвольного руху цих народів в ідеологічній та практичній дихотомії.

---

⁹ Ухач В.З. «Важкі» питання українсько-польських відносин у 1942–1944 роках: візії сучасних вітчизняних істориків. *Архіви України*. 2017. № 5/6. С. 189–198.

¹⁰ Ухач В.З. «Важкі» питання українсько-польських відносин у 1942–1944 роках: візії сучасних вітчизняних істориків. *Архіви України*. 2017. № 5/6. С. 191.

¹¹ Ухач В.З. «Важкі» питання українсько-польських відносин у 1942–1944 роках: візії сучасних вітчизняних істориків. *Архіви України*. 2017. № 5/6. С. 194.

¹² Гонак І. Українсько-польські відносини в період другої половини XIV ст. – початку XXI ст. (історико-правовий аспект). *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 2. С. 5–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2018_2_3 (дата звернення: 15.05.2022).

Зокрема, науковець зазначає, що «військовий спротив польського підпілля та армії крайової, українського підпілля (в тому числі й ОУН) і Української повстанської армії та «Литовських Лісових Братів» проти німецько-нацистських та російсько-радянських загарбників був величезним і завдавав суттєвих проблем окупаційним адміністраціям. Незважаючи на сучасну інтерпретацію подій, ці армії були ідеологічно мотивованими, добре організованими і навченими збройними формуваннями, які боролись за незалежність власних країн і користувались повагою та підтримкою своїх народів»¹³. Аналізуючи причини розбіжностей у цілях учасників руху Опору, Ігор Гонак доходить висновку, що «домовленості досягнуто не було через небажання польського проводу погодитись на українську незалежність у Східній Галичині..., проте сам факт перемовин свідчив про те, що обидві сторони переговорів визнавали Німеччину та Росію спільними для українців і поляків ворогами»¹⁴.

Варто відзначити, що одні із перших спроб комплексного розгляду українсько-польських відносин мають своє місце у доробку науковців-істориків Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника. Так, у 1997 р. ними було організовано випуск матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.»¹⁵.

До проблеми ОУН – УПА в українсько-польських відносинах звертається у своїх наукових пошуках Степан Чапуга¹⁶. Досліджуючи проблематику протистояння визвольних рухів в їх часовому і територіальному контекстах, учений відзначає, що «з приходом

---

¹³ Гонак І. Українсько-польські відносини в період другої половини ХІV ст. – початку ХХІ ст. (історико-правовий аспект). *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 2. С. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2018_2_3 (дата звернення: 15.05.2022).

¹⁴ Гонак І. Українсько-польські відносини в період другої половини ХІV ст. – початку ХХІ ст. (історико-правовий аспект). *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 2. С. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2018_2_3 (дата звернення: 15.05.2022).

¹⁵ Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.», 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. 452 с.

¹⁶ Чапуга С. ОУН–УПА в польсько-українських відносинах у роки Другої світової війни. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 277–280.

більшовицьких військ у Галичину... діяльність УПА... перенеслася в Закарпаття»¹⁷.

Проблема депортації поляків з Галичини в Польщу у 1944 р. висвітлена в статті Володимира Сергійчука¹⁸. Відомий учений доходить висновку, що «поляки в більшості не хотіли покидати обжиті місцевості... Здебільшого, як свідчать документи, поляки Львівщини, зокрема, заявляли, що «час для переселення вибрано невдало. По-перше, Польща ще не звільнена від німців і там ідуть бої. По-друге, підходить зима, все приготували – продукти, паливо, тепер усе це треба залишити». Однак у Москві все вже було вирішено»¹⁹. Володимир Сергійчук також звертає увагу на той факт, що з метою організації виселення радянські каральні органи переодягалися у вояків ОУН-Б та масово виходили у польські села, де пропонували полякам переселитися до Польщі, а якщо ті відмовлялися – погрожували розправою. Цінність праці зростає у зв'язку із використанням широкого арсеналу джерельної бази та архівних матеріалів, не доступних для широких кіл громадськості.

До вивчення українсько-польських відносин часів Другої світової війни долучилися і співробітники Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Так, Ярослав Ісаєвич у статті «Українсько-польські взаємини періоду Другої світової війни: інтерпретації істориків і політиків»²⁰ наголошує на тому, що «оскільки

---

¹⁷ Чабуга С. ОУН–УПА в польсько-українських відносинах у роки Другої світової війни. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 280.

¹⁸ Сергійчук В. Депортація поляків з Галичини в Польщу в 1944–1946 роках. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 274–277.

¹⁹ Сергійчук В. Депортація поляків з Галичини в Польщу в 1944–1946 роках. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 275.

²⁰ Ісаєвич Я. Українсько-польські взаємини періоду Другої світової війни: інтерпретації істориків і політиків. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 5–8.

реальними ворогами незалежності польського й українського народів були ті самі сили, поляки, що боролись за відновлення своєї держави, і незалежницькі течії в українському суспільстві мали всі підстави прагнути до союзу. Однак, як відомо, не тільки не дійшло до реальної співпраці (певні кроки в цьому напрямі були епізодичними і, як правило, засвідчили неадекватне розуміння політичних перспектив обома сторонами), а, навпаки, вибухнув кривавий польсько-український конфлікт на західноукраїнських землях, який включив не лише бої між українськими і польськими озброєними формуваннями, але й злочинні примусові вигнання та екстремізацію мирного населення»²¹.

Водночас учений акцентує увагу наукової громадськості на тому, що «в Україні, на щастя, нема антипольських організацій і органів преси, які спеціалізувались би на антипольській пропаганді. Водночас інформація про позитивні аспекти польсько-українських взаємин явно недостатня. Українці ще дуже мало знають про тих польських діячів культури і політиків, які плідно працюють над створенням клімату довір'я і співпраці обох суспільств»²².

Значна увага українсько-польським відносинам у часи Другої світової війни приділяється у працях Олександра Марушенка, зокрема, у статті «Сучасна вітчизняна історіографія волинських подій 1943 р.: проблеми і перспективи досліджень»²³. Цікавим є висновок дослідника з приводу того, що «у сучасній історіографії зроблений висновок про те, що саме Д. Клячківський (Клим Савур), цей видатний діяч українського повстанського руху, який був провідником ОУН(б) на Волині

---

²¹ Ісаєвич Я. Українсько-польські взаємини періоду Другої світової війни: інтерпретації істориків і політиків. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 5.

²² Ісаєвич Я. Українсько-польські взаємини періоду Другої світової війни: інтерпретації істориків і політиків. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 7–8.

²³ Марушенко О. Сучасна вітчизняна історіографія волинських подій 1943 р.: проблеми і перспективи досліджень. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13036/04-Maruschenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 14.05.2022).

і командувачем УПА, доклав тоді найбільше зусиль до організації не тільки антинімецької і антирадянської, але й антипольської боротьби, був одним з організаторів етнічної «чистки» польського населення Волині і на його сумлінні – ескалація україно-польської «волинської різанини» 1943–1944 років»²⁴. Вагомими є зауваження Олександра Маруценка з приводу того, що подальші дослідження цих подій мають бути академічними і позбавленими перебільшеної емоційності та політизації.

До питання українсько-польських відносин періоду Другої світової війни у контексті діяльності УПА звертається під час дослідження міжнародних семінарів «Україна – Польща: важкі питання» Роман Грицьків, який зазначає, що «на відміну від української сторони, польські дослідники традиційно розглядають історію УПА в контексті польсько-українського конфлікту 1942–1947 рр. Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років у їхній історіографії відбулося часткове переосмислення проблеми в плані розуміння державотворчих мотивів діяльності українського національного руху, з виразним зосередженням на його позиції і заходах щодо польського питання в Україні»²⁵. Історик також робить висновки з приводу того, що, на відміну від Варшави, де подібні семінари мають загальнопольське значення, в Україні вони проводяться на регіональному рівні.

Дослідженню відносин між українцями та поляками в межах Холмщини у 1939–1943 рр. присвячена стаття Володимира Трофимовича²⁶. Особливий акцент автор робить на аналізі архівних матеріалів, у тому числі радянських документів. Цікавими є висновки Володимира Трофимовича, у яких наголошується на тому, що на

---

²⁴ Марушенко О. Сучасна вітчизняна історіографія волинських подій 1943 р.: проблеми і перспективи досліджень. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13036/04-Maruschenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 14.05.2022).

²⁵ Грицьків Р. Історіографічне значення матеріалів міжнародних семінарів «Україна – Польща: важкі питання» у дослідженні історії Української Повстанської Армії періоду Другої світової війни. *Український визвольний рух* : науковий збірник. Львів, 2003. Збірник 1. С. 201.

²⁶ Трофимович В. Українці та поляки на Холмщині в 1939–1943 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2016. Випуск 25. С. 224–233.

Холмщині з кінця 1942 р. за даними радянських документів польські боївки здійснювали репресивні акції стосовно українців, а головним аргументом для їх реалізації були звинувачення місцевого населення у співпраці з окупантами; такого репресивного впливу зазнали як учасники ОУН, так і ті, хто був у числі так званих «неоорганізованих українців». Дослідник також наводить думки провідних фахівців у такій галузі науки, зокрема Івана Патриляка, з приводу того, що «гітлерівці певним чином фаворизували українське і польське населення там, де воно було слабшою стороною. Безперечно, ця віроломна тактика створювала у протиборчого підпілля враження про взаємну масову колаборацію з нацистами. Поляки у старій зоні гітлерівської окупації вважали українців вислужниками Третього райху і постійно завдавали ударів по господарських, культурних, шкільних, церковних установах останніх. Своєю чергою українці у новій окупаційній зоні на схід від Бугу та Сяну сприймали поляків як німецьких холоуїв, і як тільки почали масштабну збройну боротьбу з загарбниками, то одразу ж поширили її і на поляків»²⁷. Як результат усього цього, підсумовує Володимир Трофимович, «було б принципово помилкою абсолютизувати роль німецького чинника і перекладати на нього всю відповідальність за міжнаціональний конфлікт, оскільки ключову роль у його виникненні та загостренні відіграли українська та польська сторони з їхніми керівниками, які не зуміли або не захотіли своєчасно його загасити, відмовитись від обопільних екстремізму та безкомпромісності, до кінця не розібрались у підступних і провокаційних цілях нацистів і більшовиків. Усе це породило злочини з обох боків і стало трагедією народів-сусідів»²⁸.

Професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Людмила Стрільчук робить спробу акцентувати увагу дослідників на проблемі трансформацій історичної пам'яті українців

---

²⁷ Трофимович В. Українці та поляки на Холмщині в 1939–1943 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2016. Випуск 25. С. 229.

²⁸ Трофимович В. Українці та поляки на Холмщині в 1939–1943 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2016. Випуск 25. С. 231.

і поляків з метою різнобічного незаангажованого висвітлення дискусійних питань щодо подій на Волині. Так, у статті «Польсько-українська дискусія щодо подій на Волині у роки Другої світової війни: здобутки та труднощі»²⁹ дослідниця вважає, що «польсько-українська дискусія з приводу міжнаціонального протистояння на Волині у 1943–1944 роках, що велася на рівні науковців, політиків та пересічних громадян за останні два з половиною десятиліття вирізняється конструктивним діалогом і періодами загострення протиріч»³⁰. Разом із тим Людмила Стрільчук наводить думку відомого вченого С. Заброварного, що «в період тоталітаризму негативні стереотипи в обох народів стосовно один одного ще більше посилювалися через антипольську пропаганду в Україні й антиукраїнську в Польщі, зокрема шляхом фальсифікації та викривлення історії. В польській свідомості українці поставали «націоналістами» у самому крайньо негативному значенні цього слова, а отже, українці уявлялися найбільшими ворогами поляків і причиною усіх їхніх нещасть»³¹. Завдання сучасної історіографії – зруйнувати ці стереотипи.

Львівський історик Леонід Зашкільняк під час дослідження українського визвольного руху в роки Другої світової війни звертає увагу на польський вектор його політики. Науковець наводить думки з приводу того, що «після початку переслідувань українських націоналістів гітлерівцями у серпні–жовтні 1941 р. за їхню ініціативу відбулося чотири зустрічі представників українських політичних кіл із діячами пролондонського польського підпілля, на яких обговорювалися питання можливого співробітництва в боротьбі проти Німеччини. Українці висували тільки одну умову – визнання

---

²⁹ Стрільчук Л. Польсько-українська дискусія щодо подій на Волині у роки Другої світової війни: здобутки та труднощі. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/427> (дата звернення: 15.05.2022).

³⁰ Стрільчук Л. Польсько-українська дискусія щодо подій на Волині у роки Другої світової війни: здобутки та труднощі. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/427> (дата звернення: 15.05.2022).

³¹ Стрільчук Л. Польсько-українська дискусія щодо подій на Волині у роки Другої світової війни: здобутки та труднощі. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/427> (дата звернення: 15.05.2022).

української державності на землях на схід від Бугу і Сяну, на що польська сторона аж ніяк не готова була погодитися. Постанова II Конференції ОУН-Б у квітні 1942 р. окремим положенням оприлюднила ставлення українського національно-визвольного руху до поляків і Польщі. Тут говорилося про «злагодження польсько-українських відносин у сучасний момент міжнародної ситуації й війни на плятформі самостійних держав і визнання та панування права українського народу на Західно-Українських Землях» і водночас містилося застереження проти «антиукраїнських інтриг»³². Леонід Зашкільняк доходить висновку, що у той час, коли польська сторона відмовилася визнати державницькі ідеї українського визвольного руху у Західній Україні, ОУН та УПА були вимушені розпочати збройну боротьбу за реалізацію поставленої перед собою мети, а антигуманні дії під час «третього фронту», який набув рис українсько-польської війни, насправді були притаманні як українцям, так і полякам.

Відомий дослідник українського визвольного руху Іван Патриляк у книзі «Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках»³³ залучає до наукового обігу значиму наукову інформацію про те, що «підсумовуючи польські та українські дані про 11–12 липня 1943 р., слід, очевидно, констатувати, що антипольські акції в ці дні відбувалися, і вони були доволі активними. Проте, скоріш за все, УПА навіть за умов мобілізації селян не могла б у межах декількох районів одночасно атакувати 60 чи 100 населених пунктів. Якщо припустити, що для атаки на село потрібно було б виділити бодай одну чоту (30–40 озброєних осіб) і сотню змобілізованих та озброєних сокирами і вилами селян, то ми отримали б цифру 1800–4000 повстанців, які мали би брати участь в акції 11–12 липня. Це занадто велика кількість для декількох районів. З огляду на те, якими силами УПА диспонувала на півдні Волинської області в липні 1943 р., очевидно, могло йтися про напад максимум на 20–25 населених пунктів, але не більше. Навіть за

---

³² Зашкільняк Л. Польський вектор у політиці українського національно-визвольного руху в роки Другої світової війни. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2017. Випуск 53. С. 278.

³³ Патриляк І. *Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках*. Харків, Львів, 2015. 512 с.

таких умов це була доволі складна з технічної точки зору операція»³⁴. Подібні висновки мають вагоме значення для наукового осмислення піку перебігу українсько-польського протистояння в роки Другої світової війни та дає змогу більш чітко відокремити цілі й вирізнити реальний історичний контекст.

Іван Патриляк на основі власних досліджень робить висновок, що «скоріше за все, антипольські акції 11–12 липня вписувалися в загальну канву т. зв. боротьби з польськими сексотами та осередками польської самооборони, які тероризували навколишні українські села і були «випадковими базами» для німецько-польської поліції та радянських партизанів. Однак доволі масштабні втрати, яких зазнало польське населення під час цих нападів і відверте небажання повстанців розбиратися, хто був сексотом, а хто ні, породили пізніші хибні уявлення про особливий розмах акцій»³⁵. Дослідник також звертає увагу широкого загалу і наукової громадськості на той факт, що «українські повстанці і селяни, залучені до акцій проти поляків, розглядали їх винятково як акції помсти за напади, що раніше відбувалися з території польських поселень»³⁶.

Подібні формулювання сприятимуть подальшому неупередженому дослідженню науковцями українсько-польських відносин у розрізі розгортання діяльності українського визвольного руху в 1940-х рр.

Ще одним доволі дискусійним питанням історіографічного осмислення подій Другої світової війни у напрямі українсько-польських взаємин можна вважати тематику дослідження Варшавського повстання 1 серпня – 2 жовтня 1944 р. «Ініціатором виступу став польський еміграційний уряд у Лондоні, а основною бойовою силою повстанців була Армія Крайова; мета повстання полягала у визволенні столиці ще до приходу Червоної армії»³⁷.

---

³⁴ Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках. Харків, Львів, 2015. С. 348–349.

³⁵ Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках. Харків, Львів, 2015. С. 349.

³⁶ Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках. Харків, Львів, 2015. С. 350.

³⁷ Війна і міф. Невідома Друга світова / За заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. Харків, 2016. С. 207.

Тривалий час чимало істориків вважали, що першочергову роль у придушенні Варшавського повстання відіграли українські підрозділи у складі німецької армії, зокрема СС. Однак насправді це є історичним міфом. Дослідник Максим Майоров на основі численних фактів доводить, що «насправді визначну роль у придушенні повстання та злочинах відіграли не українські формування, а підрозділи російських націоналістів та козаків. Саме російських колабораціоністів учасники повстання і пізніші дослідники тенденційно називали «українцями». Серед українських підрозділів, залучених до придушення повстання, був лише один неповний батальйон. Документальних фактів про вчинення ним масових вбивств у Варшаві немає»³⁸.

Ці висновки мають стати основою для подальшого розроблення спільного українсько-польського наукового дискурсу з позицій міжнаціонального єднання та взаємодії, уникаючи політизації цього питання.

Досить ґрунтовно дослідив українсько-польські відносини в Західній Україні в 1939–1945 рр. відомий український історик Ігор Ільошин. У книзі «Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.)»³⁹ дослідник проаналізував такі аспекти зазначеної теми дослідження, як: 1) історіографія і джерельна база дослідження; 2) українські і польські самостійницькі військово-політичні сили в 1939–1941 рр.; 3) польське підпілля і український повстанський рух в умовах німецько-радянської війни; 4) українсько-польський міжнаціональний конфлікт 1943–1944 рр.; 5) українсько-польсько-радянське протиборство наприкінці Другої світової війни.

Досліджуючи зміст українського питання в політиці польського емігрантського уряду і польського підпілля, Ігор Ільошин робить такий висновок: «Від кінця 1941 р., у зв'язку з відновленням між Польщею і СРСР дипломатичних відносин, а також підписанням польсько-радянської декларації про приязнь і взаємну допомогу у війні українське

---

³⁸ Війна і міф. Невідома Друга світова / За заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. Харків, 2016. С. 207.

³⁹ Ільошин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ, 2009. 399 с.

питання перестало бути лише внутрішньою справою Варшави, а набуло міжнародного значення. У цьому контексті не можна не згадати позицію офіційного Лондона, який фактично відмовив польському емігрантському урядові в підтримці справи реституції довоєнного польсько-радянського кордону. У подальшому характерною рисою польських планів у вирішенні української проблеми був її розгляд з точки зору перспективи повоєнних польсько-радянських відносин»⁴⁰.

У висновках стосовно українсько-польського міжнаціонального конфлікту 1943–1944 рр. Ігор Ільюшин однозначно стверджує, що «українсько-польське збройне протистояння на території спільного проживання представників двох народів не могло не мати трагічних наслідків для цивільного населення. Переважна його більшість, як українці, так і поляки, вважали Волинь, Східну Галичину, Холмщину, Підляшшя, Лемківщину та Надсяння своїми родинними землями, придбаними завдяки важкій праці багатьох поколінь. З цієї причини вони були безпосередньо зацікавлені у перемозі однієї з ворогуючих сторін – УПА чи АК, а тому зрештою дали себе втягнути в конфлікт. Утім рацію мали ті, хто вважав боротьбу між сусідами безперспективною та намагався її припинити»⁴¹.

Висновки. Наукові розвідки сучасної української історіографії українсько-польських відносин у Західній Україні в 1939–1945 рр. зосереджуються переважно на висвітленні таких аспектів, як: зміст волинських подій 1943 р.; історико-правовий аспект українсько-польських міжнаціональних відносин; протистояння українського і польського визвольного рухів у часовому і територіальному вимірах; відносини між поляками та українцями Холмщини у 1939–1943 рр.; польський вектор політики представників українського національно-визвольного руху; роль Німеччини та СРСР у розгортанні національно-визвольних рухів на території України та Польщі; проблема депортації поляків з Галичини до Польщі у 1944 р.; розгляд дискусійних аспектів

---

⁴⁰ Ільюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ, 2009. С. 218.

⁴¹ Ільюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ, 2009. С. 381.

міжнародних семінарів «Україна – Польща: важкі питання» та їх вплив на подальший науковий дискурс; проблеми трансформації історичної пам'яті українців і поляків стосовно подій часів Другої світової війни.

Водночас варто відзначити недостатній рівень уваги українських істориків-дослідників у напрямі дослідження Другої світової війни як одного із засобів обстоювання національних інтересів України, а також занадто вагомий наголос на проблемах територіального ревізіонізму воєнно-історичного сектору історичної пам'яті, проблеми подолання ідеологічної заангажованості.

Подальші дослідження у напрямі вивчення українсько-польських відносин у Західній Україні в 1939–1945 рр. мають базуватися на вивченні соціально-психологічних аспектів цієї взаємодії у контексті політичних реалій того часу з позицій сучасної науково-методологічної парадигми та врахування візуального повороту у контексті сприяння міжкультурного діалогу.

Список літератури

- Війна і міф. Невідома Друга світова / За заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. Харків, 2016. 272 с.
- Веденєєв Д.В., Лисенко О.Є. Україна у Другій світовій війні: деякі питання теорії, методології й суспільних рефлексій. *Український історичний журнал*. 2010. № 3. С. 4–29.
- Гонак І. Українсько-польські відносини в період другої половини XIV ст. – початку XXI ст. (історико-правовий аспект). *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 2. С. 5–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/argprg_2018_2_3 (дата звернення: 15.05.2022).
- Грицьків Р. Історіографічне значення матеріалів міжнародних семінарів «Україна – Польща: важкі питання» у дослідженні історії Української Повстанської Армії періоду Другої світової війни. *Український визвольний рух* : науковий збірник. Львів, 2003. Збірник 1. С. 190–203.
- Зашкільняк Л. Польський вектор у політиці українського національно-визвольного руху в роки Другої світової війни. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2017. Випуск 53. С. 269–285.
- Льюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ, 2009. 399 с.
- Ісаєвич Я. Українсько-польські взаємини періоду Другої світової війни: інтерпретації істориків і політиків. *Українсько-польські відносини*

- в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 5–8.
- Марущенко О. Сучасна вітчизняна історіографія волинських подій 1943 р.: проблеми і перспективи досліджень. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13036/04-Maruschenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 14.05.2022).
- Марущенко О. Україна в Другій світовій війні: історіографічні дослідження 90-х років. *Історія в школі*. 2000. № 5–6. С. 2–4.
- Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.», 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. 452 с.
- Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках. Харків, Львів, 2015. 512 с.
- Сергійчук В. Депортація поляків з Галичини в Польщу в 1944–1946 роках. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 274–277.
- Стрільчук Л. Польсько-українська дискусія щодо подій на Волині у роки Другої світової війни: здобутки та труднощі. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/427> (дата звернення: 15.05.2022).
- Трофимович В. Українці та поляки на Холмщині в 1939–1943 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2016. Випуск 25. С. 224–233.
- Ухач В.З. «Важкі» питання українсько-польських відносин у 1942–1944 роках: візі сучасних вітчизняних істориків. *Архіви України*. 2017. № 5/6. С. 189–198.
- Чабуга С. ОУН – УПА в польсько-українських відносинах у роки Другої світової війни. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 277–280.

Юрій Грищевич¹

ФОЛЬКЛОРНІ ЗАПИСИ ОСКАРА КОЛЬБЕРГА ЯК ДІАЛЕКТОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО: ГРАМАТИЧНИЙ РІВЕНЬ

***Анотація.** У пропонованому дослідженні на матеріалі текстів фольклору другої половини XIX ст. в записах Оскара Кольберга (1814–1890) прокоментовано специфіку формотворення іменників у холмських говірках. Залучений для дослідження фольклорний матеріал дає підстави стверджувати, що специфіка словозміни іменників у говірках Холмищини позначена продуктивністю фонетично видозмінених давніх флексій. Ще однією причиною розгалуженого арсеналу закінчень досліджуваної числової парадигми субстантивів стало явище граматичної індукції. На конкретному регіональному матеріалі розглянуто важливу проблему взаємозв'язку мови фольклору з мовою локального діалектного середовища, де побутує текст.*

***Ключові слова:** фольклорний текст, Холмищина, діалект, словозміна, іменник, флексія, відмінок, граматична аналогія, однина, множина.*

OSKAR KOLBERG'S FOLKLORE RECORDS AS DIALECTOGRAPHICAL MATERIAL: GRAMMATICAL LEVEL

***Summary.** The study deals with the detailed analysis of formation of nouns in the records of the Khelm folklore of the second half of the XIX century, revealed by Oscar Kolberg (1814–1890). It has been revealed that ramification of the nouns flexion system in the investigated folklore texts is caused by the typical for dialects phonetic phenomena: specific utilization of the old vowels, positional variations of modern vowels, depalatalization of consonants. The case study of the specific regional material contributes to better understanding of the folklore language interconnection with the language of the local dialect environment, where the text operates.*

***Key words:** folklore text, Kholmshchyna, dialect, inflexion, flexion, case, grammatical analogy, noun, plural.*

---

¹ **Грищевич Юрій**, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки, grytsevych.yurii@vnu.edu.ua.

Польсько-українське пограниччя – цікавий, дуже перспективний і водночас суперечливий із мовознавчого погляду ареал. Ідеться насамперед про Холмщину – територію на захід від середини Західного Бугу, яка на заході межує з Люблінщиною, на сході – з Волинню, на півночі – з Підляшшям, на півдні – з Галичиною. За межу між Холмщиною і Підляшшям можна вважати колишню межу між Седлецькою і Люблінською губерніями. Зацікавлення місцевими говірками започатковано ще в ХІХ ст.

Постійний науковий інтерес виправданий не лише з погляду цінного лінгвістичного матеріалу, але й тим, що носії цих говірок були депортовані зі своїх рідних земель у середині ХХ століття через сумнозвісну операцію під кодовою назвою «Вісла» – завершальний етап депортацій, який полягав у примусовому виселенні українців з Лемківщини, Надсяння, Підляшшя і Холмщини на західні та північні землі Польської держави, що до 1945 року належали Німеччині. 9 вересня 1944 р. у Любліні була підписана «Угода між урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР». Реалізація договорів зумовила депортацію «громадян української, білоруської, російської, русинської національностей» із Надсяння, Лемківщини, Холмщини й Підляшшя на територію Української РСР, натомість поляків та євреїв (які були польськими громадянами) із західних областей УРСР – у Польщу. Відповідно до цієї угоди переселено понад 500 тис. осіб. Депортація призвела до руйнування осілости та надзвичайно ускладнила процес збереження культурних надбань холмщаків, зокрема фольклору. У лютому 2007 року Президент Польщі Лех Качинський і Президент України Віктор Ющенко в спільній заяві засудили акцію «Вісла». 5 квітня 2007 року Віктор Ющенко підписав Указ № 274 «Про заходи до 60-х роковин операції «Вісла»», де примусове переселення етнічних українців названо страшними подіями в історії України.

Учені констатують, що холмські говірки нині зникають: їх витісняє офіційна польська мова. Інформацію про специфічні риси місцевих говірок можна черпати з фольклорних збірників, звичайно, за

умови, що фіксація такого фактажу передбачала послідовне й точне відтворення діалектних рис усіх мовних рівнів.

Утрачені через пізніше примусове відселення автохтонів фольклорні матеріали Холмщини встиг зафіксувати й частково опублікувати в середині XIX століття відомий польський фольклорист та етномузиколог О. Кольберг (1814–1890). Показовими рисами методики цього невтомного збирача народної творчості були філологічна точність та повнота запису матеріалу з уст респондента з фонетичною транскрипцією для передачі всіх мовленнєвих нюансів. Багато порубіжних теренів від часу записів О. Кольберга зазнали значних змін свого етнічного складу, тому фольклорно-етнографічні матеріали, зафіксовані авторитетним польським дослідником, є чи не єдиним джерелом реконструкції побуту, звичаїв і насамперед автентичного мовлення населення цих регіонів. Це підкреслює **актуальність** обраної проблематики.

Мета дослідження – шляхом аналізу відображених в уснопоетичних текстах із Холмщини діалектних граматичних явищ довести надійність, цінність та перспективність фольклорних записів Оскара Кольберга як діалектографічного джерела.

А. Квілецький у вступному слові до першого тому тритомника «Sanockie – Krośnieńskie» О. Кольберга пише про поділ наукової спадщини видатного фольклориста на дві частини: «Do pierwszej zaliczyłbym te opracowania i notatki, które w przypadku jakichś nieścisłości, sprzeczności bądź niejasności dają się stosunkowo łatwo skorygować czy wytłumaczyć w oparciu o dzisiejsze postępowanie weryfikacyjne w terenie (lub w oparciu o inne współczesne Kolbergowi dane etnograficzne); druga część dorobku to ta, której uzupełnienie lub konfrontowanie z wynikami obecnych studiów terenowych jest trudne lub zgoła niemożliwe, gdyż zaistniałe po Kolbergu wydarzenia historyczne i przemiany społeczne zmieniły całkowicie strukturę i charakter opisywanych okolic²». Якщо перша частина умовно складається зі збірників, у яких зафіксовано народну творчість тих регіонів, що зберегли тяглість фольклорної

---

² Kwilecki A. «Sanockie – Krośnieńskie» Oskara Kolberga / Kolberg O. Dzieła wszystkie. T. 49. Sanockie – Krośnieńskie. Cz. I. Wrocław ; Poznań : Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Ludowa Spółdzielnia Wyd-cza, 1974. S. V.

традиції, то друга частина охоплює місцевості, які з огляду на значні міграції, примусові депортації населення настільки змінили свою етнічну структуру, що автентична культура місцевого люду опинилася під загрозою цілковитого зникнення. До другої частини зараховуємо, зокрема, записи О. Кольберга, вміщені у двотомнику «Chelmskie», адже більшість холмщаків, які населяли цей регіон, були переселені, місцевість фактично повністю втратила корінне населення. Разом з тим зникли своєрідні звичаї, давні обряди, пісні, танці, ігри. Така історична доля автентичного місцевого фольклору значно підвищує цінність записів О. Кольберга.

Закоріненість фольклору в діалектне середовище детермінує високий ступінь територіального варіювання народнопоетичної мови. З огляду на це вважаємо доцільним проаналізувати особливості флексійної системи вичленованих із текстів холмського фольклору в записах Оскара Кольберга субстантивів.

В аналізованих текстах зафіксовано міжпарадигматичні переходи, пов'язані з функціонуванням іменників у формі роду, відмінній від літературної мови: *psaltyrońku* (К-34, с. 50), пор.: «*Kapłanowy sztyry woły, a djakowy dwa, szoby spywał psaltyrońku do biloho dnia³*» (К-34, с. 50).

Тенденція до депалаталізації історично м'яких консонантів призвела до послідовного відповідного переоформлення основ субстантивів I відміни в різних відмінкових формах: *do weczery* (К-34, с. 36), *kaszy, w soroczcy* (К-34, с. 84), *weczera* (К-34, с. 64), *ne w rozkoszy* (К-34, с. 96), *weczeru* (К-34, с. 64), пор.: «*Ne chczo kaszy i ne pójdu po wodu*» (К-34, с. 84), «*Weczeraj myłaja, weczeraj zdorowa, iszcze tam dla mene weczera ne hotowa*» (К-34, с. 64).

Іменники I відміни з основою на задньоязиковий приголосний у родовому відмінку однини мають флексію *-i*, що засвідчує наслідки вторинного пом'якшення консонантів: *horyłońki* (К-34, с. 73), *sziepki*

---

³ Kolberg O. *Dziela wszystkie*. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne ; Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1964. T. 34: Chelmskie. Cz. 2. X + 265 s. (Тут і далі в тексті покликаємось на це видання, вказуючи в дужках том і сторінку. – Ю. Г.).

(К-34, с. 84), *do pasiéki* (К-34, с. 87), *dohanońki, neslawońki*⁴ (К-33, с. 247), *od sobotońki do seredońki* (К-33, с. 265), *podeszewki* (К-33, с. 346), *chustki* (К-33, с. 240), *z rutki* (К-33, с. 245), пор.: «*Zgrabnyj jak cyhan do pasiéki*» (К-34, с. 87), «*Nasz družbońko tereń buduje. A w tym terenie ne w nuzie (nie długo) buty, – od Sobotońki do Seredońki*» (К-34, с. 87).

У родовому відмінку однини іменники І відміни м'якої та мішаної груп мають флексію *-u* (графічно *-y*) – типовий для цього говіркового масиву рефлекс давнього *ě або ж наслідок вирівнювання за зразком твердої групи: *do weczery* (К-34, с. 36), *doły* (К-34, с. 38), *kaszy* (К-34, с. 84), *soly* (К-34, с. 131), *do odrobyny* (К-33, с. 358), *podoszwy* (К-33, с. 370), пор.: «*Nasz sia wesolyj (skrzypek) w znosyt', družby o toje prosyt', żeby laskawe beli podoszwy ne holili (golili, ogałacali)*» (К-33, с. 370).

В окремих фольклорних виявах родового відмінка однини в результаті дії граматичної аналогії флексія *-i* як формальний показник іменників м'якої та мішаної груп проектується на субстантиви твердої групи: *do cerkwi* (К-33, с. 269), пор.: «*Jak do cerkwi zajdziesz, ne styj-że, ne pyszny sia, Hospodu Bohu, pomoły sia!*» (К-33, с. 269).

Субстантиви І відміни в давальному-місцевому відмінках однини вживані з флексіями *-u* (графічно *-y*), що постала внаслідок відповідної рефлексії *ě, перед яким кінцевий приголосний основи депалаталізувався: *na papóroty* (К-33, с. 348), *w chaty* (К-34, с. 40), *sestry* (К-33, с. 273), *gospodyny* (К-33, с. 317), *majetnocy* (К-33, с. 341), *na postely* (К-34, с. 65), *w cerkwy* (К-34, с. 83), *w soroczcy* (К-34, с. 84), *ne w rozkoszy* (К-34, с. 96), пор.: «*Pered woroty – na papóroty (paproć) ne fosońka to pala (padła) ino to Marysia – mołodeńkaja krasońku rozsijała*» (К-33, с. 248), «*Kto w cerkwy ne buwaje, toj światych ne widaje*» (К-34, с. 83); або з генетично пов'язаним із рефлексією *ě закінченням *-e* чи його фонетичного варіанта *-é*: *mojój rodyne* (К-34, с. 38), *w chaté* (К-34, с. 40), *po stajeńcé* (К-34, с. 60), *na ruczeńcé* (К-34, с. 61), *w hołowońce, w storonońce* (К-34, с. 64), *Kateryné* (К-34, с. 70), *po mordiaccé* (К-33, с. 256), *na rokitońce* (К-33, с. 267), *na hore* (К-33, с. 272), *w strise* (К-33, с. 366),

---

⁴ Kolberg O. *Dziela wszystkie*. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne ; Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1964. T. 33: Chełmskie. Cz. 1. XII + 372 s. (Тут і далі в тексті покликаємось на це видання, вказуючи в дужках том і сторінку. – Ю. Г.)

пор.: «*Kateryna matki doczka, a ja bat'kiw syn, syn, **Kateryné** syrowatka, a mni masło, syr, syr*» (К-34, с. 70), «*Ja tóju dorożeńku – raczkom perelizu (na czworakach) i moho myleńkoho – **po mordiacé wrizu***» (К-33, с. 248). Варіантність реалізації аналізованих відмінкових граем розширюють іменники, оформлені за допомогою флексії *-ie*: *na storonie* (К-33, с. 276), пор.: «*Pryjmite jěj jak sobie jak to na czużěj **storonie***» (К-33, с. 276).

В орудному відмінку однини іменники І відміни м'якої та мішаної груп оформлені за зразком твердої внаслідок граматичної аналогії: *z Marusioju* (К-34, с. 14), *topoloju* (К-34, с. 15), *pod wysznioju* (К-34, с. 65), *nad dushoju* (К-34, с. 86), пор.: «*Brala, brala, ne wybrala. Szobym ja na tym polu **topoloju** stala*» (К-34, с. 15), «*Sédyt nado mnoju, jak czort **nad** hrisznóju **duszoju***» (К-34, с. 86).

Закінчення *-yju* (графічно *-uju*), пов'язане з «уканням», маніфестовано в іменнику *nad rikuju* (К-34, с. 134), пор.: «*Buw ono to raz, deś nad takuju wodoju, **nad rikuju**, szo to jój perejty němožno, yno sia perewozyty bez neju treba, takyj czelowik, perewoznyk*» (К-34, с. 134).

Форми *z detynu na rukach, chodyt' z detynu* (К-34, с. 106), *z kuniciu, z pszenyciu* (К-33, с. 243), ймовірно, пов'язані з наслідками скорочення або усичення, пор.: «*My idemo z **kuniciu** i z jaroju **pszenyciu** do swoho hospodara, do pana kommissara*» (К-33, с. 243), «*A tach jakoś kole miśta, weczérkom, wyjszła sobi buła mamka z **detynu** na rukach ta j chodyt' z **detynu***» (К-34, с. 106).

За аналогією до твердої групи у кличному відмінку іменників І відміни переважає закінчення *-o*: *dolo* (К-34, с. 39), *zozulo* (К-33, с. 305), пор.: «*Lety **zozulo** w mój sadoczok, lety rabaja w mój wyszniowyj*» (К-33, с. 305).

У називному-знахідному відмінках однини іменники ІІ відміни середнього роду зберігають закінчення *-ie* (або фонетичний вияв [-'e]) відповідно до давнього **-bje*: *na polowanie* (К-34, с. 105), *zile* (К-34, с. 108), *korinie, zbiże* (К-34, с. 130), *powiwanie, pokrywanie* (К-33, с. 249), *za hodowanie* (К-33, с. 324), *zawywanie, przykrywanie* (К-33, с. 345), пор.: «*Stali twoju kosu torhaty, stało sia jej serdeńko krajaty. Bileje **zawywanie**, wicznoje **przykrywanie***» (К-33, с. 345).

Процес ствердіння історично м'яких приголосних вплинув на оформлення за схемою твердої групи в різних відмінках однини

іменників II відміни на зразок *do hospodara, do pana kommissara* (К-33, с. 243), пор.: «*My idemo z kunicu i z jaroju pszenyciu do swoho hospodara, do pana kommissara*» (К-33, с. 243).

Специфіка оформлення родового відмінка однини субстантивів чоловічого роду м'якої групи пов'язана з підвищенням і звуженням артикуляції [ʼa] > [ié] або [ʼa] > [i] після м'якого приголосного: *konié szukaje* (К-34, с. 83), *takoho konji* (К-34, с. 106), *za toho weprji* (К-34, с. 107), *jmu spanji néma* (К-34, с. 106), пор.: «*Konié szukaje, a na koniowy jide*» (К-34, с. 83), «*U luzy, u luzy brat brata zabyw za toho weprji szo w horodi ryw*» (К-34, с. 107).

Форми давального-місцевого відмінків однини іменників чоловічого роду м'якої групи на зразок *na koniowy* (К-34, с. 83), *na horódciowy* (К-34, с. 131), *na kameniowy* (К-34, с. 33), *po dniowy* (К-34, с. 225) відображають вплив із боку структур твердого різновиду відмінювання, пор.: «*A tam pod jaworom leżył kameń béleńkyj, a na kaméniowy stoit kozak mółodéńkyj*» (К-34, с. 33).

Унаслідок аналогічного вирівнювання форм м'якої та мішаної груп за зразком твердої орудний відмінок іменників чоловічого та середнього родів II відміни маркований флексією *-ом* (графічно – *-om*): *nad świtaniom* (К-34, с. 10), *nad hostynciom* (К-34, с. 19), *persteńciom* (К-34, с. 46), *hajom* (К-34, с. 59), *kijom* (К-34, с. 69), *z korolom* (К-34, с. 105), *znożom* (К-34, с. 126), *z Maksymciom* (К-33, с. 269), *iz wińcom* (К-33, с. 272), *miczom* (К-33, с. 310), *chmelom* (К-33, с. 360), пор.: «*Szcze se do tebe ja nazad wernu, ono pójdu szlub wezmu; szcze-ż bo ja ne szlurbjona, ono z Maksymciom namówiona*» (К-33, с. 269), «*Była mene maty osmalanym kijom, szobym ne chodyła z kowalowym synom*» (К-34, с. 69). Флексія *-ом* (графічно – *-om*) поширена й на колишні іменники, що закінчувалися на **-ьje*: *z dozwoleńciom*, *z rozkazaniom* (К-33, с. 242), *iz zilom*, *z wesilom* (К-34, с. 14), пор.: «*A bateńko jej każet: „Z Bohom dietia, z Bohom i z Bożom dozwoleńciom i z moim rozkazaniom*» (К-33, с. 242). Закономірну з погляду історії мови флексією *-ем* (графічно – *-em*) демонструє іменник *z wesilem* (К-33, с. 313), пор.: «*Taky peryjide – družbońka z wesilem Łado i Łado – družbońka z wesilem*» (К-33, с. 313).

Іменники чоловічого та середнього родів II відміни в місцевому відмінку однини оформлені з використанням флексій, що відображають

рефлекси *ě, зокрема монофтонгічний [é] (або фонетичний варіант [e]): *jak na swite* (К-34, с. 34), *po boloté* (К-34, с. 66), *w horodé* (К-34, с. 107), пор.: «*Chodyt' rusyn po boloté, klycze baby do roboty*» (К-34, с. 66).

У місцевому відмінку окремі іменники набувають закінчення *-ови* (графічно – *-owy*), перенесеного за аналогією з форм давального відмінка однини давніх *ŷ-основ: *na dunajowy* (К-34, с. 33), *na kaméniowy* (К-34, с. 33), *w zámkowy* (К-33, с. 301), пор.: «*Oj stanemo w zamku na oblamku, oj wybyjemo w zámkowy stinońku*» (К-33, с. 301).

На діалектному ґрунті іменники I відміни *воша*, зберігаючи родову приналежність, у називному відмінку однини має нульове закінчення, характерне для III відміни: *vous, miui*, пор. у фольклорному контексті: пор.: «*Aha! takaja to prawda, jach toje, szczo wosz kaszłaje*» (К-34, с. 80), «*Raz buła sobi w seli mysz meży domamy*» (К-34, с. 130), «*Tach taja lisowaja mysz, wże jeju kortyt' jak to kot tam spowedaje*» (К-34, с. 130).

Історично виправдане закінчення *-и* (графічно – *-y*) родового відмінка однини колишньої *-i-основи маніфестовано в іменнику *smerty* (К-34, с. 34, 85), пор.: «*Ja sama ne znaju, szczo czynyту maju, z żalu, z kochania tak smerty hadaju*» (К-34, с. 34).

Субстантиви III відміни за аналогією до іменників I відміни в орудному відмінку однини можуть бути оформлені за допомогою флексії *-оіу* (графічно – *-óju*): *z solóju* (К-34, с. 132), пор.: «*Tach ja dumaju sobi, szo to bude za krupnyk z tóju solóju y z tymy czaramy?*» (К-34, с. 132).

Багатством словозмінних афіксів позначена словозміна іменника III відміни *мати*. Як наслідок аналогічного вирівнювання за зразком відповідних форм іменників давніх вокалічних *-i-основ розглядаємо структури родового відмінка однини з флексією *-и* (графічно – *-y*): *any matery* (К-34, с. 137), *matery na poradu* (К-34, с. 61), пор.: «*To né majesz any bat'ka, any matery, szo tebe tach pustyły samoho na bydu*» (К-34, с. 137). Зафіксовано форму давального відмінка з історично закономірнішим закінченням *-и* (графічно – *-y*): *matery* (К-34, с. 62), пор.: «*Barabanu, barabanu, sribnyj persteń oddaw, szob baraban w rańci obudzaw, bat'ku, matery tiażkyj źjil zadawaw*» (К-34, с. 62). Закінчення *-у* (графічно – *-u*) знахідного відмінка однини, ймовірно, постало внаслідок аналогічного впливу відповідних словоформ іменників давніх *-ā-основ: *materu majesz* (К-34, с. 137), пор.: «*Ha! ha! ha! to*

takj z nioho strélón?! No, a materu majesz?» (К-34, с. 137). Структури орудного відмінка однини із флексією *-oÿu* (графічно – *-oju*) зазнали уніфікації за моделлю відповідних форм іменників **-ā*-основ або впливу діалектних виявів з основою на **-jā-* чи **-ĭ-*: *pered materoju* (К-34, с. 126), *bat'ka z materoju* (К-33, с. 267), пор.: «*Szczaśliwoju hodynu, żeb zweselity wsiu Maryńku rodynu, wsiu rodynu i wsuij ród' bat'ka z materoju na peród*» (К-33, с. 267).

Відмінності в оформленні субстантивів IV відміни ілюструють словоформи *dytie* (К-33, с. 269), *tele* (К-34, с. 121), що склалися фонетично – через підвищення і звуження артикуляції [a] до [e] після м'якого приголосного під наголосом, пор.: «*Marysiu, dytie moje! jak do cerkwi zajdziesz, ne styj-że, ne pyszny sia, Hospody Bohu, pomoly sia*» (К-33, с. 269). Структуру на *-im-u* кваліфіковано як безпосередній відповідник давніх форм на **-et-i* (**teleti*) з наслідками підвищення і звуження артикуляції суфіксального [a] до [i]: *na zerebity* (К-33, с. 332), пор.: «*Pryjichav družba żyjty (żąc) na ślipym zerebity*» (К-33, с. 267).

Унаслідок варіювання закріпленого літературним стандартом числового вияву субстантиви *singularia tantum* мовці можуть вживати у множині, наприклад: *pojzow na żurawlyny* (К-34, с. 47), *pójdem na poryczky* (К-34, с. 73), пор.: «*Napyla sia z ryczky, pójdem na poryczky*» (К-34, с. 73).

У фольклорних записях в іменниках називного-знахідного множини засвідчено флексію *-e*, що виступає незалежно від характеру кінцевого приголосного основи: *lude* (К-34, с. 23), *kure* (К-33, с. 331), *huse lébede* (К-33, с. 350), *bojare* (К-33, с. 325), *talire* (К-33, с. 349), пор.: «*Oj letily huse lébede czerez sad – oj klikaly molodyj Marysi na posah*» (К-33, с. 350). Флексію *-owe* (графічно – *-owe*), що постала в іменниках чоловічого роду за аналогією до колишніх **ĭ*-основ, простежено в структурах *swatkowe* (К-33, с. 289, с. 303, с. 326), *swatońkowe*, *bojarowe* (К-33, с. 350), пор.: «*Jechały swatkowe czerez bór, rubaly derewci, wse klón*» (К-33, с. 326).

Наслідки депалаталізації історично м'яких шиплячих та вібранта відображають іменники з основами на відповідні приголосні; вони оформлені за допомогою флексії *-u* (графічно – *-y*): *dwery* (К-34, с. 36), *woszy* (К-34, с. 46), *hroszy* (К-34, с. 47), *czaszy* (К-33, с. 343), *w pleczy* (К-34, с. 69), *świeczy* (К-33, с. 272), пор.: «*Była mene maty w pleczy kulakamy, szobym ne chodyła z tymy dworakamy*» (К-34, с. 69).

Відповідно до фонетичного переходу давніх звукосполук *gy, ky, ху виявлено іменники у формах множини із флексією -i на зразок *sobaki*, *podarunki* (К-34, с. 36), *bratyki* (К-33, с. 240, с. 250), *konyki* (К-33, с. 241), *w nyżki*, *bojareńki* (К-33, с. 248), *toroczki* (К-34, с. 70), *za powodońki* (К-33, с. 277), *diwońki* (К-33, с. 250), пор.: «*Oj odczyny diwczynońko siny, szczoby kozaczeńka sobaki ne zjily*» (К-34, с. 36).

Давні закінчення родового відмінка множини *-овь, *-евь відповідно до рефлексів етимологічних *o, *e представлені у фонетичному вияві -ув (графічно – -ów): *podarunków*, *czerewyczków* (К-34, с. 36), *na chłopców* (К-34, с. 72), *botionów* (К-34, с. 105), *kluczów* (К-33, с. 270), *rodyczów* (К-34, с. 85), пор.: «*Ne wele ja podarunków brała, tylko sim par czerewyczków zdrala*» (К-34, с. 36), «*Oj nema, nema ksiądz w doma, pojichał ksiądz do Chelma, kluczów kupowaty, cerkowci odmykaty*» (К-33, с. 270), «*Pohana detyna – rodyczów smerty pryczyna*» (К-34, с. 85).

Диференційною ознакою іменникової словозміни холмських говірок, як і суміжних підляських, стало активне функціонування в родовому відмінку множини форм, які відповідають називному-знахідному відмінкам множини: *bez hroszy* (К-34, с. 81), *sto koni* (К-33, с. 303), *swojich dyty*, *lubych hosty* (К-33, с. 344), *sim razy umył* (К-33, с. 369), пор.: «*Wyjdy do nas maty, swojich dyty wytaty, i tych lubych hosty z czużeji majetnocy*» (К-33, с. 344), «*Żebyś sia, družbońko, sim razy umył, to ty ne budesz biliseńki, i mni mołodyj miliseńki*» (К-33, с. 369). Із цього приводу відомий люблінський мовознавець і фольклорист І. Ігнатюк зауважував: «У підляських говірках у словах типу *коні, двері, люди, кури, гуси* у відмінюванні другого відмінка не виступає флексія -ей, а наступає тільки зміна наголосу, наприклад: *двєри – двері, лóде – людí, кúри – курí, гúси – гусí*, натомість у слові *кóни* наголос не змінюється»⁵.

У холмських говірках функціонують форми давального відмінка множини з давньою флексією -ом (графічно – -om): *ludiom* (К-34, с. 32, с. 107), *konykom*, *bojarom* (К-33, с. 265), *ditiom* (К-33, с. 332), *hostiom* (К-33, с. 350), пор.: «*Pisare, pisarońku, zapysz y hospodońku, dla konyków*

---

⁵ Ігнатюк І. Українські говірки Південного Підляшшя. *Волинь філологічна: текст і контекст*. Луцьк, 2010. Вип. 9 : *Західнополіські говірки в просторі та часі*. С. 236–237.

stajonku, a dla bojarów światłońku; konykom obrok, sino, a bojarom med, wino» (К-33, с. 265).

В орудному відмінку множини відзначено збереження давнього *i після губних, як-от у субстантивах: *korkami, podkowkami, z torbami, czobotkami* (К-33, с. 243), *darami* (К-33, с. 245), *zamkami, za worotami* (К-33, с. 246), *gontami, snopkami* (К-33, с. 247), *kociubiskami* (К-33, с. 248), *za słożońkami, za skrypońkami* (К-33, с. 250), *za zorońkami, za horońkami* (К-33, с. 274), пор.: «*Otoż tobi mołodyi Prokopku pychota! zaczyniaje twij testeńko worota. Pozaczyńiaw, pozamykaw zamkami; postyj Prokopku za worotami!*» (К-33, с. 246).

Оформлення місцевого відмінка множини позначене збереженням флексії *-ox* (графічно – *-ioch*): *w hrudioch* (К-34, с. 229), *po sinioch* (К-33, с. 325), *w sienioch* (К-33, с. 360), *na worotioch* (К-33, с. 362), пор.: «*Letyła soroka: cze, cze, cze, siła na worotioch, – szczebecze*» (К-33, с. 362).

Відмінності у морфемній структурі маніфестовано у випадках *matuchno, teluchny* (К-34, с. 214), *druchny* (К-33, с. 338), пор.: «*Dzie idziesz matuchno? – Do tej mirowanej, do Katarzyny nazwanej*» (К-34, с. 214), «*Nasz družbońka wdau-sia (udał się) sim lit ne wmywaw-sia, aż ośmoho roku joho druchny myli, boronoju rozczesali*» (К-33, с. 338).

Отже, аналіз фольклорних записів О. Кольберга дає вагомі підстави стверджувати, що холмські говірки – окраїна південно-західноукраїнського наріччя. Становлення говірок цієї групи відбувалося у відносній ізоляції їх від решти українського мовного континууму, а також під впливом фонетичної системи польської мови. Саме цим можна пояснити збереження архаїчних явищ морфологічного рівня й появу деяких інновацій.

Залучена в дослідницьке поле пропонованої статті «кресова» територія Холмщини відкриває чимало перспектив поліаспектного її опису і становить особливий інтерес з погляду міждисциплінарного вивчення культурної інтерференції та мовного взаємопроникнення. Множинність категорій, які вміщує концепт «пограниччя», актуалізує застосування методологічних принципів історії, соціології, психології та інших наук.

Список літератури

- Ігнатюк І. Українські говірки Південного Підляшшя. *Волинь філологічна: текст і контекст* : зб. наук. пр. Луцьк, 2010. Вип. 9 : *Західнополіські говірки в просторі та часі*. С. 231–238.
- Kolberg O. *Dziela wszystkie*. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne ; Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1964. T. 33: Chełmskie. Cz. 1. XII + 372 s.
- Kolberg O. *Dziela wszystkie*. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne ; Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1964. T. 34: Chełmskie. Cz. 2. X + 265 s.
- Kwilecki A. «Sanockie – Krośnieńskie» Oskara Kolberga / Kolberg O. *Dziela wszystkie*. T. 49. Sanockie – Krośnieńskie. Cz. I. Wrocław ; Poznań : Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Ludowa Spółdzielnia Wyd-cza, 1974. S. V–XIII.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ НЕРЕЗИДЕНТІВ В АГРОБІЗНЕСІ (ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ)

***Анотація.** У статті досліджуються визначення певних понять, що містяться у міжнародному, європейському та національному (наприклад, Україна, Республіка Польща) праві та закріплені на відповідному законодавчому рівні: «резидент», «нерезидент», «іноземець», «працевлаштування». Представлено порівняльний аналіз норм законодавчої бази України та Республіки Польща, а також законодавства ЄС щодо найбільш поширених організаційно-правових форм працевлаштування нерезидентів в аграрному напрямку, самої процедури, виявлені недоліки та переваги у чинних нормативно-правових актах, надані авторські рекомендації. Така робота є науковою новизною. Враховуючи, що Україна та Республіка Польща є аграрними державами, ведуть плідну співпрацю особливо під час військового стану на території України, і Республіка Польща є членом-країни ЄС, то, на наш погляд, повинно існувати однакове законодавство в цих державах з метою спрощення процедури працевлаштування нерезидентів в аграрному напрямку.*

***Ключові слова:** нерезидент, іноземець, працевлаштування, сільське господарство.*

ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF NON-RESIDENTS EMPLOYMENT IN AGROBUSINESS SPHARE (UKRAINE AND POLAND EXPERIENCES)

***Summary.** The article examines the interpretation of the following concepts: "resident", "non-resident", "foreigner", "employment" at the legislative level in the international, European aspects, as well as national (Ukraine, Poland). A comparative analysis of the legislation of Ukraine and the Republic of Poland, as well as EU legislation on the most common organizational and legal forms of employment of*

---

¹ Губіна Ганна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства Одеського державного аграрного університету, guanayleo@gmail.com

non-residents in agriculture, the procedure are presented. The analysis revealed shortcomings and advantages in the current regulations, provided author's recommendation. Such article is a scientific novelty. Ukraine and the Republic of Poland are agrarian states, have fruitful cooperation, especially during martial law in Ukraine. The Republic of Poland is a member of the EU. Therefore, they need to harmonize their legislation in order to simplify the procedure for employment of non-residents in the agricultural sector.

Key words: non-resident, foreigner, employment, agriculture.

Вступ. Працевлаштування нерезидентів у аграрному бізнесі в Україні та Республіці Польща зазнало кардинальних змін. На це вплинуло багато факторів. До них можна віднести, по-перше, збільшення кількості іноземних агрохолдингів в Україні сприяло працевлаштуванню нерезидентів. По-друге, існування ринку землі вплинуло на зміну власника та втрату їм постійного доходу. По-третє, військовий стан на території України з 24 лютого 2022 року призвів до збільшення міграції працездатних громадян України в Республіку Польща, і, як наслідок, здешевлення робочої сили в останній, що дозволяє зменшити витрати на найманих працівників. У сукупності все це вплинуло на зниження собівартості продукції, послуг у сільському господарстві. У нашій державі застосовують іноземний досвід працевлаштування, в тому числі країн ЄС, а в Республіці Польща наявна законодавча база з цього питання регулює окремо працевлаштування громадян країн-членів ЄС та громадян з третіх країн. Усе це вимагає миттєвих змін, наприклад, в законодавчій базі, політичній діяльності. І зрозуміло, що державна політика саме на ринку праці у аграрному напрямку повинна враховувати як національні інтереси самої держави, так і найманих працівників незалежно від країни походження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне дослідження показало відсутність у даній проблематиці комплексних наукових праць. Проте деяким аспектам цього питання присвятили свою увагу різні вчені: О.П. Горбань, Ш. Доки, В.П. Кохан, Дж. Е. Кроссман, І.М. Паньонко, Дж. Ди Пиетро, П.Д. Пилипенко, В.М. Слома, У. Титчлер тощо. Таким чином, вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на нормативно-правову базу вимагає переосмислення її норм, внесення відповідних корегувань, а також проведення порівняльно-

правового аналізу, виявлення позитивних та негативних моментів, запропонування авторського бачення з даного питання.

Метою дослідження є аналіз найбільш поширених організаційно-правових форм працевлаштування нерезидентів у суб'єктах господарювання, що займаються аграрним бізнесом в Україні та Республіці Польща.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «нерезидент» є притаманним податковому законодавству України та Республіці Польща, бо це впливає на рівень доходу, що підлягає оподаткуванню, та рівень податкового навантаження. У трудовому праві цих двох держав застосовується термін «іноземець». Проте між двома зазначеними термінами існує певний юридичний зв'язок, а також відстежується різне бачення законодавця, що міститься в них. Так, в українському законодавстві «нерезидент – це фізична особа (надалі – ФО), яка не є резидентом України... ФО – резидент – це фізична особа, яка має місце проживання в Україні. У разі якщо ФО має місце проживання також в іноземній державі, вона вважається резидентом, якщо така особа має місце постійного проживання в Україні; якщо особа має місце постійного проживання також в іноземній державі, вона вважається резидентом, якщо має більш тісні особисті чи економічні зв'язки (центр життєвих інтересів) в Україні. У разі якщо державу, в якій ФО має центр життєвих інтересів, не можна визначити, або якщо ФО не має місця постійного проживання у жодній з держав, вона вважається резидентом, якщо перебуває в Україні не менше 183 днів (включаючи день приїзду та від'їзду) протягом періоду або періодів податкового року. Достатньою (але не виключною) умовою визначення місця знаходження центру життєвих інтересів ФО є місце постійного проживання членів її сім'ї або її реєстрації як суб'єкта підприємницької діяльності. Якщо неможливо визначити резидентський статус ФО, використовуючи попередні положення цього підпункту, ФО вважається резидентом, якщо вона є громадянином України» (пп. 14.1.122, 14.1.213 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України)².

---

² Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 10.05.2022).

Отже, спостерігаємо на законодавчому рівні деякі виключення, що негативно впливають на остаточне розуміння даного поняття. Самі визначення щодо ФО резидент та нерезидент, де в останньому спостерігаємо чітке ділення на дві великі групи: резидент та нерезидент. А потім щодо ФО – резидент виокремлюють притаманні лише їй ознаки. Проте результатом є відсутність логічного викладення матеріалу, єдиного чіткого розуміння даних термінів, а також юридичного зв'язку з термінами «іноземець», «особа без громадянства». Вважаємо за необхідне переглянути дану норму та внести зміни з урахуванням, наприклад, досвіду Республіки Польща. Відповідно ст. 3 Закону про податок на доходи фізичних осіб від 26.07.1991 р.³ вказано, що «ФО, якщо вони проживають на території Республіки Польща, підлягають оподаткуванню податком на всі свої доходи незалежно від місцезнаходження джерел доходу (необмежене податкове зобов'язання). ФО, яка: 1) має центр особистих або економічних інтересів (центр життєвих інтересів) на території Республіки Польща, або 2) перебуває на території Республіки Польща більше 183 днів у податковому році». Із аналізу наведеної норми можна констатувати, що тут польський законодавець мав на увазі резидентів, хоча чітко не прописує це. І, відповідно, можна зробити висновок про те, що будь-яка ФО, тобто іноземець також, може отримати статус «резидента» при виконанні хоча б однієї з двох умов. Таким чином, жодний з нормативно-правових актів не є досконалим та потребує відповідних змін. Однак у польському законі необхідно лише конкретизувати правовий статус такої ФО, тобто вказати наступним чином: ФО – резидент. На думку автора, статус «резидента» Республіки Польща чи України може отримати будь-яка ФО, що виконала повністю вимоги відповідного національного законодавства країни, де вона проживає.

З аналізу польського законодавства вбачається відсутність конкретної норми щодо поняття «нерезидента» для ФО, тобто методом виключення необхідно самостійно сформулювати таке визначення. У той час в українському законодавстві є чітке визначення поняття

---

³ Про податок на доходи фізичних осіб: Закон від 26.07.1991 р. // База даних Республіки Польща / ISAP. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910800350> (дата звернення: 10.05.2022).

«ФО – нерезидент» ж– це «ФО, які не є резидентами України» (пп. 14.1.122 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України). Із аналізу наведених вище норм законодавчої бази Республіки Польща та України можна встановити відсутність юридичного зв'язку між поняттями «резидент» та «іноземець», а також «нерезидент» та «іноземець». На думку автора, нерезидентами є, наприклад, також іноземці.

Визначення поняття «іноземець» є у різних законодавствах. Наприклад, міжнародному, українському, польському. Так, «іноземець – будь-яка особа, що не є громадянином держави, в якій вона знаходиться» (ст. 1 Декларації про права людини відносно осіб, що не є громадянами країни, в якій вони проживають, що прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 13.12.1985 р.)⁴. Наприклад, згідно п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011 р. № 3773-VI під іноземцем розуміють особу, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав⁵. «Іноземець – це особа, яка не має польського громадянства» (ст. 2 Закону про сприяння працевлаштуванню та інституціям ринку праці від 20.04.2004 р.⁶, ст. 3 Закону про іноземців від 12.12.2013 р.⁷). Вважаємо, що найбільш повно розкриває з юридичної точки зору поняття «іноземець» саме українське законодавство, бо в ньому визначено наявність громадянства іншої держави чи держав. А міжнародне законодавство та польське містять неповні визначення цього терміна, на думку автора. Так, тут спостерігається помилкове

---

⁴ Декларація про права людини стосовно осіб, які не є громадянами країни, в якій вони проживають, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 13.12.1985 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_227#Text (дата звернення: 10.05.2022).

⁵ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 10.05.2022).

⁶ Про сприяння працевлаштуванню та інституціям ринку праці: Закон від 20.04.2004 р. // База даних Республіки Польща / ISAP. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20040991001> (дата звернення: 10.05.2022).

⁷ Про іноземців: Закон від 12.12.2013 р. // База даних Республіки Польща / ISAP. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20130001650> (дата звернення: 10.05.2022).

розуміння терміну. Тому доцільним є заміна терміна «іноземець» на термін «особа без громадянства» чи «апатрид».

Із аналізу наведених визначень поняття «іноземець» можна зробити висновок, що також відсутній взаємозв'язок понять «резидент» та «іноземець», «нерезидент» та «іноземець». На нашу думку, це потребує правового врегулювання: у міжнародному, польському та українському законодавствах.

«Працевлаштування – комплекс правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації права особи на працю» (п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI⁸). Ураховуючи, що в польському законодавстві відсутнє визначення даного поняття, то будемо спиратися на наведене. На перший погляд вбачається логічним побудоване визначення поняття «працевлаштування» в українському законодавстві, але це є хибним баченням. Така думка пов'язана з тим, що комплекс перерахованих заходів є трохи застарілим, не враховує сучасні тенденції ринку праці, трудові правовідносини. Отже, слід або додати всі можливі види заходів, або, навпаки, їх замінити на необхідні. Остання пропозиція є більш правильною, коректною з юридичної точки зору, бо одразу охоплює всі можливі зараз та в майбутньому види заходів. І, відповідно, дане визначення не буде потребувати надалі переосмислення, на думку автора.

Виходячи з аналізу трудового законодавства України та Республіки Польща, слід відмітити наявність в кожній з них кодифікованого акту, що був прийнятий у 1970-х роках з наступними змінами, – це, відповідно, зараз Кодекс законів про працю України (первина назва – це «Кодекс законів про працю Української РСР») від 10.12.1971 р. № 322-VIII⁹ та Трудовий кодекс від 26.06.1974 р.¹⁰ Однак вони не

---

⁸ Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 10.05.2022).

⁹ Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 10.05.2022).

¹⁰ Трудовий кодекс від 26.06.1974 р. // База даних Республіки Польща / ISAP. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19740240141> (дата звернення: 10.05.2022).

регулюють питання щодо працевлаштування нерезидентів, в т.ч. в аграрному напрямку. Проте з аналізу норм даних кодексів можна встановити, що є майже єдине бачення про загальні організаційно-правові форми працевлаштування: укладення ФО трудових договорів в індивідуальному порядку або при організованому наборі, тобто за участю органів виконавчої влади, що діють від імені роботодавця; переведення працівника за їхньою згодою до іншого роботодавця; укладення ФО трудових договорів за сприянням суб'єктів господарювання, що займаються посередництвом у працевлаштуванні. Розглянемо деякі з них, що знайшли свою практичну реалізацію в Україні та Республіці Польща.

Із дослідження української законодавчої бази щодо працевлаштування іноземців у аграрному напрямку можна зробити висновок про відсутність спеціальних нормативно-правових актів, які б регулювали дане питання. На наш погляд, це є можливим, коли відсутні такі правовідносини. Статистичні дані в таблиці 1 свідчать про актуальність працевлаштування в Україні іноземців без конкретизації галузі народного господарства. Враховуючи, що Україна переймає досвід, наприклад, країн ЄС, то, на нашу думку, іноземці займають керівні посади на підприємствах, зареєстрованих на території України, в т.ч. в агрохолдингах.

Таблиця 1

Працевлаштування іноземців при наявності дозволу, тис. осіб

Країна	2017	2018	2019	2020
Україна	17,6	18,9	14,8	16,8
Польська Республіка	230,8	240,6	335,5	306,4

Джерело: [сайт Державного центру зайнятості¹¹; сайт Міністерства сім'ї та соціальної політики¹²]

---

¹¹ Державний центр зайнятості: сайт. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/vidkryti-dani> (дата звернення: 10.05.2022).

¹² Міністерство сім'ї та соціальної політики: сайт. URL: <https://psz.praca.gov.pl/web/urzed-pracy/-/8180234-informacje-o-zatrudnieniu-cudzoziemcow-w-polsce> (дата звернення: 10.05.2022).

Чинне українське законодавство незалежно від галузі містить загальну процедуру працевлаштування іноземців. Правове регулювання здійснюється згідно ст.ст. 42-4210 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI¹³, де прописано два варіанта працевлаштування: з дозволом та без нього на застосування праці іноземців (надалі – дозвіл). Отримання такого документа залежить від статусу самого іноземця. Так, іноземці, що або постійно проживають в Україні, або набули статусу біженця, або одержали дозвіл на імміграцію в Україну, або визнані особами, що потребують додаткового захисту, або яким надано тимчасовий захист в Україні, можуть бути працевлаштовані без дозволу (ч. 6 ст. 42 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI)¹³. Отже, їхнє працевлаштування здійснюється аналогічно працевлаштуванню громадян України. Вбачається, для аграрного бізнесу в Україні з урахуванням сучасних подій такі норми українського законодавства мають позитивний характер, бо дозволяють досить швидко отримати найманого працівника-іноземця, що через деякий час зможе набути статус «резидента». Результатом буде застосування іноземного досвіду під час відновлення сільського господарства чи його продовження, запровадження нових напрямків його ведення тощо.

Працевлаштування іноземця вже за наявності дозволу згідно із Законом України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI. Такий варіант є притаманним іноземцям, які не підпадають під дію п. 6 ст. 42 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI¹³. Для отримання дозволу роботодавця подає до територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, певний перелік документів згідно ст. 422 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI¹³. При отриманні роботодавцем позитивного рішення від даного органу він зобов'язаний сплатити плату за видачу дозволу. Розмір плати залежить від строку дії дозволу. Максимальна сума плати за видачу

---

¹³ Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 10.05.2022).

дозволу на строк від одного до трьох років становить 14886 гривень у 2022 р., а заробітна платня повинна бути 65000 гривень і вище. Вимога щодо рівня заробітної платні не застосовується до іноземних високооплачуваних професіоналів; засновників та/або учасників, та/або бенефіціарів (контролерів) юридичної особи, створеної в Україні; випускників університетів, що входять до першої сотні у світових рейтингах університетів, відповідно до переліку, визначеного Кабінетом Міністрів України; іноземних працівників творчих професій (ч. 4 ст. 421 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI)¹³. Вважаємо, що дана норма взагалі потребує змін. По-перше, нарахування та виплата заробітної платні в такому розмірі суттєво збільшує витрати у роботодавця навіть при працевлаштуванні іноземця на декілька місяців. По-друге, виконання ч. 4 ст. 421 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI може призвести до негативних наслідків, наприклад, якщо іноземець буде засновником чи учасником юридичної особи, створеної в Україні, і найманим працівником в ній одночасно, але фінансово-господарська діяльність не буде здійснюватися, то такий іноземець взагалі не буде сплачувати податки, а це зменшить надходження до відповідного бюджету. На думку автора, норма ч. 4 ст. 421 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI повинна бути скасована з метою врахування національних інтересів України. Роботодавець у сільському господарстві в нашій державі може укладати договір чи контракт з таким іноземцем на отримання послуг у вигляді консультацій від нього, тобто замінити трудові правовідносини на цивільно-правові.

Як відомо, Республіка Польща є аграрною країною, членом ЄС. І тут є дуже поширеним залучення громадян України до робіт у сільському господарстві: рослинництво та тваринництво. Вони розглядаються як сезонні працівники без наявності спеціальних знань. Проте статистична інформація у таблиці 1 не конкретизує галузь народного господарства, де відбувається працевлаштування. Громадяни України є громадянами третіх країн згідно із законодавством ЄС: Директива 2011/98/ЄС про єдину процедуру подання заявки на отримання єдиного дозволу для громадян третіх країн на проживання та роботу на території держави-

члена та про загальний набір прав для працівників третіх країн, які легально проживають у державі-члені від 13.12.2011 р.,¹⁴ та Директива 2014/36/ЄС про умови в'їзду та перебування громадян третіх країн з метою працевлаштування сезонними працівниками від 26.02.2014 р.¹⁵ (надалі – Директива 2014/36/ЄС). Вони закріплюють єдиний порядок для країн ЄС щодо працевлаштування громадян з третіх країн. Із аналізу їх положень можна зробити висновок, що в них також відсутнє розмежування щодо працевлаштування за галузями народного господарства, закріплено працевлаштування в залежності від строку: до 90 днів або більше. На нашу думку, законодавча база України схожа з європейським законодавством щодо загального порядку працевлаштування іноземців, а точніше громадян з третіх країн. Однак процедура працевлаштування іноземців є різною згідно законодавства ЄС та України. Враховуючи те, що законодавча база країн-членів ЄС, тобто Республіки Польща, повинно відповідати законодавчій базі ЄС, то проаналізуємо, виявимо переваги, недоліки, сформуємо авторські пропозиції щодо вдосконалення норм польського законодавства.

У зв'язку з веденням на території України військового стану з 24.02.2022 р. громадяни нашої держави переїхали до Республіки Польща, де були прийняті зміни до чинних польських нормативно-правових актів з метою спрощення працевлаштування громадян України та інших іноземців. Наприклад, Закон про іноземців від 12.12.2013 р.¹⁶, Закон про сприяння працевлаштуванню та інституціям

---

¹⁴ Директива 2011/98/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13.12.2011 р. про єдину процедуру подання заявки на отримання єдиного дозволу для громадян третіх країн на проживання та роботу на території держави-члена та про загальний набір прав для працівників третіх країн, які легально проживають у державі-члені // База даних «Законодавство Європейського Союзу» / Eur-lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32011L0098> (дата звернення: 10.05.2022).

¹⁵ Директива 2014/36/ЄС Європейського парламенту та Ради від 26.02.2014 р. про умови в'їзду та перебування громадян третіх країн з метою працевлаштування як сезонних працівників // База даних «Законодавство Європейського Союзу» / Eur-lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex%3A32014L0036> (дата звернення: 10.05.2022).

¹⁶ Про іноземців: Закон від 12.12.2013 р. // База даних Республіки Польща / ISAP. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20130001650> (дата звернення: 10.05.2022).

ринку праці від 20.04.2004 р.¹⁷ тощо. Виходячи з аналізу польського законодавства з даного питання, можна встановити, що у Республіці Польща існує 2 варіанти працевлаштування іноземців у аграрному напрямку: з дозволом та без.

Правове регулювання при працевлаштуванні іноземця з дозволом здійснюється згідно із Законом про сприяння працевлаштуванню та інституціям ринку праці від 20.04.2004 р.¹⁷, Постановою Міністра сім'ї, праці та соціальної політики «Про видачу дозволу на роботу іноземцю та внесення декларації про доручення роботи іноземцю до реєстру декларацій» від 07.12.2017 р.¹⁸ тощо. Відповідно до польського законодавства є декілька видів дозволів на роботу іноземця: А, В, С, D, Е та S. На сезонні роботи необхідно отримати дозвіл типу S (п. 2 Постанови Міністра сім'ї, праці та соціальної політики «Про видачу дозволу на роботу іноземцю та внесення декларації про доручення роботи іноземцю до реєстру декларацій» від 07.12.2017 р.)¹⁸. Така норма відсутня в українському законодавстві. Дозвіл на сезонну роботу видається на вимогу суб'єкта, який доручає виконання роботи іноземцю, та містить дати, протягом яких є чинним. Також у ньому наявна інформація щодо конкретної організації, яка працевлаштовує конкретного іноземця, вид роботи, місце роботи та конкретна посада (в українському дозволі відсутня інформація щодо виду роботи). Вбачається, що отримання дозволу на працевлаштування іноземців на услякий вид робіт, в т.ч. в аграрному напрямку, потребує переосмислення. Така думка пов'язана з тим, що чим більше документів необхідно для працевлаштування та здійснення суми оплати за отримання дозволу, то тим більше роботодавці шукають «білі плями» у польському законодавстві з метою не здійснювати всі ці дії

---

¹⁷ Про сприяння працевлаштуванню та інституціям ринку праці: Закон від 20.04.2004 р. // База даних Республіки Польща / ISAP. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20040991001> (дата звернення: 10.05.2022).

¹⁸ Про видачу дозволу на роботу іноземцю та внесення декларації про доручення роботи іноземцю до реєстру декларацій: Постанова Міністра сім'ї, праці та соціальної політики від 07.12.2017 р. // База даних Республіки Польща / ISAP. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170002345> (дата звернення: 10.05.2022).

та не зазнати, відповідно, притягнення до юридичної відповідальності. Особливо це актуально для сезонних працівників або тих, хто отримує дозвіл на невеликий термін.

Із порівняльного аналізу норм Закону про сприяння працевлаштуванню та інституціям ринку праці від 20.04.2004 р. та Директиви 2014/36/ЄС можна зробити висновок про їх адаптованість. Вбачається, що законодавча база Республіки Польща з даного питання є більш деталізованою у порівнянні з українською.

Другим варіантом працевлаштування іноземця в аграрному напрямку в Республіці Польща є відсутність дозволу. Така практика є поширеною лише для працездатних громадян України. Польською законодавчою базою є Закон про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави від 12.03.2022 р.¹⁹, Закон про іноземців від 12.12.2013 р.⁷, Закон про сприяння працевлаштуванню та інституціям ринку праці від 20.04.2004 р.¹⁷ тощо. Із аналізу норм даних законів можна зробити висновок, що для працездатних громадян України спростили процедуру працевлаштування на території Республіки Польща. Так, відсутня необхідність отримання дозволу на роботу або заяви про намір працевлаштувати іноземця, лише достатньо документа, що засвідчує особу. Це стосується громадян України, що легально проживають в Республіці Польща та мають дійсний дозвіл на проживання, або легально прибули на територію Республіки Польща в період з 24.02.2022 р. з України та заявляють про намір залишитися в Республіці Польща. Працевлаштування останніх буде здійснюватися на підставі повідомлення повітового управління праці. У Республіці Польща працевлаштований громадянин України без отримання дозволу, тобто за другим варіантом працевлаштування іноземця в аграрному напрямку, може вільно змінювати роботодавця. Протягом 18 місяців (з 24.02.2022 р.) такий найманий працівник може працювати на основі загального доступу громадян України до ринку праці.

---

¹⁹ Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави: Закон від 12.03.2022 р. // База даних Республіки Польща / ISAP. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000583> (дата звернення: 10.05.2022).

Таким чином, польське законодавство в даному напрямку знало кардинальних позитивних змін особливо зі спрощення працевлаштування громадян України при відсутності дозволу. На думку автора, такі законодавчі новації можна імплементувати і до законодавства України з метою відновлення економіки нашої країни, застосування сучасних технологій та розробок при здійсненні аграрного бізнесу. Також працевлаштування без отримання дозволу можна поширити на всіх іноземців, як найманих працівників, що планують працювати чи вже працюють в Україні, Республіці Польща з метою спонукання роботодавця лише до запровадження офіційного працевлаштування, що має багато позитивних аспектів, захищає всі сторони у таких трудових відносинах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з зазначеного вище, на наш погляд, можна зробити висновок про існування позитивних аспектів: наприклад, 1) спрямованість на легалізацію ринку праці незалежно від громадянства найманого працівника; 2) спрощення процедури працевлаштування громадян України на території Республіки Польща, що є робочою силою для аграрного напрямку, відповідно, це призведе до здешевлення робочої сили; 3) пошук різних напрямків щодо поповнення дохідної частини бюджету) та негативних (наприклад, існування складної процедури працевлаштування з дозволами, у законодавстві України – закріплення чіткого розміру мінімальної заробітної платні для деяких найманих іноземних працівників) аспектів щодо працевлаштування іноземців у сільськогосподарській галузі в Україні та Республіці Польща. Вважаємо, на наявну ситуацію з даної проблеми впливає також відсутність єдиного розуміння, тлумачення деяких понять: «резидент», «нерезидент», «іноземець», «працевлаштування». Організаційно-правові форми працевлаштування нерезидентів в агробізнесі відсутні в законодавчій базі України та Республіки Польщі. Законодавство України щодо працевлаштування іноземців є більш недосконалим та потребує оновлення. Усі ці заходи є необхідними для українського законодавства, бо Україна знаходиться на шляху отримання статусу члена-країни ЄС.

Список літератури

- Декларація про права людини стосовно осіб, які не є громадянами країни, в якій вони проживають, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 13.12.1985 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_227#Text (дата звернення: 10.05.2022).
- Державний центр зайнятості: сайт. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/vidkryti-dani> (дата звернення: 10.05.2022).
- Директива 2011/98/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13.12.2011 р. про єдину процедуру подання заявки на отримання єдиного дозволу для громадян третіх країн на проживання та роботу на території держави-члена та про загальний набір прав для працівників третіх країн, які легально проживають у державі-члені // База даних «Законодавство Європейського Союзу» / Eur-lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32011L0098> (дата звернення: 10.05.2022).
- Директива 2014/36/ЄС Європейського парламенту та Ради від 26.02.2014 р. про умови в'їзду та перебування громадян третіх країн з метою працевлаштування як сезонних працівників // База даних «Законодавство Європейського Союзу» / Eur-lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex%3A32014L0036> (дата звернення: 10.05.2022).
- Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 10.05.2022).
- Міністерство сім'ї та соціальної політики: сайт. URL: <https://psz.praca.gov.pl/web/urzed-pracy/-/8180234-informacje-o-zatrudnieniu-cudzoziemcow-w-polsce> (дата звернення: 10.05.2022).
- Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 10.05.2022).
- Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави: Закон від 12.03.2022 р. // База даних Республіки Польща / ISAP. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000583> (дата звернення: 10.05.2022).
- Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 10.05.2022).

Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation:
genesis, particularities and prospects

- Про іноземців: Закон від 12.12.2013 р. // База даних Республіки Польща / ISAP. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20130001650> (дата звернення: 10.05.2022).
- Про податок на доходи фізичних осіб: Закон від 26.07.1991 р. // База даних Республіки Польща / ISAP. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910800350> (дата звернення: 10.05.2022).
- Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 10.05.2022).
- Про сприяння працевлаштуванню та інституціям ринку праці: Закон від 20.04.2004 р. // База даних Республіки Польща / ISAP. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20040991001> (дата звернення: 10.05.2022).
- Трудовий кодекс від 26.06.1974 р. // База даних Республіки Польща / ISAP. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19740240141> (дата звернення: 10.05.2022).

СПРАВЕДЛИВІСТЬ У СУЧАСНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню питання місця справедливості у сучасних правових системах України та Польщі і проведенні компаративістського зіставлення (порівняльно-правової) характеристики справедливості в Україні та Польщі. Справедливість є однією з найважливіших проблем сучасності, яка відображає доволі складні діалектичні процеси правового розвитку суспільства на різних історичних етапах. З нею так чи інакше пов'язані уявлення людей про майбутнє, їхнє одвічне прагнення до гармонії і досконалості суспільних взаємин. Вивчення проблем справедливості дає можливість глибше осягнути сенс та зміст сучасних процесів державо- та правотворення. У цілісній системі правових цінностей справедливість посідає ключове місце. Вона відображає практичну сторону реалізації права як ефективного регулятора суспільних відносин, засобу, що має потужний людинотворчий потенціал. Через правові засоби, правові інститути справедливість втілює високе призначення права, його гуманістичну природу.

Ключові слова: справедливість, компаративістика, романо-германська правова сім'я, Україна, право Польщі.

JUSTICE IN MODERN LAW OF UKRAINE AND POLAND: COMPARATIVE AND LEGAL CHARACTERISTICS

Summary. The article is devoted to the study of the place of justice in the modern legal systems of Ukraine and Poland and the comparative characteristics of justice in Ukraine and the Republic of Poland. Justice is one of the most important problems of our time, which reflects the rather complex dialectical processes of legal development of society at different historical stages. It is, in one way or another, connected with people's ideas about the future, their eternal desire for harmony and perfection of social relations. The study of the problems of justice provides an opportunity to better understand the meaning and content

---

¹ Дубовой Андрій, аспірант кафедри теорії та історії держави і права ПВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», uya40@i.ua

Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects

---

of modern processes of state and law-making. In a holistic system of legal values, justice is key. It reflects the practical side of the implementation of law as an effective regulator of social relations, a tool that has a powerful human potential. Through legal means, legal institutions, justice embodies the high purpose of law, its humanistic nature.

Key words: justice, comparative studies, Romano-Germanic legal family, Ukraine, Polish law.

Функціонування будь-якої правової системи базується на низці головних, ключових ідеалів та засад, які безпосередньо формують усю сутність структуризації, розвитку та правозастосування тих джерел права, які власне переважають у цій правовій системі. У наукових колах традиційно виокремлюють такі засади, як раціональність, доцільність, еквівалентність, адекватність, рівність тощо. В рамках поточного дослідження за мету було взято здійснення аналізу та екстраполяризації справедливості як елементу системи цих ідеалів в актуальних реаліях України та Польщі.

Сучасний етап розвитку України характеризується кардинальними трансформаційними та євроінтеграційними, конвергенційними та уніфікаційними процесами, що проявляються у системному реформуванні багатьох сфер суспільної дійсності. При цьому наявна публічно-приватна дихотомія вітчизняного права суттєво впливає на всі елементи національної правової системи України, зокрема юридичну відповідальність. Остання є якісним показником ефективності реалізації прав і свобод людини та громадянина, досконалості системи стримувань і противаг організації публічної влади, ціннісних орієнтирів держави та суспільства загалом. Юридична відповідальність посідає одне з ключових місць у сучасній правовій доктрині і традиційно розглядається як правове явище, юридичне поняття (категорія) та міжгалузевий інститут права (нормативна конструкція). Однак нині кожен вимір юридичної відповідальності потребує глибокого філософського осмислення, цілісної правової інтерпретації та системного нормативного вдосконалення. Важливим засобом забезпечення охоронної функції права є юридична відповідальність. Остання є якісним показником реального втілення прав і свобод особи у соціальній дійсності. Це зумовлено тим, що у процесі реалізації юридичної відповідальності відбувається безпосередній

вплив держави на сферу нормативно закріплених суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. При цьому виявляються ціннісні орієнтири держави, рівень цивілізованості суспільства, ступінь духовності та культурності населення, а також наявність законодавчих гарантій і механізмів захисту прав і свобод особи.

Таким чином, справедливість як стрижневий, основоположний, магістральний принцип юридичної відповідальності залишається не досить оснащеним з точки зору доктринального забезпечення, що в консолідовано-узагальнюючому вигляді поряд з іншими зловбоденними проблемами правової системи створюють прогалини, колізії й недоліки, тим самим зменшуючи якість і продуктивність правозастосування. Для цього у тому числі має сенс здійснити порівняльно-правову характеристику справедливості в праві України та Польщі.

Справедливість та дієвість є категоріями філософії, які з часів Стародавнього Риму мають юридичне концептуальне значення. Так, "justitia" – справедливість (правда) є постійна і безперервна воля віддавати кожному своє право².

Як відзначають і пишуть численні українські дослідники у сфері гносеологічних і філософських питань права (О.О. Бандурка, Л.В. Кравченко, О.А. Костицький, Р.О. Назарина), справедливість є однією з рушійних цінностей людства, проте дискусії щодо змісту останньої в правовому полі тривають і нині. Зважаючи на особливості державного і правового будівництва України, вивчення правових цінностей набуває особливої актуальності.

Справедливість з давніх часів настає визначальною ознакою і невід'ємним механізмом регулювання людських відносин, пов'язаних з пануванням і підпорядкуванням, необхідністю підтримання взаємоповаги між людьми, гармонізації різних, у тому числі протилежних (конкуруючих) інтересів. До того ж як за змістом, так і за етимологією справедливість (лат. justitia) своїми витокami сягає права (лат. jus), «позначає наявність у соціальному світі правового начала й виражає його правильність, імперативність і необхідність».

---

² Калюжний Р.А., Вовк В.М. Римське приватне право : підручник. Київ, 2014. 240 с.

Виходячи з цього, діяти по справедливості «означає діяти правомірно, відповідно до всезагальних вимог права»³.

Справедливість для держав романо-германської правової сім'ї, правові й державні традиції якої тісно поєднують Україну та Польщу, не є суто юридичною категорією, а також виступає соціальним і етичним критерієм та елементом права. По-перше, з точки зору справедливості право і держава отримують зовнішню оцінку; по-друге, справедливість, втілюючись у нормах права, набуває певних юридичних рис, стає внутрішньою закономірністю права. Як критерій оцінки права і держави справедливість внаслідок цього повинна бути чітко вираженою, формалізованою, що вкрай важливо у сучасних реаліях реалізувати на практиці⁴.

Крім цього, слід підкреслити, що справедливість як загальнолюдська цінність є ключовою правовою категорією, якій присвячені численні дослідження. Вона є не лише моральною категорією, а й компонентом змісту політичних і соціально-економічних відносин та вимог щодо їх збереження або зміни. Водночас справедливість у правовій сфері набуває формалізованого характеру. Як основний варіант її реалізації висувається вимога абстрактно-рівного ставлення один до одного. Крім того, справедливість є однією з найважливіших основ демократії в багатьох міжнародних актах, має відношення до всієї правової системи⁵.

Якщо розглядати справедливість більш предметно, то доцільно зауважити, що у сучасних умовах перехідного розвитку українського суспільства зміст справедливості безпосередньо пов'язаний зі зміною суспільної динаміки, яка вимагає, з одного боку, необхідності збереження успадкованих відносин, а з іншого – передбачає подолання спадщини минулих часів, що в умовах соціальних змін (політичних,

---

³ Горбатенко В.П. Справедливість як соціально-правова цінність. *Аксіологія права*. № 5. 2003. С. 150–153.

⁴ Павлишин О.В. Справедливість як правова цінність. *Science. Theory and practice*. № 2. 2020. С. 209–213.

⁵ Бандура О.О. Антропологія права як складник філософської антропології (загальний нарис). *Філософські та методологічні проблеми права*. № 1 (17). 2019. С. 8–15.

правових, економічних та ін.) сприймається суспільною свідомістю як несправедливість⁶. Внаслідок перехідного розвитку України у правовому сенсі постали дві взаємопов'язані негативні тенденції, які потребують якомога скорішого розв'язання. Першою з таких тенденцій є виникнення розриву між позитивним правом і життям, особливостями української правової культури, утвердження надмірного прагнення щодо нормативно-правової формалізації всіх сфер суспільного життя.

Зауважимо, що справедливість на рівні законодавства буквально пронизує базове українське законодавство. Це стосується передусім численних нормативно-правових актів конституційного характеру та основних кодифікацій у різних галузях правової системи. Так, наприклад, положення диспозиції ст. 95 Конституції України закріплює, що бюджетна система України базується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами⁷, а постулати ст. 3 Цивільного кодексу України регламентують справедливість як ключову і загальну засаду цивільного законодавства, на якій мають ґрунтуватися будь-які цивільно-правові (спадкові, сімейні, зобов'язальні, договірні, банківські) відносини⁸.

Принципи справедливості закріплені у чинному законодавстві України, зокрема у таких законодавчих актах: Цивільному процесуальному кодексі України, Господарському кодексі України, Кримінальному кодексі України, Кримінально-виконавчому кодексі України тощо. В основних положеннях цих актів констатується, що до загальних засад законодавства поряд з іншими належать і справедливість, добросовісність та розумність, а також неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини. У ст. 1 Кримінального

---

⁶ Подковенко Т. Справедливість у системі цінностей права. *Актуальні проблеми правознавства*. № 4 (8). 2016. С. 10–14.

⁷ Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.04.2022).

⁸ Цивільний кодекс України : Закон України № 435-IV від 16.01.2003. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 27.04.2022).

кодексу України встановлено, що Кодекс має своїм завданням правове забезпечення охорони прав та свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Окрім того, норми справедливості можна прослідкувати й у ст.ст. 16, 16-1, 18, 22 Кримінального процесуального кодексу України, а також у ст.ст. 1, 5, 6 Кримінально-виконавчого кодексу України, ст. 4-3 Господарського процесуального кодексу України тощо⁹.

Необхідно визнати, що справедливість в Україні ототожнюється з властивістю та критерієм юридичної діяльності. Цей аспект неодноразово досліджувався та підтверджувався в українських професійних юридичних наукових колах. Приміром, як резюмує Н.В. Теремцова, ступінь функціонування соціальної справедливості у сучасних державах є принципом здійснення юридичної діяльності, що визначає якість різноманітних форм спілкування суб'єктів у процесі їхньої життєдіяльності. У процесі взаємодії суб'єктів юридичної діяльності соціальні відчуття під впливом інших чинників поступово трансформуються у відповідні вимоги соціальної справедливості. Тут слід мати на увазі, що ці вимоги суб'єкти правозастосування з часом усвідомлюють як власні інтереси і можуть прагнути до зміни попереднього ступеня соціальної справедливості у суспільстві¹⁰. У сучасному розумінні справедливість є мірою відповідності між вчинком того або іншого суб'єкта діяльності та його оцінкою у громадській думці. Поняття соціальної справедливості оцінює юридичну діяльність з погляду її збереження або зміни залежно від конкретно-історичних умов і співвідношення інтересів різних соціальних груп.

Для більш предметного й наочного представлення сутності справедливості в українському праві слід навести деякі конкретні напрацювання й практику в окремих сегментах права.

---

⁹ Тарасишина О.М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України : дис. канд. юр. наук : 12.00.01. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2008. 21 с.

¹⁰ Теремцова Н.В. Держава та справедливість: правовий вимір. Київ, 2016. 203 с.

Зокрема, принцип справедливості у кримінальному праві (юстиції, судочинстві та процесі) змістовно ідентичний правовій основі існування кримінального права як явища, абстрактно підкріплює його універсальні соціальні устої на рівні охорони суспільних інтересів і обов'язковості дотримання ключових засад життя соціуму¹¹. При цьому важливим засобом забезпечення формальної справедливості виступають основні джерела права. Гарантією проти свавілля виступає нормативно-правовий акт, оскільки він не створюється на користь або проти конкретної особи. Крім цього, процесуально справедливість у юридичній площині кримінального права виражається через додержання процедурних правил, що спрямовані на забезпечення справедливості результату, тієї чи іншої дії, незалежно від інших обставин. Іншими словами, справедливість полягає у самих процедурах і не існує процесуально незалежної міри справедливого результату.

З огляду на це варто зауважити, що справедливість – категорія морально-правова, яку можна охарактеризувати однозначно. Однозначність полягає у тому, що таке поєднання можна розглядати або як моральну норму, або як правову. Третій варіант неможливий. Це також означає, що право і справедливість не тотожні, але взаємопов'язані. Водночас суспільство неможливо уявити без права, а право – без справедливості, до якої воно постійно прагне¹².

Як уже частково зазначалося, Цивільний кодекс України (п. 6 ст. 3) називає справедливість однією із загальних засад цивільного права разом із добросовісністю та розумністю. Оскільки законодавство не містить положень про співвідношення зазначених категорій, це одразу позначило дискусійність цієї норми щодо того, чи є принцип справедливості самостійним принципом цивільного права, чи слід розглядати його як елемент ширшого принципу у складі справедливості, добросовісності й розумності.

---

¹¹ Кучинська О.А. Зміст принципу справедливості у кримінальному праві України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. № 1 (30). 2011. С. 22–34.

¹² Александров О.М. Антиметодологічна розвідка про ефективне і справедливе у праві. *Право України*. № 1. 2014. С. 203–209.

Для вітчизняної системи правозастосування надзвичайно важливими є смислові акценти, позначені у законодавстві. Водночас, враховуючи очевидну обмеженість нормативно-правового матеріалу щодо принципу справедливості, необхідно зазначити, що різні правозастосовні інституції України торують шлях у напрямі вироблення практико-орієнтованої доктрини його застосування. Красномовним прикладом прикладного застосування принципу справедливості і його значення в цивільному праві України є таке рішення. Касаційний цивільний суд Верховного Суду в Постанові від 25 березня 2019 року у справі № 607/4316/17-ц висловив свою правову позицію щодо змісту принципу справедливості в царині реалізації права (правозастосування). Поновлюючи навчання студента українського ВНЗ (громадянина Федеративної Республіки Нігерія), який прострочив виконання грошового зобов'язання у вигляді плати за навчання через затримку міжнародного грошового переказу, Верховний Суд наголосив на існуванні, крім законодавства, й інших соціальних регуляторів, зокрема норм моралі, традицій, звичаїв тощо. Як зазначається в Постанові, у сфері реалізації права справедливості проявляється, зокрема, у рівності всіх у своїх правах та перед законом, а справедливе застосування норм права повинно мати передусім недискримінаційний підхід, неупередженість¹³.

Наступним логічним етапом поточного дослідження є аналіз справедливості крізь призму правових реалій Польщі.

Загалом доктринальні розробки змісту поняття «справедливість» у Польщі досить сильно перегукуються із тими напрацюваннями й висновками, які переважають в Україні. Так, правова справедливість стає реальною у сфері регулювання суспільних відносин, що втілюється в юридичній процесуальній формі. Справедливість є проявом розумності правової оцінки суспільного життя, а разом із такою категорією є наскрізною соціальною чеснотою, важливим критерієм оцінки особистості, суспільства, держави та її інститутів. Трактуювання справедливості в правовому полі Польщі об'єднує концепцію

---

¹³ Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 25.03.2019 у справі № 607/4316/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80751552>.

справедливості з отримання винагороди за певні заслуги, тобто делегує постулат про нагальну соціальну потребу рівності і справедливості у суспільстві. Такий підхід до інтерпретації справедливості робить зазначені філософсько-правові категорії невід'ємним складником верховенства права, а також дозволяє подолати їх розуміння лише як морального чи правового явища¹⁴.

Як зазначає Р.А. Токарчук, справедливість як найвища цінність права виступає критерієм оцінки інших цінностей – політичних інститутів, соціальних систем, діяльності індивідуальної і групової. Ці інші цінності служать, серед іншого, основою класифікації та систематизації різноманітних понять справедливості. Через зв'язок цих понять із законом, мабуть, найважливішу роль відіграє їх поділ про легалістичні та алегалістичні концепції правосуддя. Правові концепції роблять зміст правосуддя юридично обов'язковим. Алегалістичні концепції не бачать у законі необхідної умови для реалізації справедливості, чекаючи її від моральних, релігійних і соціальних норм.

Як легалістичні, так і алегалістичні концепції справедливості шукали свого найглибшого сенсу в різних ідеях рівності, любові, обов'язку, свободи, загальної безпеки та еквівалентного обміну. Вони показують різні концепції справедливості, вироблені в різні історичні епохи¹⁵.

Тому справедливість неможлива без багатьох моральних якостей, таких собі «внутрішніх» вимог як до законодавця, так і до кожного з індивідів. Але моральності вимагає не лише український народ, цього вимагає світова спільнота на наднаціональному рівні. Моральна якість права дозволяє давати моральну оцінку діяльності держави і судити про те, наскільки таке право є істинним, наскільки воно відображає загальнолюдські ідеали та цінності, наскільки воно здатне реально стати на захист прав та свобод людини. Дискусії про моральне начало в праві відбуваються головним чином навколо трьох пов'язаних одне з одним понять – свободи, рівності і справедливості.

---

¹⁴ Joanna Helios. Sprawiedliwość jako wartość prawa prywatnego UE. W stronę wspólnego społeczeństwa? *Przegląd Prawa i Administracji*. № 90. 2012. P. 25–44.

¹⁵ O różnych koncepcjach i systematyzacjach sprawiedliwości por. np. R.A. Tokarczyk: *Filozofia prawa. Wperspektywie prawa natury*, Białystok 1996, szczególnie rozdział dwunasty: *Ideasprawiedliwości*, s. 160–187; Por. także Z. Ziemiński: *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992.

У конституційно-правових відносинах Польщі справедливість є критерієм легітимації державної влади та умовою її суверенності. Принцип справедливості реалізується шляхом забезпечення рівної та відкритої процедури доступу до державних посад. Відображенням принципу «кожному своє» у діяльності державних органів є розподіл компетенції між різними гілками влади, а також визначення меж повноважень та сфери діяльності кожної з них. Дотримання уповноваженими суб'єктами у своїй професійній діяльності вимоги домірності, заборони перевищення необхідної міри, вимоги однакового поведіння та заборони зловживання правом забезпечує здійснення державної влади на засадах справедливості¹⁶.

Принцип справедливості у кримінальному праві Польщі як одна з умов досягнення цілей покарання застосовується у відплатних правовідносинах і конкретизується у правилі «кожному – те, що він заслужив». Законність та індивідуалізація покарання є передумовами реалізації принципу справедливості у кримінальному праві. Додержання цього принципу є також проявом гуманізму кримінального права, людяного ставлення до кожного порушника.

Висновок. Таким чином, раціонально і доцільно констатувати, що справедливість є комплексною правовою категорією, юридичним явищем та цінністю, яка характеризується спільними ознаками як у правових реаліях України, так і в державно-правовій площині Польщі.

Справедливість в Україні ототожнюється з властивістю та критерієм юридичної діяльності. Цей аспект неодноразово досліджувався та підтверджувався в українських професійних юридичних наукових колах. Водночас приблизно аналогічна тенденція спостерігається у Польщі, де справедливість є критерієм легітимації державної влади та умовою її суверенності. Принцип справедливості реалізується шляхом забезпечення рівної та відкритої процедури доступу до державних посад. Відображенням принципу «кожному своє» у діяльності державних органів є розподіл компетенції між різними гілками влади, а також визначення меж повноважень та сфери діяльності кожної з них.

---

¹⁶ Tomasz Stawecki. Jawność jako wartość prawna. *Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego*. № 43. 2004. P. 215–232.

В Україні принцип справедливості у кримінальному праві (юстиції, судочинстві та процесі) змістовно ідентичний правовій основі існування кримінального права як явища, абстрактно підкріплює його універсальні соціальні устої на рівні охорони суспільних інтересів і обов'язковості дотримання ключових засад життя соціуму¹⁷. При цьому важливим засобом забезпечення формальної справедливості виступають основні джерела права. Гарантією проти свавілля виступає нормативно-правовий акт, оскільки він не створюється на користь або проти конкретної особи. Крім цього, процесуально справедливість у юридичній площині кримінального права виражається через додержання процедурних правил, що спрямовані на забезпечення справедливості результату, тієї чи іншої дії, незалежно від інших обставин. До того ж у Польщі принцип справедливості у кримінальному праві Польщі як одна з умов досягнення цілей покарання застосовується у відплатних правовідносинах і конкретизується у правилі «кожному – те, що він заслужив». Законність та індивідуалізація покарання є передумовами реалізації принципу справедливості у кримінальному праві. Додержання цього принципу є також проявом гуманізму кримінального права, людяного ставлення до кожного порушника.

Список літератури

- Александров О.М. Антиметодологічна розвідка про ефективне і справедливе у праві. *Право України*. № 1. 2014. С. 203–209.
- Бандура О.О. Антропологія права як складник філософської антропології (загальний нарис). *Філософські та методологічні проблеми права*. № 1 (17). 2019. С. 8–15.
- Горбатенко В.П. Справедливість як соціально-правова цінність. *Аксіологія права*. № 5. 2003. С. 150–153.
- Калюжний Р.А., Вовк В.М. Римське приватне право : підручник. Київ, 2014. 240 с.
- Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.04.2022).

---

¹⁷ Кучинська О.А. Зміст принципу справедливості у кримінальному праві України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. № 1 (30). 2011. С. 22–34.

- Кучинська О.А. Зміст принципу справедливості у кримінальному праві України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. № 1 (30). 2011. С. 22–34.
- Павлишин О.В. Справедливість як правова цінність. *Science. Theory and practice*. № 2. 2020. Р. 209–213.
- Подковенко Т. Справедливість у системі цінностей права. *Актуальні проблеми правознавства*. № 4 (8). 2016. С. 10–14.
- Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 25.03.2019 у справі № 607/4316/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80751552> (дата звернення: 27.04.2022).
- Тарасишина О.М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.01. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2008. 21 с.
- Теремцова Н.В. Держава та справедливість: правовий вимір. Київ, 2016. 203 с.
- Цивільний кодекс України : Закон України № 435-IV від 16.01.2003. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 27.04.2022).
- Joanna Helios. Sprawiedliwość jako wartość prawa prywatnego UE. W stronę wspólnego społeczeństwa? *Przegląd Prawa i Administracji*. № 90. 2012. Р. 25–44.
- О różnych koncepcjach i systematyzacjach sprawiedliwości por. np. R. A. Tokarczyk: *Filozofia prawa. Wperspektywie prawa natury*, Białystok 1996, szczególnie rozdział dwunasty: *Idea sprawiedliwości*, s. 160–187; Por. także Z. Ziemiński: *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992.
- Tomasz Stawecki. Jawność jako wartość prawna. *Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego*. № 43. 2004. Р. 215–232.

Олена Дьякова¹, Даниїл Топчий²

ВІДБИТТЯ ЖИТТЯ ПОЛЯКІВ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ «POLONIA CHARKOVA»

Анотація. Метою роботи є аналіз публікацій газети «Polonia Charkowa» і зображення в них буття поляків. Для цього були проаналізовані усі номери часопису, розміщені на однойменному сайті. Газета є друкованим органом Харківського товариства польської культури. Першим головним редактором цього часопису була Юзефа Чернієнко, потім Олег Чернієнко, а з 2019 року – Олена Муравйова. Слід відзначити, що майже усі публікації були надруковані польською мовою. Авторами в основному є члени ХТПК, деякі матеріали взяті з Інтернету. Проаналізувавши газету, можна побачити, що «Polonia Charkowa» є змістовною і цікавою. У часописі показувалися як політичні, так і історичні, культурні заходи. Були у редакції «улюблені теми». До них слід віднести в історичному плані проблему «розстрілу польських офіцерів у Радянському Союзі». Серед персоналій особлива увага приділялась Анджею Дуді та Фредеріку Шопену. Серед культурних заходів популярними були дні Польщі у Харкові.

Ключові слова: Харків, поляки, газета «Polonia Charkova», зміст газети

REFLECTION OF THE LIFE OF POLES ON THE PAGES OF POLONIA CHARKOVA MAGAZINE

Summary. The aim of the work is to analyze the publications of the newspaper «Polonia Charkowa» and a reflection of the existence of Poles given there. For this all issues of the magazine posted on the site of the same name were viewed. The newspaper is an official gazette of Kharkiv Society of Polish Culture. The first editor-in-chief of this magazine was Yuzefa Chernienko, then Oleg Chernienko, and

---

¹ Дьякова Олена, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, djakova.elena.hnpu@gmail.com

² Топчий Даниїл, здобувач другого рівня вищої освіти першого року навчання Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, mega.topchiy24@gmail.com

Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects

---

since 2019 – Elena Muravyova. It should be considered that almost all publications were printed in Polish. Almost all authors are members of the society, some materials are taken from the Internet. Analyzing the newspaper, it can be seen that “Polonia Charkowa” is informative and interesting. The magazine covered both political and historical, as well as cultural events. There were “priority topics” in the editorial office. These include, in a historical way, the problem of “the execution of Polish officers in the Soviet Union”. Among the personalities, special attention was paid to Andrzej Duda and Frederic Chopin. Among the cultural events were popular Polish days in Kharkov.

Key words: *Kharkov, Poles, «Polonia Charkowa» magazine, newspaper sections*

Газета є важливим об'єктом соціальної комунікації. Вона подає багато ділової та неофіційної інформації. Тому кожне товариство намагається випускати свою пресу, щоб друкувати важливу інформацію, відомості про життя громадянців, діяльність окремих особистостей тощо.

Метою даної роботи є аналіз публікацій газети «Polonia Charkowa» і дослідження в них буття поляків як у Харкові, так і за його межами.

Для цього були проаналізовані номери часопису, розміщені на однойменному сайті³.

Газета є друкованим органом Харківського товариства польської культури (далі – ХТПК), заснованого у 1991 році.

Поляки на Харківщині з'явилися ще в епоху середньовіччя, коли ця територія входила до так званого Дикого поля. Багато громадян Речі Посполитої переселялись сюди, особливо у XVII ст. Заселене прикордоння Російської держави з середини цього століття стали йменувати Слобідською Україною. У цей час всіх переселенців із Речі Посполитої тоді називали черкасами, які вважаються нащадками українців. Лише з XVIII ст. місцевих жителів почали розрізняти за національностями. Так, відомо, що у 1741/1742 навчальному році у Харківському колегіумі навчалось 12 поляків⁴. Із часом кількість

---

³ Polonia Charkowa: часопис Харківського товариства польської культури. URL: 2022 <https://www.polonia.kharkov.ua/ru/media-pdf.html>

⁴ Посохова Л.Ю. *Учні та викладачі православних колегіумів України наприкінці XVIII – на початку XIX ст.* 2022. URL: <https://web.archive.org/web/20140323204142/http://klio.org.ua/67-lyudmila-posokhova-uchni-ta-vikladachi-pravoslavnikh-kolegiuv-ukrajini-naprikintsi-xviii-na-pochatku-khikh-st>

представників цієї національності зростає. На думку професора Харківського університету Крістофа-Дітріха фон Роммеля, на початок XIX ст. в місті перебувало 5 тис. поляків⁵, але станом на 2021 р. у Харкові їх мешкає майже 3 тис. осіб⁶.

Після проголошення незалежності в Україні почали створюватися неполітичні організації за національною ознакою. Таке товариство польської культури на чолі із Юзефою Чернієнко було організоване в Харкові 1991 року. Це товариство займається культурницькою діяльністю, допомагаючи охочим вивчати польські мову, літературу, етнографію, проводячи дні польської культури у місті, доглядаючи за похованнями земляків тощо.

Проведення великої просвітницької та гуманістичної роботи викликало потребу у випуску власної преси. Нею стала «Polonia Charkowa». Своім гаслом редакція обрала слова «Ex oriente lux» (Східний промінь).

Першим головним редактором цього часопису була Юзефа Чернієнко, з 2005 р. ним став Олег Чернієнко, а з 2019 – Олена Муравйова. Правда, пані Юзефа у своєму інтерв'ю газеті стверджувала, що очолювала редакцію до 2019 р.⁷, хоча у вихідних даних з 2005 року зазначався пан Олег⁸. Це призводить до думки, що вони обидва активно працювали в газеті. А вже у першому номері пан Олег позначений як комп'ютерний розробник⁹.

Спочатку на рік виходило чотири номери, з 2003 р. – шість, з 2010 – дванадцять. А потім пішло зменшення – у 2008 р. побачило світ вісім чисел, а з 2018 – знову виходило по чотири номери на рік.

---

⁵ Polonia Charkova. 2008. № 2. С. 8.

⁶ Ігор Терехов зустрівся з генконсулом Польщі Пьотром Стаханчиком // Харків: Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету. 2021. 25 січня. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/igor-terekhov-zustrivsvya-z-genkonsulom-polschi-potrom-stakhanchikom-46510.html>.

⁷ Polonia Charkova. 2021. № 1. С. 10.

⁸ Там само. 2005. № 6. С. 16.

⁹ Там само. 1999. № 1. С. 6; 2005. № 6. С. 16.

«Polonia Charkowa» – багатосторінкова газета. Уже перше число мало 6 сторінок, друге і третє – 8, четверте – 12¹⁰. Пізніше обсяг часопису в основному становив 16 сторінок.

Слід відзначити, що майже усі публікації були надруковані польською мовою. Утім у деяких номерах були колонки українською або російською мовами¹¹. Авторами статей в основному є харків'яни – члени ХТПК, а також громадяни України та Польщі, деякі матеріали взяті з Інтернету.

Перший номер «Polonii Charkowa» вийшов наприкінці 1999 року. На обкладинці було надруковано промову Юзефи Чернієнко, де редакторка зазначала: «Наша газета надаватиме інформацію про плани, досягнення та проблеми ХТПК. Публікуватимемо розповіді по історії, культурі та традиціях польського народу, про цікавинки наших земляків. Крім того, в газеті будуть дитячий куточок і польська кухня. Ми сподіваємося, що нашими читачами будуть не тільки мешканці Харкова, а й поляки зі Сходу та Півдня України. Ми будемо раді розповісти про життя та діяльність польських організацій цих регіонів»¹².

Проголошена концепція часопису зберігається й надалі. Щоправда, деякою мірою вона зазнала змін: поступово зникла дитяча сторінка, а деколи стали друкувати анекдоти; з 2008 р. включили також календарі свят, замітки про знаменитих поляків та важливі річницї в історії країни.

Оскільки перший номер газети вийшов напередодні святкування Різдва Христового, тому багато інформації було присвячено традиціям проведення цього свята у Польщі.

Також були перелічені заходи, що проводились Харківським ХТПК протягом 1998–1999 років. Заходи мали розважальний та науковий характер. Так, у цей час відзначалися національні свята Республіки Польща (далі – РП) та України, влаштовувалися концерти класичної музики, новорічний бал, дискотеки для молоді, музичні конкурси для дітей, проводилися лекції з історії Польщі та навчальні курси польської мови.

---

¹⁰ Там само. 1991. № 1; 2000. № 1-4.

¹¹ Polonia Charkova. 2000. № 2. С. 8; 2001. № 1. С. 2-3; 2021. № 1. С. 10–14.

¹² Там само. 1999. № 1. С. 1.

Уже у першому номері висвітлювалась сумна подія в історії польського народу – розстріл у 1940 р. військовослужбовцями НКВС 3 921 польського офіцера та представника цивільної інтелігенції у Лісопарку на околиці Харкова. Ця стаття розповідала про перебування 17 вересня 1999 р. тодішнього Президента РП Олександра Квасневського у Харкові та відвідування ним могили земляків. Стаття супроводжується фотографіями вшанування пам'яті загиблих і покладання квітів на могильні плити.

Також у газеті вміщувалися повідомлення про проведення звітно-виборчих зборів ради ХТПК, на яких було обрано нову раду і ревізійну комісію; перебування на канікулах у Польщі танцювального колективу «Ластівка»; відкриття меморіальної дошки на честь зустрічі Адама Міцкевича з Петром Гулаком-Артемівським.

На останній сторінці газети надруковано новорічний кросворд, зимовий вірш 11-річної Ольги Остроської та два рецепти із польської кухні.

Читаючи інші номери, можна побачити, що перш за все «Polonia Charkova» друкувала інформацію про події та заходи, що відбувалися у Польщі та Україні на вищому рівні. Обов'язково висвітлювались підсумки виборів президентів РП¹³.

Неодмінно надавалась інформація про приїзди президентів РП як до Києва, так і до Харкова. Щорічно, починаючи з 2000 р., урядові делегації відвідували Меморіал жертвам тоталітаризму у харківському Лісопарку¹⁴.

Також на сторінках часопису друкувалась інформація і про інші заходи. З публікацій, наприклад, можна дізнатися про роботу Федерації польських організацій України. Так, під час засідання Правління Федерації 21-23 січня 2000 р. його члени обговорили та надіслали офіційні листи до Посольства та Консульств РП, у яких визначалися перспективи співпраці у сфері культури та освіти¹⁵.

---

¹³ Polonia Charkova. 2005. № 10. С. 1-3; 2010. № 7. С. 1-6; № 8. С. 3-5; 2015. № 5. С. 1-3; 2020. № 3. С. 1-3.

¹⁴ Там само. 2000. № 4. С. 7; 2010. № 9. С. 1-2; 2021. № 2. С. 4 та ін.

¹⁵ Там само. 2000. № 2. С. 6

Друкувались відомості про урочистості на честь свят і ювілейних дат. У номері 1 за 2001 р. вміщено статті, у яких читачів знайомили з причинами прийняття Конституції 3 травня 1791 р. та її захисником Тадеушем Костюшком¹⁶. У більш пізніх номерах цього місяця обов'язково писалось про ці святкування, бо вони супроводжувались зібраннями, молебнями, концертами, виставками тощо¹⁷.

У 2002 р. Сенат РП встановив День Полонії та поляків за кордоном, що відзначається 2 травня¹⁸. З 2004 р. цього ж дня святкується і День Прапора РП.

1 травня 2004 р. Польща стала членом Європейського Союзу. Цьому історичному факту було присвячено окремий випуск¹⁹. У ньому розповідалось про відзначення події у Польщі, у Генконсульстві РП у Харкові. Амбасадор Польщі в Україні Марек Ціолковський відмічав важливість цього історичного моменту, відзначаючи його протяжність від Конституції 1791 р. і до вступу в ЄС 2004 р., вважаючи його не тільки прагматичним, а й духовним сплетінням поляків з іншими європейськими народами²⁰.

Із цього приводу у нашому місті було проведено круглий стіл «Європейська інтеграція – позиція молоді», у якому взяли участь лідери молодіжних організацій, а також представники Французького, Американського центрів, Британської Ради. Під впливом прийняття Польщі до Європейського Союзу учасники форуму обговорювали питання про необхідність євроінтеграції й України²¹.

У листопадових номерах мовилось про День незалежності. 11 листопада 1918 р. була відновлена Польща як суверенна держава на чолі із Юзефом Пілсудським. Про те, як розвивались події цього дня, висвітлено в хронології, надрукованої у 2004 році²². Детально про святкування цієї події розповідалось, наприклад, 2017 року²³.

---

¹⁶ Там само. 2001. № 1. С. 4.

¹⁷ Див., напр.: Polonia Charkova. 2009. № 5. С. 1-3, 13-14; 2021. № 2. С. 4 та ін.

¹⁸ Polonia Charkova. 2003. № 2. С. 2.

¹⁹ Там само. 2004. № 5.

²⁰ Там само. 2004. № 5. С. 4.

²¹ Там само. 2004. № 5. С. 12.

²² Там само. 2004. № 11. с. 3

²³ Там само. 2017. № 1. С. 1–3.

Не обходили стороною і явища, що відбувалися в українському суспільстві, особливо пов'язані з політичними подіями. Помаранчева революція, вибори президентом Віктора Ющенка, Революція Гідності мали не лише державне, а й світове значення. Адже ці події показували бажання українців якомога швидше інтегруватися у Європу²⁴.

Віддаючи шану релігійності польського народу в газеті обов'язково друкувались статті, присвячені великому святу Пасхи²⁵. У ці числа бачили світ статті про традиції цього свята у Польщі.

Ще є торжества, які хоч і мають релігійне походження, але захопили й атеїстів, представників інших конфесій. До них відноситься День Святого Валентина, або День закоханих. Маючи чимало молодих читачів, часопис у лютневих номерах розповідав про святкові заходи, присвячені цьому святу. Причому неодмінно друкувались ліричні вірші²⁶.

6 січня відбувається одне із красивих і багатолюдних свят – свято Трьох Королів, або Богоявлення. Воно наповнене не тільки релігійними традиціями, а й вважається найбільшою соціально-культурною подією. Газета на своїх сторінках з 2008 р. розповідає про нього²⁷.

Не всі свята мають політичне, релігійне чи історичне забарвлення. 20 січня відзначається Всесвітній день бігосу, популярного у Польщі блюда. Історію створення страви та один із його рецептів надрукований у 2021 році²⁸.

Аналізуючи тематику часопису, можна побачити, що спочатку надавалось більше інформації про події, які стосувались України та Польщі. Згодом зросла кількість повідомлень про події світового значення. Особливо це стосується останніх років, коли у світі спалахнула пандемія на коронавірус і на перший план вийшло питання охорони здоров'я.

Логічним продовженням інформування про ювілейні дати слугує рубрика «Історія». Цей розділ можна поділити на дві частини:

---

²⁴ Polonia Charkova. 2004. № 11. С. 11-12; 2005. № 1. С. 1, 13-14; 2014. № 2. С. 4-5.

²⁵ Там само. 2000. № 3. С. 1-2; 2008. № 3. С. 1-4 та ін.

²⁶ Див., напр.: Polonia Charkova. 2007. № 2. С. 2, 13-15.

²⁷ Там само. 2008. № 1. С. 1-2; 2021. № 1. С. 6-7.

²⁸ Там само. 2021. № 1. С. 13-16.

етнографія та саме історія. Етнографічний розділ є більшим, бо майже у кожному номері мовилось про польські традиції до релігійних урочистостей.

Історична тематика хронологічно досить широка. Перш за все слід звернути увагу на цикл статей Адама Ярчини «1000 років між Дніпром і Віслою». Ця підбірка друкувалася майже у всіх номерах з 2011 по 2017 роки²⁹. Автор мав намір охопити великий проміжок часу. Але в газеті були надруковані статті, розпочинаючи з правління Болеслава II Сміливого і закінчуючи Великопольським повстанням 1794 року. Ці публікації знайомлять з поглядом на події, що відбувалися на землях сучасних України та Польщі у середньовічну і нову історичну епоху з боку польського історика.

Ймовірно, планується ще один цикл статей на тему «Як поляки Харків будували» за авторством Маріам Сковіри. Але вийшло лише три публікації: перша присвячена композитору Сергію Борткевичу, друга – заснуванню та історії Слобідської України, третя – музиканту Костянтину Горському³⁰. Тут є розбіжність назви зі змістом. У назві використано сполучення «Харків будували», а тому розповіді про композиторів викликають подив. Адже природніше було говорити про містобудування. Тим паче що серед харківських архітекторів є чимало поляків: Болеслав Михаловський, Володимир Покровський, Олександр Ржепишевський...

Висвітлювались в «Polonia Charkowa» й інші історичні питання. Як зазначалось вище, по суті культовою темою минулого був розстріл поляків у харківському Лісопарку та інших місцях колишнього СРСР. Ще однією популярною темою було прийняття Конституції 3 травня і повстання під орудою Тадеуша Костюшка.

Взагалі тема повстань – боротьби за незалежність – також є важливою в історичному блоці публікацій. На сторінках газети друкувались статті про повстання 1863 р.³¹, у Варшавському гетто

---

²⁹ Polonia Charkova. 2011. № 11 – 2017. № 2.

³⁰ Там само. 2017. № 10. С. 6-8; 2018. № 2. С. 6-8, № 3. С. 6.

³¹ Там само. 2018. № 1. С. 5.

19 квітня – 16 травня 1943 р.³², у Варшаві 1 серпня – 2 жовтня 1944 р.³³, у Познані 28-30 червня 1956 р.³⁴.

На шпальтах писалось про історію добування солі у м. Величка у XIII ст.³⁵, Грюнвальдську битву 1410 р.³⁶, Люблінську унію 1569 р.³⁷, Барську конфедерацію 1768–1772 рр.³⁸, Варшавську битву 1920 р., відому як «Чудо на Віслі»³⁹, діяльність незалежних профспілок «Солідарність» у серпні – вересні 1980 р.⁴⁰ та інші.

Окремо слід сказати про сумну подію в сучасній історії Польщі. 10 квітня 2010 р. сталася авіакатастрофа під Смоленськом. В результаті трагедії загинуло 96 високоповажних осіб, зокрема тодішній президент Республіки Польщі Лех Качинський. «Polonia Charkowa» надрукувала велику статтю про Л. Качинського. Як і в інших польських часописах була опублікована промова, яку президент мав намір виголосити під час траурного мітингу. Редакція газети розповіла про поховання президента та його дружини, про меси по загиблих, що відбувалися й у Харкові⁴¹.

Звичайно, що одним із важливих розділів «Polonii Charkowa» є розповіді про особистості. Цей цикл можна також поділити на дві частини: про людей, що жили у Харкові, та тих, хто жив у Польщі, особливо всесвітньовідомих. Природно, що уже у другому номері була вміщена стаття Ігоря Лосієвського про харківську козацько-старшинську родину Донець-Захаржевських. Автор – завідувач науково-дослідного відділу документознавства, колекцій рідких видань і рукописів наукової бібліотеки імені В. Короленка. У своїй статті він визначає прізвище

---

³² Там само. 2004. № 4. С. 8-9.

³³ Там само. 2020. № 3. С. 4.

³⁴ Там само. 2007. № 7. С. 1-2.

³⁵ Polonia Charkova. 2015. № 3. С. 11.

³⁶ Там само. 2009. № 7. С. 4-5; 2010. № 7. С. 7–8.

³⁷ Там само. 2009. № 7. С. 1-3.

³⁸ Там само. 2018. № 2. С. 5.

³⁹ Там само. 2020. № 3. С. 6, 7.

⁴⁰ Там само. 2020. № 3. С. 5.

⁴¹ Там само. 2010. № 4.

засновника роду харківського полковника Григорія як Захаржевський, а Донець – нібито було прізвиськом, отриманим за участь в експедиціях на Дон проти турків⁴². Це висловлення суперечить традиційному стереотипу прізвиська полковника, висловленого істориком Дмитром Багалієм. Він Григорія називає прізвиськом Донець⁴³, відмічає, що «Гр. Донець ніколи не писався Захаржевським»⁴⁴. Д. Багалій вважав Григорія Донця рядовим донським козаком, якого спочатку обрали сотником, а згодом – полковником Харківського полку⁴⁵. Якби там не було, але сини Григорія – Костянтин і Федір – уже мали подвійне прізвисько – Донець-Захаржевські. А подальші публікації, зокрема в Інтернеті, відносять харківських Донець-Захаржевських до старовинного польського роду Захаржевських⁴⁶.

Деякі статті присвячено полякам, що мешкали у Харкові: художнику Генріху Семирадському⁴⁷, фотографу Альфреду Федецькому⁴⁸, професорам Харківського імператорського університету Олександрі Міцкевичу⁴⁹, Ігнацію Данилевичу⁵⁰ та інші.

Є публікації, присвячені всесвітньовідомим полякам, серед яких керівник повстання Тадеуш Костюшко⁵¹; історик XV ст., автор полоноцентричної концепції історії Русі Ян Длугош⁵²; історик, філософ XX ст. Юзеф Ігнацій Крашевський⁵³; визначний політичний діяч Юзеф

---

⁴² Там само. 2001. № 2-3. С. 6.

⁴³ Див., напр.: Багалій Д. *Історія Слобідської України*. Харків: Основа, 1991. С. 34, 35, 38 тощо.

⁴⁴ Багалій Д. Вказ. праця. С. 66.

⁴⁵ Там само. С. 67.

⁴⁶ Див., напр.: Донці-Захаржевські. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Донці-Захаржевські>

⁴⁷ Polonia Charkova. 2003. № 5. С. 1, 13-15; 2008. № 10. С. 1, 2-3.

⁴⁸ Там само. 2018. № 1. С. 10.

⁴⁹ Там само. 2001. № 1. С. 7.

⁵⁰ Там само. 2002. № 3. С. 5-6.

⁵¹ Там само. 2004. № 3. С. 2–3; 2006. № 2. С. 1–6.

⁵² Там само. 2014. № 1. С. 3.

⁵³ Там само. 2012. № 2. С. 1, 4-5.

Пілсудський⁵⁴; футуролог письменник Станіслав Лем⁵⁵; поет Адам Міцкевич⁵⁶ та інші.

18 січня 2006 р. помер відомий поет та католицький священник Ян Якуб Твардовський. В останню путь його проводжали тисячі людей, віддаючи шану не тільки його таланту, а й громадянській позиції⁵⁷. В одному із його віршів є такі актуальні сьогодні слова: «Поспішайте любити людей – вони так швидко уходять».

Деякі треті номери присвячувались Міжнародному дню жінок. Редакція газети готувала публікації про відомих польських жінок. Так, на першій сторінці номера 3 за 2009 р. було вміщено портрет польської королеви Ядвіги Анжуйської польського художника Марчелло Баччареллі⁵⁸. У 2011 р. число вийшло з фотографією Марії Складовської-Кюрі на обкладинці⁵⁹. А у 2020 р. – опубліковано статтю про харків'янку Ольгу Ільїну, яка у роки Другої світової війни воювала у 1-й Варшавській польській піхотній дивізії імені Тадеуша Костюшка і дійшла до Берліну⁶⁰.

Змістовним є розділ про культурні заходи. Слід відзначити, що більшість заходів супроводжувалось месою у харківському католицькому Соборі Першого Пречистого Пресвятої Диви Марії, про що викладались світлини.

Редакція часопису активно знайомила читачів із різними куточками Польщі. Так, у 2006 р. були опубліковані статті про адміністративний поділ країни на воєводства, їх географічне положення, природу, туристичні місця⁶¹. Згодом розповідалось про окремі куточки країни, які пропонувалось відвідати⁶².

---

⁵⁴ Там само. 2017. № 12. С. 8-9.

⁵⁵ Там само. 2021. № 4. С. 4-5, 7.

⁵⁶ Там само. 2008. № 12. с. 5.

⁵⁷ Там само. 2006. № 1. С. 1–3.

⁵⁸ Polonia Charkova. 2009. № 3. С. 1.

⁵⁹ Там само. 2011. № 3. С. 1.

⁶⁰ Там само. 2020. № 3. С. 12.

⁶¹ Там само. 2006. № 1. С. 13-15; № 6. С. 4–6.

⁶² Там само. 2002. № 2. С. 18; 2011. № 1. С. 10 та ін.

Щорічно у травні/червні у Харкові проходять Дні польської культури⁶³, а з 2003 р. у третю суботу травня відбуваються Дні Європи⁶⁴. ХТПК бере у цих святах безпосередню участь, а «Polonia Charkowa» на своїх шпальтах розповідає про проведені заходи. Так, у рамках святкування Дня польської культури у 2001 р. за підтримкою Сенату РП був урочисто відкритий Дім Полонії⁶⁵, а згадуваний вище І. Лосієвський підготував виставку польських книжок, що зберігаються у фондах наукової бібліотеки імені В. Короленка⁶⁶. Цього ж року у міській бібліотеці імені В. Белінського була відкрита «польська полиця» із книг, подарованих віце-консулом Михайлом Банашем⁶⁷.

Важливе значення для будь-яких держав мають комунікації між людьми, обмін досвідом, науковими новаціями тощо. У газеті висвітлювались спільні науково-практичні заходи. У навчальних закладах проводяться конференції, семінари, присвячені стосунками між країнами. 10 листопада 2006 р. в Харківському національному університеті імені В. Каразіна відбувся семінар «Історія Польщі – історія Європи», на який приїхали студенти із Познанського університету імені Адама Міцкевича. У центрі уваги студентів були події ХХ ст., а також вступ Польщі до Європейського Союзу⁶⁸.

Також харків'яни долучались до заходів, що відбувались у Польщі. 4 вересня 2021 р. сталися ювілейні Х народні читання, у яких взяла участь родина Президента Анджея Дуди⁶⁹. Цього ж дня у Харкові відбулись такі ж читання. В них взяли участь студенти та викладачі багатьох вишів міста, зокрема Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди. Під час заходу учасники не тільки читали твори, а й ставили театральні сценки⁷⁰.

---

⁶³ Там само. 2000. № 5. С. 5–6; 2001. № 5. С. 5 2021 та ін.

⁶⁴ Там само. 2004. № 6. С. 13 та ін.

⁶⁵ Там само. 2001. № 4. С. 13.

⁶⁶ Там само. 2000. № 4. С. 3–4.

⁶⁷ Там само. 2021. № 3. С. 6.

⁶⁸ Polonia Charkova. 2006. № 11. С. 15.

⁶⁹ Там само. 2021. № 4. С. 2.

⁷⁰ Там само. 2021. № 4. С. 10–13.

Щорічно молодь з України їздить до Польщі за академічною мобільністю (стажування, практика тощо). Наприклад, у 2002 р. в Університеті імені М. Коперника в Торуні навчались студенти Харківської державної академії культури⁷¹. А влітку 2006 р. до мовно-красознавчого табору в Пекарах, що під Краковом, їздила учениця Нововодолазької гімназії № 3 Марія Чумак. Повернувшись додому, молодь писала звіти про подорож та свої враження від перебування у сусідній країні⁷².

Великий інтерес викликали творчі заходи, які проводились за ініціативою або за участю ХТПК. Його члени часто проводили поетично-музичні вечори⁷³, де читали власні твори, а інколи з музичним супроводом⁷⁴. Також брали участь у фестивалях художньої самодіяльності, що проводилися у Харкові⁷⁵, всеукраїнських фестивалях польської культури⁷⁶ та інших заходах.

Певна увага на шпальтах газети у 2007–2012 рр. приділялась футболу. 18 квітня 2007 р. на сесії УЄФА було вирішено, що чемпіонат Європи у 2012 р. відбудеться у Польщі та Україні⁷⁷. Про відкриття спортивного свята у Варшаві розказано у червневому номері за 2021 рік⁷⁸. У Харкові паралельно із футбольними матчами з 12 по 15 червня у кінотеатрі «Боммер» відбувався кінофестиваль, присвячений цій популярній грі⁷⁹. Проведенню цього заходу сприяла робота кількох організацій, зокрема Генерального консульства Польщі у Харкові.

Таким чином, можна констатувати, що газета «*Polonia Charkowa*» є змістовним і цікавим засобом масової інформації. У часописі

---

⁷¹ Там само. 2002. № 1-2. С. 16–17.

⁷² Там само. 2006. № 6. С. 5.

⁷³ Там само. 2002. № 1-2. С. 13–14.

⁷⁴ Там само. 2020. № 1. С. 13.

⁷⁵ Там само. 2002. № 1-2. С. 10.

⁷⁶ Там само. 2002. № 4. С. 8; 2004. № 6. С. 13-14; 2006. № 4. С. 13.

⁷⁷ *Polonia Charkova*. 2007. № 5. С. 6.

⁷⁸ Там само. 2001. № 6. С. 5.

⁷⁹ Там само. 2012. № 6. С. 11.

показувалися як політичні, так і історичні, культурні заходи, що відбувалися в Україні та Польщі. Були у редакції «улюблені теми». До них слід віднести в історичному плані проблему «розстрілу польських офіцерів у Радянському Союзі», що червоною ниткою проходить через багато випусків газети. Поміж персоналій особлива увага приділялась політичному діячу Анджею Дуді та композитору Фредеріку Шопену. Серед культурних заходів популярними були дні Польщі у Харкові.

Список літератури

- Polonia Charkova: часопис Харківського товариства польської культури. URL: 2022 <https://www.polonia.kharkov.ua/ru/media-pdf.html> (останній перегляд: 24.05.2022).
- Посохова Л.Ю. *Учні та викладачі православних колегіумів України наприкінці XVIII – на початку XIX ст.* 2022. URL: <https://web.archive.org/web/20140323204142/http://klio.org.ua/67-lyudmila-posokhova-uchni-ta-vikladachi-pravoslavnikh-kolegiumiv-ukrajini-naprikintsi-xviii-na-rochatku-khikh-st> (останній перегляд: 21.05.2022).
- Ігор Терехов зустрівся з генконсулом Польщі Пьотром Стаханчиком // Харків: Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету. 2021. 25 січня. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/igor-terekhov-zustrivsvya-z-genkonsulom-polschi-potrom-stakhanchikom-46510.html> (останній перегляд: 22.05.2022).
- Багалій Д. Історія Слобідської України. Харків : Основа, 1991. 256 с. Донці-Захаржевські. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Донці-Захаржевські> (останній перегляд: 22.05.2022).

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ РЕКЛАМИ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧІВ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН

***Анотація.** У роботі визначено роль психологічного впливу реклами харчових продуктів на поведінку споживачів. Встановлено, що під впливом реклами у споживача формується складний комплекс психічних процесів, які впливають на споживчу поведінку. Сьогодні рекламний процес в Україні та Польщі – це повномасштабне економічне й культурне явище, що впливає на розвиток усіх сфер життя суспільства.*

Вивчено механізм впливу реклами на поведінку людини, який передбачає аналіз вчинків, що підштовхують несвідомо чи усвідомлено купувати той або інший товар під впливом реклами. На усвідомлюваному рівні в купівельній поведінці виявляються мотивація, потреби, воля людини, а на неусвідомлюваному рівні – її установки та інтуїція.

***Ключові слова:** реклама, споживач, особистість, психологічний вплив, вплив реклами, поведінка.*

PSYCHOLOGICAL INFLUENCE OF FOOD ADVERTISING ON CONSUMER BEHAVIOR IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN-POLISH RELATIONS

***Summary.** The role of the psychological injection of advertising of grub products on the behavior of people is assigned to the robot. It has been established that, under the influence of advertising, a foldable complex of mental processes is formed in a calm person, which is poured into a calm behavior. Today's advertising process in Ukraine and Poland is a large-scale economic and cultural phenomenon that contributes to the development of all spheres of the life of society.*

The mechanism of advertising influence on human behavior is studied, which involves the analysis of actions that prompt unconsciously or consciously to buy a product under the influence of advertising. At the

---

¹ **Заболотна Олена**, доктор філософії, доцент кафедри економічної теорії та фінансово-економічної безпеки Одеського національного технологічного університету, zabolotnaolenas@gmail.com

Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects

---

conscious level in consumer behavior are identified, reflected motivations, needs, human will. On an unconscious level – human attitudes and intuition.

Key words: *advertising, consumer, personality, psychological influence, advertising influence, behavior.*

Реклама сьогодні щільно увійшла в наше життя. Уявити сучасний світ без реклами практично неможливо. Сучасна реклама є ефективним засобом формування свідомості та способу життя суспільства. Відомо, що правильно створена реклама спонукає споживача зробити покупку, певним чином впливає на нього. Більше того, реклама як явище, яке регулює взаємовідносини різних соціальних груп, не може зникнути, оскільки вона є невід’ємною функцією суспільства.

Усім добре відома фраза «Реклама – двигун прогресу». Потрібно сказати, що це справді так, адже саме завдяки рекламі ми дізнаємося про новинки, що з’явилися у продажу, або про нові види пропонованих товарів і послуг.

XIX–XX ст. пройшли під знаком технічного прогресу. Нові винаходи людства, зокрема фотографія, кінематограф, радіо, змінили звичні форми реклами, зробили її більш різноманітною, а головне – масовою, доступною одночасно величезній кількості людей².

На перший погляд зміни незначні, проте варто замислитися: продавці починають використовувати рекламу не як сполучний елемент, а як спосіб переконати людей стати їхніми покупцями. Причиною такого драматичного зсуву у філософії реклами стала індустріальна революція. Після неї разом із безпрецедентним розвитком інновацій прийшла й відповідальність, а саме відповідальність продати всі нові товари та отримати із цього хоч якусь вигоду.

У Європі в рекламних цілях влаштовуються промислові виставки, багато з яких набувають міжнародного характеру. Виробники завдяки проведенню таких виставок можуть розширити межі збуту свого товару, а система вручення медалей за якість стала потужним рекламним засобом³.

---

² Попова А.В. Влияние рекламы на психику современного человека. *Юный ученый*. 2019. № 3.1(23.1). Спецвыпуск: XI Международная научная конференция Артемовские чтения «Продуктивное обучение: опыт и перспективы». С. 80–81.

³ Попова А.В. Влияние рекламы на психику современного человека. *Юный ученый*. 2019. № 3.1(23.1). Спецвыпуск: XI Международная научная конференция Артемовские чтения «Продуктивное обучение: опыт и перспективы». С. 80–81.

Сьогодні рекламний процес в Україні та Польщі – це повномасштабне економічне й культурне явище, що впливає на розвиток усіх сфер життя суспільства. На рекламному ринку представлені тисячі як вітчизняних, так і зарубіжних компаній, які виконують замовлення рекламодавців, використовують усі доступні засоби рекламування.

Головним завданням Польщі в цьому напрямі є прискорення економічного зростання та поліпшення рівня життя населення за зменшення обсягів використання природних ресурсів, а отже, мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище. Пріоритетними напрямками визначено збільшення циркулярності матеріалів в економіці, що зменшує обсяги видобутку ресурсів і відходи, безпечне управління хімічними речовинами та перехід від вуглецевих енергоносіїв до відновлювальних джерел енергії⁴.

На відміну від чистої інформації, реклама використовує засоби переконання, її мета – забезпечення переваги в умовах конкуренції. Від звичайного інформаційного повідомлення реклама відрізняється зацікавленістю в кінцевому результаті. Це не просто вивчення інформації, це її вивчення з певною, цілком конкретною, метою – посилити інтерес до пропонованих товарів і послуг.

Рівень довіри до реклами з 2020 р. практично не змінився. Майже половина респондентів з усього світу стверджує, що довіряє відеорекламі в інтернеті (48%, без змін порівняно з 2013 р.), а також оголошенням на сторінках пошукових сайтів (47%, на 1% менше) і соціальних мереж (46%, на 2% менше). У середньому чотири з десяти опитаних вважають достовірною рекламу на інтернет-банерах (42%, без змін) та мобільну рекламу (43%, зниження на 2%). Трохи більше третини респондентів довіряють рекламним повідомленням, які отримують в SMS (36%, на 1% менше).

Сьогодні більшість великих міжнародних компаній дотримуються стратегії стандартизації реклами. Продукція компаній виводиться на міжнародний ринок під єдиною товарною маркою, наявні рекламні

---

⁴ Sustainable development in the European Union: monitoring report on progress towards the SDGS in an EU context. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2018. 351 p.

повідомлення лише перекладаються різними мовами⁵. Прикладом можуть бути відомі бренди Malboro, Coca-Cola, Mc'Donalds. В основі цієї стратегії лежить визнання спільності характеристик споживачів різних країн в умовах суспільства, що глобалізується.

Цілі стандартизації реклами спрямовані на створення іміджу бренду чи товару у світовому масштабі, скорочення витрат на виробництво реклами, забезпечення впізнаваності та прискорення виходу на ринки різних країн. Однак є багато причин, з яких компанії змушені адаптувати свої рекламні повідомлення до специфічних умов національних ринків, зокрема: необхідність адекватного перекладу рекламних повідомлень, різний рівень економічного розвитку країн, законодавчі обмеження у сфері реклами, культурні та поведінкові відмінності.

Ключову роль у психологічному вивченні впливу реклами відіграє концептуальне визначення об'єкта впливу. У маркетингових та психологічних дослідженнях встановлено, що під впливом реклами у споживача формується складний комплекс психічних процесів, які впливають на споживчу поведінку (це вивчали М.В. Андрєєва, Т. Блакетт, Д. Кнапп, Д. Тревіс та інші вчені). У зарубіжній соціальній психології як найважливіший психологічний механізм регуляції соціальної поведінки розглядається поняття соціальної установки (цим питанням займалися Г. Олпорт, М. Сміт, К. Ховленд та інші автори). У вітчизняній психології поряд із дослідженням установки (яке здійснювали Д. Узнадзе, Ш. Надірашвілі, В.А. Ядов, А.Г. Асмолов та інші науковці) сформувався напрям, пов'язаний із розробленням концепції відносин особистості (його представляють А.Ф. Лазурський, В.Н. Мясіщев, Б.Ф. Ломов та інші автори).

Рекламний бізнес і маркетинг продовжує швидко розвиватися, сприяючи розвитку економіки й менеджменту рекламного бізнесу. Найчастіше це відбувається у формі наукових узагальнень як результату дослідження рекламної практики. Так, наприклад, однозначно визнано, що реклама багато в чому ефективна завдяки тому, що конкуренції товарів передують конкуренції їх реклами; підтверджена величезна роль

---

⁵ Вигель Н.Л. Процесс моделирования языка у монолингвов и билингвов. *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии*. 2014. № 38. С. 12–15.

досліджень (зокрема, аналізу ринку, психологічних і соціологічних досліджень) у рекламі⁶.

Реклама як явище суспільного життя вимагає ретельного психологічного вивчення. Застосування психологічних підходів дає можливість створити умови, за яких між споживачем товару та рекламодавцем виникає «діалог», що сприяє ефективному збуту товарів і послуг, взаєморозумінню. Це може допомогти авторам рекламних ідей уникнути приписування власних уявлень про якість товару потенційному споживачеві. Така проєкція найчастіше нічим не виправдана, оскільки процес сприйняття реклами споживачами визначається їхніми психологічними властивостями, а ці властивості не завжди очевидні та вкрай різноманітні.

Психологія реклами – це окрема галузь психології, яка займається обґрунтуванням теоретичних і практичних способів підвищення ефективності й результативності рекламних матеріалів методом впливу на психічні процеси та явища⁷.

Психологічний вплив рекламної продукції використовується як засіб потужного впливу на свідомість людини та систему її цінностей. При цьому важливо, щоб вона м'яко впливала на споживача, непомітно диктуючи йому потрібну для творця реклами поведінку. Будь-який тип реклами в засобах масової інформації (друкована, телевізійна або радіореklama) використовує різноманітні психологічні прийоми, щоб «зачепити» потенційного споживача⁸.

Головне місце в рекламі продуктів харчування посідає просування брендів, які відрізняють одного виробника від іншого. Бренди й торгові марки виникли в ХІХ ст. у відповідь на збільшення виробництва та необхідність ефективного й дієвого просування на ринку продуктів.

Сьогодні, як і в минулому, кожен бренд виконує низку функцій: забезпечує узгодженість і якість; представляє споживачам

---

⁶ Романов А.А. Современная реклама: проблемы социально-экономического, статистического и правового анализа. Москва : Финстатинформ, 2003. 512 с.

⁷ Психологія реклами / за ред. Р.В. Коваленко. Київ, 2001. 315 с.

⁸ Арустамян Д.В., Байкова Е.Д. Психологические методы воздействия рекламы. *Молодой ученый*. 2014. № 1(60). С. 731–733. URL: <https://moluch.ru/archive/60/8866/>.

«особистість», «здатність ідентифікуватися з продуктом»⁹; є «соціальним і культурним маркером»¹⁰, який допомагає споживачам визначитися з тим, хто вони та до якої соціальної групи належать; дає можливість споживачам отримати повагу та визнання в їхній споживчій групі. Через важливість брендів і товарних знаків у визначенні продуктів вони стали юридично захищеними.

Рекламний вплив здійснюється шляхом об'єднання уявлень про конкретний товар із нашими глибинними й основними потребами (не лише фізичними, а й емоційними). У рекламі приховане послання про те, що покупка цього товару не лише принесе користь і буде приємною, а й зробить покупця кращим і щасливішим, ніж є насправді¹¹.

Дослідженнями психологів доведено, що сприйняття та переробка рекламної інформації здійснюється під впливом безлічі різних чинників, однак три з них (когнітивний, емоційний і поведінковий) присутні практично завжди.

У нашому сучасному світі вкрай необхідне вивчення емоцій у зв'язку з новими життєвими реаліями. Молоде явище в нашому житті – реклама як специфічний стимул, що впливає на емоційну сферу, – поки що не досить досліджене. Більшість робіт, присвячених вивченню емоційного реагування на рекламу, виконані в межах маніпулятивного підходу (їх авторами є У.Ф. Арені, Дж. Бернет, К.Л. Бове, А. Дейян, Ж-М. Дрю, В.Г. Зазикін, Г. Картер, Т. Кенінг, С.І. Моріарті, Д. Огілві, В. Паккард, Р. Ривс, І.Я. Рожков, К. Ротцолл, Ч. Сендідж, У. Уеллс, В. Фрайбургер та інші вчені)¹². Як правило, у цих роботах емоції розглядаються як прямий чи непрямий вплив на психічні процеси, які

---

⁹ Алоян Н.Л. Категория трагедии. *Гуманитарные и социально-экономические науки*. 2008. № 2. С. 80–82.

¹⁰ Організація та проведення соціальної рекламно-інформаційної кампанії : методичний посібник / Т.А. Марочко, С.В. Ромат, А.Л. Стрелковська, Т.В. Хімченко. Київ : Фенікс, 2007. 108 с.

¹¹ Романов А.А. Современная реклама: проблемы социально-экономического, статистического и правового анализа. Москва : Финстатинформ, 2003. 512 с.

¹² Sustainable development in the European Union: monitoring report on progress towards the SDGS in an EU context. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2018. 351 p.

сприяють купівлі товару. Багато досліджень спрямовані на вивчення самої реклами, аналіз і розроблення її компонентів, покликаних активувати ті чи інші емоції з метою їх подальшого впливу на увагу, пам'ять, волю тощо.

Будь-яка реклама чинить психологічний вплив на людину. Однак тільки якісна реклама впливає на свідомість і підсвідомість споживача цілеспрямовано. У цьому й полягає головний секрет її ефективності. На відміну від інших видів, широкоформатний друк та зовнішня реклама харчових продуктів характеризуються великим охопленням аудиторії. Гарна реклама сприяє тому, що споживач починає автоматично асоціювати певні потреби з пропонованим товаром, у нього формується переконання, що саме цей продукт відповідає його смакам та інтересам.

Реклама продуктів залежить насамперед від критеріїв, за якими покупці їх оцінюють. Завжди важлива ціна, проте останнім часом дедалі важливішою характеристикою стає екологічна чистота. Тому маркетологи будують рекламу на якомусь іншому ґрунті. Відмінну, екологічну чистоту обов'язково підкреслюють із-поміж інших наведених характеристик, таких як вміст холестерину, енергетична цінність, поживні властивості, смакові якості тощо.

Так який же вплив здійснює реклама на психіку людини? Як вона впливає на поведінкову модель споживача? Ці питання стали цікавими й психологів. Деякі вчені, звичайно, заперечують вплив реклами на психіку людини та вважають ці думки дурістю і слабкістю характеру. Інші ж б'ють на сполох, оскільки несвідомими людьми легше управляти та отримувати те, що потрібно.

Є різні способи впливу на споживача з однією метою: покупець повинен купити товар або послугу. Для цього використовуються різні методи та прийоми:

- метод інформування (наприклад, навички розповіді, опису, використання визначень, пояснення процесів або демонстрації, а також експозиції) – найпростіший метод впливу, спрямований на ознайомлення з товаром та запам'ятовування рекламної інформації;
- методи переконання, що є провідними серед методів впливу. Переконання – це насамперед роз'яснення, доказування правильності

й необхідності певної поведінки або неприпустимості якогось проступку;

– метод навіювання, під яким (інша назва – сугестія) необхідно розуміти прямий або непрямий вплив однієї людини (сугестора) на іншу (сугеренда) або на групу. Під час нього здійснюється процес впливу, заснований на некритичному сприйнятті інформації. Цей метод впливу реклами впливає не на всіх людей.

Усі прийоми й методи психологічного впливу реклами на споживача в результаті зводяться до одного – спонукання людини купити товар чи послугу. Завдання цього впливу – викликати потрібну реакцію на рекламований товар або послугу, що в підсумку спонукатиме покупця придбати продукт. Оскільки метою такого виду реклами є залучення клієнтів та здійснення покупок, у ній використовується чітке послання для споживача у вигляді слогана, що спонукає.

У Польщі люди мають широкий доступ до цифрових медіа, здебільшого на мобільних пристроях, за допомогою яких, як правило, спілкуються в соціальних мережах, переглядають відеоматеріали на сайтах для змішаної аудиторії. Компанії-виробники та маркетологи стверджують, що цифровий маркетинг (у тому числі маркетинг харчових продуктів із високим вмістом насичених жирів, солі та/або вільних цукрів) посилює вплив реклами у традиційних засобах масової інформації, домагаючись підвищення уваги до реклами та її запам'ятовування, підвищення ступеня впізнаваності бренду, більш позитивного ставлення до нього, підвищення рівня купівельного наміру та обсягів продажів.

Алгоритми основних платформ віддають перевагу менш явним, проте таким, що довше переглядаються, видам реклами, у такий спосіб обходячи будь-які форми медіаграмотності, які можуть мати діти, та посилюючи вплив реклами у традиційних засобах масової інформації.

Найбільш пильну увагу реклама привертає завдяки своїй незвичності, унікальності, новизні.

Основними способами залучення уваги є зміна, рух, контраст, виділення фігури з тла. У цьому разі виділити рекламований товар означає привернути до нього увагу.

Споживач бачить і чує лише те, що йому подобається або лякає його, насторожує, або його увага зростає в міру того, як він дедалі більше втягується у процес вибору.

У процесі реагування на рекламу у свідомості людини відбуваються психічні процеси на трьох рівнях: раціональному, емоційному та підсвідомому.

Є деякі закономірності запам'ятовування інформації, які враховуються та застосовуються в рекламі. Зокрема, загальновідомо, що набагато краще запам'ятовуються ті відомості, які розташовуються або на початку тексту, або наприкінці. Останній прийом досить часто застосовується в рекламі.

Наша свідомість програмується латерально, тобто опосередковано, побічно (латеральний – бічний, поперечний, горизонтальний, побічний, другорядний). Людина звертає увагу на що завгодно, тільки не на властивості речі, яку придбала. Фактично ці властивості не усвідомлюються, вони мають на увазі. Цей механізм широко застосовується у практиці як ідеологічного впливу, так і рекламного впливу. Саме він має назву механізму латерального програмування психіки.

За свою тривалу історію реклама якісно еволюціонувала. Вона пройшла шлях від інформування до умовляння, від умовляння до вироблення умовного рефлексу, від вироблення умовного рефлексу до підсвідомого навіювання, від підсвідомого навіювання до проєктування символічного зображення.

Реклама послідовно домагалася спочатку свідомого, обдуманого сприйняття покупцем рекламного образу, а потім автоматичного здійснення покупки. Тепер же рекламі від покупця не потрібна згода, нехай і неусвідомлена, але реальна.

Вивчення механізму впливу реклами на поведінку людини передбачає аналіз вчинків, які підштовхують несвідомо чи усвідомлено купувати той або інший товар під впливом реклами. На усвідомлюваному рівні в купівельній поведінці виявляються мотивація, потреби, воля людини, а на неусвідомлюваному рівні – установки та інтуїція людини.

Споживачі, як правило, не хочуть визнавати, що їхні дії – це результат впливу реклами. Найчастіше їм здається, що товар був їм необхідний задовго до того, як вони дізналися про нього з реклами.

Дуже рідко покупці зізнаються самі собі або іншим людям у тому, що вони стали «жертвами» цілеспрямованого впливу реклами, що їм нав'язали потребу в певному товарі, позбавили можливості самостійного свідомого вибору.

Іноді люди думають, що вони незалежні, вільні у вчинках (особливо в юності), що суспільство не може вплинути на їхні рішення або на їх поведінку. Ми провели опитування, присвячене оцінці впливу кольору в рекламі харчових продуктів на молодь. У дослідженні взяли участь 100 українських студентів, які представляють активну споживчу аудиторію.

На думку 70% учасників опитування, реклама необхідна українцям, оскільки вона знайомить із новинками, що з'явилися на ринку, і збільшує конкуренцію на ньому. 30% респондентів виступають за зменшення обсягів реклами в Україні, говорять про її надлишок, особливо на телебаченні та в супермаркетах. 60% опитаних вважають, що нині вплив реклами на молодь не дуже великий і що вона представляє тільки теоретичну інформацію про продукт. 20% українських студентів упевнені в тому, що на рекламу ніхто не звертає жодної уваги, а отже, у ній немає необхідності. І тільки 20% визнають, що реклама дуже сильно впливає на їхній вибір, споживчу поведінку, думку, ставлення.

Опитування серед європейської молоді мало такі результати. На думку 67% учасників опитування, реклама необхідна європейцям, оскільки вона знайомить із новинками, що з'явилися на ринку, і збільшує конкуренцію на ньому. 25% респондентів виступають за зменшення обсягів реклами в Польщі, говорять про її надлишок, особливо на телебаченні та в супермаркетах. 58% опитаних у Європі вважають, що нині вплив реклами на молодь не дуже великий і що вона представляє тільки теоретичну інформацію про продукт. 10% європейської молоді впевнені в тому, що на рекламу ніхто не звертає жодної уваги, а отже, у ній немає необхідності. І тільки 50% визнають, що інтернет-реклама дуже сильно впливає на їхній вибір, споживчу поведінку, думку, ставлення.

Після опитування ми назвали фрази з декількох популярних реклам. Завдання гри – треба закінчити фразу, упізнати сюжет реклами. 10% молодих людей з України та Польщі не змогли відповісти, проте фраза

та сюжет їм знайомі. 90% випробовуваних українців і європейців упізнали сюжет, закінчили фразу та навіть назвали бренд. Це свідчить про несвідоме сприйняття інформації.

Під час походу до магазину дуже хочеться купити щось, адже все красиво виставлене, красива упаковка, у голові прокручується тисячу разів побачена (почута) яскрава реклама. Ми згадуємо цей сюжет, картинку, на якій зображена ковбаска, сосиски, курочка та багато іншого, це все викликає жажливий апетит і бажання купити. Отже, рекламні роботи виконані на високому психологічному рівні. При цьому фахівці реклами спираються на знання психології, що включають, зокрема, знання про психологічний та емоційний вплив на людину співвідношень візуальних (зокрема, кольору), смакових відчуттів, естетичних відтінків у рекламі, її структурних частинах, про використання шрифтів, формату, періодичності появи оголошень.

Ще одним цікавим результатом емпіричного дослідження став факт вибірковості впливу соціально-психологічного типу споживача в емоційному й раціональному типах реклами. Варто було би очікувати, що споживачі, орієнтовані «на себе», будуть більш схильні до впливу оптимального типу реклами, а споживачі, орієнтовані «на інших», – емоційному типу. Однак виявилось, що споживачі, орієнтовані «на себе», більшою мірою схильні до впливу емоційного типу реклами (за сформованістю позитивного відношення), а споживачі, орієнтовані «на інших», – раціонального типу (за рівнем довіри до бренду). Отриманий результат може бути інтерпретований з огляду на раніше перелічені умови рекламного впливу, насамперед низьку залученість споживача. Водночас уточнення особливостей впливу різнотипних споживачів на формування ставлення споживача до бренду може бути предметом подальших досліджень.

У процесі розгляду основних аспектів впливу реклами на поведінку споживача було виявлено вплив на поведінку, ставлення та сприйняття споживачами реклами. Реклама дедалі частіше втручається в життя людини, керує нею на усвідомленому й несвідомому рівнях. У сьогоднішньому потоці інформації людина повинна фільтрувати її у своїй свідомості за важливістю й цінністю.

Отже, варто зазначити, що у процесі вивчення сприйняття нездорової їжі людьми необхідне проведення масштабних обстежень

щодо з'ясування впливу різних маркетингових стимулів, наприклад упаковки, логотипу, популярних героїв, знаменитостей тощо, а також зміни вподобань дітей із віком, оскільки діти – це члени суспільства, які найбільш активно розвиваються, легко адаптуються до змін і водночас найбільше піддаються впливу реклами.

У підсумку людина сприймає рекламу згідно із «законом стислості», який є базовим у психології сприйняття. Він говорить, що всі зовнішні відчуття зводяться людиною до найпростіших і найзручніших форм: щоб зрозуміти щось, мозок людини розбиває складні зовнішні відчуття на масу основних, найпростіших образів і форм. Якщо вони неповні чи неідеальні, людина намагається вгадати, якими вони повинні бути.

Окремо варто вказати на дуже важливу роль реклами – вона допомагає виховати самостійну та зрілу особистість за допомогою вироблення такої особистісної якості, як уміння зробити свідомий вибір. Людина виховує в собі вміння не піддаватися на рекламні виверти та «відсіювати» непотрібну інформацію. Досвідчені люди з оточення повинні мати це на увазі та допомагати формуванню цієї якості в дітей.

Дослідження проблеми впливу реклами на формування ставлення споживача до бренду передбачає опертя на обґрунтовану типологію реклами. Загальним недоліком маркетингових класифікацій реклами є їх формальний характер, у якому не враховуються психологічні механізми впливу реклами. Із цього постає необхідність побудови психологічної типології реклами, яка спиратиметься не на зовнішні стосовно процесу рекламного впливу характеристики маркетингових комунікацій, а на психологічні механізми рекламних впливів.

Ефективність управління рекламною діяльністю представляє динаміку обсягу рекламування в контексті цільового призначення продукту, управління виробництвом і виходом рекламного продукту на ринок. Реклама робить свій внесок у забезпечення ефективного шляху зниження ринкових ризиків, є серйозним контролером над громадською думкою, а отже, над змінами в попиті.

Таким чином, реклама – важлива частина суспільства. Вона справді має вплив на людину, проте цей вплив не завжди поганий. Тому реклама має бути присутня в житті людини.

Найчастіше споживач визнає цю важливість і терпимо ставиться до її наявності. Звичайно, кожен споживач використовує рекламу у процесі вибору продуктів на сучасному ринку. Однак те, яку роль повинна грати реклама в житті людини, кожен вирішує самостійно.

Підводячи підсумки, можна дійти висновку, що реклама звертається не до розуму, а до почуття, вправно маніпулює нашою підсвідомістю. Однак реклама подіє правильно тільки тоді, коли вона добре продумана та якісно виконана. Інакше ефект буде негативним і згубним як для компанії, так і для споживача. Хочемо ми того чи ні, проте реклама не лише подає нам ідеї поведінки в тій чи іншій ситуації, а й значною мірою визначає мораль суспільства та його настрої.

Список літератури

- Алоян Н.Л. Категория трагедии. *Гуманитарные и социально-экономические науки*. 2008. № 2. С. 80–82.
- Арустамян Д.В., Байкова Е.Д. Психологические методы воздействия рекламы. *Молодой ученый*. 2014. № 1(60). С. 731–733. URL: <https://moluch.ru/archive/60/8866/>.
- Вигель Н.Л. Процесс моделирования языка у монолингвов и билингвов. *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии*. 2014. № 38. С. 12–15.
- Організація та проведення соціальної рекламно-інформаційної кампанії : методичний посібник / Т.А. Марочко, Є.В. Ромат, А.Л. Стрелковська, Т.В. Хімченко. Київ : Фенікс, 2007. 108 с.
- Попова А.В. Влияние рекламы на психику современного человека. *Юный ученый*. 2019. № 3.1(23.1). Спецвыпуск: XI Международная научная конференция Артемовские чтения «Продуктивное обучение: опыт и перспективы». С. 80–81.
- Психологія реклами / за ред. Р.В. Коваленко. Київ, 2001. 315 с.
- Романов А.А. Современная реклама: проблемы социально-экономического, статистического и правового анализа. Москва : Финстатинформ, 2003. 512 с.
- Sustainable development in the European Union: monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2018. 351 p.

POLISH-UKRAINIAN RELATIONS IN THE FIELD OF EDUCATIONAL-SCIENTIFIC DIPLOMACY

Summary. *The article describes Polish-Ukrainian relations in the field of education and science. It is proved that diplomacy in education and science directly influences relationships between different countries. Influence of common scientific and educational projects and programs in higher education on the internationalization policies development at different universities is provided. The article includes the information on successful cases of the Ukrainian-Polish fruitful cooperation in higher education, including the organization of common seminars, forums, conferences as well as application for a European projects and programs. The importance of electronic diplomacy in the period of war and pandemic is mentioned. The European University Association influence on the development of partnership between different universities is analyzed.*

Key words: *educational-scientific diplomacy, internationalization, Polish-Ukrainian relations, education, science, academic mobility.*

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Анотація. *У статті висвітлюються польсько-українські відносини у сфері освіти та науки. Доведено, що дипломатія в освіті та науці безпосередньо впливає на відносини між різними країнами. Відзначено вплив спільних науково-освітніх проєктів і програм у вищій освіті на розвиток політики інтернаціоналізації в різних університетах. Стаття містить інформацію про успішні випадки українсько-польської плідної співпраці у сфері вищої освіти, включаючи організацію спільних семінарів, форумів, конференцій, а також заявки на європейські проєкти та програми. Згадується про важливість електронної дипломатії в період війни та пандемії. Проаналізовано вплив Асоціації Університетів Європи на розвиток партнерських відносин між різними університетами.*

Ключові слова: *освітньо-наукова дипломатія, інтернаціоналізація, польсько-українські відносини, освіта, наука, академічна мобільність.*

---

¹ **Ivanytska Oksana**, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of Lviv Polytechnic National University, Oksana.S.Ivanytska@lpnu.ua

When we say that diplomacy in general intends to influence events in the international system, then scientific and educational diplomacy influences education and science between different countries and is a soft power which shapes countries foreign policies and directly influences their development.

Different scientists in the world outline the most important aspects of science and education diplomacy. Scholars Ihor Linkov, Sankar Basu, Cathleen Fisher, Nancy Jackson, Adam C. Jones, Maija M. Kuklja, Benjamin Trump², Robert D. Hormats³, M. Skyba⁴ describe latest tendencies in the development of scientific and diplomatic relationships between different countries. More research appears on the education and science cooperation development between Poland and Ukraine⁵.

During the development of specialized relations between foreign states, diplomatic activities began to acquire the features of international regulation of the economy. Methods and means of diplomacy have changed with the goals and objectives of foreign policy of states. In the structure of the embassies there are different departments: political, economic, cultural and educational issue etc.⁶. As we may see, educational and scientific

---

² Ihor Linkov, Sankar Basu, Cathleen Fisher, Nancy Jackson, Adam C. Jones, Maija M. Kuklja, Benjamin Trump. (2016). Diplomacy for science: strategies to promote international collaboration. *Environmental Systems and Decisions*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/309671946_Diplomacy_for_science_strategies_to_promote_international_collaboration.

³ Robert D. Hormats. (2012). Science Diplomacy and Twenty-First Century Statecraft. Retrieved from: <https://www.sciencediplomacy.org/perspective/2012/science-diplomacy-and-twenty-first-century-statecraft>.

⁴ Skyba M. (2018). The main tendencies of higher education in Ukraine in the context of the current challenges of European Integration. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/329666972_The_main_tendencies_of_higher_education_in_Ukraine_in_the_context_of_the_current_challenges_of_European_integration.

⁵ Golubieva T., Tutko M. (2016). Internationalization in Polish and Ukrainian Higher Education – a Comparative Analysis. *Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, № 269, pp. 87–98.

⁶ Borysova A., Ryznikov V., Mutazakki N. (2018). Educational diplomacy and its role in the development of international economic relations. Collective monograph: marketing innovations in education, tourism, hotel and restaurant, food industry and trade [Kolektyvna monohrafiya: marketynhovi innovatsiyi v osvittit, turyzmi, hotel'no-restoranniy, kharchoviy industriyi ta torhivli], Edited by Doctor of Economics prof. N.L. Savytska, pp. 54–68 [in Ukrainian].

relationships development between different countries are supported and coordinated by Embassies.

As Patti McGill Peterson⁷ believes that educational diplomacy is being overtaken by institution-to-institution relationships, not all agreements are followed by sustainable relationships and there could be also dissappointments.

Researchers also pay attention to the historical aspect of science diplomacy and its influence at different periods. Some countries went through promoting the scientific Europeanization many years ago⁸.

Among the principles to foster science diplomacy worldwide are the following: sensitivity, inclusiveness, transparency, deliberation, reciprocity, complementarity and maneuverability, legitimacy, alignment, evaluation, capacities, capabilities, trust⁹.

Countries are looking to become more strategic in identifying how science relationships can promote trade and advance broader diplomatic interests. In the XXI century, trade and diplomacy are linked, and in many countries organizationally linked within the same ministries¹⁰.

According to the Global policy perspective report, science interacts with diplomacy along three vectors: agency, process and subject matter. Science is concerned with certainty and aims at perfect knowledge while diplomacy acts in conditions of uncertainty and imperfect knowledge¹¹.

Nowadays, communication between the scientific and diplomatic communities is not straightforward. Science diplomacy involves a collaboration between stakeholders working in the science diplomacy,

---

⁷ Patti McGill Peterson (2014). Diplomacy and education: a changing global landscape. *International Higher Education*, No. 75, pp. 2–3.

⁸ Lopes Q. (2018). Science and diplomacy: the national education board and the League of Nations. Portugal in the 1930s. *Science and Diplomacy*, Vol. 16, No. 2, pp. 42–58.

⁹ Elke Dall. (2021). Introduction to science diplomacy for cost actions. Retrieved from: https://www.science-diplomacy.eu/wp-content/uploads/2021/09/Introduction-to-Science-Diplomacy-for-COST-Actions_final.pdf.

¹⁰ Peter D. Gluckman, Vaughan C. Turekian, Robin W. Grimes, and Teruo Kishi. (2017). Science Diplomacy: A Pragmatic Perspective from the Inside. *Science and Diplomacy*, Vol. 6, No. 4. Retrieved from: <https://www.sciencediplomacy.org/article/2018/pragmatic-perspective>.

¹¹ Shaun Riordan, Mario Torres Jarrin. (2020). Global Policy Perspective Report Science Diplomacy. European Institute of International Studies, P. 10.

the diplomacy community and the policy community. Science diplomacy depends on the availability and trustworthiness of science-based knowledge. “Science diplomacy strategies need to contain practices that put actors interested in science diplomacy in a position to reflect on each other norms, values, goals to find common ground in a constructive way¹².

Nina V Fedoroff¹³ describes science diplomacy as the use of scientific collaborations among nations to address the common problems facing 21st century humanity and to build constructive international partnerships.

Science diplomacy requires both science literacy and diplomacy literacy¹⁴.

Science diplomacy, particularly in developing countries, can mediate preliminary access to scientific resources and promote the involvement of these countries in regional and global research initiatives¹⁵.

Scientific and educational diplomacy between different countries plays an important role in addressing major challenges, such as making our economy more competitive, tackling global educational and research issues, and dealing with problems in the academic world, caused by pandemic and war.

The global nature of science and technology, the speed with which it is developing and spreading, and the extent it is essential to national priorities are leading more countries to look at the international components of their science strategies. Science diplomacy reflects the ways in which countries incorporate science into their foreign policy¹⁶. Science and education are important tools and mediators in internationalization strategies development of different countries.

---

¹² Ewert Aukes, James Wilsdon, Gonzalo Ordóñez-Matamoros, Stefan Kuhlmann (2021). Global resilience through knowledge-based cooperation: a new protocol for science diplomacy. Using science for/in diplomacy for addressing global challenges, P. 15.

¹³ Nina V Fedoroff. (2009). Science diplomacy in the 21 st century. Cell 136, pp. 9–11.

¹⁴ Ewert Aukes, James Wilsdon, Gonzalo Ordóñez-Matamoros, Stefan Kuhlmann (2021). Global resilience through knowledge-based cooperation: a new protocol for science diplomacy. Using science for/in diplomacy for addressing global challenges, P. 15.

¹⁵ Yusuf Baran (2017). Science Diplomacy Soft power to connect the world through science. Retrieved from: http://www.abc.org.br/IMG/pdf/yusuf_baran.pdf.

¹⁶ Science and diplomacy. An online publication from the AAAS Center for Science Diplomacy. (2022). Retrieved from: <https://www.sciencediplomacy.org/national-approaches-science-diplomacy-education-resource> .

At the beginning of the 21st century a significant part of diplomatic functions in Ukraine is performed by the social segment of the Internet and thus provides a direct international dialogue. Electronic diplomacy is developing rapidly. However, domestic science does not pay enough attention to the study of issues related to the possibilities of using ICT in diplomatic work, attracting the opportunities of the global network to ensure the interests and strengthening the position of the state in the external arena¹⁷.

Electronic diplomacy is highly important in science and education especially during pandemic period and war, as it makes communication easier and finds solution to different problems. The use of electronic diplomacy is observed at international webinars and discussions between universities. Ukrainian-Polish cooperation in higher education did not stop neither with the beginning of war nor at the pandemic time. Conversely, such cooperation is fruitful and qualitative. Ukrainian-Polish Scientific Forum deserves special attention as an evidence that it continues online regardless pandemic and war. Preparation and organization of this Forum was possible because of online communication and effective partnership between Lviv Polytechnic National University (Ukraine) and University of Warmia and Mazury (Republic of Poland). Electronic communication provided an opportunity to invite outstanding scholar, diplomats and experts in the diplomatic, political scientific as well as educational areas. Therefore, we may say that electronic diplomacy helps to strengthen Ukrainian-Polish relationships including education and science.

An important role in the EU countries scientific-educational diplomacy development is played by European University Association (EUA) which celebrated in 2021 its 20th anniversary. Within its policy it contributes to the development of the European Higher Education Area and it plays an important role in supporting research, education and innovation. According to the European University Association vision for 2030¹⁸ Universities should be: open, transformative and transnational; sustainable, diverse and engaged;

---

¹⁷ Turchyn Ya. (2014). Electronic diplomacy as an important component of state foreign policy [Elektronna dyplomatiya yak vazhlyva skladova zovnishn'oyi polityky derzhavy]. Retrieved from: <https://www.academia.edu/32810023/> [in Ukrainian].

¹⁸ European University Association (EUA). (2022). Retrieved from: <https://eua.eu/>.

strong, autonomous and accountable. They should be engines for societal change, which will shape the future of a knowledge-driven society. One of the events under the auspices of EU is a Webinar (24.05.2022) “A European Science Diplomacy Agenda in times of war – what can we expect?” The title says that EUA will put science diplomacy among the priority issues.

While talking about the scientific-educational cooperation between Poland and Ukraine in has a long-lasting tradition and fruitful results.

The Polish authorities categorically condemned the armed attack by Russia on Ukraine. It was expressed in the position of the President of the Republic of Poland and in the announcements published by the Ministry of Education and Science and the Ministry of Foreign Affairs. The Polish government, as well as Polish citizens, support the Ukrainian nation in these tragic days. Polish HEIs have strongly condemned these acts of violence and the violation of international law.

Today Poland stands united in its solidarity with Ukraine and supports Ukrainian educational sector with different projects and programs opportunities as well as providing political, financial and humanitarian support.

In response to Russia’s acts of aggression on Ukraine’s territorial integrity, the Polish HEIs have strongly condemned these acts of violence and the violation of international law.

Even till full-scale war in Ukraine the biggest amount of the international students in Poland were from Ukraine. While taking the period from 2015 till 2021, there was a rapid increase of the Ukrainian students in Poland. According to the Ambassador of Ukraine to Poland Andriy Deshchytsia there were approximately 50 000 of the Ukrainian students in 2021¹⁹.

Analysis of the existing projects and programs allows us to make classification and distribute all projects into three categories: projects under the auspices of the EU – Erasmus+²⁰, Horizon 2020²¹; projects of

---

¹⁹ Deshchytsia A. (2021). All-Ukrainian Forum “Ukraine 30. Labor Resources”. Retrieved from: <https://www.ukrinform.net/rubric-economy/3283681-ambassador-deshchytsia-some-15-mln-ukrainians-working-in-poland.html>.

²⁰ Erasmus +. Retrieved from: <https://erasmusplus.org.ua/>.

²¹ Horizon Europe. Retrieved from: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en.

the Republic of Poland – NAWA²², Leopoldis for Future²³, Ivan Vyhovsky Award²⁴; joint Ukrainian-Polish projects (Ministry of Education and Science, Framework Agreements on Cooperation between different HEIs).

1. “Erasmus + is a powerful tool of public diplomacy for the European Union. It can have a significant effect on citizens’ perceptions through exchanges. Capacity building, dialogue and academic expertise in EU affairs can promote reforms and increase knowledge about EU in society”²⁵.

Erasmus + programme provides different opportunities within the following directions: KA 1 (academic mobilities); KA 2 (projects – capacity building in higher education; knowledge alliances; strategic partnerships); Jean Monnet (Jean Monnet modules / chair/ Centres of Excellence; Jean Monnet Associations; Jean Monnet Networks and Jean Monnet Projects)²⁶.

Horizon Europe is the EU’s key funding program for research and innovation.

It tackles climate change, helps to achieve the UN’s Sustainable Development Goals and boosts the EU’s competitiveness and growth. The program facilitates collaboration and strengthens the impact of research and innovation in developing, supporting and implementing EU policies while tackling global challenges. It supports creating and better dispersing of excellent knowledge and technologies. It creates jobs, fully engages the EU’s talent pool, boosts economic growth, promotes industrial competitiveness and optimises investment impact within a strengthened European Research Area (Horizon Europe).

2. Among the projects of the Republic of Poland there is NAWA – Polish National Agency for Academic Exchange. Exchange aimed at supporting Ukrainian students and graduate students arriving in Poland. NAWA today provides several options for Ukrainians:

---

²² NAWA. Retrieved from: <https://nawa.gov.pl/>.

²³ Leopoldis for future. Retrieved from: <https://leopolisforfuture.org/en/internships/>.

²⁴ Ivan Vyhovsky Award. Retrieved from: <https://studium.uw.edu.pl/nagrodystaze/nagroda-im-iwana-wyhowskiego/>.

²⁵ Bobotsi C. (2021). EU education diplomacy: embeddedness of Erasmus + in the EU’s Neighbourhood and Enlargement Policies. Department of EU International Relations and Diplomacy Studies, P.36.

²⁶ Erasmus +. Retrieved from: <https://erasmusplus.org.ua/>.

– “Solidarity with Ukraine”. The academic and scientific community has decided to support students and doctoral students who have been forced to seek refuge in Poland because of the war on the eastern border. More than PLN 23.3 million has been allocated for these purposes. That was a part of the government initiative in frames of which NAWA in coordination with the academic and scientific community of Poland created a program “Solidarity with Ukraine”. This is an opportunity for students and doctoral students who came to Poland after February 24 as military refugees and who do not have the opportunity to study or conduct research in their country. During the consultations, a program was developed aimed at universities under the Ministry of Education and Science or the Ministry of Health of Poland, which wanted to give students and doctoral students the opportunity to continue their studies, prepare a doctoral dissertation or undergo other forms of education. 98 universities and research institutes applied for funding, and each of these institutions received funding. Funding comes from the budget of the Ministry of Education and Science and the Ministry of Health, respectively. In the application, the number of students or doctoral students from Ukraine are indicated who may be in the program, giving them the opportunity to continue their studies, prepare a doctoral thesis, take language courses or other forms of education free of charge. It is also possible to get psychological and legal assistance. In creating a program to support Ukrainian students and graduate students, NAWA has used its previous experience in a similar program to support victims of the repression following the undemocratic elections in Belarus as part of the Solidarity with Belarus campaign. Students and graduate students can be accepted both for the full cycle of study and for a shorter form of the course, which will take place at any time from March 1 to September 30, 2022²⁷.

– Banach NAWA it is a scholarship which is jointly initiated by the Ministry of Foreign Affairs and the National Agency for Academic Exchanges (NAWA). It is developed for young people from developing countries who want to study in Poland. This is one of the most important projects of NAWA, which aims not only to internationalize Polish science, but also to equalize opportunities between different regions of the world and

---

²⁷ NAWA. Retrieved from: <https://nawa.gov.pl/>.

build bridges between developing countries. The Banach NAWA program provides an opportunity to obtain a master's degree (with Polish or English as the language of instruction) in Polish higher education institutions under the responsibility of the Minister of Education and Science, in the fields of engineering, agriculture, exact sciences and natural sciences. In addition, for citizens of some countries – such as Albania, Armenia, Azerbaijan, Belarus, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Georgia, Kazakhstan, Kosovo, Northern Macedonia, Moldova, Serbia, Ukraine and Uzbekistan – the program additionally provides the opportunity to obtain a master's degree in humanities and social sciences, except for philological specialties related to the state language of the country where the candidate comes from²⁸.

The Ivan Vyhovsky Award aims to honour the merits of Ukrainian citizens in the development of science, culture and public life, in the formation and development of civil society in Ukraine and in building a democratic Ukraine. The competition is designed for Masters and scientists; 12-month visit to 6 Polish universities in the field of humanities; 4-month research internship at 2 Polish universities for social, exact, economic, technical fields, agricultural sciences and library science²⁹.

Leopolis for future is a program which provides opportunities for the Ukrainian students to participate in internships in the most reputable Polish companies. Approximately 20–25 students from Lviv have internships in Poland every year. Leopolis for future was established in 2014. During their stay in Poland students learn the activities of the enterprises and public institutions. The students are selected according their area of study and the companies' profiles. It is expected that they are fluent either in English or in Polish (Leopolis for future)³⁰. This program is very much successful among students of Lviv universities as the number of those who apply every year increase.

3. Third group in or classification belongs to joint Ukrainian-Polish projects, often under the auspices of the Ministry of Education and Science and Framework Agreements on Cooperation between Ukrainian and Polish

---

²⁸ NAWA. Retrieved from: <https://nawa.gov.pl/>.

²⁹ Ivan Vyhovsky Award. Retrieved from: <https://studium.uw.edu.pl/nagrodystaze/nagroda-im-iwana-wyhowskiego/>.

³⁰ Leopolis for future. Retrieved from: <https://leopolisforfuture.org/en/internships/>.

HEIs. Special attention should be paid to the Framework Agreements on Cooperation as here we may talk about the strategic partnership. Sustainability of such partnership is provided by following reasons: first of all, Poland and Ukraine are neighboring countries and it is comfortable to organize common forums, conferences, seminars as well as business trips; secondly there are a lot of historical events which unite, for example, representatives of Polish authority and universities visit Lviv every year (Vuletski pahorby) in order to commemorate Polish scientists and professors who were killed in 1941. Therefore, Ukrainian HEIs have the most fruitful cooperation with Polish HEIs in frames of Framework Agreements on cooperation. Such Agreements include the following common activities:

- Research;
- Publications;
- Round tables, forums, seminars, conferences, webinars;
- Visit professor programs;
- Methodology (introduction of tutoring and mentoring system, distance learning methodology etc.)

Conclusions. Nowadays, diplomatic relationships between different countries may solve urgent problems and influence future perspectives. Education and science are important tools to improve and develop cooperation between countries and have common benefits. Scientific-educational cooperation between Poland and Ukraine is very fruitful nowadays and brought significant results as well as created bridge of friendship, understanding and mutual respect. Among good examples of scientific and educational diplomatic relations between Poland and Ukraine is the organization of the Ukrainian-Polish Scientific Forum, common scientific publications and research as well as application for common projects and programs.

We have made classification and distributed all projects into three categories: projects under the auspices of the EU (Erasmus+, Horizon 2020, Horizon Europe); projects of the Republic of Poland (NAWA, Leopolis for Future, Ivan Vyhovsky Award); joint Ukrainian-Polish projects (Ministry of Education and Science, Framework Agreements on Cooperation between different HEIs).

However, there are urgent problems, caused by war demand quick response and allow to draw the following proposals:

- educational-scientific cooperation between Poland and Ukraine should involve bigger involvement of youth (students, PhD students);
- as the priorities have changed, it is necessary to update the themes and directions of cooperation and shift these priorities – counteracting the growing aggression in various areas should be a priority;
- additional support for the Ukrainian students, teachers, PhD students via scholarships and common projects/programs should be discussed and provided as soon as possible.

References

- Bobotsi C. (2021). EU education diplomacy: embeddedness of Erasmus + in the EU's Neighborhood and Enlargement Policies. Department of EU International Relations and Diplomacy Studies, P.36.
- Borysova A., Ryznikov V., Mutazakki N. (2018). Educational diplomacy and its role in the development of international economic relations. Collective monograph: marketing innovations in education, tourism, hotel and restaurant, food industry and trade [Kolektyvna monohrafiya: marketynhovi innovatsiyi v osvityi, turyzmi, hotel'no-restoranni, kharchoviyi industriyi ta torhivli], Edited by Doctor of Economics prof. N.L. Savytska, pp. 54–68 [in Ukrainian].
- Deshchytsia A. (2021). All-Ukrainian Forum “Ukraine 30. Labor Resources”. Retrieved from: <https://www.ukrinform.net/rubric-economy/3283681-ambassador-deshchytsia-some-15-mln-ukrainians-working-in-poland.html>.
- Elke Dall. (2021). Introduction to science diplomacy for cost actions. Retrieved from: https://www.science-diplomacy.eu/wp-content/uploads/2021/09/Introduction-to-Science-Diplomacy-for-COST-Actions_final.pdf.
- Erasmus +. Retrieved from: <https://erasmusplus.org.ua/>.
- European University Association (EUA). (2022). Retrieved from: <https://eua.eu/>.
- Ewert Aukes. (2020). Towards effective science diplomacy practice. P. 12.
- Ewert Aukes, James Wilsdon, Gonzalo Ordóñez-Matamoros, Stefan Kuhlmann (2021). Global resilience through knowledge-based cooperation: a new protocol for science diplomacy. Using science for/in diplomacy for addressing global challenges, P. 15.
- Golubieva T., Tutko M. (2016). Internationalization in Polish and Ukrainian Higher Education – a Comparative Analysis. *Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, No. 269, pp. 87–98.
- Horizon Europe. Retrieved from: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en.

- Ihor Linkov, Sankar Basu, Cathleen Fisher, Nancy Jackson, Adam C. Jones, Maija M. Kuklja, Benjamin Trump. (2016). Diplomacy for science: strategies to promote international collaboration. *Environmental Systems and Decisions*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/309671946_Diplomacy_for_science_strategies_to_promote_international_collaboration.
- Ivan Vyhovsky Award. Retrieved from: <https://studium.uw.edu.pl/nagrodystaze/nagroda-im-iwana-wyhowskiego/>.
- Leopolis for future. Retrieved from: <https://leopolisforfuture.org/en/internships/>.
- Lopes Q. (2018). Science and diplomacy: the national education board and the League of Nations. Portugal in the 1930s. *Science and Diplomacy*, Vol.16, No. 2, pp. 42–58.
- NAWA. Retrieved from: <https://nawa.gov.pl/>.
- Nina V Fedoroff. (2009). Science diplomacy in the 21 st century. *Cell* 136, pp. 9–11.
- Patti McGill Peterson (2014). Diplomacy and education: a changing global landscape. *International Higher Education*, No. 75, pp. 2–3.
- Peter D. Gluckman, Vaughan C. Turekian, Robin W. Grimes, and Teruo Kishi. (2017). Science Diplomacy: A Pragmatic Perspective from the Inside. *Science and Diplomacy*, Vol. 6, No. 4, Retrieved from: <https://www.sciencediplomacy.org/article/2018/pragmatic-perspective>.
- Robert D. Hormats. (2012). Science Diplomacy and Twenty-First Century Statecraft. Retrieved from: <https://www.sciencediplomacy.org/perspective/2012/science-diplomacy-and-twenty-first-century-statecraft>.
- Science and diplomacy. An online publication from the AAAS Center for Science Diplomacy. (2022). Retrieved from: <https://www.sciencediplomacy.org/national-approaches-science-diplomacy-education-resource>.
- Shaun Riordan, Mario Torres Jarrin. (2020). Global Policy Perspective Report Science Diplomacy. European Institute of International Studies, P. 10.
- Skyba M. (2018). The main tendencies of higher education in Ukraine in the context of the current challenges of European Integration. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/329666972_The_main_tendencies_of_higher_education_in_Ukraine_in_the_context_of_the_current_challenges_of_European_integration.
- Turchyn Ya. (2014). Electronic diplomacy as an important component of state foreign policy [Elektronna dyplomatiya yak vazhlyva skladova zovnishn'oyi polityky derzhavy]. Retrieved from: <https://www.academia.edu/32810023/> [in Ukrainian].
- Yusuf Baran. (2017). Science Diplomacy Soft power to connect the world through science. Retrieved from: http://www.abc.org.br/IMG/pdf/yusuf_baran.pdf.

УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКЕ «КОМУНІКАТИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ» МИСТЕЦЬКОЇ ЄДНОСТІ

Анотація. Проаналізовано усвідомлене входження в ціннісні вектори україно-польського «комунікативного середовища» на засадах мистецької єдності. Розглянуто історичні підвалини художнього спаду як ресурсних основ для проведення ретрансляції комунікативно-брендових спільних сенсів знакової візуалізації, що накопичувалися поза обмеженням доступом до відкритого взаємообміну. Художня комунікація такого типу взаємодії має на меті підкреслити комунікативне суголосся об'єднаних україно-польських образотворчих традицій в одночасному впровадженні середовищної цілісності. Зазначається, що такий передбачений культурно-мистецький спосіб осягнення системно-далекоглядної реалізації комунікативних переваг також обґрунтовує наявний діалог мистецької єдності.

Ключові слова: художня комунікація, комунікативне середовище, мистецька єдність.

UKRAINIAN-POLISH “COMMUNICATIVE SPACE” OF ARTISTIC UNITY

Summary. The perceived entry into the value vectors of the Ukrainian-Polish “communicative environment” on the basis of artistic unity is analyzed. The historical foundations of the artistic heritage are considered as resource bases for retransmission of communicative and brand common meanings of iconic visualization, which accumulated outside limited access to open mutual exchange. Artistic communication this type of interaction aims to emphasize the communicative consensus of the united Ukrainian-Polish artistic traditions in the simultaneous implementation of environmental integrity.

Key words: artistic communication, communicative space, artistic unity.

---

¹ Ільницька Любов, кандидат філософських наук, докторант Національної академії педагогічних наук України, acroverses@ukr.net

Промовистість сьогодення актуалізує думку, що, незважаючи на ускладнені історичними випробуваннями кризові події, україно-польські взаємини були позначені наблизеними наголосами взаєморозуміння та підтримки. Невідворотність сконцентрованого позначення спільних роздумів у разі стагнаційного маневрування ідеологічно консервативного роз'єднання у різні періоди життя віднаходила сильні особистісні творчі прокламаційні шляхи, які яскраво доносили на випередження україно-польський контекст сприятливого бачення однокореневого комунікативного поступу. Отже, неординарне мистецьке відтворення первинної знаковості повсякчас зміцнювалося надзвичайними досягненнями художньо-комунікативного перенесення невимовного енергійного простору вмотивованих україно-польських взаємозв'язків на образотворчий ґатунок. До прикладу, видатний живопис Яна Матейка сконцентровано увиразнює дієву програму зі створення комунікативних сполук із символічним розгалуженням сюжетного зображення історичних передбачень. Надалі образотворчі здобутки Генріха Семирадського та Миколи Пимоненка продовжили процеси формування брендового середовища комунікативної ідентифікації. Наскрізна лінія ототожнення знаково-символічних суголосних ритмів сприяла проявам наративної кодифікації в рамках академічного живописного відображення наявного діалогу наближення традиційного ставлення до життєдайних цінностей обнадійливого добросусідства. Тому образно-брендове представлення культурного підґрунтя розвитку комунікативного середовища на основі мистецького спадку в постійній модернізації візуальної мовленнєвості своєрідно детермінує програмні рівні художньої виразності. Таким чином, літературна творчість Максима Рильського та Яна Пекла привідкрила неозору довершеність культурного перехрестя україно-польської мистецької єдності у просторовості спільної акцентної площини винайденими ними наголосами «комунікативної видовищності». Зрештою, незрівнянні живописні надбання – сяючі «Соняшники» Яна Станіславського та Олени Кульчицької – наочно обґрунтовують ставлення до «художньої квінтесенції» як до культової пам'ятно-символічної квінтесенції комунікативних механізмів закарбованої цілісності.

Мета публікації полягає у розкритті сутнісних переваг україно-польського «комунікативного середовища» мистецької єдності.

Передусім слід звернути увагу на послідовності багатозначності узгоджених міждержавних взаємозв'язків, адже україно-польські взаємини мають свою давню історію. Невичерпна тема для роздумів у стрімкому наближенні смислових кодів двох культурних сегментів європейського простору відкриває площину для ідентифікації абсолютної спрямованості відкритого ставлення до складних історичних запитань видатних представників двох культурних світів. Агресивні зміни повсякчасного непередбачуваного еволюціонування віднаходили спільні акценти переосмислення крізь спроможності «культурно-особистісного поступу», можливостей авангардного передбачення в неупереджених зразках неперевершеного мистецтва. Комунікація такого культурно-просвітницького типу випростовує масштабні досягнення надзвичайно малодосліджуваного повідомлення колективного узагальнення широкого ціннісного полотна спільних знамень.

Взаємопроникнення двох культурних світів – українського та польського – невимушено створило комунікативну парадигму спільних знаменників. Інформаційний простір підтримки з плановою кодифікацією заходів постійно демонструє надійність довготривалого сусідства. Історичні події заідеологізованого потурання одноманітній лінії централізованого руху лише зміцнювали невідкриті прояви ортодоксальних україно-польських зв'язків. На підставі такого ставлення до системно-сконцентрованої дійсності «польське культурно-освітнє товариство оформлюється в 1988 році»². Навіть у такому комунікативному векторно-детермінованому сенсі наратив культурного наближення відігравав роль спрощеного порозуміння та взаємоузгодження. Звісно, що оновлений підйом комунікативної різноплановості розпочався від початку проголошення обома країнами незалежності. В цьому плані культурно-просвітницька робота зберігала скеровану амплітуду взаємозацікавленого розвитку, а потім нарощувала свою потужність з охопленням більших

---

² Калакура О. Полонія Галичини в суспільно-політичних процесах сучасної України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*. № 4–5, 2014. С. 285.

культурних ареалів. «Метою діяльності польських культурно-національних товариств стало відродження культурно-освітніх традицій, вивчення мови, налагодження контактів з історичною батьківщиною»³. Впевнений шлях до повноцінного еволюціонування відносин скасовував «комунікативні бар'єри». Впроваджувались традиції спільного опанування наблизеними культурно-спорідненими формами, в тому числі етнічного зразка. О. Калакура осмислює, що таке «українська полонія», так би мовити в контексті представленої проблематики як «полікомунікативне явище». Тобто розгорнуто оповідається дослідний ґатунок повідомлень спільного значення з наративними спроможностями вузлових компонентів важкого тягара боротьби за право відкритого комунікативного звернення. Таким чином, полікомунікативність мистецької спадщини у послідовності художньо-комунікативного занурення у глибини спільної україно-польської пам'яті здатне виголошувати обсяги зображувального свідчення з видатними наголосами такої стилістичної виразності, на яку тільки здатні шедеври найвищого рівня.

Слід зазначити, що варіативність тлумачення відчутного спорідненого спалаху культурного перебігу відпадає під час перегляду грандіозного полотна Я. Матейка (1838–1893) «Полонія» (1863 р.). Драматична симфонія алегоричного кресендо «Полонія» – класичний твір для розпізнання кодової культурної апроксимації художньо-комунікативного спрямування. Багатофігурна композиція проявляє чуттєво-комунікативні наративи символічного відтворення історичної доленості. Невербальна комунікація розчиняє інформаційну канву невідворотності з перенесенням метафоричного супроводу композиційного налаштування на грандіозність розуміння полімодальності взаємозв'язку життя людини і країни в кризовій прірві чернечих обладунків. Темно-історичні централізовані іпостасі крутих історичних віхол – це один з жанрових прийомів Матейка. Ця «комунікативно-зображальна риса» є характерною і до монументального полотна «Люблінська унія» (1869 р.) і для чудового полотна «Астроном Коперник. Розмова з Богом» (1872 р.). Тому

---

³ Там само. С. 286.

темна сила стриманості, консервативності, історичної жертвовності польського та українського народів виплеснулася душевно-жіночним мотивом, відповіддю на історичне поневолення. Врешті-решт, історія в незаангажованій комунікативній площині художньої сюжетності надихає до відповідальної розмови про витоки та підсумки військового натиску. Втім видатний польський художник Ян Матейко висловив у композиційній площині свого твору для «Полонії» готовність до майбутньої солідарності в єдності непідкорення стихійним викликам. Стилiстично вдала конфігурація кольорових площин теж сприяє виведенню комунікативної лінії передачі художньої інформації. Траур серця чорного літопису польсько-української історії знаходиться саме в оточенні цілковитої колірної відстороненості рудиментних сенсів класичної графічності. Підґрунтя землі – сепія традиційних відтінків – переносить експозицію полотна до мистецьких здобутків епохи Відродження, проте цей колір рухається до «комунікативних аналогій» як до підніжжя тодішніх тривоги, але не уособлює роздоріжжя роздумів про визволення «Полонії». Разом із тим нюансування продумано вихолощеним чітким виразом промовистого обличчя героїні. Майстерне розуміння природи світла дозволяє аналізувати ставлення Яна Матейка до реалістичного відображення «комунікативних характеристик» чуттєвої сфери персоніфікованого ареалу прагнень до свободи та цілісності.

У рамках схоплення ідеї «історичної концепції живопису Я. Матейка слід сфокусуватися довкола причинної реакції на події як найпотужнішого джерела комунікативного спрямування всього великого внеску польського митця в бік патріотичного втілення власних художніх настанов нащадкам. «Творчість Яна Матейка розгорнулася у період польського повстання, особливо в перші десятиліття після його розгрому. Повстання було останньою героїчною спробою скинути із себе гніт царизму»⁴. Залежність від цього плину тривалого історичного підкорення наслідувала й українська культурна програма самобутнього розвитку. Зрештою, такі відомі полотна Матейка, як

---

⁴ Бігасва О. Становлення історичної концепції живопису Яна Матейка. *Актуальні проблеми художньої культури*. Вип. 32. 2014. С. 276.

«Богдан Хмельницький з Тугай Беєм під Львовом» (1885 р.) та «Козак Вернигора» (1883–1884 рр.), об’єднано виводять україно-польське комунікативне середовище крізь стилістичні інтонації художньо-історичного гатунку.

Мусій Вернигора та Богдан Хмельницький – культові герої нашої минувшини. Зображення полум’яно віддзеркалюють схильність до відновлення комунікативних ланок україно-польського історичного перетину. Прозорливість протиставлення лихоліттю особистісного поступу виявляє художню послідовність в акцентуванні для демонстрації висловлювань незабутніх історичних контекстів. Комунікативні свідчення живописного рівня стверджують не випадковість вибраної сюжетності. Художня комунікація в цьому плані крізь колір та композицію ніби одночасно зі створеним інформаційним середовищем зупиняють плин часу, рух історії витинає підтвердження видатного художника про особливі історичні сторінки, які зображені з вищим натхненним керівництвом – до розуміння пізнавальних обріїв епохального багатопортретного конфігураційного світу Матейка. Такий реалізм наділений такими самостійними формами світобачення, завдяки яким віднаходиться метод для трансформації активної історичної дієвості – рушійного відображення підтвердженого змісту.

Зрештою, науково-понятійний рівень встановлення комунікативного середовища спільної україно-польської мистецької платформи проявляється пошуком аргументаційних сенсів у разі виведення наскрізної базової лінії загальної умовивідності дослідження. Отже, відомий український учений у сфері соціальних комунікацій О. Курбан у рамках прикладного аналізу маркетингових комунікацій формує «базові положення сучасного брендингу». В цьому плані впровадження «комунікативного середовища» становить платформу дієвого позначення одночасних багатопланових положень, адже «бренд, як певний цільовий соціально-комунікативний проєкт, орієнтований на створення образу матеріального предмета або ідеї»⁵. Запропонований зв’язок бренду та образу, зрештою, підпорядковано

---

⁵ Курбан О. PR у маркетингових комунікаціях. Київ : Кондор, 2014. С. 104.

художній функції креативного самовираження та візуального підсумку, в тому числі з нахилом до історичних контекстів буття.

О. Курбан випускає з аналізу стилістичні засади авторської манери під час розробки бренду, але видова класифікація бренду насичена творчо-образним переосмисленням усвідомленої специфіки «знакового розпізнавання дійсності». Отже, комерційний, політичний, громадський та державний бренди пронизані культовими підтекстами художньо-візуального ряду. Слід переконатися в тому, що як громадський бренд, що призначений на виконання «суспільного проєкту, орієнтованого на створення образу суб'єкта громадського процесу»⁶, так у цій же «формулі проєктного орієнтування» опрацьовується візуальна структура образу для майбутніх державних, політичних та комерційних брендів. Тобто, згідно з умовиводами О. Курбана, в основі кожного з бренд-проєктів присутній комунікативний орієнтир на створення образу. Таким чином, майже хрестоматійний образ «Полонії» теж відтворює не тільки майстерний спосіб образотворчого зображення досконалого пензля Матейка, а й доволі докладно прокладає засади художнього рівня «комунікативної персоніфікації» україно-польського середовища перспективних традицій мистецької єдності.

У таких проєкціях комунікативного наповнення бренду можливо оцінювати найвищі здобутки творчих обріїв консолідації безмежного потенціалу культурних досягнень. Наприклад, «найбільш вагомі духовні здобутки світової культури нового часу, поетичні знаки національної ідентичності, подані Адамом Міцкевичем у геніальному поєднанні партикулярності з універсалізмом, розміщені на вершинах європейського романтизму»⁷. Якщо взяти до уваги, що Максим Рильський як перекладач «Пана Тадеуша» оцінював складність «свідомих полонізмів»⁸, заповнюючи власною постаттю середовище україно-польської мистецької єдності, то можна зрозуміти, для чого Ростислав Радішевський визначає таку спільну комунікативну позицію як для А. Міцкевича, так і для М. Рильського: «Важливою

---

⁶ Там само. С. 105.

⁷ Міцкевич А. Пан Тадеуш. Харків : Фоліо, 2015. С. 3.

⁸ Там само. С. 24.

прикметою стилю Міцкевича є багатство звуків і кольорів, вражаюча мальовничість і музикальність. Ця «творча домінанта» надзвичайно імпонує перекладачеві – простота, мальовничість і музикальність є рисами, що притаманні й оригінальній творчості М. Рильського, який завжди – і особливо в ранній ліриці та кращих творах останнього періоду – тяжів до яскравих зорових образів, до «живопису словом»⁹. Зрештою, наближеність у тонкій сфері розуміння прекрасного на рівні «образно-чуттєвого схоплення» відтворює вищий щабель об'єднаної органічності поза кордонами географічного розмежування. Така комунікативність не спирається на вигадливість – це кодифікація споріднених україно-польських бачень культурної нероз'єднаності. До прикладу, позначена живописність образного ряду слугує основою для споконвічного розуміння ідейного першопочатку проживання на своїй землі в комунікативному сенсі «ідилії».

Таким чином, твір А. Міцкевича «Пан Тадеуш» Р. Радишевський теж називає «ідилічною поемою»¹⁰. Образотворче перевтілення цієї «проектно-образної ідеї» дозволило двом знаним митцям М. Пимоненку (1862–1912) і Г. Семирадському (1843–1902) темпераментніше донести «зображальний контекст» реалістичної стилізації уявно-ідилічного життя в етнічному забарвленні українців. Отже, відома жанрова картина М. Пимоненка «Ідилія», 1908 року створення, – одна з візитівок його тематичної плеяди образного розкриття української народної культури. Тим не менш для Г. Семирадського такий «комунікативно-сценічний лад» символізує, згідно із назвою, сільську ідилію, рік створення цього полотна приблизний – 1860-ті роки.

Слід наголосити, що справжній бренд прекрасно-ідилічного життя через художнє бачення детермінує спільну україно-польську «комунікативну суголосність». Обидва митці вдало підмітили, що стала перспективність позбавлена вірогідності, але ж це не одноманіття традиційності, а приклад розпізнавання художниками «комунікативно-образного прийому» – наративного усвідомлення традиційного оспівування споконвічності «ціннісного світобачення». На думку

---

⁹ Там само. С. 20.

¹⁰ Міцкевич А. Пан Тадеуш. Харків : Фоліо, 2015. С. 3.

Оксани Бітаєвої, «Г. Семирадський, безперечно, був опонентом відомого польського живописця Я. Матейка, якого цікавили конкретні герої – видатні діячі певної епохи»¹¹. В цьому мистецтвознавчому твердженні вже закладені комунікативні розбіжності двох стратегічних поглядів на художнє представлення дійсності. Якщо попередньо завдяки аналізу творчості Я. Матейка розкривалася ідея пошуку комунікативного наповнення україно-польського мистецького середовища крізь сферу художньо-історичного гатунку, то адресність спільного ідилічного розуміння категорії прекрасного і для Г. Семирадського, і для М. Пимоненка випромінює довготривалий спектр комунікативних наративів тематично-суголосних акцентів. «У численних ідилічних розповідях про життя молодих людей серед красивої природи Г. Семирадський слідкував за тим, щоб картина виглядала красивою, і планував розвиток усіх її елементів у координатах ідеального простору і часу»¹². Отже, окрім комунікативного плану ідейного змісту спільного ціннісного простору, також виявляється ідея художньої тягlostі композиційного вимірювання найвдалішого інваріанту відтворення ідилічного сюжету. Для Миколи Пимоненка цей реалістичний підхід спілкування теж є важливим складником його художньої справи. Жанрова «Ідилія» М. Пимоненка – це вже комунікативна площина подвійного портрета-розмови з уважним змалюванням деталізованого побутового матеріалу етнічної органічності. Зустріч двох селян на тлі ландшафтної гущавини, спекотне сонце, анімалістичні форми частини пташиного двору додають значення працелюбній виснажливості. Дівчина зображена босоніж на землі, проте пензель М. Пимоненка вправно підхопив колірну святковість яскравого червоного саява народного вбрання. На картині театральньо-сценічний мотив діалогу розкритий доволі своєрідно: як зазначає І. Огієвська, це «ідилічна сцена кохання»¹³. Характерна ознака «комунікативної сценічності» – найвищий прояв професійного художнього потенціалу високої

---

¹¹ Бітаєва О. Концептуальні засади художньої творчості Г. Семирадського. *Художня культура. Актуальні проблеми*. Вип. 8. 2012. С. 335.

¹² Там само. С. 341.

¹³ Микола Пимоненко: альбом. Київ : Мистецтво, 2015. С. 26.

майстерності. Відтворена на полотні розмова демонструє у схопленому ракурсі момент сакраментального здійснення ліричного надходження ідилічного осяяння, як надбання родоводу – спільної програми ортодоксального етнічного буття. Деяка сакральність приземлено сфокусованих облич, у світлі сходження художнього прозріння, йде від Миколи Пимоненка у позачасовість – до прадавньої антропологічності комунікативних наголосів потрібного служіння в актуалізації природного нероз’єданого зв’язку з довколишнім світом.

Представлені «Ідилії» М. Пимоненка та Г. Семирадського знаходяться у різних географічних та хронологічних відрізках, проте доносять спільне «комунікативне суголосся» україно-польської мистецької єдності з тематичним вектором «художньо-діалогічного направлення». Сценічні та зображальні складники дієвого відтворення жанрово-реалістичних роздумів найкращим чином відображають ціннісну засадничість взаємодоповнюючої єдності. Таку канву «об’єднаних комунікативних наративів» можна прослідкувати у низці мистецьких витворів. Проте існує більш ґрунтовний комунікативно-інформаційний обсяг занурення в україно-польську проблематику, а саме через аналіз творчого доробку дивовижного діяча та просвітника Яна Пекла. Окрім того, поетичні скарби Яна Пекла цікаві для дослідження також і тим, що у разі виконання ним дипломатичної місії, перебуваючи з 2016 по 2019 рр. на посаді Повноважного Посла Республіки Польща в Україні, відбулася «вмотивована транскрипція» розуміння шляху доцільної культурно-мистецької координації.

Вигадливарубрикація поетичної збірки Яна Пекла «Світ за поворотом» ніби розкодує середовище суголосним ритмом. Тарас Возняк у передмові до видання поіменує віршовану ідею збірки таким чином: «поезія, що розкриває простір»¹⁴. У такому разі це простір подорожей як об’єднане середовище наявної «комунікативної самобутності», що привідкривається із зафіксованим ритмічним малюнком вишуканих спогадів у вигляді авторської колекції. Перший розділ збірки – це «Київська колекція» пам’ятного відвідування та переглядання визначних

---

¹⁴ Пекло Я. Світ за поворотом. Колекція ненадісланих листівок. Львів : Літопис, 2017. С. 5.

місць столиці України. Вірші пана Яна дивують не пейзажністю романтичного середовища, а власними спостереженнями за емоційним насиченням знакових красвидів з видозмінами хвилюючих кресендо. Цей поетичний підхід відбивається і у назвах: «Жасмин у ботанічному саду ім. академіка Фоміна», «Каштани з Хрещатику», «Травнева буря над Києвом». Отже, ідея вже вказаного «брендового комунікативного чинника» також позначена милуванням лише Києву притаманному ярасному цвітінню емблеми столиці – каштанів. «Шкода, що ніхто не дбає про каштани»¹⁵ – ландшафтність Києва аналізується від щирого серця. Асоціативний ряд відзначає дерева як елементи комунікативного звернення неповторності паркової місцевості в комплектації до поетичної чуттєвості: «людські кроки відмірюють відстань між ботанічним садом імені академіка Фоміна та звичними повсякденними справами»¹⁶. Тому ідея «брендового нарративу» надзвичайно потужно відрізняється від усього іншого колекційного наповнення середовища. Разом із тим обдарованість Яна Пекла тонко порівнює різні стани комунікативних доторків брендового образу до ситуативних моментів життя. «Немов спільний знаменник поєднує ці два світи жасмин»¹⁷. Отже, маємо справу з «чуттєво-комунікативним» знаменником переадресації значень простору до свого ядра внутрішнього насичення «формо-змістовим балансом відчуттів». На думку Т. Возняка, «читач, відчитуючи поетичний текст, творить тканину своєї нової реальності. У Польщі традиція такого поетизування має давню історію»¹⁸. Перехрестя різних поглядів та досвідів на тканину культурного простору допомагає оновити сталий індекс згрупованих не тільки визначень місцевості, але й метафор. Культурне наближення України та Польщі сприяє легшому впізнаванню суголосного чуттєвого ритму захоплення «нашими маленькими світами»: «з головою в дощових хмарах гуляю берегом Дніпра Темзи Сени / Над Віслою також кружляють чайки»¹⁹.

---

¹⁵ Там само. С. 15.

¹⁶ Там само. С. 13.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само. С. 6.

¹⁹ Там само. С. 23.

Зосереджуючись на винайденні засадничих чинників україно-польського комунікативного середовища з мистецьким підґрунтям неординарних трактувань, варто розглянути польські поетичні колекції Яна Пекла, які представляють Варшаву, Краків та Красічин. У таких віршах, як «Королівські стежки», «Краків для Рафалка», «Прогулянка», розкривається глибока прив'язаність до улюбленого середовища: «на листівці Вавель віршем збудую / і стрічкою Віслою його зав'яжу»²⁰. Комунікативність легендарних місць одночасно пронизана історією, сценічністю та чуттєвістю. В усьому цьому вдало прослідковується одвічний зміст загадковості з'єднаних у віддаленості контурів усвідомленого наповнення, який поетичним чином підтримується до рівня сакраментального бренду надособистісної шляхетності. «Гуляємо алеями меланхолії»²¹ – це віршоване звернення «Варшавської колекції» Яна Пекла. «Солодкий аромат захоплює відчуття, коли алеєю гуляє маленька дівчинка»²² – це так промовляє поетичний наратив «Київської колекції». Тобто відкарбовується спільний «ментально-комунікативний світ» майстерного узагальнення одночасних значень красвидних середовищ, теж «диділічних» за вдумливою емоційністю духовної конкретики. Загалом, сучасна поетична творчість Яна Пекла підтверджує, що україно-польський світ братерського прагнення не є чимось ускладненим до комунікативного осягнення. Поетичні сполучники тільки допомагають вивільнити справжній контекст європейського взаємонаближення. Саме так у «Красічинській колекції» автор наводить рушійне відзначення про безкордонність вдалої поетичної думки як адресного комунікаційного провідника: «Потрібно лише знайти чарівний код – слово забуте на віки... Щоби потім щасливо повернутись»²³. Це благовісна заповітність до траєкторії магнетичного наближення спільної культурної однокореневості.

Насамкінець варто звернути увагу на те, як україно-польський комунікативний сенс проявляється по-різному, але квінтесенція цього

---

²⁰ Пекло Я. Світ за поворотом. Колекція ненадісланих листівок. Львів : Літопис, 2017. С. 81.

²¹ Там само. С. 39.

²² Там само. С. 13.

²³ Імпресіонізм і Україна. Київ : ПФ Галерея, 2011. С. 77.

прояву знайшла себе у неперевершених мистецьких досягненнях Яна Станіславського (1860–1907 рр.)²⁴, де образна палітра суміжних сенсів розкрилася у втіленні як українських, так і польських пам'ятних місць на видатних його полотнах «Баня церкви в Києві», «Будяки при заході сонця», «Сад з яблунею», «Поле капусти». Альянс строкато-образних наповнень здійснив апофеозний зміст унікального творчо-комунікативного середовища. Низка полотен Яна Станіславського під назвою «Соняшники» (бл. 1903 р.) наділені «світоглядно-комплексним» баченням сконцентрованого художнього розвитку, суголосного потенціалу україно-польського об'єднаного образотворчого розуміння. Яскравість органічного розуміння природного сонячно-квіткового настрою відіграє роль квінтесенції брендового позначення української етнічності. В усьому цьому є здійснення захопливого прагнення до найвищого комунікативно-мистецького рівня визнання брендівих символів краси сусіднього краю в образотворчих творах видатного художника Яна Станіславського, який привніс в українське мистецтво оновлене ставлення до плекання «художньо-гармонійного світовідчуття». До згаданої української соняшникової емблематики, яку в художньому плані одним з перших відродив польський мистець Ян Станіславський, згодом талановито продовжила знана українська художниця Олена Кульчицька (1877–1967 рр.). Любов Кость так констатує творчий тематичний гатунок доробку майстрині: «Олена Кульчицька з любов'ю змальовує життя українських селян, їхній побут, народну ношу, пам'ятки архітектури. Її сприйняття народного життя сповнене ліризмом, який притаманний українській душі»²⁵. Проте соняшники О. Кульчицької – це «художньо-комунікативна константа» кульмінаційного зосередження на жовто-блакитній єдності державного спрямування. Чіткість композиційного плану виглядає символічним джерелом брендового наповнення ідейної універсальності поряд з кольоровою спорідненістю нерозривного художнього дивограю. На полотні привертає увагу знакова парність соняшників, яка доповнено відкриває сенс до спарованих кольорів

---

²⁴ Там само. С. 237.

²⁵ Олена Кульчицька: живопис. Київ : «Oranta Art Book», 2013. С. 3.

небесно-соняшникового цілісного відображення. Разом із тим між соняшnikовою квінтесенцією польського уявлення українського майбуття Яна Станіславського та кодово-символічним ґатунком жовто-блакитної єдності Олени Кульчицької наявний цікавий мистецький діалог україно-польського «комунікативного середовища» характерної нерозривності з пролонгацією сердечного відтворення спільних художніх прагнень.

Представлене дослідження розкриває художню творчість цілої плеяди видатних діячів: Я. Матейка, Г. Світославського, М. Пимоненка, Я. Станіславського, О. Кульчицької, М. Рильського, Я. Пекла, вони на ниві споріднених україно-польських пошуків візуально-розширено сформуvalи вишукане «комунікативне багатоголосся». Отже, показова цілісність спільного мистецького визначення демонструє організовану довершену реальність спеціальної системної комунікативно-мистецької майстерності знакових зображувальних прийомів.

Тому україно-польське комунікативне середовище – це багатозначне універсальне об'єднання переважно скоординованої візуалізації розподілених на історичній лінії часу довершених мистецьких зразків вищого рівня оприлюднення художньої інформації у брендовому еквіваленті надзвичайних переваг квінтесенції особливо сутнісних переваг мистецької єдності.

Список літератури

- Калакура О. Полонія Галичини у суспільно-політичних процесах сучасної України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*. № 4–5, 2014. С. 284–297.
- Бітаєва О. Становлення історичної концепції живопису Яна Матейка. *Актуальні проблеми художньої культури*. Вип. 32. 2014. С. 275–283.
- Курбан О. PR у маркетингових комунікаціях. Київ : Кондор, 2014. 246 с.
- Мицкевич А. Пан Тадеуш. Харків : Фоліо, 2015. 350 с.
- Бітаєва О. Концептуальні засади художньої творчості Г. Семирадського. *Художня культура. Актуальні проблеми*. Вип. 8. 2012. С. 335–343.
- Микола Пимоненко: альбом. Київ : Мистецтво, 2015. 128 с.
- Пекло Я. Світ за поворотом. Колекція ненадісланих листівок. Львів : Літопис, 2017. 220 с.
- Імпресіонізм і Україна. Київ : ПФ Галерея, 2011. 240 с.
- Олена Кульчицька: живопис. Київ : «Oranta Art Book», 2013. 64 с.

AESTHETOSPHERE OF UKRAINIAN AND EUROPEAN CULTURE OF THE XXI CENTURY

***Summary.** The aesthetic sphere of culture appears as a complex, multi-layered phenomenon that synergistically combines linear and nonlinear descriptors of social status in the cultural-historical space. At the same time, stylistic forms and modifications that exist in society are positioned as a basis for further development of culturological thought, which is characterized by a comprehensive and systematic approach to the study of a wide range of problems and areas that go far beyond purely culturological research-political and cultural existence of man as a creative person, which determines the further development of domestic fundamental culturology as a science with an anthropological basis. The European vector inherent in the Ukrainian aesthetic sphere is much deeper than the external unity in the formation of common values. The aesthetic sphere of Europe and Ukraine is considered from the standpoint of the potential entelechy of culture, as well as the immanent contamination of such phenomena as individual freedom in the context of social self-organization, which determines the awareness of their cultural basis.*

***Key words:** aesthetic sphere, entelechy, synergetic, 'I-Other', 'principle of compassion'.*

ЕСТЕТОСФЕРА УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ХХІ СТ.

***Анотація.** Естетосфера культури постає як складне, багатопшарове явище, що синергетично поєднує у культурно-історичному просторі лінійні та нелінійні дескриптори соціального стану. При цьому стиліові форми та модифікації, які існують у суспільстві, позиціонуються як підґрунтя для подальшого розвитку культурологічної думки, для якої характерний комплексно-системний підхід як до дослідження широкого кола проблем і напрямів, що виходять далеко за межі суто культурологічних пошуків і проектується в різні сфери суспільно-політичного та культурного буття людини як творчої особистості, що й визначає подальший розвиток вітчизняної*

---

¹ **Каблова Тетяна**, кандидат мистецтвознавства, професор, Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв, t.kablova@kmaesm.edu.ua

фундаментальної культурології як науки з антропологічним базисом. Європейський вектор, що притаманний українській естетосфері, є набагато глибшим, ніж зовнішня єдність у формуванні спільних цінностей. Естетосфера Європи та України розглядається з позицій потенційної ентелехії культури, а також як іманентна контамінація таких явищ, як свобода особистості в контексті соціальної самоорганізації, що й власне визначає усвідомлення власної культурної основи, залежності/взаємозалежності від Іншого, від історичного та морально-етичного досвіду суспільства.

Ключові слова: естетосфера, ентелехія, синергетичність, «Я-Інший», «концепція співчуття».

Historical experience shows that in the conditions of transitional epochs or acute crisis phenomena, cultural creativity is able to play an integrating, consolidating role. It's gives the opportunity is learned about the problems of society, and find and outline their own ways to solve complex worldviews, moral and aesthetic, and psychological problems. The consideration of any cultural processes should be based on the use of traditional understanding of culture as a characteristic of a particular historical epoch or a particular people. That is, there is a process of entelechy of culture, which, according to R. Meyer, is the absorption of a certain time the content, character, spirit, and style of the past cultural era².

That is, the level of perception of cultural heritage is the quintessence of both inocultural influences and resources of native culture.

Reviving the content of the discussions of the late nineteenth and early twentieth centuries, it is worth highlighting as one of the important scientific problems, namely the 'novelty' of national contribution to the cultural history of mankind by the level of national mentality and Europe. As an evaluation category, 'novelty' has become almost a staple in scientific research on Ukrainian history. This applies both to the publication of works banned by the Soviet authorities and to materials covering the Ukrainian dissident movement, the life of the Ukrainian diaspora, and the activities of certain members of the Ukrainian elite — political, scientific, and artistic. Stylistic forms of modification in the transitional periods of Ukrainian history in the

---

² Meyer R.. Wörterbuch der philosophischen Begriffe. Meiner, Hamburg 2005: Entelechie.

context of European development became the basis for further development of culturological thought, which is characterized by a comprehensive and systematic approach to the study of a wide range of problems and areas that go far beyond purely culturological research.

The political and cultural existence of man as a creative person determines the further development of Ukrainian fundamental culturology as a science with an anthropological basis. It should be emphasized that this, in turn, laid the foundations for theoretical and practical research on the historical dynamics of Ukrainian culture in the context of European values: culturology of systemic phenomena; research of national-ethnic, cultural-historical, stylistic characteristics of economic content; analysis of intellectual achievements of the late XIX – early XX centuries; culturology of established phenomena (in particular, mentality, spirituality, traditions, etc.), artifacts, creative activities, etc.

Modern paradigmatic understanding of culture requires a holistic, nonlinear, synergistic thinking of a person who has overcome an ethical breakthrough and is able to respond to continuous changes in the world. Understanding the cultural process using the conceptual apparatus of synergetic (study of chaos and self-organization in complex and complex systems) demonstrates the effectiveness of synergetic methodology for dialectical perception and interpretation of social self-organization of Ukrainian society as a multicultural space and, we can say more: self-organization of person in this multicultural space

This process has its own feature – the actual establishment of order in the system solely through the interaction of its components (from within) outside the ordering influences of external factors. Self-organization in itself does not provide an exclusively positive path of system development. In order for a self-organizing system to have a progressive direction of development, it must meet at least the following requirements: openness, exchange of concerted actions between its components: corporatism, exchange of information with the external environment, dynamism and in balance. It is the imbalance, the cyclicity, that is correctly defined as the state of an open system in which action is possible – a change in its composition, structure, behavior. That is, the negative entropy sent by the external environment, which must constantly neutralize the production of

internal entropy in order to preserve the conditions of its existence, It is the imbalance, the cyclicity, that is correctly defined as the state of an open system in which action is possible – a change in its composition, structure, and behavior. That is, the negative entropy sent by the external environment, which must constantly neutralize the production of internal entropy in order to preserve the conditions of its existence and maintain the imbalance of the open system.

It is the reaction to the external entropy that increases the internal orderliness, organization of the system and improves the quality of the manifestation of the effect of extreme sensitivity to external influences, which makes it impossible to apply rigid causal relationships (identical, proportional). The rectilinear extrapolation of tendencies that were the basis of populist projects of social restructuring is removed by synergetic methodology, introducing constructive models, the main feature of which is the view of the future as a palliative space of possibilities and the present as a tense choice process. The tasks of anticipation and preparation for neutralization of negative consequences bring to new scientific level discussions on understanding the traditional problems of philosophy, anthropology, history, culturology, ethics, revealing little-studied causes of culture as a system undergoing adaptive and destructive (jump, catastrophe) stage.

The evolutionary process unfolds in the slow accumulation of quantitative and qualitative changes in the parameters of the culture system and its components until reaching the bifurcation point, where the system chooses one of the possible attractors – a qualitative leap and the system forms a new dissipative structure. A negative characteristic of the evolutionary stage of development of the cultural system are the mechanisms that return it to a stable state, ignoring the strong fluctuations of the system. However, the gradual increase in the entropy of the culture system reduces its ability to adapt and increases instability.

The contradiction that arises between steady-state and entropy pushes the system to bifurcation values, at which instability becomes maximal and catastrophe occurs – a qualitative leap, leading to a new dissipative structure of the system, which slowly changes again and begins a new leap. Thus, the development of real systems is non-monotonic and contains progressive and destructive attractors. This fact characterizes the dialectic

of the aesthetic sphere, which ensures sustainability and development in the context of semantic changes.

In general, the aesthetic sphere appears as a universal manifestation of human characteristics in the context of social space, which became an integrated field of culture, through the study of which paved the way for the consolidation of everything around the individual in a particular historical period. Emphasis on strengthening aesthetic projections in the study of cultural phenomena ensured the application of new methodological principles of the theory of civilization-innovation cycles and synergetic paradigm of socio-cultural orientation, which prevents a new catastrophe – global alienation of Man from Nature, Man from Man, Man from Himself.

Awareness of the nonlinearity of any socio-cultural process poses to society as an immanent component of the aesthetic sphere, a fundamentally new task: to learn in the socio-cultural sphere to distinguish between systems capable of self-organization and self-development based on joint effective monological and dialogical responsibility of individuals for integrity, creation and constant reproduction of a single semantic field of culture.

As the events of the first quarter of the XXI century show, Ukraine highlights a number of values that are inherent in the European values of culture and society. It is about the level of education and the degree of inclusion of moral and ethical principles of the individual in the praxeological aspect of the activities of its social subject – «Kulturträger» (cultural leaders)³. The activity of such cultural leaders («Kulturträger») under the conditions of modern cultural paradigm, determined by the crisis of postmodern relativization of values and human-creating nature of their social role, realized exclusively in the form of communication is a moral and ethical activity that regulates axiological determinations of the cultural and historical process.

That is, there is a process of actualization of subject-oriented approach to the formation of society through a common cultural and philosophical basis, which has its principles of priority freedom of opportunity through self-development and continuous personal growth and equal access to quality education.

---

³ Rizhkova S. A., Kuznetsova I. V., Shevchenko I. O. Creation, translation, interpretation and development of culture: Monograph. Kyiv, 2010. 476 p. 177–197.

Moral priorities of professional activity of cultural leaders in the context of social responsibility for the consequences of cultural texts disseminated in society (selection – interpretation – translation) are creation and constant reproduction of a single semantic field of culture, ensuring the integrity of society, its historical perspective, dimensions of future generations. Adaptation of cultural phenomena in space and time, which is based on ensuring the longevity of the system of cultural phenomena, contributes to the emergence, production, ‘folding’ (turning into a sign of culture, loss of relevance), ‘deployment’ of signs of culture and to personal perception. Personal moral responsibility to the past, present and future for the interpretation of cultural signs justifies the importance of understanding the limits of their competence and freedom of their self, determined by the freedom of others through an understanding of their moral, ethical and cultural and educational system.

Understanding the feelings of the Other, the desire to hear the Other illustrates a responsible attitude to the consequences of their activities, which has a lasting social significance in the implementation of the value-oriented overarching task – the formation of ethical experience of the individual. It is the ability to co-feel the point of view of your partner/opponent allows a person to accomplish a double task: to feel the image of the world of the Other (created intellectually, intuitively, sensually) and at the same time maintain independence in assessing this image. Critical reflection and evaluation of one's own and other images of the world leads to qualitative changes – revision of one's own views, and finally – to a change in the system as such (the emergence of new concepts, new directions of development).

This process of performing an ethical task – showing a willingness to feel the point of view of the Other – is defined in the ‘principle of compassion’ (according to S. Mayen), which was proposed for scientific discussions. This principle encourages a specific assessment of one's own actions from the point of view of the partner / opponent. The principle of compassion contributes to the effectiveness of the praxeological activity, so the level of interaction at which the destructiveness of conflict is removed (methodological component) and the main vision is the human dignity of the Other, who thinks and feels differently (ethical component).

However, the question of the interconnectedness of ethical norms and practical actions always remains open to each individual in each case. That is why Kant considered ethical requirements as a ‘categorical imperative’, ie as an unconditional requirement to behave in accordance with the moral law, regardless of the conditions of the moment and the immediate practical consequences of the act committed by the person⁴. The absolutism of ethical requirements is, in essence, a recognition of the absolute value of humanity and humanity. Ethical laws protect everyone, the action of the categorical imperative is deprived of the possibility of human intervention as such, even if the latter violates these laws. Kant emphasized the absolutism of ethical laws in comparing man with the starry sky: ‘There are two things that fill the soul with greatness – the moral law within us and the starry sky above us’⁵. The principle of compassion inspires the subject of Kant's morality to look at the world through the eyes of the Other and to take into account his personal image, which gives his own action additional value, depending on how the action changes the world – either as a model of moral choice or as a precedent. This testifies in favor of the cooperation of the principle of compassion and the principle of responsibility for others, known as the requirement to act so that your action has the opportunity to become a model (according to I. Kant).

Violations of the ethical system ‘Man – Other – Society’ are mostly not localized, but on the contrary change for the worse the general moral climate of society. However, the presence in society of even a small number of individuals who have the willingness and need to reach the heights of ethical culture contributes to maintaining the moral priorities of society as a whole. The principle of compassion proclaims spiritual freedom and denies the hypothesis of historical necessity, the absolutism of naturalistic ideas about the natural-historical process of development of society.

The problem of the possibility and impossibility of exercising the freedom of a self-organized person in a self-organizing world is new enough for philosophical understanding. It is about the ability to act in a self-organizing space and achieve the goal – ideally a goal that conforms

---

⁴ Kant I. Critique of Pure Reason Kyiv: Universe, 2000.

⁵ Ibidem

to moral laws. Under the worldview in the prism of linear laws, the realization of the goal takes place according to the scheme of the causal series: the creation of appropriate initial and boundary conditions as the basis of necessity, working for the producer of the goal. In contrast, the synergetic picture of the world appeals to necessity, which includes chance, and therefore nonlinearity creates the conditions for an unexpected answer, an answer that tends to balance born of anarchy (A. Camus).

The search for transparency, clarity, and coherence in a chaotic, open, self-organizing world regulates human space in micro and macrostructures. The synergetic approach allows the analysis of transitions from one type of self-regulation to another as a transition through dynamic chaos (unbalancing of the system) to the creation of new levels of the organization. Thus, the synergetic discourse of the XXI century is characterized by the approach of humanity to the next technical revolution, which is meaningfully the technique of self-developing systems. That is, we are talking about the problem of the possibility of combining genomic technologies (certainty, specific task) with human freedom (thinking, acting, cognition of one's choice).

This significantly changes the emphasis in the philosophical understanding of the problem Man – World at the present stage, and even more requires understanding at the technical level of intervention in the biological component of man to answer the question of what awaits Man as such in the future: engineering at the molecular level with predetermined basics of life, which will allow the replication of man as a text in the 'posthuman future', or become a subject of scientific knowledge, whose role in science is dictated by the creative power and energy of the individual person.

The paradox of the situation – human freedom (time, activity, self-development) due to modern technological capabilities combined with dependence on the latter – formulates one of the main tasks of the modern scientific picture of the world: to place complex systems capable of self-development in a nonlinear dynamic the transition from one type of self-regulation to another through dynamic chaos, taking into account the essential role of chance. The study of such systems reveals in them active principles (attractors), which in the terminological apparatus of philosophy are determined by the concepts of will, self-sufficiency, and independence. Due to self-sufficiency, the system is able to block or even neutralize the external growth of entropy.

Thus, complex systems capable of self-organization are able to counteract external influences due to their own independence, which is manifested in the internal degrees of freedom of the system. The autonomy of a self-organizing system is accompanied by a state of uncertainty. The latter creates a multivariate future of the system, based on the understanding of freedom as a personal choice, a decision related to the subjective world of the individual, ie the poly variant of future choice in the behavior of a complex self-organizing system is a guarantor of unlimited freedom (synergetic). The representation of freedom in the synergetic picture of the world demonstrates the ability of the system to behave despite external influences, manipulations, and coercion. Such a system (with internal degrees of freedom) is much easier to destroy than to adjust to external choice.

The system, making a choice (intellectually, emotionally, intuitively) in the coordinates of its law, rather than responsibility, loses the delicate balance of interaction between the principles of freedom and responsibility in synergy. However, taking responsibility as such (even for the unpredictable) brings the system closer to freedom, openness to the values of the nonlinear world and combines natural science thinking with value ethics. In the context of this, the axiological component of the formation of nonlinear thinking as a willingness and ability to perceive the new deserves attention. In the situation of self-organization, the principle of freedom is a priori present in the characterization of post-classical human behavior, when it becomes necessary to be free in the process of cognition. Therefore, the search for a new ontological system of education, which will overcome social injustice and control of power (as a system of institutions) over human consciousness, will free the individual from any humiliation, including 'Culture of silence' (P. Freire)⁶. Under such conditions, the education system acquires praxeological principles of freedom – not as an abstraction, but as an immanent condition of human development.

It is also important to understand freedom not as brought from outside and given (a spiritual slave does not need freedom), not as chosen only for himself (there is a risk of becoming a dictator), but as a common critical

---

⁶ Freire P. *Cultural Action for Freedom*. Cambridge : Harvard Educational Review, 1970. p. 77.

understanding of the real world through dialogue, openness and constant interaction with the world of knowledge. Social resistance (revolution, national liberation movements) to external dictatorship is not enough to truly achieve freedom, it is necessary to understand the causes of tyranny and overcome the internal conflict between the desire and fear of freedom. However, this conflict is the bifurcation point in the process of changing the internal identification determinants of the active personality, striving for self-education, self-organization, self-establishment. Education under these conditions plays an attractive role, which has received a conceptual definition in the system of views of G. Fat – the categories of ‘border’ and ‘transgression’. The author of the concept described the category of ‘border’ in the literal and metaphorical sense of the government’s direction to establish restrictions through the education system, designed to impede freedom of self-determination. At the same time, the ‘border’ serves as an impetus for cultural criticism of its problem field, which leads to a rethinking of cultural resources and the formation of new identities, ie outdated boundaries of knowledge give way to new in the way that provides the acquisition of knowledge (discovery in science, the discovery of new cultural texts for the system of self-education of the individual)⁷.

Transgressive breakthrough (the boundary between possible and impossible) in the process of cognition is really a new phenomenon, because the new horizon of knowledge is not linearly related to the previous state, but is constantly looking for ways to further development that promotes self-creation in freedom and openness.

There is a risk of replacing the concept of self-organization with the concept of manipulation disguised as social self-organization (advertising, fashion, genetic or neuro-linguistic programs, etc.) or self-manipulation (adaptation to the existing organization of society, rejection of cultural and personal development, self-consciousness, etc.), – the process of exercising freedom from consciousness and culture in favor of the alienated ‘attractor’. This is the discourse of non-existence in which they compete.

Overcoming the existing risk is possible only if people are aware of the relationships and interdependence of each other, and the historical and valuable experience of society. It is in the conscious, full of meaning,

---

⁷ *Lychkovakh V.* Non-classical aesthetics in the cultural space of the early 20th century. XXI centuries: monograph. Kyiv, 2011.

struggle of natural forces in the context of synergetic knowledge that the post-ecclesiastical paradigm of philosophy lies. The effect of synergetic is announced under the condition of the interaction of the components of the system on the basis of mutual conformity, mutual coordination, mutual coordination and, of course, in accordance with the objectives of moral law. The situation of dynamic chaos creates conditions for the competition of different attractors, the result of which is not known in advance, but it is a competition based on cultural and moral values (refusal to destroy the competitor's attractor) that leads to unexpected and lasting results.

The freedom of the individual in the conditions of social self-organization is determined by the awareness of one's own cultural basis, dependence / interdependence on the Other, on the historical, moral and ethical experience of society. At the same time, the value system of an individual who has gained his own experience of freedom and responsibility, in fact, faces the inertia and amorphousness of the value system of man-mass. Thus, the aesthetic sphere of Ukraine and Europe is aimed at philosophical understanding of human freedom in the synergetic paradigm of culture, as an analysis of transitions from the existing type of self-regulation to a new level of self-organization and definition of the individual in the context of vertical-horizontal perception of cultural-historical continuum.

References

- Baudrillard J. In the Shadow of the Silent Majorities. Moscow : IL, 1993.
- Freire P. Cultural Action for Freedom. Cambridge : Harvard Educational Review, 1970.
- Kant I. Critique of Pure Reason. Kyiv : Universe, 2000.
- Kostenko, N. Relationship with culture in the state of 'emergency'. *Ukrainian society: monitoring of social changes: Sob. sciences works*, 2015. 2(16). P. 390–405.
- Lychkovakh V. Non-classical aesthetics in the cultural space of the early 20th century. XXI centuries : monograph. Kyiv, 2011.
- Meyer. R. Wörterbuch der philosophischen Begriffe. Meiner, Hamburg 2005.
- Ryzhkova S. A., Kuznetsova I. V., Shevchenko I. O. Creation, translation, interpretation and development of culture : Monograph. Kyiv, 2010.
- Shulga, M. Aberrant state of social consciousness of Ukrainian society. *Ukrainian society: monitoring social changes*. 2014. 1(15). 512–545.
- Trosbi D. Cultural capital. *Journal of Cultural Economics*. 1999. 23. P. 3–12.

ПРОБЛЕМА ТАБОРІВ ДІПІ У ПОВОЄННІЙ БАВАРІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ І ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД

***Анотація.** Після закінчення Другої світової війни в Європі українці і поляки поруч з представниками інших національностей, що опинилися за межами своєї батьківщини, отримали статус переміщених осіб, більш відомих як «діті» (від англійського *displaced persons*). Опинившись на території Баварії, українці і поляки відмовлялися від примусового виселення до своїх держав і почали становлення національного життя у таборах діпі. Спільне проживання народів супроводжувалося конфліктами і прикладами національної толерантності.*

***Ключові слова:** українці, поляки, табори діпі, Баварія.*

PROBLEM OF DP CAMPS IN BAVARIA: UKRAINIAN AND POLISH EXPERIENCE

***Summary.** Ukrainians and Poles, together with representatives of other nations out of their countries, got a status of displaced persons after World War II. Stopping in Bavaria, Ukrainians and Poles refused to be enforced to come back to their states and began their national life in dp camps. Common living of peoples was followed by conflicts and examples of national tolerance.*

***Key words:** Ukrainians, Poles, dp camps, Bavaria.*

Офіційно діпі називали людей, які, опинившись за межами своєї країни внаслідок початку війни, проживали на території Німеччини, Австрії та Італії, та тих, хто не могли чи не хотіли повертатися до своїх національних країн або місць попереднього проживання через переслідування за расовою, релігійною та політичною ознаками². Із завершенням війни в Європі нараховувалося більше 8 мільйонів

---

¹ **Кокoш Артем**, доктор філософії, Національний університет «Львівська політехніка», akokosh22@gmail.com

² Church World Service. (n.d.). DP's Are People. Protestant Program for Displaced Persons. New York, 4.

переміщених осіб. Окрім емігрантів з території СРСР, що були змушені покинути рідні землі через репресії, до них зараховувалися також оstarбайтери, вивезені на примусові роботи, робітники зі Східної Європи, що добровільно працювали в німецькій промисловості, військовополонені, колабораціоністи, які через співпрацю з нацистським режимом боялися повертатися до своїх домівок, вояки, що тікали з лав радянської армії, та особи, чий помешкання були зруйновані або відібрані. Розуміючи наслідки радянської окупації, більшість з переміщених осіб намагалася перебратися до німецьких чи австрійських земель, підконтрольних американській та британській арміям³.

Справами мільйонів біженців займалася допомогова організація УНРРА (від англійської United Nations Relief and Rehabilitation Administration – Адміністрація Організації Об'єднаних Націй для допомоги і відбудови). 44 держави утворили УНРРА 1943 року з метою допомоги і відбудови господарського життя поруйнованих країн. Передовсім допомога стосувалася західних держав. Найбільш активну діяльність УНРРА провадила в 1944 році, саме тоді СРСР і його союзники отримали значну допомогу. За статутом організації отримати допомогу могли біженці, які переслідувалися за релігійними або політичними переконаннями і примусово вивезені в час війни. Основне завдання полягало в поверненні значної кількості біженців до своїх країн. Біженці і переміщені, які відмовлялися від повернення до своєї батьківщини, підлягали примусовій репатріації. Щоправда, за погодженням з урядами держав УНРРА все ж надавала допомогу і правову опіку особам діпі⁴.

Життя українців і поляків у Баварії характеризувалося тимчасовим характером перебування у таборах. Зважаючи на спроби повернення переміщених осіб до держав їхнього проживання до війни, представникам східноєвропейських держав загрожувало примусове повернення. Обмеження рівня життя емігрантів призвело

---

³ Gottfried, T. (n.d.). *Displaced Persons: the Liberation and Abuse of Holocaust Survivors*. Brookfield, Connecticut : Twenty-First Century Books, 23.

⁴ Сербин Я. Українська оселя Ганггоферзідлунг у Регенсбурзі 1945–1948. Регенсбург. Статті, спогади, документи до історії української еміграції в Німеччині після Другої світової війни. Нью-Йорк, 1985. С. 117–121.

до обмеження національного життя і до викривлення еміграційної проблеми, адже замість політичного емігранта особи діпі сприймалися як безпритульний втікач. Через що емігрантів було поділено на так званих таборовиків і позатабориків. Зважаючи на обмеження права пересування, вирватися з умов діпі було вкрай важко⁵.

Становище українців Баварії нічим не відрізнялося від становища українців у інших зонах західних союзників. Усі вони зараховувалися до бездержавних осіб і відмовлялися від репатріації. Окрему групу становили українці, що емігрували з України у 1919–1920 роках, або пізніше з Польщі і Румунії і проживали у Чехословаччині, Франції, Польщі, Німеччині або інших країнах і не приймали громадянства згаданих держав.

Основним центром, з якого українці прямували до Баварії, була саме Чехословаччина. Перед тими українцями, які вирішили переїхати, постало завдання якнайшвидше покинути чеську територію та уникнути більшовицьких репресій. Рухатися з Праги варто було лише в західному напрямку – до найближчих австрійських та німецьких територій, дістатися яких можна було автомобілем чи залізницею. Утім у квітні 1945 року, коли воєнні події охопили місто, це виявилось справжньою проблемою: брак транспортного сполучення, пошкодження залізничної колії та бомбардування ускладнили загальний виїзд. Зважаючи на це, покидати місто українцям довелося невеликими групами. Проблемами з транспортним сполученням одразу скористалися так звані агенти для виїзду: за їхнім посередництвом можна було швидше знайти транспорт, але у час воєнних дій та напливу населення, що намагалося покинути Протекторат, їхня участь не гарантувала вдалої евакуації⁶.

У час німецької окупації значна частина українців і поляків була вивезена на примусові роботи до Німеччини. Представники старої і нової еміграції були зрівняні у правах. Представники нової еміграції, громадяни СРСР до 1939 року, які були вивезені до Німеччини

---

⁵ Др. М.М. Українська еміграція в Німеччині. Народний календар на звичайний 1949 рік. Париж, б.д. С. 174.

⁶ Кокош А. Інституційне становлення Українського вільного університету в Баварії. 1945–1950. Мюнхен, 2021. С. 36.

з українських територій, як і поляки, які до 1939 були громадянами Польщі, мали повертатися до своєї батьківщини. Тому серед діпі були нерідкими випадки депресії і почуття меншовартості. Матеріальне становище діпі погіршувалося, зважаючи на те, що переміщені особи і біженці втратили майно в час війни, вони залежали від матеріальної допомоги УНРРА і IPO⁷.

Ідейний центр українського кооперативного руху в Баварії був у Мюнхені з кооперативною централею «Унія», професійними та академічно-науковими осередками. «Кооперативне об'єднання споживачів» відкрило гуртівню, крамницю, ресторан і книжково-пресовий кіоск. Кооператив праці «Лябор» складався з будівельного, транспортного, шведського, кравецького, голярського, годинникарського та інших відділів. Кооператив «Жіноча праця» зв'язував свою діяльність з колишнім львівським кооперативом українського народного мистецтва.

Одразу з появою таборів виникла потреба допомогових організацій. У Мюнхені працювали Українська установа опіки і поради, створена 8 травня 1945 року, український Червоний хрест, створений у жовтні того ж року, який у 1946 році зорганізовано в Санітарно-харитативну службу. Забезпечувати діяльність допомогових організацій допомагали Українські допомогові комітети зі США, Канади, Великобританії, Аргентини та інших країн⁸. Посилилася підтримка у 1947 році, коли засновано Представництво злученого українсько-американського допомогового комітету в американській зоні Німеччини. Допомогові організації мали покращити матеріальне становище українців, яке на початку життя в таборах було важким.

Аугсбург був менш пошкоджений війною. Там знаходилися українські табори Sommerkasernen та Хаунштетен. В останньому за період з 1945 по 1947 кількість українців найбільше сягала близько 2 тисяч осіб. Натомість у Sommerkasernen цей показник був удвічі більшим – у період 1945–1949 років там проживало майже 4 тисячі

---

⁷ Др. М.М. Вказ. пр. С. 176.

⁸ Др. М.М. Вказ. пр. С. 182.

українців⁹, серед яких значну кількість становила молодь. До того ж у місцевих таборах було хороше харчове забезпечення. Цим, до речі, вирішили скористатися представники відновленого УТГГ: ще на початку липня 1945 року делегати – лектори Григорій Денисенко та Віктор Приходько – обговорювали питання про відновлення навчального процесу з головою місцевого допомогового комітету професором Петром Чуйком, і лише через підтримку американської військової адміністрації вирішили перенести УТГГ до Регенсбурга.

Однак у Мюнхені було більше можливостей організувати національне життя з огляду на понад 3 тисячі українців у тамтешніх таборах, де основним осередком українського життя став табір Карлсфельд. Він з'явився після рішення американської військової адміністрації компактно розмістити українців, розсіяних у 16 таборах Мюнхена. Там у 20 бараках із центральним опаленням могло проживати більш ніж чотири тисячі осіб. Карлсфельд, по суті, був маленьким українським містечком – осердям громадського життя Мюнхена. Таборова адміністрація, що остаточно сформувалася 14 серпня 1945 року, складалася із 149 осіб і включала 11 відділів. Головою табору був магістр Топорович, комендантом поліції – колишній старшина армії УНР – сотник Олександр Тимченко, а першим виконувати обов'язки секретаря управи почав магістр Осолінський. У середині серпня 1945 року в Карлсфельді нараховувалася 2921 людина, з них 2303 були українцями. За кілька тижнів, на початку вересня, загальна кількість поселених зросла до 4085 осіб, а українців – до 3770. Восени в Карлсфельді вже працювали дитячий садок, народна школа, гімназія, вчительська семінарія, торговельна, кравецька, музична, драматична школи, образотворча вища школа, шоферські курси та курси англійської мови¹⁰. У таборі працювала також вища школа самоосвіти, більш відома як народний університет, яка пізніше стала першим місцем праці прибулих туди науковців. Утім у середині травня 1946

---

⁹ DP camps: Augsburg Papers 1945–1987. Shevchenko Scientific Society, INC. URL: http://45.55.165.53/wp-content/uploads/2017/09/DP_Camps_Augsburg.pdf.

¹⁰ Д-р Винницький О. Історія Табору Мюнхен-Карлсфельд в 1945–46. Міттенвальд 1946–1951. З нагоди 50-ліття Таборів Українських Біженців у Міттенвальді, Німеччина. Воррен, Мічиган, 2001. С. 10–11.

року табір було розпущено, а його мешканців відправлено до таборів Берхтесгаден, Міттенвальд та Фрайманн. Через близькість до Мюнхена в останньому проживало найбільше представників академічної спільноти: наприкінці весни 1946 року там нараховувалося близько 6 тисяч мешканців, більшість з яких становили українці.

Іншим центром скупчення українців поруч з поляками став Байройт, південно-баварське місто, що за 70 кілометрів від Нюрнберга в басейні Ротер Майну. Там розміщувався табір для переміщених осіб «Леопольд Касерне», який очолював комендант Осип Олінкевич, а згодом доктор Микола Ценко. Табір складався з 25 триповерхових цегляних казарм, у яких свого часу були кімнати для тридцяти рядових солдат та менші за розміром для старшин і підстаршин. Усі блоки колишньої німецької казарми відтепер називалися куренями, у яких і мешкали українці. В окремі періоди чисельність населення табору наближалась до 4 тисяч осіб, більшість з яких становили вихідці із західноукраїнських земель¹¹. Байройт, як і багато інших баварських міст, був поруйнований війною: за час авіанальотів у місті загинула 471 особа, а 40 відсотків громадських та 35 відсотків житлових будинків було зруйновано¹².

Улітку 1945 року місто було більш польським, аніж німецьким. Поляки, які після закінчення війни опинилися у місті, змогли нав'язати хороші відносини з місцевою адміністрацією та американським комендантом. Натомість через польсько-українські конфлікти позиція коменданта до останніх була протилежною. Становище українців у місті ускладнювалося також присутністю у таборі більшовиків, які, показуючи свою натуру на далекій від «родіни» землі, виловлювали українців на вулицях і в будинках. Через це дехто з українців навіть не розмовляв рідною мовою в чужому середовищі¹³. Та все ж у таборі протікало українське життя: там запрацювали вчительські курси, народна школа, дитячий садок і реальна гімназія. А 11 червня 1945

---

¹¹ Ликтей Я. Байройтські гімназисти в таборовому доквіллі. Байротські спомини «З юних днів, днів весни». Кліфтон, 1995. С. 64–67.

¹² Ликтей Я. Байройт. Байротські спомини «З юних днів, днів весни». ЗСА – Канада, 1995. С. 16.

¹³ Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. Т. I (роки 1945–1951). Мюнхен : акад. вид-во д-ра Петра Белея, 1985. С. 31.

року Український допомогивий комітет організував гуманістичну гімназію¹⁴.

Зважаючи на запити українського громадянства та поступ освітнього життя, українці, що опинилися у таборі діпі, мріяли відродити університет, що собою довершив би українське культурно-наукове життя на чужині і добре розуміли потребу вищої школи для молоді, яка становила значний відсоток серед 200 тисяч українців, що опинилися в Німеччині та Австрії після Другої світової війни. За порадою професора Костя Кисілевського університет міг би запрацювати у «спокійнішому» Байройті. Утім, на думку професора Івана Мірчука, випускники з тридцяти таборових гімназій мали б продовжити навчання в українській вищій школі у столичному місті Баварії – Мюнхені.

Разом із тим спостерігалися спроби налагодити і політичне життя українців. 14 липня 1946 року вісім українських партійних організацій заснували Координаційний український комітет. У 1948 році українці заснували Українську національну раду, до якої були делеговані представники українських політичних організацій. Варто зазначити, що в американській зоні поляки не мали активно представленого політичного життя, орієнтуючись на еміграційний уряд у Лондоні, який тривалий час обстоював інтереси польських біженців.

Восени 1945 року Польща підписала умови репатріації із американської зони було налагоджено маршрут через Чехословаччину. Протягом 1945–1946 років у середовищі поляків спостерігалось небажання повертатися до Польщі, яка опинилася у сфері радянського впливу. Польська таборова преса провела кампанію проти репатріації. Крім того, з Польщі надходили повідомлення про важку економічну ситуацію. Щоправда, у 1946 році було погоджено добровільний характер репатріації. У травні 1946 року УНРРА провела анкетування серед населення таборів, за результатами якого нараховувалося 253 408 поляків, які серед основних причин відмови від повернення до Польщі називали комуністичний уряд і прорадянські політичні візії¹⁵.

---

¹⁴ Кисілевський К. Українська гімназія в Байройті. Байротські спомини «З юних днів, днів весни». Клівленд, 1995. С. 22.

¹⁵ Brzoza C. Miedzy repatriacja a emigracja. Polacy w Niemczech Zachodnich. Slask, Polska emigracja. Krakow, 2001. S. 304–306.

Відносини західних союзників з польським урядом в еміграції ставали прохолодними, тож еміграція до Великобританії не проходила за планом поляків. Американські і британські урядовці не запросили польський еміграційний уряд на Потсдамську конференцію. Зважаючи на погодження кордонів держави і збереження демократичних виборів, США і Великобританія припинили визнавати польський уряд у Лондоні. Для поляків у Баварії це означало примусове повернення до Польщі, уряд якої отримав міжнародне визнання¹⁶.

Подібно до українців поляки взялися організувати своє національне життя у таборах. Зважаючи на економічне становище українців, поляки організували підприємства, відкривали професійні школи для дорослих. Щоправда, національно-культурне життя поляків значно поступалося українському. Тільки у деяких польських таборах відкривалися католицькі костели, початкові і середні школи. До липня 1947 року в американській зоні виходили дві польські газети і один журнал. Польські студенти навчалися в університеті УНРРА в Мюнхені. З 2300 студентів 15% були поляками¹⁷.

На окрему увагу заслуговують колишні табори для польських військовополонених, у яких і продовжували перебувати поляки до репатріації. Станом на 1 березня 1946 року в американській окупаційній зоні нараховувалося понад 20 тисяч польських військовополонених. Один з таких таборів розташовувався у Мурнау, який 29 квітня 1945 року було звільнено танковими військами 7 Армії США. Ще кілька розташовувалися у колишньому концентраційному таборі для військовополонених у Бамбергу. Після вступу американських військ до Баварії і перелаштування таборів виникла проблема з колишніми польськими солдатами, які в час нацистського режиму погоджувалися перейти у статус цивільного населення і працювали в господарствах. За рішенням американської військової адміністрації таких осіб не причисляли до військовополонених.

У таборах діпі місцеве населення формувало медичну ланку. До 1946 у Міттенвальді працював шпиталь угорських лікарів, які

---

¹⁶ Hilton L. Cultural Nationalism in Exile: The Case of Polish and Latvian Displaced Persons in *The Historian*, 71, 303.

¹⁷ Brzoza C. Ibid. 310.

не надто прихильно сприйняли українських медиків. У 1946 році в таборі Міттенвальд було організовано курси середнього медичного персоналу, які мали б вирішити питання з нестачею медсестер у місцевій лікарні. Протягом пів року з понеділка по суботу по 8 годин місцеві українські лікарі проводили виклади. 10 травня 1946 року курси завершилися екзаменом, і українські медсестри почали працювати в лікарні, лікарі долучилися до роботи шпиталю у відділі внутрішніх хвороб, гінекології та акушерства, дерматології тощо, директором став українець Володимир Чубатий¹⁸.

У 1947 році на зміну УНРРА прийшла організація ІРО (від англійської International Refugee Organization – Міжнародна організація у справах біженців). Зважаючи на репатріацію переміщених осіб і ощадливість ІРО, у 1947 році частину працівників організації було звільнено. 31 жовтня 1947 року їх нараховувалося 1863, з яких англійці становили 742, американці – 335, французи – 205 тощо. Серед працівників ІРО було 49 поляків, українці ж входили до так званих бездержавних за державною, а не національною ознакою. Протягом 1947–1948 років на потреби діпі було передбачено 81 мільйон доларів, з яких 76 передбачалося на проживання, 3 мільйони – на грошові виплати біженцям у Західній Європі, Чехословаччині і Північній Африці, 750 тисяч було виділено на фахову освіту переміщених осіб, 900 тисяч надавалося на сферу охорони здоров'я. Варто зазначити, що 4 мільйони було закладено на репатріацію і 14,5 мільйона – на поселення біженців у чужих державах. ІРО мало на меті сприяти добровільній репатріації. Тому представники СРСР і Польщі могли відвідувати табори для переміщених осіб, інформуючи про становище в державах. ІРО не поширювала своєї діяльності на воєнних злочинців і колаборантів, осіб, які прагнули військовим шляхом скинути уряди держав і тих, які користувалися допомогою своєї держави або служили в арміях інших держав. Тому всі українці і поляки, які станом на 1947 рік продовжували жити в Німеччині, мали підтвердити, що належать до переміщених осіб і біженців. З початком

---

¹⁸ Стрик Коверко Т. Медсестри в Міттенвальді. Міттенвальд 1946–1951. Варрен, Мічіган, 2001. С. 93.

еміграції до Північної Америки і Великобританії українці і поляки, що отримували громадянство цих держав, позбавлялися опіки ІРО і не могли отримувати будь-якої фінансової допомоги. З іншого боку, ті, які залишалися у Німеччині, але не намагалися знайти роботу, також позбавлялися опіки. Щоправда, кількість українців у Європі, що підпадали під опіку ІРО, збільшувалася, зважаючи на втечі із СРСР¹⁹.

Допомогова організація співпрацювала з організаціями переміщених осіб. Серед українських організацій, що підписали договір про співпрацю з ІРО, були Об'єднаний український американський допомоговий комітет і Український канадський допомоговий комітет, які взяли під свою опіку українських біженців у Німеччині. На п'ятій сесії організації українці висунули вимогу про визнання національних представництв. Отже, було ухвалено рішення, за яким урядовці організації підтримували тісний контакт з особами і групами, які офіційно або не офіційно представляли біженців і переміщених осіб і отримували допомогу, щоб краще зрозуміти проблеми і становище діпі. Українські таборові ради і Центральне представництво української еміграції в Німеччині, разом з представниками інших національностей зі Східної Європи, могли тримати постійний зв'язок з ІРО. У серпні 1947 року в Парижі Центральне представництво української еміграції в Німеччині отримало доручення тимчасово виконувати обов'язки всеєвропейського осередку.

У 1947 році завершився період скупчення родин, національних груп і загалом зв'язаних певними спільними інтересами осіб у таборах діпі. Так зване житлово-проділове згуртування українських і польських громад на основі залежності від рішення УНППА і пізніше ІРО щодо прикріплення до мешканево-харчової картки стало основою для охоплення діпі в громадській централі. Тому таборовий лад залежав від практичних засад життя діпі і проходив через організацію таборів, таборів-повітів, областей і централі. Особливу увагу в таборах було приділено справам приділів – керуванням розподілу матеріальних благ – одягу, харчів, засобів гігієни тощо, через що виник певний вплив у господарських відділах, магазинах і місцевих адміністраторів

---

¹⁹ І.Р.О. Париж, 1949. 19 с.

ПРО. Це зумовило потребу таборового правопорядку і самоврядування у середовищі різних національностей.

Наприкінці 1947 року в Німеччині нараховувалося понад 135 тисяч українців, з яких 85 тисяч перебували в американській зоні окупації. На відміну від інших територій, у Баварії проживання в таборах, як правило, визначалося за національною ознакою. 80% українців проживало в таборах. Стільки ж українців у Баварії були віком старші 20 років, з яких 30% були хліборобами, 20% – представниками різних господарських фахів, 18% – фізичними робітниками, 16% – ремісниками і ще приблизно 16% – інших професій. 13% становила молодь віком старших за 14 років і 7% – діти до 14 років.

Українська і польська молодь Баварії навчалася в Українському вільному університеті, який відновив роботу в Мюнхені. Серед його студентів були поляки, чехи, словаки, німці, росіяни, турки та представники інших національностей і, загалом, привабливість університету до еміграційного відпливу 1948 року лише зростала. Кількість іноземних студентів у середньому становила 20 відсотків серед тих, що навчалися в УВУ. До прикладу, протягом зимового семестру 1947/1948 навчального року в УВУ навчалося 37 поляків, а протягом літнього семестру 1948 року – 34. Такі показники були пов'язані із закриттям університету УНРРА, що працював у Мюнхені з кінця 1945 до початку 1947 року. До порівняння, у зимовий семестр 1946/1947 навчального року було всього 2 студентів-поляків, а у літній семестр 1947 – 8. Варто згадати, що військовий комісар Баварії Георг Шустер рекомендував вступати на факультети УВУ молоді «депістичних» народів²⁰.

89% діпі з таборів американської зони відмовлялися від повернення до своєї батьківщини. Зважаючи на тиск щодо репатріації до СРСР, частина українців окреслювала себе бездержавними або поляками²¹. Прикладом примусової репатріації може слугувати різнонаціональний табір Фюссен поблизу Мюнхена. 21 травня 1946 року о 5 годині ранку до табору ввірвалися військові автомобілі з 150–200 солдатами

---

²⁰ Кокос А. Вказ. пр. С. 88.

²¹ Hilton, L. Ibid. 288.

і полковником американської армії. Через гучномовець американський полковник оголосив 440 осіб, які мали з'явитися у клубній залі. Зважаючи на відмову чоловіків з'явитися, американці почали виловлювати людей на вулицях і вивезли до представництва НКВС, де з побоями і лайкою намагалися вирвати зізнання щодо так званої співпраці з німецьким режимом. Лише після того, як на допит прибув директор УНРРА, чоловіків вдалося повернути до табору, за винятком 6 чоловіків, доля яких залишилася невідомою.

31 травня 1946 року у Регенсбурзі в місцевому таборі діпі американська армія провела чергову спробу примусового вилову. Спільно з польською поліцією американці почали виловлювати за більшовицькими списками місцевих біженців. Польська поліція погрозувала українцям примусовим виселенням. Утім мешканці табору, представники різних національностей одразу зібралися в демонстраційну колону і рушили до будинку місцевого губернатора. Співаючи молитву Отче наш, колона сміливо пройшла вулицями. Один з автомобілів польських вояків намагався в'їхати в колону, але протестувальникам вдалося розбігтися. Діставшись будинку губернатора, 5 тисяч осіб вимагали звільнити затриманих і повернути їх до табору. Після того, як американська військова адміністрація погодилася з'ясувати причини затримання, протестувальники повернулися до табору і до своїх бараків після обіцянки американського генерала повернути затриманих. Варто зазначити, що значна частина поляків табору засудила дії польської поліції²². Життя у Регенсбурзі було таким же напруженим, як і в інших таборах. Єдиною підтримкою для місцевих українців стала Церква. Місцева православна парафія духовно підтримувала українців, які, єднаючись духовно, намагалися протистояти виселенню до СРСР.

Зважаючи на протиріччя в національному середовищі, гуртування українців і поляків проходило за національною ознакою. Поруч з представниками інших народів українці і поляки в Баварії намагалися уникнути примусового повернення до СРСР і Польщі, подальших

---

²² Лісодід Ф. «Ді-пі. Дісплейсд Персонс». Регенсбург. Статті, спогади, документи до історії української еміграції в Німеччині після Другої світової війни. Нью-Йорк, 1985. С. 112–116.

репресій і переслідувань. Опинившись у таборах для переміщених осіб, цим народам вдалося розгорнути культурне, економічне і політичне життя. Гуртуючись навколо національної ідеї, українці і поляки в таборах діпи Баварії зуміли організувати таборові школи, відкрити православні і католицькі церкви, започаткувати промислові спілки. Українці відкрили вищі навчальні заклади, що досі працювали в Чехословаччині, до яких примкнули й поляки. Українсько-польські взаємини були складними, але водночас, зважаючи на умови повоєнного часу, між ними все ж зароджувалися нові відносини спільного буття в Баварії.

Список літератури

- Church World Service. (n.d.). DP's Are People. Protestant Program for Displaced Persons. New York, 18.
- DP camps: Augsburg Papers 1945–1987. Shevchenko Scientific Society, INC. URL: http://45.55.165.53/wp-content/uploads/2017/09/DP_Camps_Augsburg.pdf.
- Gottfried, T. (n.d.). Displaced Persons: the Liberation and Abuse of Holocaust Survivors. Brookfield, Connecticut : Twenty-First Century Books, 126.
- Hilton L. Cultural Nationalism in Exile: The Case of Polish and Latvian Displaced Persons in *The Historian*, 71, 280–317.
- C. Brzoza. Miedzy repatriacja a emigracja. Polacy w Niemczech Zachodnich. Slask, Polska emigracja. Krakow, 2001. S. 295–313.
- Д-р Винницький О. Історія Табору Мюнхен-Карльсфельд в 1945–46. Міттенвальд 1946–1951. З нагоди 50-ліття Таборів Українських Біженців у Міттенвальді, Німеччина. Воррен, Мічіган, 2001. С. 10–13.
- Др. М.М. Українська еміграція в Німеччині. Народний календар на звичайний 1949 рік. Париж, б.д. С. 173–186.
- Кокос А. Інституційне становлення Українського вільного університету в Баварії. 1945–1950. Мюнхен, 2021. 204 с.
- Кисілевський К. Українська гімназія в Байройті. Байротські спомини «З юних днів, днів весни». Клівленд, 1995. С. 22–24.
- Ликтей Я. Байройтські гімназисти в таборовому докльлі. Байротські спомини «З юних днів, днів весни». Кліфтон, 1995. С. 62–87.
- Ликтей Я. Байройт. Байротські спомини «З юних днів, днів весни». ЗСА – Канада, 1995. С. 15–17.
- Лісодід Ф. «Ді-пі. Дісплейсд Персонс». Регенсбург. Статті, спогади, документи до історії української еміграції в Німеччині після Другої світової війни. Нью-Йорк, 1985. С. 112–116.

Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation:
genesis, particularities and prospects

- Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. Т. I (роки 1945–1951). Мюнхен : акад. вид-во д-ра Петра Белея, 1985. 419 с.
- Полонська-Василенко Н. Сторінки спогадів. Український Вільний Університет. *Український історик*. Нью-Йорк, Мюнхен, 1965. № 3–4. С. 39–47.
- Сербин Я. Українська оселя Ганггоферзідлунг у Регенсбурзі 1945–1948. Регенсбург. Статті, спогади, документи до історії української еміграції в Німеччині після Другої світової війни. Нью-Йорк, 1985. С. 117–121.
- Стрик Коверко Т. Медсестри в Міттенвальді. Міттенвальд 1946–1951. Варрен, Мічіган, 2001. С.93.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ: ГОЛОКОСТ, ДЕКОМУНІЗАЦІЯ, УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ «ВІЙНИ ПАМ'ЯТІ»

Анотація. Проаналізовано значення поняття «культура історичної пам'яті», розглянуто історію її формування у Західній Європі, особливості ландшафту пам'яті у Східній Європі та Україні, визначено ключові питання історичної політики України, які мають потенціал перешкодити європейській інтеграції України. Внаслідок проведеного дослідження встановлено, що Україна належить до східноєвропейського регіону історичної пам'яті, якому притаманні етатизм, єдність та героїчність, віктимність, сек'юритизація. На шляху до європейської інтеграції перед Україною поставатимуть проблеми піднесення ролі Голокосту в історичній пам'яті та визнання часткової відповідальності за злочини колаборантів, обмеження регулювання з боку держави історичної сфери, українсько-польських історичних конфліктів. Водночас може відбуватися дифузія західноєвропейської та східноєвропейської моделей пам'яті.

Ключові слова: історична пам'ять, історична політика, політика пам'яті, регіон пам'яті, європейська інтеграція.

PROBLEMS OF FORMATION OF EUROPEAN CULTURE OF HISTORICAL MEMORY IN UKRAINE: HOLOCAUST, DECOMMUNIZATION, UKRAINIAN-POLISH "MEMORY WARS"

Summary. The term of "culture of historical memory", the history of its formation in Western Europe, features of the memory landscape in Eastern Europe and Ukraine, key issues of Ukrainian historical policy that have the potential to hinder Ukraine's European integration are analyzed. As a result of the study, it was established that Ukraine belongs to the Eastern European region of historical memory, which is characterized

---

¹ **Латиш Юрій**, кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; запрошений дослідник, Єврейський університет в Єрусалимі, j_latysh@ukr.net

Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects

---

by statism, unity and heroism, victimhood, securitization. On the way to European integration, Ukraine will face the problem of raising the role of the Holocaust in historical memory and recognizing partial guilt for the crimes of collaborators, limiting state regulation of the historical sphere, Ukrainian-Polish historical conflicts. At the same time, there may be a diffusion of Western and Eastern European models of memory.

Key words: *historical memory, historical policy, memory policy, region of memory, European integration.*

Серед складників європейського вибору України слід звернути увагу на важливу роль приєднання до європейської культури пам'яті.

Мета статті – з'ясувати значення поняття «культура історичної пам'яті», проаналізувати історію її формування в Західній та Східній Європі, особливості східноєвропейського ландшафту пам'яті, встановити ключові питання української політики пам'яті, які стоять на перешкоді інтеграції до європейського культурного простору.

Окремі аспекти поставленої проблеми розглядалися у публікаціях Г. Касьянова, О. Міллера, Л. Нагорної, П. Рудлінга, Б. Торнквіст-Плева, Дж.-П. Химки, Ю. Юрчук та інших істориків.

Поняття «культура історичної пам'яті» включає здатність людських суспільств накопичувати та відтворювати (а часто також спотворювати і забувати²) інформацію про минуле. На думку Лариси Нагорної, культура історичної пам'яті – єдине, що здатне «страхувати соціум» від небезпек та ризиків: «Чому важливо робити наголос саме на культурі? Насамперед тому, що лише культурі під силу створювати систему загальноприйнятних у такому соціумі норм, обмежень, моральних заборон. Тільки вона проводить чітку межу між можливим і неможливим, чесним і безчесним. Там, де закінчується простір культури (а він, як свідчить історія, не безмежний), починається простір варварства»³.

«Культуру пам'яті» можна розглядати у двох площинах: як політику держави і як активність громадянського суспільства. Причому

---

² Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2021. С. 319.

³ Нагорна Л. Культура історичної пам'яті. *Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід* / за загальною редакцією Ю. Шаповала. Київ : ПІЕНД, 2013. С. 14.

в Західній Європі держава виступає лише одним з багатьох акторів політики пам'яті і не прагне до цілковитого контролю над цією сферою⁴. Провідна роль належить громадянам, які часто виступають ініціаторами побудови комеморативних об'єктів: музеїв, меморіальних комплексів, пам'ятників, «каменів спотикання» тощо. Людина водночас є і об'єктом формування культури історичної пам'яті, на яку спрямована сутестія з боку інших людей, різних спільнот, суспільства та держави.

Німеччину часто вважають країною, де сформувалася зразкова культура пам'яті (нім. – Erinnerungskultur), яка згодом була поширена в Західній Європі. У 1960–1990-х рр. тут виник консенсус з приводу минулого, внаслідок якого в основу європейської культури історичної пам'яті було покладено спільну відповідальність (колективну провину) за Голокост. Побудова в Західній Європі історичних наративів, у яких титульна нація виступала б у ролі жертви, стала неможливою.

Шлях до цього був тривалим, складним і включав так звану «проробку» чи «подолання» минулого⁵. Коли в повоєнній Німеччині Карл Ясперс поставив питання про «німецьку провину»⁶ і коли в 1970 р. канцлер ФРН Віллі Брандт схилив коліна перед пам'ятником героям Варшавського гетто, багато хто з німців не сприйняв цього. Наприкінці 1952 р. 37% респондентів заявляли, що ФРН буде краще без євреїв; 1965 р. на те саме питання все ще давали аналогічну відповідь 19% опитаних⁷. Поворот у свідомості стався наприкінці 1960-х рр., коли в громадське життя влилося повоєнне покоління, а завершився наприкінці 1980-х рр.

---

⁴ Wüstenberg J. Germany. The Multi-Level Governance of Memory as a Policy Field. Constructions and Instrumentalization of the Past. A Comparative Study on Memory Management in the Region / Ed. by Ninna Mörner. Stockholm : Södertörn University, 2020. P. 69.

⁵ Див.: Шеррер Ю. Отношение к истории в Германии и Франции: проработка прошлого, историческая политика, политика памяти. *Pro et Contra*. 2009 . Т. 13. С. 89–108.

⁶ Див.: Ясперс К. До питання німецької провини (уривки) / Пер. з нім. Р. Свято. *Україна модерна*. 2020. № 28. С. 362–395.

⁷ Smith H.W. Germany. A nation in its time. Before, During, and After Nationalism, 1500–2000. Liveright, 2020. P. 416–418.

Ключову роль відіграла «суперечка істориків» 1986–1987 рр. щодо ставлення до нацистського минулого. Історик Ернст Нольте та його прибічники намагалися довести, що злочини нацизму не були унікальними і мало відрізнялися від злочинів в інших країнах, зокрема у сталінському СРСР. Таким чином, комунізм і нацизм урівнювалися, причому другий виник і чинив злочини, реагуючи на комуністичну загрозу. Ця точка зору відбивала запит групи осіб з оточення канцлера Гельмута Коля, що Німеччині вже досить каятися за своє минуле і треба відроджувати почуття патріотизму й національної гідності.

Головним опонентом «ревізіоністів» виступив філософ і соціолог Юрген Габермас. На його думку, інтелектуала вирізняє здатність першим відчувати щось важливе, чого ще не розуміє суспільство. Він має почати хвилюватись з приводу певних критичних тенденцій уже в момент, коли інші ще займаються своїми буденними справами: «інтелектуал повинен бути здатен бути схвилюваним»⁸. Відчувши загрозу повернення до Німеччини націоналізму, який спричинив дві світові війни, Габермас виступив рішучим опонентом Нольте.

По-перше, стверджував він, нацистські злочини є унікальними і безпрецедентними в історії людства.

По-друге, відповідальність за нацизм не можна покласти виключно на Гітлера та його оточення. Німецька провина лежить на кожному, хто брав участь у злочинах, а колективна відповідальність – на всіх німцях та їхніх нащадках.

По-третє, поразка Німеччина стала визволенням країни.

Нарешті, національна ідентичність Німеччини може існувати виключно у формі «конституційного патріотизму», адже лише така форма патріотизму не відчужує німців від Заходу⁹.

«Суперечка істориків» точилася на шпальтах газет і викликала жвавий інтерес суспільства. Якщо Нольте апелював до минулого, то Габермас, не будучи істориком, дивився у майбутнє. Зрештою спроби

---

⁸ Хабермас Ю. Первым почуять важное. Что отличает интеллектуала. *Неприкосновенный запас*. 2006. № 3. URL: <https://cutt.ly/tHr0QpN> (дата звернення: 7.03.22).

⁹ Habermas J. Eine Art Schadensabwicklung. *Die Zeit*. 11.07.1986.

Нольте звільнити німців від колективної провини за злочини нацизму назвали краху. І в Німеччині утвердився менталітет, який Габермас називає постнаціональним та постгероїчним.

В Австрії велике значення мала «справа Вальдгайма», що ознаменувала собою початок переосмислення ролі країни у Другій світовій війні: від «першої жертви» Гітлера до обговорення питання відповідальності австрійців за співучасть у нацистських злочинах.

Для Франції, де довгий час панував голлістський наратив про велич нації та рух опору у Другій світовій війні як основа новітньої французької ідентичності, свій момент істини настав у 1995 р., коли президент Жак Ширак визнав відповідальність французів за депортацію євреїв до таборів смерті.

Апогеєм триумфу європейської культури пам'яті стало відкриття в 2005 р. у центрі Берліна біля Бранденбурзьких воріт гігантського меморіалу убитим євреям Європи.

Поступово ідея провини та відповідальності в Західній Європі була поширена й на інші події минулого, зокрема на злочини колоніального періоду, работоргівлю тощо. У 2004 р. Німеччина визнала геноцид у Намібії народів гереро та нама. А у 2020 р. активісти руху «Black Lives Matter» організували «ленінопад» пам'ятників політикам та бізнесменам, пов'язаним із добою колоніалізму і работоргівлі. Зокрема, британські активісти представили список із 60 пам'ятників, які треба демонтувати. Метою проєкту Topple the Racists («Повалимо расистів») оголошено дискусію про їх демонтаж, щоб «Британія нарешті визнала правду про своє минуле». Жертвою протестів став пам'ятник Вінстону Черчиллю у Лондоні, якого звинувачують у расизмі. Він був пошкоджений, але уник демонтажу. У Бельгії демонтовано кілька пам'ятників королю Леопольду II. Але процес переосмислення та засудження колоніального минулого тільки починається і не має такого консенсусу, як відповідальність за Голокост.

У країнах Східної та Центральної Європи сформувалася інша культура історичної пам'яті. Барбара Торнквіст-Плева вважає, що народи та мешканці регіону мають значний спільний чи подібний історичний досвід, тому його можна вважати особливим регіоном пам'яті, якому притаманні «одержимість минулим і надлишок

спогадів», надзвичайно сильна присутність держав та церков як акторів пам'яті. Ландшафт пам'яті регіону можна охарактеризувати як постколоніальний, постголокостиний та постсоціалістичний¹⁰.

На його формування справили вплив особливості історичного розвитку: 1) запізнiла модернізація як результат периферійного статусу регіону; 2) тривалий контроль з боку імперських держав; 3) запізнiле формування націй та держав; 4) досвід існування в умовах надзвичайного насильства з боку двох тоталітарних режимів.

Як наслідок, східноєвропейський ландшафт пам'яті має такі особливості.

1. **Етатизм.** Головним актором історичної політики виступає держава, яка регулює її за допомогою законів та державних інститутів (в Україні – Український інститут національної пам'яті). Історична політика вважається запорукою від повторення трагедій.

2. **Єдність та героїчність.** Вважається, що колективні спогади та комеморативні практики мають об'єднувати суспільство, бути джерелом гордості та прикладом для нових поколінь, готуючи їх до майбутніх жертв в ім'я своєї країни.

3. **Віктимність.** Політика пам'яті заснована на жертвовності, висуванні на передній план «своїх» травм і замовчуванні «чужих»¹¹. Причому роль головної жертви у східноєвропейських історичних наративах зарезервована за титульною нацією.

4. **Сек'юритизація.** Питання історичного минулого вважаються складником національної безпеки¹². В Україні це особливо актуально в умовах війни із Росією. Зокрема, й «закони пам'яті» 2015 р. були представлені владою як необхідність, оскільки радянське минуле розглядалося як загроза.

---

¹⁰ Törnquist-Plewa B. Background. Eastern and Central Europe as a Region of Memory. Some Common Traits. Constructions and Instrumentalization of the Past. A Comparative Study on Memory Management in the Region / Ed. by Ninna Mörner. Stockholm : Södertörn University, 2020. P. 15–22.

¹¹ Див.: Fröhlig F. Victimhood and Building Identities on Past Suffering. Constructions and Instrumentalization of the Past. A Comparative Study on Memory Management in the Region / Ed. by Ninna Mörner. Stockholm : Södertörn University, 2020. P. 23–28.

¹² Див.: Mälksoo M. 'Memory Must Be Defended': Beyond the Politics of Mnemonic Security. *Security Dialogue*. 2015. Vol. 46, Issue 3. P. 221–237.

З кінця 1980-х рр. кілька історичних тем стали ключовими в політиці пам'яті України. Усі вони включають трагедії і травми переважно титульної нації: Голодомор 1932–1933 рр.; Друга світова війна (насамперед український націоналістичний рух – ОУН та УПА); Українська революція 1917–1921 рр.; радянські репресії; Євромайдан та російсько-українська війна. Юлія Юрчук називає їх «вузлами пам'яті»¹³.

Голокост займає периферійну роль в історичній політиці України¹⁴. Увага до нього з боку держави зумовлена не так внутрішніми, як зовнішніми чинниками:

- прагненням України до євроінтеграції, одним зі складників якої є приєднання до європейської культури пам'яті. За образним висловом британського історика Тоні Джадта, усвідомлення Голокосту стало «квитком» для націй «на потяг» до європейської інтеграції;

- бажанням встановлення дружніх відносин із державою Ізраїль та великою симпатією українських еліт до політики Ізраїлю, зокрема у сфері безпеки;

- ініціативами громадськості, в тому числі і єврейських організацій України щодо вшанування жертв Голокосту, а також інтересом до теми на Заході.

У Східній Європі, зокрема і в Україні, утвердилася концепція Другої світової війни, ближча до поглядів Нольте, ніж до Габермаса, – про спільну відповідальність «двох диктаторів» і тотожність нацистського і сталінського тоталітарних режимів. З огляду на це з нагоди 75-річчя завершення Другої світової війни тодішній глава МЗС Німеччини Гайко Маас та директор Інституту сучасної історії в Мюнхені Андреас Віршинг нагадали, що виключно Німеччина несе відповідальність за розв'язання війни та Голокост, а будь-яка інша думка ображає пам'ять жертв¹⁵.

---

¹³ Yurchuk Yu. Ukraine. Memory Nodes Loaded with Potential to Mobilize People. *Constructions and Instrumentalization of the Past. A Comparative Study on Memory Management in the Region* / Ed. by Ninna Mörner. Stockholm : Södertörn University, 2020. P. 94–105

¹⁴ Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. Київ : Laurus, Антропос-Логос-Фільм. С. 284.

¹⁵ Maas H. und Wirsching A. Keine Politik ohne Geschichte. *Spiegel*. 07.05.2020. URL: <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/keine-politik-ohne-geschichte-a-d74deffe-c0f3-4ff7-abaf-dc713e74c6f3> (дата звернення: 22.03.22).

Водночас не тільки західноєвропейська культура історичної пам'яті проникає на схід. Відбувається і зворотний процес, який свідчить про дифузію пам'яті в Європі. Зокрема, східноєвропейська політика пам'яті, зосереджена на стражданнях власних народів, висунула Заходу претензії за зраду «викраденої Європи» в Ялті. Наслідком стала резолюція Європарламенту «Про важливість збереження історичної пам'яті для майбутнього Європи» від 19 вересня 2019 р., у якій пакт Молотова – Ріббентропа названо основною причиною початку Другої світової війни.

Відповідно до концепції розподілу провини між Сталіним та Гітлером в Україні з'являються ідеї про відповідальність СРСР за Голокост¹⁶. Однак на Заході та в Ізраїлі у цьому часто вбачають прагнення приховати таким чином власну провину, адже злочини проти євреїв у Східній Європі відбувалися за активної участі частини місцевого населення, іноді навіть за відсутності німців. Ключовою вимогою Ізраїлю до України є визнання причетності українців до Голокосту. Українські президенти готові говорити про це в Кнесеті (як це робили Леонід Кравчук та Петро Порошенко), але не в Україні.

Парадоксально, але факт, що Україна, прагнучи з часів Віктора Ющенка косплеїти історичну політику Ізраїлю (Голодомор як український Голокост), не зустрічає розуміння і підтримки. Адже філософія розуміння Голокосту в Ізраїлі та на Заході відрізняється від розуміння будь-якого іншого злочину. За образним висловом Ярослав Грицака, це був «найчистіший» і «найдосконаліший» геноцид. Адже він не мав ніякої раціональної мети, крім бажання, щоб єврейський народ перестав існувати. Тому для Ізраїлю визнання будь-якого іншого геноциду означало б «тривіалізацію катастрофи». Образно кажучи, якщо все є геноцидом, тоді ніщо не є геноцидом.

Унікальним східноєвропейським явищем є декомунізація. Поступово політика пам'яті в регіоні зосередилася на вшануванні жертв комуністичних режимів. Причому комунізм розглядається як насаджене зовні зло. Декомунізація включає у себе пам'ятники, музеї, книги та

---

¹⁶ Зісельс Й. Роль комунізму. Виступ на обговоренні нарративу Меморіалу «Бабин Яр». *Історична Правда*. 2017. 4 грудня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2017/12/4/151559/> (дата звернення: 18.03.22).

засоби масової інформації, судові процеси, закони про люстрацію, «закони пам'яті», створення державних установ, які розслідують злочини комуністичних режимів. Будучи призначеними для досягнення справедливості та правди про минуле, ці заходи майже одразу стали політизованими та використовуються у внутрішньополітичній боротьбі. Адже насправді мало хто з представників владної еліти та інтелігенції всерйоз побоюється повернення комуністичного режиму радянського зразка або сталінського терору.

Іронія долі полягає в тому, що один з перших законів пам'яті – французький «закон Гайсо» 1990 р., який передбачав кримінальне покарання за заперечення злочинів проти людства, насамперед Голокосту, ініціював депутат і ексміністр, член компартії Жан-Клод Гайсо. Однак рецепція подібного досвіду у Східній Європі призвела до майже повного зникнення тут комуністичних партій та маргіналізації інших лівих. Пер Андерс Рудлінг зазначає, що нині не менше ніж 14 країн мають закони, присвячені запереченню Голокосту, а кількість інститутів національної пам'яті продовжує зростати. Хоча цими інститутами часто керують професійні історики, вони не завжди дотримуються стандартів професії, діють від імені урядів, використовуючи історію для реалізації ідеологічних завдань¹⁷.

Якщо від початку 1990-х рр. Українська РСР розглядалась як специфічна форма української державності, а сучасна Україна, як вважалось, мала двокореневе походження від УРСР та УНР одночасно (концепції Івана Кураса, Станіслава Кульчицького)¹⁸, то з початком політики декомунізації більшої популярності набув інший підхід, пов'язаний з віктимізацією українського минулого, уявленням про УРСР

---

¹⁷ Rudling P. A. Institutes of Trauma Re-production in a Borderland: Poland, Ukraine, and Lithuania. Constructions and Instrumentalization of the Past. A Comparative Study on Memory Management in the Region / Ed. by Ninna Mörner. Stockholm : Södertörn University, 2020. P. 55–68.

¹⁸ Заслугове на увагу думка Наталі Яковенко, що «Радянська Україна була співучасником функціонування більшовицької системи як у її позитивних (масова освіта, індустріалізація тощо), так і в злочинних проявах – репресіях, колективізації, Голодоморі». (Тригуб Г. Наталя Яковенко: «В Україні діяла не «советская власть», а радянська влада». *Історична Правда*. 2011. 6 грудня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/4edaa6d60e8d0/> (дата звернення: 19.03.22)).

як окуповану та колоніально залежну територію. Найяскравіше остання ідея була сформульована у виступі п'ятого Президента України Петра Порошенка на українсько-польській конференції «Форум лідерства» 2 грудня 2016 р. Зокрема, він заявив: «Радянський Союз не в документі і не в Біловезькій пущі. Радянський Союз у головах. І в цьому сенсі Радянський Союз ще досі не похований. І, вибачте за відвертість, Україна зараз воює, щоб поховати Радянський Союз у головах декого...»¹⁹.

Ухвалення пакета «декомунізаційних законів» 9 квітня 2015 р. викликало гостру критику на Заході. Однак влада проігнорувала відкритий лист науковців та експертів-українознавців, які застерігали, що «будь-яке законодавче чи «адміністративне» викривлення історії є спробою наступу на один з основних принципів наукового дослідження – пошук правди»²⁰. Прикметно, що з критикою декомунізації публічно виступили сотні західних та українських істориків, правозахисників, культурних діячів²¹, а на її захист – чи не один професор Олександр Мотиль²².

---

¹⁹ Порошенко: ЄСР не припинив існування, і Україна воює, щоб поховати його. *Радіо Свобода*. 2016. 2 грудня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28153119.html> (дата звернення: 05.04.2020).

²⁰ Відкритий лист науковців та експертів-українознавців щодо так званого «Антикомуністичного закону». *Критика*. 2015. Травень. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/vidkrytyy-lyst-naukovtsiv-ta-ekspertiv-ukrayinoznavtsiv-shchodo-tak-zvanoho> (дата звернення: 14.04.22).

²¹ Див.: Marples D. Volodymyr Viatrovych and Ukraine's "Decommunization" Laws. *Критика*. 2015. April. URL: <https://krytyka.com/en/articles/volodymyr-viatrovych-and-ukraines-decommunization-laws> (дата звернення: 14.04.22); Rudling P.A., Gilley C. Laws 2558 and 2538-1: On Critical Inquiry, the Holocaust, and Academic Freedom in Ukraine. *Політична критика*. 2015. April 15. URL: <https://politkrytyka.org/2015/04/29/laws-2558-and-2538-1-on-critical-inquiry-the-holocaust-and-academic-freedom-in-ukraine/> (дата звернення: 14.04.22); Cohen J. Dear Ukraine: Please Don't Shoot Yourself in the Foot. *Foreign Policy*. 2015. April 27. URL: <https://foreignpolicy.com/2015/04/27/dear-ukraine-please-dont-shoot-yourself-in-the-foot-nationalists-russia-bandera-rada/> (дата звернення: 14.04.22); Жадан С. Похоже, под нас зложили очередную бомбу. *Новое время*. 2015. 26 апреля. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/-45727.html> (дата звернення: 14.04.22); Coynash H. Politicizing History: Parliament adopts Dangerously Divisive Laws. 10.04.2015. URL: <https://khp.org/en/1428632777> (дата звернення: 14.04.22) та ін.

²² Мотиль О. Декомунізація України. *Критика*. 2015. Березень. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/dekomunizatsiya-ukrayiny> (дата звернення: 14.04.22).

Така реакція зумовлена тим, що в Західній Європі практика законодавчого регулювання минулого зазнає все більшої критики. У 2008 р. європейські історики підписали «Відозву із Блуа» (Appel de Blois), в якій зазначили, що історія не повинна обслуговувати політичну кон'юнктуру, а держава – законодавчо встановлювати «історичну правду». Однак багато істориків у Східній Європі дотримуються протилежної точки зору. Термін «історична політика» тут не має того негативного значення, яке закладалося у нього в Німеччині. «Закони пам'яті» було прийнято в усіх східноєвропейських країнах.

Час довів небезпідставність хвилювань західних науковців та експертів. Загальнонаціональне дослідження, що проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 17 по 22 квітня 2020 р., засвідчило, що декомунізація розколює українське суспільство. Лише 32% українців позитивно ставляться до рішення про заборону комуністичної символіки, а негативно – 34%. 30% українців схвалюють перейменування населених пунктів та вулиць, названих на честь комуністичних діячів, тоді як 44% ставляться до цього негативно. 34% українців погоджуються із засудженням СРСР як комуністичного тоталітарного режиму, що здійснював політику державного терору, а близько 31% не підтримують таке рішення²³. Це дало змогу російським військам використовувати радянську символіку, зокрема т. зв. «прапор перемоги».

Президентові Володимиру Зеленському довелося терміново вносити зміни у наративи попередників. 9 травня він заявив, що «ворог мріяв, що ми відмовимося відзначати 9 Травня й перемогу над нацизмом», але «ми нікому не дамо анексувати цю перемогу, не дамо її привласнити»²⁴. Президент повернув радянське найменування

---

²³ Шостий рік декомунізації: ставлення населення до заборони символів тоталітарного минулого. URL: <https://dif.org.ua/article/shostiy-rik-dekomunizatsii-stavlennya-naselennya-do-zaboroni-simvoliv-totalitarnogo-minulogo> (дата звернення: 18.04.22).

²⁴ Звернення Президента України з нагоди Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. 9.05.2022. URL: <https://president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-z-nagodi-dnya-peremogi-nad-na-74925> (дата звернення: 10.05.22).

«місто-герой». Повертається й радянський нарратив часів Другої світової війни, у якому російські війська називаються «рашистами», їхні злочини порівнюються з нацистськими злочинами й Голокостом. Володимира Путіна представляють як нового Гітлера (Путлера), який загрожує не лише Україні, а й усій Європі, всьому людству²⁵. При цьому Президент показово не апелює до досвіду УПА, не згадує Степана Бандеру. Адже радянські нарративи значно ближчі населенню тих регіонів, де точаться жорстокі бої (Донбас, Південь України, Харківська область).

Східноєвропейська модель пам'яті є досить конфліктогенною і породжує «війни пам'яті» між сусідніми народами з приводу інтерпретації минулого. Сучасний етап формування української моделі історичної пам'яті відбувається в умовах російської агресії. Тому влада відчайдушно шукала історичних героїв, які воювали з Росією²⁶. Однак Закон «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України в ХХ столітті», який героїзує ОУН та УПА, був сприйнятий у Варшаві та Єрусалимі як недружній акт. Зрештою українсько-польські стосунки значно затьмарилися через історичні питання та політику пам'яті обох урядів. І лише після вторгнення Росії до України історичні суперечності були відкладені (вочевидь тимчасово).

Таким чином, Україна належить до східноєвропейського регіону пам'яті. На шляху європейської інтеграції поставатиме питання про її приєднання до європейської культури історичної пам'яті, зокрема привернення значно більшої уваги до Голокосту та обмеження втручання держави у формування політики пам'яті – визнання, що в демократичному плюралістичному суспільстві національна пам'ять не може бути сформульована офіційно або регульована бюрократією. Багато залежатиме від позиції українських істориків, їхньої здатності

---

²⁵ Прикметно, що дії Росії порівнюють з нацистською Німеччиною, але не зі сталінським СРСР. Під час атаки російського посла у Варшаві 9 травня люди скандували: «Фашисти», а не «Комуністи». Це промовисте свідчення того, що саме нацизм і фашизм в уявленні українців залишаються інфернальним абсолютним злом.

²⁶ Bornio J. Israeli-Ukrainian Relations after 'the Euromaidan Revolution' – the Holocaust and the New Ukrainian Identity in the Context of the European Aspirations of Ukraine. *Polish Political Science Yearbook*. 2018. Vol. 47, Issue 2. P. 332.

сприйняти ідеї «Відозви із Блуа». Водночас не можна виключати, що українська національно орієнтована модель пам'яті може здійснювати вплив на європейську, більш космополітичну і постнаціональну. Неподоланими залишаються й історичні суперечки з Польщею.

Список літератури

- Bornio J. Israeli-Ukrainian Relations after 'the Euromaidan Revolution' – the Holocaust and the New Ukrainian Identity in the Context of the European Aspirations of Ukraine. *Polish Political Science Yearbook*. 2018. Vol. 47, Issue 2. P. 331–345.
- Cohen J. Dear Ukraine: Please Don't Shoot Yourself in the Foot. *Foreign Policy*. 2015. April 27. URL: <https://foreignpolicy.com/2015/04/27/dear-ukraine-please-dont-shoot-yourself-in-the-foot-nationalists-russia-bandera-rada/> (дата звернення: 14.04.22).
- Coynash H. Politicizing History: Parliament adopts Dangerously Divisive Laws. 10.04.2015. URL: <https://khp.org/en/1428632777> (дата звернення: 14.04.22).
- Fröhlig F. Victimhood and Building Identities on Past Suffering. Constructions and Instrumentalization of the Past. A Comparative Study on Memory Management in the Region / Ed. by Ninna Mörrner. Stockholm : Södertörn University, 2020. P. 23–28.
- Habermas J. Eine Art Schadensabwicklung. *Die Zeit*. 11.07.1986.
- Maas H. und Wirsching A. Keine Politik ohne Geschichte. *Spiegel*. 07.05.2020. URL: <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/keine-politik-ohne-geschichte-a-d74deffe-c0f3-4ff7-a6af-dc713e74c6f3> (дата звернення: 22.03.22).
- Mälksoo M. 'Memory Must Be Defended': Beyond the Politics of Mnemonical Security. *Security Dialogue*. 2015. Vol. 46, Issue 3. P. 221–237.
- Marples D. Volodymyr Viatrovych and Ukraine's "Decommunization" Laws. *Критука*. 2015. April. URL: <https://krytyka.com/en/articles/volodymyr-viatrovych-and-ukraines-decommunization-laws> (дата звернення: 14.04.22).
- Rudling P. A., Gilley C. Laws 2558 and 2538-1: On Critical Inquiry, the Holocaust, and Academic Freedom in Ukraine. 2015. April 15. URL: <https://politikrytyka.org/2015/04/29/laws-2558-and-2538-1-on-critical-inquiry-the-holocaust-and-academic-freedom-in-ukraine/> (дата звернення: 14.04.22).
- Rudling P.A. Institutes of Trauma Re-production in a Borderland: Poland, Ukraine, and Lithuania. Constructions and Instrumentalization of the Past. A Comparative Study on Memory Management in the Region / Ed. by Ninna Mörrner. Stockholm : Södertörn University, 2020. P. 55–68.

- Smith H.W. Germany. A nation in its time. Before, During, and After Nationalism, 1500–2000. Liveright, 2020. 608 p.
- Törnquist-Plewa B. Background. Eastern and Central Europe as a Region of Memory. Some Common Traits. Constructions and Instrumentalization of the Past. A Comparative Study on Memory Management in the Region / Ed. by Ninna Mörner. Stockholm : Södertörn University, 2020. P. 15–22.
- Wüstenberg J. Germany. The Multi-Level Governance of Memory as a Policy Field. Constructions and Instrumentalization of the Past. A Comparative Study on Memory Management in the Region / Ed. by Ninna Mörner. Stockholm : Södertörn University, 2020. P. 69–79.
- Yurchuk Yu. Ukraine. Memory Nodes Loaded with Potential to Mobilize People. Constructions and Instrumentalization of the Past. A Comparative Study on Memory Management in the Region / Ed. by Ninna Mörner. Stockholm : Södertörn University, 2020. P. 94–105.
- Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2021. 408 с.
- Відкритий лист науковців та експертів-українознавців щодо так званого «Антикомуністичного закону». *Критика*. 2015. Травень. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/vidkrytyy-lyst-naukovtsiv-ta-ekspertiv-ukrayinoznavsiv-shchodo-tak-zvanoho> (дата звернення: 14.04.22).
- Жадан С. Похоже, под нас заложили очередную бомбу. *Новое время*. 2015. 26 апреля. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/-45727.html> (дата звернення: 14.04.22).
- Звернення Президента України з нагоди Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. 9.05.2022. URL: <https://president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-z-nagodi-dnya-peremogi-nad-na-74925> (дата звернення: 10.05.22).
- Зісельс Й. Роль комунізму. Виступ на обговоренні наративу Меморіалу «Бабин Яр». *Історична Правда*. 2017. 4 грудня. URL: <https://www.istravda.com.ua/columns/2017/12/4/151559/> (дата звернення: 18.03.22).
- Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. Київ : Laurus, Антропос-Логос-Фільм. 420 с.
- Мотиль О. Декомунізація України. *Критика*. 2015. Березень. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/dekomunizatsiya-ukrayiny> (дата звернення: 14.04.22).
- Нагорна Л. Культура історичної пам'яті. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / за заг. ред. Ю. Шаповала. Київ : ПІЕНД, 2013. С. 14, 9–34.

- Порошенко: СРСР не припинив існування, і Україна воює, щоб поховати його. *Радіо Свобода*. 2016. 2 грудня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28153119.html> (дата звернення: 05.04.2020).
- Тригуб Г. Наталя Яковенко: «В Україні діяла не «советская власть», а радянська влада». *Історична Правда*. 2011. 6 грудня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/4eadaa6d60e8d0/> (дата звернення: 19.03.22).
- Хабермас Ю. Первым почуять важное. Что отличает интеллектуала. *Неприкосновенный запас*. 2006. № 3. URL: <https://cutt.ly/tHr0QpN> (дата звернення: 7.03.22).
- Шеррер Ю. Отношение к истории в Германии и Франции: проработка прошлого, историческая политика, политика памяти. *Pro et Contra*. 2009. Т. 13. С. 89–108.
- Шостий рік декомунізації: ставлення населення до заборони символів тоталітарного минулого. URL: <https://dif.org.ua/article/shostiy-rik-dekomunizatsii-stavlennya-naselennya-do-zaboroni-simvoliv-totalitarnogo-minulogo> (дата звернення: 18.04.22).
- Ясперс К. До питання німецької провини (уривки) / Пер. з нім. Р. Свято. *Україна модерна*. 2020. № 28. С. 362–395.

THE PRO-EUROPEAN AND PRO-ATLANTIC INFLUENCE OF THE CONSULATES GENERAL OF THE REPUBLIC OF POLAND IN UKRAINIAN REGIONS

Summary. The Consulates General of the Republic of Poland in Ukraine started out in limited numbers, mostly in the west, but expanded throughout the country in the later part of the first decade of the 21st century. While there were objective needs for that expansion, related to the work of the Polish MFA, providing services to more people in Central, Eastern and Southern Ukraine, the Consulates' staff became influencers of certain policies on their own. Using archival documents and other primary sources, we can see how the Consuls of Poland first became involved in Ukrainian-Polish business talks, and later, in the purview of interregional cooperation, promoted pro-European and pro-NATO narratives in Ukraine. In this regard the Consuls General acted not only as diplomats, but as Poland's soft power in Ukraine, being invited as experts to conferences, festivals, student Olympiads etc., while connecting their efforts with those of ethnic Polish NGOs in Ukraine and Ukrainian universities.

Key words: European Integration, Euro-Atlantic Integration, history of Ukraine, international relations, Polish-Ukrainian relations.

ПРОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА ПРОАТЛАНТИЧНИЙ ВПЛИВ ГЕНЕРАЛЬНИХ КОНСУЛЬСТВ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА В ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

Анотація. Генеральні консульства Республіки Польща в Україні починали свою діяльність в обмеженій кількості, сконцентровані на Заході, але розширилися країною у другій половині першої декади XXI століття. Хоча в цьому розширенні були об'єктивні потреби, пов'язані з роботою МЗС Польщі щодо надання послуг більшій кількості людей у Центральній, Східній та Південній Україні, співробітники консульств самі

---

¹ Мелекєсєв Кирило, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України та спеціальних галузей історичної науки Донецького національного університету імені Василя Стуса, k.melekestsev@donnu.edu.ua

отримували вплив на підтримку тієї чи іншої політики. Використовуючи архівні документи та інші періоджерела, ми бачимо, як польські консули спочатку залучалися до українсько-польських переговорів з питань торгівлі, а згодом у рамках міжрегіонального співробітництва пропагували в Україні проєвропейські та пронатовські наративи. У цьому плані Генеральні консули виступали не лише як дипломати, а і як м'яка сила Польщі в Україні, їх запрошували як експертів на конференції, фестивалі, студентські олімпіади тощо, поєднуючи свої зусилля з діяльністю етнічних польських громадських організацій в Україні та українських університетів.

Ключові слова: європейська інтеграція, євроатлантична інтеграція, історія України, міжнародні відносини, польсько-українські відносини.

Through war and pain, Ukraine has persevered in her people's hopes for joining united Europe, unified in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization. The topic of Ukraine's integration into the EU and NATO has certainly been a relevant issue for Ukrainian political science and historic experience, intensifying especially with the new strategic course for joining the Euro-Atlantic community codified in the Constitution of Ukraine in 2019. The Republic of Poland, which in 1999 completed an accelerated program of integration into the Alliance, has long since become a full part of the European Union, and a model of reform and general foreign political activity for Ukraine.

The importance of Polish experience for Ukraine, and Ukraine's general abilities to "understand" said experience through the process of Polish-Ukrainian relations has thus been of interest to many Ukrainian researches. Among historians, we can note various trends historiography. A prominent Euro-Atlanticist from Donetsk, Ihor Todorov, researched the topic of how the Polish experience of reforms was studied and used by Ukrainian NGOs to help with regional development, particularly in Donetsk region². The influence of Poland's European integration on Ukraine's top-level authorities, during the relations between whole governments, specific ministries etc. was considered by Lesya Aleksiiivets, Mykola Aleksiiivets

---

² Тодоров І.Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2006. 268 с.

and Natalia Chorna³. Interregional contacts were the subject of Natalia Buglay's research on the place of Ukraine and Poland in the various stages of EU's neighborhood policy⁴. Important data on economic cooperation between countries during the early stages of relations were provided by Bohdan Andrushkiv, Yaroslav Bakushevych⁵. The analytical approach to Polish-Ukrainian interregional relations distinguishes thorough monographic studies of economists Yurii Makohon "Forms and directions of interregional cross-border cooperation"⁶, Roman Fedan "Regional factors of intensification of cross-border cooperation between Poland and Ukraine"⁷.

Contrasting with the previous works on the topic of Polish-Ukrainian relations, the goal of this paper is to prove the influence of the consular offices of the Republic of Poland in Ukraine on the implementation of European and Euro-Atlantic cooperation by regional authorities, local governments, research institutions and non-governmental organizations.

The following primary sources were used in the disclosure of the above topic: documents from the State Archives of Vinnytsia Region (DAVO), articles in the media, Internet resources of non-governmental organizations of the Polish community in Ukraine, official websites of government structures. The analyzed archival documentation included statistical reports, orders from regional authorities, reports from the interregional cooperation commissions, regional leader's correspondence with higher authorities, other regions of Ukraine and voivodships of Poland, embassies and consulates of the Republic of Poland, NGOs and business.

---

³ Алексієвцев Л., Алексієвцев М., Чорна Н. Польща: на шляху до НАТО та ЄС. Тернопіль : Вектор, 2012. 268 с.

⁴ Буглай Н.М. Польща та Україна в європейській політиці сусідства ЄС. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки* : зб. наук. пр. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. Вип. 42. С. 110–118.

⁵ Андрушків Б., Бакушевич Я. Україна і Польща – економічні аспекти співпраці. *Економіка України*. 2005. № 11. С. 82–86.

⁶ Макогон Ю.В., Ляшенко В.И. Формы и направления межрегионального трансграничного сотрудничества : монография. Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2003. 512 с.

⁷ Федан Р. Регіональні фактори активізації транскордонної співпраці Польщі та України. Львів : ІРД НАН України, 2003. 336 с.

The successes of Polish Consulates General in Ukraine mostly cover the period after the “Orange Revolution”. However, the political-economic atmosphere of Polish-Ukrainian relations that allowed for such influence was established earlier. Consulates first became the go-to pathway for solving Polish-Ukrainian issues in the 1990s, although some of the early experiences were far from positive. Archival documents of the state regional administrations of Ukraine indicate that early on the introduction of border legislation of the two independent countries required bilateral regulation to prevent cases of border incidents. There was almost no control over the protection of railways in the border zone, trains were attacked by hooligans. Thus, in 1993 there were several attacks on Ukrainian trains: the assault on the Przemyśl–Lviv and Kyiv–Wrocław trains on the Polish side of the border strip was reported in a note to the Polish consulate by the representative of the President of Ukraine in Lviv region Serhiy Davymuka. The reaction of the Polish Consul General in Lviv Henryk Litwin did not satisfy the civil servant, and so S. Davymuka sent a complaint to the Ambassador of Ukraine to Poland Hennadiy Udovenko, who raised the issue of attacks on Ukrainian trains before the Presidents of Ukraine and Poland⁸.

However, such unpleasant experiences notwithstanding, the relations between countries were improving, and the importance of consulates was rising. The increase in Ukrainian economy at the eve of the century facilitated new developments. In 2001–2003, Ukraine and Poland signed a number of bilateral agreements, such as on the exchange of information between ministries in the field of finance, and on the intergovernmental exchange of classified information. These documents testify to the achievement of a high level of trust in the relations between the states. Accordingly, at the end of the 20th – early 21st century we can talk about the transformation of bilateral relations, their achievement of the level of strategic partnership (Ukraine and Poland have set common goals on the world stage). In turn, this led to a shift in the economy. According to Ukrainian economic relations researchers B. Andrushkiv and Ya. Bakushevich, by the beginning of 2004 specifically 837 enterprises with Polish investments were registered

---

⁸ Державний архів Львівської області. Ф Р-221. Оп. 4. Спр. 77. Арк. 40–45.

in Ukraine, which was at the time around 8.9% of all enterprises in the country that received investments from abroad.

According to analytical information provided by regional administrations at the request of the Embassy of Ukraine in the Republic of Poland, economic ties between Ukraine and Poland did not simply “grow without stopping”, and during the period 1993–2000 they actually decreased or increased periodically. However, in the year 2000 Poland was the eighth in the list of investors in the economy of Vinnytsia region, and Polish-Ukrainian trade accounted for 1.84% of the total foreign trade flow of the region⁹. Looking at Vinnytsia region’s archival documents on foreign relations, we can notice that at the beginning of 2003 a sharp increase in the share of Poland in the Ukrainian economy – up to 3.2% of total foreign trade turnover¹⁰. This breakthrough was preceded by the opening of representative offices of various Vinnytsia region companies in Poland (“NEMIROFF”, “Podillya OBST”, “Geosystem”, etc.), the creation of “Ukrainian-Polish ECO-Consortium”. Furthermore, as the archival documents show, provisions of the “Ukraine’s EU Integration Program in 2003” were considered implemented by the regional authorities with the assistance from Polish side, including Sylwester Szostak, the Consul General in Kyiv¹¹.

As of 2004, the head of the Vinnytsia Regional State Administration Viktor Kotsemyr reported to the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on the results of cooperation between the state authorities and local self-government of the region with Poland. The region’s foreign trade turnover with Poland continued to grow: in 2003 it amounted to \$16.4 million, which was 49.7% more than in 2002. The regional authorities noted the attraction of Polish investments worth \$636 thousand and the efficient operation of 52 Ukrainian-Polish enterprises (“Warta”, “Lodvi”, “Sodas”, “Ukraflora-Vinnytsia”). These successes were noticed by the officials of the Republic of Poland, in particular the Consul General of the Republic of Poland in Kyiv S. Szostak and representatives of Polish business. They visited the Fair of Investment

---

⁹ Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 419. Арк. 122–130.

¹⁰ ДАВО. Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 752. Арк. 69–70.

¹¹ ДАВО. Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 753. Арк. 1–4; 36–39.

Projects “Vinnytsia 2004” and considered areas of cooperation in the field of investment¹². In order to expand contacts, the Regional Economic Forum of Świętokrzyskie Voivodeship was held in Vinnytsia, where the success of investments in the economy of Ukraine was noted¹³.

Strengthening contacts between Ukrainian and Polish business, interregional cooperation led to discussions on the establishment of new Polish consulates in Ukraine. The development of the network of consulates in Ukraine in 2007–2010 was initiated by the well-known diplomat Tomasz Olejniczak, who has been working in diplomatic missions in Ukraine since 1997. The fruitful work of T. Olejniczak to improve the work of consulates and their dissemination was noted by both the Polish and Ukrainian sides. In 2015 he received the post of Consul General of the Republic of Poland in Vinnytsia, and in 2017 the title of “Honorary Doctor of Vasyl’ Stus Donetsk National University”¹⁴.

Among the issues of economic cooperation between Polish and Ukrainian regions via the consulates’ support, we should move on to 2005, which the Polish side declared “The Year of Ukraine in the Republic of Poland”. 2005 was marked by intergovernmental and interdepartmental agreements in Polish-Ukrainian relations. It was the year of bilateral agreements opened by the “Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Republic of Poland on economic cooperation”¹⁵. The agreement has become one of the key documents in the history of modern Ukrainian-Polish relations, which “ensures the proper development of bilateral cooperation at the level of strategic partnership in the fields of trade, industry and energy”. An important element of the agreement was the clause on “development of interregional economic cooperation”. The agreement was implemented by the Intergovernmental Commission on Economic Cooperation between Ukraine and the Republic of Poland¹⁶. The commission

---

¹² ДАВО. Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 882. Арк 68 – 69.

¹³ ДАВО. Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 878. Арк. 24–27.

¹⁴ Протокол № 8 від 28 квітня 2017 р. Засідання нагородної комісії. *Присвоєння звання «Заслужений професор ДонНУ»*. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Матеріали нагородної комісії. Вінниця, 2017. С. 1–8.

¹⁵ Договірні-правова база між Україною та Польщею. *Посольство України в Республіці Польща*. URL: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts>.

¹⁶ Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про економічне співробітництво. *Офіційний вісник України*. 12 липня 2006. № 26. С. 291.

set an important goal – to implement the provisions of multi-sectoral interagency agreements at all levels. The main efforts were aimed at further strengthening interregional economic cooperation. This is evidenced by the increase in funding by the regions of Ukraine for joint activities with the relevant partners-voivodeships of Poland. For example, during 2005–2006 Świętokrzyskie Voivodeship held joint international conferences, cultural and economic forums, fairs, cooperation in the field of sports and tourism with the Ukrainian side under the conditions of joint funding¹⁷.

Another manifestation of the commission's activity was the implementation of the clause on interregional cooperation by signing the “Agreement on International – Interregional Cooperation of Donetsk Region (Ukraine) and Śląskie Voivodeship (the Republic of Poland)”. According to the document, delegations of representatives of regional authorities, managers, specialists and experts were exchanged, economic structures were involved in contacts¹⁸.

The agreement was preceded by long and fruitful cooperation between Donbas and Silesia during 1998–2005 on local self-government, public organizations and educational institutions. According to I. Todorov, an important result of cooperation within the projects was the use in the Donetsk region of experience and tools for regional development of industrial regions of France and Germany, which were previously successfully used in Upper Silesia¹⁹.

Donetsk-Silesian relations continued during 2005–2015. Donetsk National University took an active part in the cooperation, exchanging students with Silesian educational institutions, organizing internships for teachers in the Republic (with the assistance of the International Renaissance Foundation and the Institute for Social Research and Political Analysis)²⁰.

Thus, the measures taken to expand trade, economic, scientific and cultural ties during the “Year of Ukraine in Poland” began a long-term

---

¹⁷ ДАВО. Ф 6200. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 2–19.

¹⁸ Договір про міжнародне – міжрегіональне співробітництво Донецької області (Україна) і Сілезького воєводства (Республіка Польща). *Офіційний вісник України*. 17 травня 2006. № 18. С. 139.

¹⁹ Тодоров І.Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2006. С. 226.

²⁰ Стажування у Вроцлавському університеті. *Університетські вісті*. 4 грудня 2015. Донецький національний університет ім. Василя Стуса. URL: <https://news.donnu.edu.ua/2015/12/04/stazhuvannya-u-vrotslavskomu-universiteti/>.

cooperation between the governments and individual regions of the two countries. The positive dynamics of relations can be revealed analyzing the examples of cooperation on the ground, noted in regional archives. In addition to the traditional partnerships of the regions established in Soviet times, the regions of Ukraine began to look for new incarnations of interregional cooperation. We see these changes on the example of Vinnytsia region, which has been cooperating with Świętokrzyskie (formerly Kielce) voivodeship for decades. However, in 2005–2006, Valeriy Koroviy, Deputy Head of the Regional State Administration, drew attention to the success of concrete steps in cooperation with the Łódź, Wielkopolska and Mazowieckie Voivodeships. The delegations not only attended the celebrations in the region, but also held consultations with local authorities²¹.

After the end of the “Year of Ukraine in Poland” and related events, the ties of the regions expanded, new acquaintances were formed at the levels of business, administration, and local government actors. According to the report of the Vinnytsia Regional Administration on socio-economic development and external relations of the region in 2006, exports of goods to Poland increased 2.1 times, reaching 6.3% of total exports of the region. A new periodic exchange of delegations was organized for consultations on the implementation of European experience in the region’s economy. As in the Donetsk region, the practice of internships of representatives of regional authorities in the Republic of Poland has spread in the Vinnytsia region²².

Consulates General of Poland not only involved various Ukrainian businesses in joining the European economy, but were also actively involved in promoting European values, such as celebrating Europe Day with Ukrainians since 2003. Ukraine has become the only country outside the EU where this holiday is celebrated at the state level. Polish delegations joined the opening of Europe Day in Vinnytsia during 2009–2011²³. They attended various economic forums in the region²⁴. In the end, such cooperation contributed to the official opening of the city’s own Consulate

---

²¹ ДАВО. Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 1088. Арк. 1–7.

²² ДАВО. Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 1299. Арк. 109–114.

²³ ДАВО. Ф 6200. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 35.

²⁴ ДАВО. Ф 6200. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 2–4.

General of the Republic of Poland²⁵. Polish consulates joined Europe Day celebrations in other cities as well. In Kharkiv, the image of Poland as part of the European Union was popularized by the Consul General, the activities of the Ukrainian-Polish cultural and educational center were supported, and experts in the Polish language were awarded monetary prizes. Cooperation with Poland was especially taken care of at the O.M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy²⁶. For decades, Europe Day was supported by the Odesa branch of the Adam Mickiewicz Union of Poles in Ukraine. In cooperation with the Consul General in Odesa, the Union began public readings in Polish. NGOs held festivals, ceremonial events on the occasion of public holidays of Ukraine and the Republic of Poland not only in Odesa, but throughout the southern regions of Ukraine²⁷.

With the assistance of consulates, Ukrainian regional administrations have established direct contacts with NATO member states for consultations on Euro-Atlantic integration. With the participation of the Ambassador of the Republic of Poland to Ukraine Marek Ziółkowski and the Consul General of the Republic of Poland in Kyiv Sylwester Szostak on August 23, 2005 a conference on “Regional Policy in European Integration” was held with the section “Ukraine-NATO”²⁸. During the conference, delegations from Świętokrzyskie, Wielkopolskie, Łódz Voivodeships and NATO countries (Germany, Hungary, Slovakia) visited Vinnytsia Region. After inspecting all districts of Vinnytsia Region, the parties agreed on areas of cooperation for the prospect of Euro-Atlantic integration: attracting investment in education, law enforcement, and trainings of activists. In response, a delegation of Ukrainian businessmen, representatives of local self-government and public organizations visited the capital of Świętokrzyskie Voivodeship, Kielce. The delegation was headed by the head of the regional

---

²⁵ ДАВО. Ф 6200. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 28–32.

²⁶ День Європи та вишиванки. *Харківський національний університет міського господарства*. URL: <https://www.kname.edu.ua/index.php/2710-день-європи-та-вишиванки>.

²⁷ На засадах порозуміння та співпраці. *Поляки Одессы. Одесское отделение Союза поляков им. А. Мицкевича*. URL: <https://polonia.od.ua/на-засадах-порозуміння-та-співпраці/>.

²⁸ ДАВО. Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 1090, Арк. 11–12.

state administration Oleksandr Dombrovsky and the head of the regional council Yuriy Ivanov²⁹.

The development of culture and science is also of great importance for Ukraine's integration into Europe, and was encouraged by the Polish Consulates General in areas where it considered the issues of Polish language in Ukraine. In this context, the interdepartmental Agreement on Cooperation in the Field of Education 2015 is relevant. Under this agreement, a joint Advisory Commission on Education of the Ukrainian National Minority in the Republic of Poland and the Polish Minority in Ukraine was established³⁰. The first results of the implementation of the agreement were reported in December 2015. Yuriy Kononenko, Chairman of the Commission, reported on the integration of the Polish minority in Ukraine and the policy of multiculturalism, with students studying various school subjects in several languages. The meeting summed up the fact that in 2015 for the first time in Ukraine among students of 9–11 grades of general educational institutions were held competitions in Polish language and literature³¹. The success of the Olympiads was also noted by the Polish side, among which non-governmental organizations of the Polish community in Ukraine joined in supporting these events. Acting Chairman of the Board of the Adam Mickiewicz Union of Poles in Odesa, Tetiana Filippova said that schoolchildren from all over the South of Ukraine were involved in the competitions. This was due to the cooperation of NGOs with the Consulate General, whose consular district covered the cities of Kropyvnytskyi, Chornomorsk, Mykolaiv, Kherson, and Odesa³².

---

²⁹ Вінницька делегація поїхала до Польщі. 20 хвилин – Новини Вінниці. 5 вересня 2005. URL: <https://vn.20minut.ua/Groshi/vinnitska-delegatsiya-poyihala-do-polschi-29168.html>.

³⁰ Про створення Консультаційної комісії з питань освіти. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v0367729-15/paran5#n5>.

³¹ МОН: Освіта національних меншин залишається одним із пріоритетних напрямів діяльності Міністерства. / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/12/25/novina-24122015-gromadskarada/>.

³² Поляки Одессы. URL: <https://polonia.od.ua/na-zasadaх-porozumіння-ta-sпівпраці/>.

An important part of the aforementioned agreement was the involvement of students from both countries in European mobility programs such as Erasmus+. Support was also provided by the Polish Ministry of Foreign Affairs: Consul General of the Republic of Poland in Vinnytsia T. Olejniczak helped in the implementation of programs, which was stated as part of the reason for the awarded title of “Honorary Doctor of Vasyl’ Stus Donetsk National University”³³. The Ukrainian-Polish Council for Youth Exchange reported throughout the years on the implementation of mobility projects that have passed the competition and received funding on the website of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine^{34–35}.

Overall, the economic, political, Euro-Atlantic and cultural aspects of Ukrainian-Polish interregional cooperation during the first decades of the 21st century testifies to the positive role of Polish Consulates General in encouraging the Ukrainian side to revive integration processes during the times where integration lacked progress. Namely: expanding economic contacts of the regions with the business of the EU countries, involvement in the European cultural community (celebrating Europe Day, culture festivals), promoting the pro-Atlantic course via both diplomatic and soft power means, promoting the empowerment of students of both college and school levels. Furthermore, the work of Polish Consulates General in this regard was considered to be a positive factor for improving both the Polish-Ukrainian relations and the support for Ukraine’s European integration by Ukrainian regional authorities themselves – archival documents on the events discussed in the article were filed as examples of developments in pro-EU/NATO policies by the regional administration and the regional council. Most of the facts were drawn from the examples of Vinnytsia region, but various materials of the press and Internet resources show the importance of Polish Consulates General in Kharkiv, Odesa, Donetsk and other regions of Ukraine throughout the first decades of the 21st century.

---

³³ Протокол № 8 від 28 квітня 2017 р. ... С. 7.

³⁴ Українсько-польські обміни молоддю в 2016 році. / Міністерство молоді та спорту України. URL: <http://dmsu.gov.ua/index/ua/category/456>.

³⁵ Українсько-польські обміни молоддю в 2017 році. / Міністерство молоді та спорту України. URL: <http://dmsu.gov.ua/index/ua/category/484>.

Considering their successful pro-European and pro-Atlantic messaging in both central and Southern Ukraine, one can hope that the Consulates General will help Ukrainian universities, NGOs and pro-European politicians facilitate support for Euro-Atlantic integration in the east of the country in near future.

References

- Алексієвець Л., Алексієвець М., Чорна Н. Польща: на шляху до НАТО та ЄС. Тернопіль : Вектор, 2012. 268 с.
- Андрушків В., Бакушевич Я. Україна і Польща – економічні аспекти співпраці. *Економіка України*. 2005. № 11. С. 82–86.
- Буглай Н.М. Польща та Україна в європейській політиці сусідства ЄС. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки* : зб. наук. пр. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. Вип. 42. С. 110–118.
- Вінницька делегація поїхала до Польщі. *20 хвилин – Новини Вінниці*. 5 вересня 2005. URL: <https://vn.20minut.ua/Groschi/vinnitska-delegatsiya-rouihala-do-polschi-29168.html>.
- День Європи та вишиванки. *Харківський національний університет міського господарства*. URL: <https://www.kname.edu.ua/index.php/2710-день-європи-та-вишиванки>.
- Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 752. Арк. 69–70.
- Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 1090, Арк. 11–12.
- Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф 6200. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 2–4.
- Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф 6200. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 35.
- Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф 6200. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 28–32.
- Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф 6200. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 2–19.
- Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 1088. Арк. 1–7.
- Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 1299. Арк. 109–114.
- Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 753. Арк. 1–4; 36–39.
- Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 878. Арк. 24–27.
- Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 882. Арк. 68 – 69.

- Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф Р-6147. Оп. 3. Спр. 419. Арк. 122–130.
- Державний архів Львівської області. Ф Р-221. Оп. 4. Спр. 77. Арк. 40–45.
- Договір про міжнародне – міжрегіональне співробітництво Донецької області (Україна) і Сілезького воєводства (Республіка Польща). *Офіційний вісник України*. 17 травня 2006. № 18. С. 139.
- Договірні-правова база між Україною та Польщею. *Посольство України в Республіці Польща*. URL: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts>.
- Макогон Ю.В., Ляшенко В.И. *Формы и направления межрегионального трансграничного сотрудничества* : монографія. Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2003. 512 с.
- МОН: Освіта національних меншин залишається одним із пріоритетних напрямів діяльності Міністерства. / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/12/25/povina-24122015-gromadskarada/>.
- На засадах порозуміння та співпраці. *Поляки Одессы. Одесское отделение Союза поляков им. А. Мицкевича*. URL: <https://polonia.od.ua/na-zasadaх-porozuminnia-ta-spiвpraci/>.
- Поляки Одессы. URL: <https://polonia.od.ua/na-zasadaх-porozuminnia-ta-spiвpraci/>.
- Про створення Консультаційної комісії з питань освіти. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v0367729-15/paran5#n5>.
- Протокол № 8 від 28 квітня 2017 р. Засідання нагородної комісії. *Присвоєння звання «Заслужений професор ДонНУ»*. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Матеріали нагородної комісії. Вінниця, 2017. С. 1–8.
- Стажування у Вроцлавському університеті. *Університетські вісті*. 4 грудня 2015. Донецький національний університет ім. Василя Стуса. URL: <https://news.donnu.edu.ua/2015/12/04/stazhuvannya-u-vrotslavskomu-universiteti/>.
- Тодоров І.Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2006. 268 с., с. 226.
- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про економічне співробітництво. *Офіційний вісник України*. 12 липня 2006. № 26. С. 291.
- Українсько-польські обміни молоддю в 2016 році. / Міністерство молоді та спорту України. URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/category/456>
- Українсько-польські обміни молоддю в 2017 році. / Міністерство молоді та спорту України. URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/category/484>.
- Федан Р. *Регіональні фактори активізації транскордонної співпраці Польщі та України*. Львів : ІРД НАН України, 2003. 336 с.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА, СУПРОВІД І ЛІДЕРСТВО В УМОВАХ ВОЄННИХ РЕАЛІЙ У ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

Анотація. У публікації висвітлено особливості польсько-українських відносин в умовах сьогоденішнього збройного нападу Російської Федерації на Україну. Представлено історичний досвід Польщі у боротьбі з агресією Росії, а також розглянуто нинішню підтримку та супровід України на всіх рівнях урядом Польщі, її різними інституціями і пересічними громадянами в умовах війни, у тому числі щодо вступу України до Європейського Союзу. Відзначено, що Україна захищає безпеку всього європейського простору разом із Польщею. Включено також у публікацію факти та реакцію світової спільноти на воєнні реалії в Україні, а також висвітлено лідерські позиції Польщі, України та інших провідних країн світу на шляху до врегулювання військового протистояння України з Росією для досягнення перемоги та миру для суверенної України, її свободи, незалежності, розвитку і процвітання.

Ключові слова: психологічна підтримка, супровід, лідерство, польсько-українські відносини, воєнні реалії.

PSYCHOLOGICAL SUPPORT, ASSISTANCE AND LEADERSHIP IN THE CONTEXT OF MILITARY REALITY IN POLISH-UKRAINIAN RELATIONS

Summary. The publication highlights the peculiarities of Polish-Ukrainian relations in the context of today's military attack by the Russian Federation on Ukraine. The historical experience of Poland in the fight against Russian aggression is presented, as well as the ongoing support and accompaniment of Ukraine at all levels by the Polish government, its various institutions, and ordinary citizens in war conditions, including Ukraine's entry into the European Union. It was observed that Ukraine protects the security of the entire European area in concert with Poland. The publication also includes the facts and the reaction of the world community to the military realities in Ukraine,

---

¹ **Нежинська Олена**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України, helena.nezhynska@gmail.com

Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects

---

as well as highlights the leadership positions of Poland, Ukraine, and other leading countries of the world on the way to the settlement of the military confrontation between Ukraine and Russia to achieve victory and peace for sovereign Ukraine, its freedom, independence, development, and prosperity.

Key words: *psychological support, assistance, leadership, Polish-Ukrainian relations, military realities.*

Воєнні реалії торкнулися України у XXI столітті, а лютий поточного року став для нас жорстоким. Загальновідомо, що це, по суті, наступний етап війни, який розпочався російськими загонами у 2014 р. на територію України зі східної сторони після захоплення та анексії АР Крим і проголошенням «державних суверенітетів» так званих ДНР і ЛНР. Але 24 лютого 2022 р. стався відкритий воєнний повномасштабний напад Російської Федерації за підтримки Республіки Білорусь.

Україна нині – це країна-лідер у боротьбі із тероризмом і нацизмом, яка дає гідну відсіч агресору кожного дня і кожної ночі цілодобово, боронить не тільки свої території, але і стоїть на захисті країн Європейського Союзу (надалі – ЄС) і всього світу від війни на їхніх територіях задля збереження свободи, демократії, прав людини, збереження всесвіту загалом. Більшість країн на всій планеті підтримують визнання дій російських військ в Україні геноцидом українського народу, про що свідчать промови відомих лідерів та представників різних країн, а також введення ними санкцій, голосування у Раді безпеки ООН, підтримка країн ЄС, акції протесту проти війни РФ з Україною громадян на вулицях різних міст у багатьох країнах тощо. Також це і потужна підтримка з боку міжнародної спільноти у документуванні воєнних злочинів, які скоює Росія на території нашої держави, постійний розгляд безпекових питань і посилення санкційної політики держав щодо РФ, оскільки це є порушенням елементарних прав людини, правил співіснування на континенті.

Доцільно, на наш погляд, відзначити, що у 2018 р. НАТО визнало за Україною так званий «статус країни-аспіранта», яка має пройти певний шлях задля приєднання до Альянсу. При цьому Президент Володимир Зеленський ще у 2021 р. зауважив, що Україна протистоянням РФ уже робить внесок у забезпечення євроатлантичної безпеки. Як відомо, у Конституції України прописано, що напрямом

співробітництва України з НАТО є євроатлантичний напрям, що сприятиме переходу України на нові стандарти безпеки, застосуванню нових методів, методик і технологій, які зроблять нашу державу менш вразливою до агресії від інших країн (передусім РФ). Діяльність НАТО, особливо інформаційна, у контексті співробітництва з Україною спрямована на подолання застарілих психологічних стереотипів та ідеологічних упереджень². Разом із тим неодноразові спроби вступу України до Альянсу протягом багатьох років і його відхилення через різні причини, вкрай напружена і складна ситуація в нашій країні з 2008 р., а починаючи з 2014 р. і військовий конфлікт на Сході України та анексія Криму РФ, «нейтральність або пасивність» у реагуванні на це західними країнами, конфронтаційні стосунки між Заходом і Сходом з елементами ядерного залякування, нарощування російської силових потенціалів та присутність військових на Сході та Півдні нашої країни, у т.ч. зі сторони Білорусі тощо – це все поступово й призвело до таких наслідків, як сьогоднішня війна...

Для нашої держави імплементація європейських стандартів правового забезпечення безпеки держави є пріоритетним засобом інтеграції в європейський правовий простір, особливо в умовах сьогоднішніх страшних для нашої країни часів. Як результат, у квітні поточного року Президент України передав главі представництва ЄС в Україні Матті Маасікасу заповнену анкету-опитувальник для отримання нашою державою статусу кандидата на членство в ЄС, а на початку травня – другу частину відповідей. Президент України зауважив, що поступ нашої держави до ЄС відбувається в дуже трагічний час, коли багато українців, які сповідують європейські цінності, втрачають життя. «Однак народ України об'єднаний цією метою – відчувати себе нарівні, частиною Європи, частиною Європейського Союзу», – зазначив він³.

---

² Пошедін О.І. Адаптація НАТО до сучасних викликів та механізми співробітництва України з організацією Північноатлантичного договору. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 4(43). С. 73–81.

³ Президент України. Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-peredav-matti-maasikasu-zapovnenu-anketu-74405>

Найближчий сусід до України та її стратегічний партнер, член ЄС та НАТО – це Республіка Польща, яка виступає надійним партнером у підтримці України з усіх питань. Польща першою визнала незалежність України 24 серпня 1991 р. У той час 18 травня 1992 р. був підписаний Договір між Україною та Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини та співробітництво, що, по суті, можна спостерігати протягом цих багатьох років і донині. І саме Польща стала тут для України своєрідним провідником, через який досвід ЄС запроваджується в Україні як завдяки співпраці на державному рівні, так і завдяки спеціальним міжурядовим організаціям (наприклад, українсько-польська Міжурядова Координаційна Рада з питань міжрегіонального співробітництва та ін.), які розробляють пропозиції, сприяють міжрегіональній співпраці та координують співпрацю на рівні областей України та воєводств Польщі і т.ін. Тому *метою цієї публікації* є висвітлення особливостей психологічної підтримки, супроводу та лідерства Польщі в умовах сучасних воєнних реалій у польсько-українських відносинах.

Перш за все варто пригадати деякі історичні факти, які стали важливим підґрунтям для пояснення того, чому сусідня країна та її представники, влада, громадськість зі слов'янським корінням із подібною мовою стають щирими, близькими у відносинах, проявляють турботу, наявну допомогу під час різних подій, які відбуваються із різними людьми у різні періоди у різних ситуаціях. В протилежність – інша сусідня країна теж зі слов'янським корінням зі схожою мовою абсолютно протилежно поводить себе протягом тривалого часу, намагаючись знищити іншу державу різними способами⁴.

Слід згадати, що одна з найбільш ранніх подій історії відносин Польської держави та Київської Русі, зазначених у літописах, належить до 980 р. Взагалі взаємини Польщі та України протягом багатьох років характеризувалися різноманітними періодами свого існування. Якщо з історії польсько-українських відносин прибрати питання, які роз'єднують українців і поляків, то саме безпека – це те, що вже досить

---

⁴ Зімбардо Філіп. Ефект Люцифера. Чому хороші люди чинять зло. / Пер. з англ. Л. Шерстюк. Київ : Yakaboo Publishing, 2017. 584 с.

тривалий період об'єднує обидві країни та вимагає спільних кроків і посилення співпраці. І як разом долали ворога, зверталися та надавали підтримку один одному ці два народи – безліч фактів відображено в історичних документах. На початку ХХ ст., зокрема, прикладом є Союз Польської держави та Української Народної Республіки супроти більшовиків у 1920-х рр. Галичина, яка у 1930-х рр. була під пануванням Польщі, інформувала світ про страшний голод в Україні, організувала допомогу голодуючим, допомагала утікачам облаштуватись у Польщі. Під час Голодомору-геноциду 1932–1933 рр. в усіх церквах Галичини і Волині священники просили зібрати кошти, помолитись і підтримати українців. У 1989 р. група польських парламентарів прибула до Києва на установчий з'їзд Народного Руху України, де було підтримано національно-демократичні сили України, і саме тоді були закладені підвалини нової моделі польсько-українських відносин⁵.

Наведемо також і декілька історичних фактів, які стосуються вже потерпання Польщі від нападів із боку РФ. Так, Конституція Польського королівства та Великого князівства Литовського була ухвалена Чотирилітнім, або Великим сеймом 3 травня 1791 р. ХVІІІ ст. (польськ. *Ustawa rządowa* – урядовий закон, або закон про управління). Вона стала другим у світі та першим у Європі письмовим нормативно-правовим актом, що регулює організацію органів державної влади, а також права та обов'язки громадян. Але у травні 1792 р. на території Речі Посполитої вторглося військо Росії, яке знищило всі напрацювання Чотирилітнього сейму Польщі, оскільки на той момент польська армія не могла протистояти російській. У 1793 р. відбувся поділ Польщі, а надалі публічне святкування цієї річниці загрожувало суворими покараннями, в т.ч. депортацією. З часом у 1919 р. ХХ ст., коли Польща стала незалежною, свято Конституції 3 травня повернули. Але у роки Другої світової війни 1939–1945 рр. його заборонили спершу гітлерівці, а потім комуністи, тому що ця дата є нагадуванням полякам про те, що найбільшим їхнім ворогом була Росія, а ухвалення Конституції – це, по суті, акт визволення з російського поневолення

---

⁵ Україна в польських зовнішньополітичних доктринах. URL: <http://litopys.org.ua/ukrxx/r08.htm>.

(1 вересня 1939 р. Німеччина напала на Польщу, а 17 вересня на територію Польщі вступили частини Червоної Армії; відповідно до норм міжнародного права того часу СРСР вчинив військову агресію проти Польщі, окупувавши військовою силою її східні території). Нарешті у 1990 р. свято Конституції у Польщі офіційно оголосили державним, а з 2007 р. 3 травня також є і національним святом Литви.

Але через роки сталася страшна катастрофа під час посадки на військовому аеродромі «Смоленськ-Північний» літака Ту-154 із польською державною делегацією на борту 10 квітня 2010 р. неподалік російського м. Смоленська. Загинули 96 осіб, серед них і президент Польщі Лех Качинський та його дружина, а також інші представники польської політичної, військової, релігійної еліти. Вони прямували в м. Катинь для участі в меморіальних заходах до 70-х роковин розстрілу НКВС СРСР польських військових у 1940 р. Протягом усього періоду розслідування російська влада приховувала від Польщі артефакти та багато даних катастрофи, частина з яких була російською стороною сфальсифікована. Польський підкомітет з повторного розслідування повітряних авіакатастроф презентував остаточний звіт про аналіз причин авіакатастрофи у квітні 2022 р.: безпосередньою причиною катастрофи літака став вибух у лівому крилі, а найважливіший висновок, що впливає із документа, стосується участі російської сторони в цій катастрофі. Це найбільша національна трагедія в післявоєнній історії Польщі...

Сьогодні «*Nie ma wolnej Polski bez wolnej Ukrainy*»⁶ – ці слова добре відомі кожному українцю, коли під час Помаранчевої революції (2004 р.) і на Євромайдані (2014 р.) польські лідери підтримували Україну, а кожен із них цитував це гасло. Вважається, що автором цих слів був Єжи Гедройць (1906–2000), польський публіцист, політик і громадський діяч, активний прихильник польсько-української співпраці, супротивник взаємних територіальних та інших претензій. Насправді його автором є засновник польської армії маршал Польщі Юзеф Пілсудський (1867–1935). Але зараз йдеться про те,

---

⁶ Rzecznicy polsko-ukraińskiego porozumienia. URL: <https://pl.naszwybir.pl/5120-2/>.

чому саме ці слова набули сьогодні актуального і найважливішого значення у польсько-українських відносинах, оскільки вони влучно відображають їхню суть.

З 24 лютого цього року Польща стала однією з провідних країн у наданні допомоги Україні та українцям, які потребували її з початку війни в Україні. На офіційному сайті Президента Польщі⁷ Анджея Дуди на головній сторінці розміщено інформацію про солідарність з Україною та напрями допомоги у контексті цих страшних останніх подій поточного року. Важливо зазначити, що 3 травня 2022 р. на Замковій площі у м. Варшаві відсвяткували Національний день, присвячений ухваленню 3 травня 1791 р. Конституції. На урочистому заході Президент А. Дуда під час виступу заявив, що кордону між Польщею та Україною фактично не буде на десятиліття, а можливо, і на століття, «... щоб ми жили разом на цій землі, будуючи та відбудовуючи спільно своє загальне щастя та спільну силу, яка дозволить відображати будь-яку небезпеку чи будь-яку можливу загрозу»⁸. Це свідчить про те, що для Польщі війна в Україні є безмірним і близьким болем...

Не слід забувати при цьому, що збройна агресія з боку РФ стосується й інших країн, зокрема, вторгнення військ СРСР і окупація країни з метою припинення реформ Празької весни у 1968 р., багатовікова послідовна колоніальна політика щодо кримських татар, спроба їх ліквідації як етносу в 1944 р. (геноцид) шляхом депортації радянським режимом з півострова Крим була лише кінцевим актом російської колонізації Криму, який розпочався в 1783 р., вторгнення у Молдову (1992 р.), Грузію (2008 р.). Таким чином, впливає, що такі інструменти влади, як авторитарність, жорстокість, шантаж, знищення, вбивства, підступна діяльність, геноцид, і нині панують у політиці країни-злочинця РФ з єдиною метою – захват територій.

Повертаючись до пережитих польським народом минулих трагедій та їх тісне переплетіння з трагедіями українців, як і з неодноразово постраждалими іншими народами від РФ, слід виділити, що нині

---

⁷ Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://www.prezydent.pl>.

⁸ Там само. URL: <https://www.prezydent.pl>.

тільки взаєморозуміння та культурна дипломатія, повага та спільність, єдність та мужність у боротьбі є тими важелями на шляху до свободи та демократії наших країн. Так, Україна разом із Польщею щороку вшановує жертв Смоленської катастрофи та інші сумні дати, як і ділить радістю, вітає із досягненнями, сприяє розвитку двосторонніх відносин між нашими країнами. Нині Польща першою прийняла українців, які звернулися до неї за допомогою, і багато польських сімей прийняли українців до своїх домівок як рідних, виділяються житло, харчування, надається фінансова допомога, пропонуються робочі місця, навчання дітей, курсують потяги, надсилаються автобуси-амбулаторії, польські гурти присвячують пісні українцям і т.ін. Це і психологічна підтримка, коли кращий спосіб допомоги людині опанувати емоції у складний час – просто бути поруч, уважно слухати, за потреби обійняти, що наявно продемонстрували пересічні громадяни Польщі, які й до цього часу перебувають «на варті» та надають фактичну підтримку українцям. Наявні деякі мовні розбіжності, які враховуються під час комунікації, тож у результаті допомога надається кількома мовами⁹, залучаються відповідні фахівці тощо.

Польща одразу ж відкрила свій кордон і спростила процедуру його перетину, і саме цей кордон є зараз основним для отримання військової, гуманітарної та іншої допомоги від Польщі та від інших країн, через який поставляються тоннами гуманітарні вантажі до різних областей в Україні. Так, необхідно відзначити, що загальний обсяг військової допомоги для України від Польщі становить близько 7 млрд польських злотих, або понад 1,6 млрд доларів¹⁰ (станом на квітень), що є фінансово за показниками надання допомоги Україні іншими країнами другим місцем після США. На початку травня 2022 р. на Національному стадіоні у м. Варшава була проведена Міжнародна конференція донорів для України, співorganizатором якої є Польща. Тому разом із Головою Єврокомісії Урсулою фон дер Ляєн, Головою Ради ЄС

---

⁹ Pomoc psychologiczna dla Ukraińców. URL: <https://www.prawo.pl/zdrowie/pomoc-psychologiczna-dla-ukraincow,514238.html>.

¹⁰ Сайт «Слово і діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/23/novyna/svit/polshha-peredala-ukrayini-vijskovu-texniku-majzhe-7-mlrd-zlotykh>.

Шарль Мішелем, Прем'єр-міністром України Денисом Шмигалем та прем'єр-міністрами Швеції Магдаленою Андерссон і Фінляндії Санною Марін обговорили міжнародне співтовариство не лише на державному рівні, але і на рівні суспільства тощо.

Вкрай важливим є як у цій публікації, так і взагалі звернути увагу на те, яким чином увесь світ відреагував на напад та розв'язання РФ війни в Україні. Тож зараз чітко виділяється багато країн, які також прийшли на підтримку українцям у цей важкий і трагічний час. Так, наприклад, Борис Джонсон, Прем'єр-міністр Великої Британії, першим із європейських лідерів ухвалив рішення надати повномасштабну військову допомогу Україні. Він першим з міжнародних лідерів з початку війни прибув в Україну з візитом до Києва, у т.ч. відвідав і Київську область, де сталися масові трагічні події, та заявив, що світові лідери повинні докласти максимальних зусиль, щоб гарантувати припинення жахливого вторгнення Росії в Україну. Візити глав держав Польщі, Литви, Латвії та Естонії у середині квітня та глав МЗС Литви, Латвії та Естонії на початку травня 2022 р. у м. Київ засвідчили небайдужість та розробку важливих напрямів щодо відбудови, відновлення, а також сприяння для України статусу кандидата та вступу у майбутньому до ЄС. Але головною метою візитів є те, що всі європейські захисники свободи і надалі будуть об'єднані у боротьбі без жодних політичних чи економічних реверансів у бік РФ. Поїздка до ЄС та промова у Польщі Президента Джо Байдена в рамках термінових переговорів з НАТО та європейськими союзниками у зв'язку з війною РФ проти України, візити до Києва держсекретаря США Ентоні Блінкена та міністра оборони Ллойда Остіна, Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерреша, глав дев'яти держав (станом на кінець квітня), глав та міністрів закордонних справ, спікерів парламенту Норвегії, прем'єра Іспанії, представників Німеччини, багатьох делегацій різних країн, міжнародних експертів-криміналістів, які допомагають розслідувати воєнні злочини РФ, журналістів і т.д. – це все свідчить про важливу підтримку країн-лідерів у боротьбі з агресією. Це лише декілька прикладів візитів до України за ці три місяці війни, яких за цей час відбулося досить багато.

Акції на підтримку України відбулися на всій планеті – від Таїланду до Аргентини, а також у Малайзії, Туреччині (Стамбул та Анталія),

Норвегії, Болгарії, Австрії, Голландії, Німеччині (Франкфурт-на-Майні, Мюнхен, Берлін), Португалії, Бразилії, Аргентині, Швеції, Швейцарії, Іспанії, Ірландії, на Кіпрі та в багатьох інших країнах. Так, у квітні, наприклад, країну-окупанта виключили з Ради ООН через агресію проти України. Велика подія сталася 26 квітня 2022 р. – це зустріч у Німеччині на авіабазі «Рамштайн» міністрів оборони 44 країн для координації військової допомоги для України (включно з нашим міністром), де 30 країн з присутніх були представниками усіх держав НАТО, мета якої – забезпечити цивілізованому світу можливість виграти війну проти російської тиранії. Справжнім проривом стало і те, що 9.05.2022 р. Джо Байденом був підписаний документ, який дозволяє президентові США використовувати програму ленд-лізу для прискореної передачі в Україну зброї, військової техніки, медикаментів, продуктів харчування тощо. Програму ленд-лізу застосовували попередній раз під час Другої світової війни у минулому столітті, тоді закон було ухвалено в 1941 р. Франкліном Рузвельтом, який допоміг отримати перемогу над фашистською Німеччиною. Історія повторюється, і нині США та інші країни світу вірять в Україну, адже така реакція і супровід нашої країни від міжнародної спільноти всіма засобами є підтвердженням лідерських позицій кожної країни, яка надає зараз нам підтримку, їхньої відданості, небайдужості, відповідальності, їхньої віри та надії в перемогу та майбутнє України. Доречним тут є пригадати, що термін «лідерство», відповідно до Оксфордського словника, з'явився приблизно 1300 р. тому. Так, наприклад, Б. Басс¹¹ на основі своїх досліджень дійшов висновку, що перетворювальне або трансформаційне лідерство дає результати кращої якості, які стоять перед необхідністю оновлення та проведення змін. Такі саме зміни і відбуваються нині у XXI ст., пишуться нові сторінки історії, де Україна відіграє у цьому важливу роль. Тож світ нині потребує оновлення, визволення від тиску, диктатури, агресії, фашистських ідей, терору й інших негативних ідеологій. І світ зараз об'єднується, стає сильнішим задля його відродження.

---

¹¹ Bass B.M. Transformational leadership: industrial, military, and educational impact. Mahwah, New York : Lawrence Erlbaum Associates. 1998. 208 p.

Отже, під час війни розкриваються обличчя держав, проявляються їхні цінності, якими вони керуються, як уряд, так і громадськість, уся світова спільнота. При цьому проявляються лідерські позиції країн, їхні вміння справлятися зі всіма викликами та миттєво реагувати на небезпечні реалії. І польсько-українські дружні теплі відносини саме тому є прикладом, оскільки обидві країни постраждали не один раз від агресії РФ, і, як бачимо, знову здобувають собі свободу та волю кров'ю. «Україна вдячна Польщі та її народу за потужну підтримку у складний час війни»¹², – ці слова нині лунають постійно як від Президента України, наших військових, волонтерів та від усіх українців.

Усе вищезазначене дозволяє зробити висновок, що нині Україна захищає безпеку всього європейського континенту разом із Польщею, яка обіймає своєю неоцінимою безмежною допомогою та титанічною працею. Розкрито, зокрема, особливості психологічної підтримки, супроводу та лідерства Польщі в умовах сучасних воєнних реалій у польсько-українських відносинах. Перспективний напрям у цьому контексті тільки один – перемога, мирні реалії, подальша взаємопідтримка та плідна взаємодія на шляху до розвитку і процвітання наших держав!

Список літератури

- Зімбардо Філіп. Ефект Люцифера. Чому хороші люди чинять зло. / Пер. з англ. Л. Шерстюк. Київ : Yakaboo Publishing, 2017. 584 с.
- Пошедін О.І. Адаптація НАТО до сучасних викликів та механізми співробітництва України з організацією Північноатлантичного договору. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 4(43). С. 73–81.
- Президент України. *Офіційне інтернет-представництво*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-peredav-matti-maasikasu-zapovnenu-anketu-74405>.
- Президент України. *Офіційне інтернет-представництво*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-vdyachna-polshi-ta-yiyi-narodu-za-potuzhnu-pidtrimk-74673>.

---

¹² Президент України. *Офіційне інтернет-представництво*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-vdyachna-polshi-ta-yiyi-narodu-za-potuzhnu-pidtrimk-74673>.

Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation:
genesis, particularities and prospects

- Сайт «Слово і діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/23/novyna/svit/polshha-peredala-ukrayini-vijskovu-texniku-majzhe-7-mlrd-zlotyx>.
- Україна в польських зовнішньополітичних доктринах. URL: <http://litopys.org.ua/ukrxx/r08.htm>
- Bass B.M. Transformational leadership: industrial, military, and educational impact. Mahwah, New York : Lawrence Erlbaum Associates. 1998. 208 p.
- Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://www.prezydent.pl>.
- Pomoc psychologiczna dla Ukraińców. 2022. URL: <https://www.prawo.pl/zdrowie/pomoc-psychologiczna-dla-ukraincow,514238.html>.
- Rzecznicy polsko-ukraińskiego porozumienia. 2017. URL: <https://pl.naszwybir.pl/5120-2/>.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ: ДОСВІД ПОЛЬЩІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуто правові засади діяльності адвокатури Польщі. Розкрито вимоги доступу до професії адвоката. Визначено особливості вимог до адвокатського стажування та складання адвокатського іспиту. Наведено організаційні форми адвокатської діяльності. Окреслено сутність адвокатського стажування. З'ясовано специфіку притягнення адвокатів та аплікантів до дисциплінарної відповідальності. Проаналізовано специфіку функціонування адвокатського самоврядування. Охарактеризовано умови здійснення адвокатської діяльності іноземними адвокатами. Виділено характерні особливості діяльності адвокатури Польщі, які не властиві адвокатурі України. Сформульовано перспективні напрями розвитку інституту адвокатури України.

Ключові слова: адвокатура, адвокатська діяльність, адвокат, адвокатське самоврядування, доступ до професії адвоката.

LEGAL BASIS OF ADVOCACY: THE EXPERIENCE OF POLAND AND THE PROSPECTS OF UKRAINE

Summary. The legal basis of the Polish Bar is considered. Requirements for access to the legal profession are revealed. The peculiarities of the requirements for law practice and passing the bar exam are determined. Organizational forms of advocacy are given. The essence of lawyer's internship is outlined. The specifics of bringing lawyers and applicants to disciplinary responsibility have been clarified. The specifics of the functioning of advocacy self-government are analyzed. The conditions for practicing law by foreign lawyers are described. Characteristic features of the Polish Bar Association, which are not typical of the Ukrainian Bar, are highlighted. Perspective directions of development of the Institute of Advocacy of Ukraine are formulated.

Key words: advocacy, lawyer activity, lawyer, advocacy self-government, access to the legal profession.

---

¹ **Оніщик Юрій**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри приватного та публічного права Київського національного університету технологій та дизайну, onishchuk.yv@knu.edu.ua.

Постановка проблеми. Захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина нині є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав. Ключовим правозахисним інститутом, який покликаний захищати та представляти інтереси не тільки окремих осіб, а й усього суспільства загалом, є адвокатура. Зважаючи на євроінтеграційні прагнення України, великого значення набувають особливості функціонування адвокатури в країнах Європейського Союзу. Поряд з цим повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну та запровадження воєнного стану спричинило одну з найскладніших криз у діяльності адвокатури України – адвокати залишились без роботи, в тому числі і ті, які були вимушені виїхати за кордон. Однією з перших країн, яка створила умови для працевлаштування українських адвокатів, стала Польща. Зокрема, було визначено процедуру доступу для заняття адвокатською діяльністю. Для внесення до списку адвокатів необхідна довідка про те, що іноземний адвокат зареєстрований в Україні як особа, уповноважена на здійснення адвокатської діяльності. До заяви також має додаватися завірена копія документа, що підтверджує громадянство заявника². У зв'язку з цим актуальним є вивчення досвіду організації і діяльності адвокатури в Польщі для оцінки можливості застосування його в межах стратегічних перспектив розвитку України.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності та особливостей правових засад діяльності адвокатури Польщі та формування перспективних напрямів розвитку інституту адвокатури України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правовий статус адвокатури Польщі визначено Законом від 26 травня 1982 року «Про адвокатуру»³. Згідно з цим Законом адвокатуру становлять адвокати та адвокатські стажисти (апліканти).

---

² Офіційна сторінка Національної асоціації адвокатів України у Фейсбук. URL: <https://www.facebook.com/UkrainianNationalBarAssociation/> (дата звернення: 11.05.2022).

³ Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19820160124/U/D19820124Lj.pdf> (дата звернення: 12.05.2022).

Адвокатом може бути особа, яка, зокрема: 1) має бездоганний характер, а її соціальна поведінка дає гарантію належного виконання професії адвоката; 2) має повну правоздатність; 3) має юридичну освіту, яку отримала в Республіці Польща, та ступінь магістра або іноземних юридичних наук, визнані у Республіці Польща; 4) пройшла адвокатську аплікацію (стажування) і склала адвокатський іспит.

Вимоги до стажування та складання іспиту для доступу до адвокатської професії не поширюються на: 1) професорів та докторів юридичних наук; 2) осіб, які протягом не менше 3 років обіймали посаду радника чи старшого радника Генеральної прокуратури державної скарбниці або виконували професійну діяльність судового виконавця; 3) осіб, які обіймали посаду судді, прокурора або обіймали посаду юридичного радника чи нотаріуса; 4) осіб, які обіймали посаду засідателя на період не менше 2 років; 5) осіб, які склали суддівський чи прокурорський іспит після 1 січня 1991 року або нотаріальний іспит після 22 квітня 1991 року та 5 років до подання заяви про внесення до реєстру адвокатів на загальний період не менше 3 років; 6) осіб, які отримали науковий ступінь доктора юридичних наук за 5 років до дня подання заяви на вступ до адвокатури.

Крім цього, до адвокатського іспиту без проходження адвокатської аплікації (стажування) допускаються: 1) доктори юридичних наук; 2) особи, які протягом щонайменше 4 років у період не більше ніж 6 років до подання заяви про допуск до іспиту були працевлаштовані на посаді судового секретаря, старшого судового секретаря, помічника прокурора, помічника судді або працювали у Верховному Суді, Конституційному Трибуналі або в міжнародному судовому органі, особливо у Конституційному Суді Європейського Союзу або у Європейському Суді з прав людини і виконували завдання, що відповідали посаді помічника судді; 3) особи, які після закінчення навчання на юридичному факультеті закладу вищої освіти протягом періоду щонайменше 4 років у період не пізніше ніж 6 років до подання заяви про допуск до іспиту виконували діяльність, що потребує юридичних знань за трудовим договором або за цивільно-правовим договором, діяльність безпосередньо пов'язану з наданням правової допомоги, адвокатом або юридичним радником в адвокатській

канцелярії, спілці адвокатів, простому, відкритому, партнерському товаристві чи товаристві з обмеженою відповідальністю, або в офісі юриста, простого, відкритого, партнерського товариства чи товариства з обмеженою відповідальністю; 4) особи, які після закінчення навчання на юридичному факультеті закладу вищої освіти протягом щонайменше 4 років у період не довший ніж 6 років до подання заяви про допуск до іспиту працювали в управліннях органів публічної влади і виконували роботу, що вимагає юридичних знань, безпосередньо пов'язану із наданням правової допомоги для цих управлінь; 4а) особи, які після закінчення законодавчого стажування протягом щонайменше 4 років у період не довший ніж 6 років до подання заяви про допуск до іспиту працювали в управліннях органів публічної влади або в державних організаційних одиницях і виконували роботу, що вимагає юридичних знань, безпосередньо пов'язаних із написанням проєктів законів, розпоряджень або актів місцевого права; 5) особи, які склали суддівський, прокурорський, нотаріальний або іспит судового виконавця; 6) особи, які працювали на посаді радника або старшого радника Генеральної прокуратури.

Внесення особи, яка отримала позитивний результат з адвокатського іспиту, до реєстру адвокатів відбувається за її заявою, на підставі рішення відповідної окружної ради адвокатів, враховуючи місце проходження адвокатської юридичної практики, місце проживання, місце подання заяви.

Формами адвокатської діяльності є: адвокатські канцелярії, адвокатські групи або об'єднання. Адвокатськими об'єднаннями є: цивільне товариство або явне товариство; партнерське товариство; командитне або командитно-акціонерне товариство. При цьому слід зазначити, що наявність офісу – обов'язкова умова адвокатської діяльності. Адвокати підлягають обов'язковому страхуванню від цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну під час виконання своїх професійних обов'язків. Цей обов'язок не стосується тих адвокатів, що не здійснюють адвокатську діяльність.

Адвокатське стажування (аплікація) – система теоретичного та практичного навчання майбутніх адвокатів. Адвокатські апліканти становлять чималий відсоток членів адвокатури, які надають правову

допомогу та відіграють важливу роль у виконанні її завдань. Мета аплікації полягає у підготовці стажиста до безпосередньої незалежної адвокатської діяльності. Аплікантом може бути: особа, яка відповідає визначеним законом вимогам; склала аплікантський кваліфікаційний іспит, який проводить екзаменаційна комісія з адвокатського стажування при міністрові юстиції; занесена окружною радою адвокатів до реєстру аплікантів. Аплікант відбуває стажування під керівництвом патрона, якого визначає декан окружної ради адвокатів. Із дозволу адвоката стажист може готувати та підписувати документи, пов'язані з участю адвоката у судах, правоохоронних органах, державних, самоврядних та інших установах, за винятком апеляції, касаційної та конституційної скарг. Стажування є платним і триває 3 роки, після завершення якого стажист складає адвокатський іспит⁴.

Адвокати та апліканти підлягають дисциплінарній відповідальності за поведінку, що суперечить закону, правилам етики або гідності професії, або за порушення своїх професійних обов'язків, а також адвокати за невиконання зобов'язання договору страхування, зокрема: попередженню; догані; грошовому стягненню; зупиненню професійної діяльності на строк від 3 місяців до 5 років; виключенню із колегії адвокатів. Дисциплінарні справи вирішують спеціальні інституції – Дисциплінарний суд палати адвокатів та Вищий Дисциплінарний Суд. Дисциплінарний суд є органом палати адвокатів та приймає рішення у дисциплінарних справах щодо членів такої палати. До його складу входять президент, віце-президент, від шести до двадцяти трьох членів і трьох заступників членів. Палату адвокатів становлять адвокати та помічники адвокатів, які здійснюють діяльність на території округу палати, юрисдикцію якої визначає Вища рада адвокатів, виходячи насамперед з територіального розподілу судової адміністрації⁵. Вищий Дисциплінарний Суд як суд другої інстанції у складі трьох суддів

---

⁴ Святоцька В.О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. С. 311–312.

⁵ Косенко М.С. Досвід зарубіжних країн щодо організаційно-правових засад діяльності дисциплінарних органів адвокатури. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 2. С. 156.

переглядає справи, що розглянуті в першій інстанції дисциплінарними судами палат адвокатів. Дисциплінарні справи щодо членів Вищої ради адвокатів і окружних адвокатських рад як суд першої інстанції розглядає Вищий Дисциплінарний Суд. Зазначений вищий дисциплінарний орган складається з двадцяти трьох членів і трьох заступників членів, які вибирають одного або двох віцепрезидентів. Свої рішення Дисциплінарний суд виносить у складі трьох суддів⁶.

Слід зазначити, що у Польщі передбачена можливість врегулювання спорів між адвокатами та клієнтами поза межами дисциплінарного провадження. Така процедура вирішення спорів між адвокатами та клієнтами має суттєві переваги, а саме: зменшення навантаження на дисциплінарні палати кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; збереження репутації адвоката; швидший захист інтересів клієнта (порівняно із випадками, якщо справа дійде до суду)⁷.

Органами адвокатури є: Національний З'їзд адвокатів, Вища рада адвокатів, Вищий Дисциплінарний Суд, Дисциплінарний Уповноважений Адвокатури, Вища ревізійна комісія. Членами органів адвокатури можуть бути тільки адвокати.

Національний З'їзд адвокатів становлять делегати, вибрані в пропорції до кількості членів палати, встановленої Вищою радою адвокатів, однак не менше ніж шість делегатів з кожної палати. У Національному з'їзді беруть участь, не будучи делегатами, члени Вищої ради адвокатів та декани окружних палат адвокатів. Національний з'їзд адвокатури відбувається через кожні три роки. З'їзд створює Вищу раду адвокатів. Національний З'їзд адвокатів відбувається протягом місяця від дати закінчення виборів у всіх палатах адвокатів. Позачерговий Національний З'їзд адвокат може бути скликаний на вимогу Президіуму Вищої ради адвокатів, Вищої ревізійної комісії, щонайменше однієї третьої членів Вищої ради адвокатів або щонайменше однієї третьої окружних палат адвокатів. До сфери діяльності Національного З'їзду адвокатів

---

⁶ Власов И.С. Организация адвокатуры в зарубежных странах. Москва : ВНИИСЗ Минюста СССР, 1972. С. 32.

⁷ Фоміна І.Ф. Взаємини між адвокатом та клієнтом: зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 298.

належать: 1) обрання президента Вищої ради адвокатів, президента Вищого Дисциплінарного Суду і голову Вищої ревізійної комісії; 2) обрання адвокатів, які не є деканами, до складу Вищої ради адвокатів; 3) обрання членів і заступників членів Вищого Дисциплінарного Суду і Вищої ревізійної комісії; 3а) визначення кількості членів та заступників членів Вищого Дисциплінарного Суду та Дисциплінарного суду палати адвокатів; 4) розгляд і затвердження звітів Вищої ради адвокатів, Вищого Дисциплінарного Суду і Вищої Ревізійної комісії, а також затвердження після заслуховування висновків Вищої Ревізійної комісії, закриття рахунків Вищої ради адвокатів; 5) визначення напрямів діяльності органів адвокатського самоврядування, а також встановлення кількості палат адвокатів; 6) ухвалення регламенту щодо виборів до органів адвокатського самоврядування і органів палат адвокатів та діяльності цих органів та порядку денного з'їзду; 7) визначення основних засад створення фондів та управління власністю адвокатури.

Вища рада адвокатів складається з: президента; адвокатів, вибраних Національним З'їздом адвокатів у кількості, що відповідає кількості деканів окружних рад адвокатів, однак не більше, ніж вісім адвокатів з однієї палати; деканів окружних рад адвокатів. Місцем діяльності Вищої ради адвокатів є місто Варшава.

До сфери діяльності Вищої ради адвокатів належать: представництво адвокатури; скасування незаконних рішень зборів палати; нагляд за діяльністю президії Вищої ради адвокатів; нагляд за діяльністю окружних рад адвокатів та нагляд за стажуванням аплікантів при цих радах; визначення територіальної кількості адвокатських палат та їхніх місць діяльності; встановлення кількості членів та їхніх заступників, органів окремих палат адвокатів, а також кількості постійних членів цих органів та принципів їхньої винагороди; визначення порядку роботи та обрання заступників Дисциплінарного Уповноваженого Адвокатури; визначення розміру єдиної ставки витрат на дисциплінарні провадження; надання відповідних висновків; розгляд скарг на рішення окружних рад адвокатів; надання висновків щодо проєктів законодавчих актів та подання висновків та представлення ініціатив у сфері правозастосування; розпорядження та управління майном Вищої ради адвокатів; прийняття бюджету Вищої ради адвокатів та

визначення участі окремих адвокатських палат щодо покриття їхніх бюджетних витрат; прийняття рішення щодо звільнення аплікантів від оплати повністю або частково річного внеску та розстрочення (відстрочення) його сплати; ухвала регламентів стосовно правил обрання делегатів адвокатів, порядку адвокатського стажування, принципів функціонування рад адвокатів, сфери діяльності та принципів оплати праці інспекторів, зразків печатки та штампів органів адвокатури, порядку здійснення адвокатської діяльності у відповідних організаційних формах, діяльності дисциплінарних речників, правил співпраці адвоката з іноземним адвокатом, правил призначення адвокатів для надання безоплатної правової допомоги, виконання професійних обов'язків адвокатів у сфері підвищення кваліфікації та повноважень органів адвокатського самоврядування щодо забезпечення виконання адвокатами цього обов'язку; призупинення здійснення функцій у зв'язку з порушенням обов'язків окремих членів адвокатських палат і органів об'єднань адвокатів, за винятком членів дисциплінарних судів та звернення до компетентних органів щодо їх оскарження; виконання завдань, визначених у законі про надання закордонними правниками правової допомоги у Республіці Польща; співпраця з Міністром юстиції у встановленій законодавством сфері.

До сфери діяльності Вищої ревізійної комісії віднесено контроль за фінансовою та господарською діяльністю окружних палат адвокатів і контроль за виконанням рішень зборів палат. Органи адвокатури та органи адвокатських палат зобов'язані надсилати Міністрові юстиції копію кожного рішення протягом 21 дня від дати його прийняття.

Особливістю інституту адвокатури є залежність інституту від держави⁸. Так, Міністр юстиції здійснює такі повноваження: наглядає за діяльністю органів адвокатського самоврядування; визначає спеціальну форму одягу для адвокатів, які беруть участь у судовому засіданні; перевіряє діяльність обласних адвокатських рад; визначає строк виконання обов'язку сплати страхових внесків і мінімального розміру страхових виплат; має право звернення до Верховного Суду

---

⁸ Святоцька В.О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. С. 310.

з питань визнання недійсними ухвал органів адвокатури й органів адвокатських палат; може звернутися до З'їзду адвокатів або Вищої ради адвокатів щодо ухвалення рішення у справі, що належить до їхньої компетенції; встановлює мінімальний розмір оплати послуг адвоката; очолює комісії з підготовки завдань; бере участь у проведенні кваліфікаційних іспитів. Вища рада адвокатів підзвітна Президентові Республіки та подає щорічний звіт про діяльність адвокатури, а також надає інформацію щодо проблем в адвокатурі.

У Польщі традиційно склалося, що правову допомогу надають дві юридичні професії, кожна у певному обсязі. Це професії адвоката та правового радника. Окрім представників цих юридичних професій, юридичну допомогу у дещо обмеженому обсязі можуть надавати особи з вищою юридичною освітою (суб'єкти господарської діяльності), а також закордонні юристи. Основною різницею є обсяг правової допомоги, що надається адвокатами і правовими радниками. Адвокат може надавати всі види правової допомоги, а правовий радник не може виступати як захисник у кримінальній справі. Юридичні консультанти свою діяльність здійснюють відповідно до Закону «Про свободу господарської діяльності» та надають правові послуги⁹.

Здійснення юридичної практики закордонними юристами передбачене в Законі «Про надання правової допомоги іноземними правниками у Республіці Польща»¹⁰. Згідно з цим Законом, іноземний правник – це правник із країн Європейського Союзу та інших держав. Правник із Європейського Союзу – особа, громадянин держави-члена Європейського Союзу, яка має право здійснювати юридичну практику, використовує одну з професійних назв, передбачених у державі-члені Європейського Союзу та зазначених у додатку до цього Закону. Правник з іншої держави – особа, негромадянин держави-члена Європейського Союзу, що має право здійснювати юридичну практику та використовує

---

⁹ Kosyło A. Pomoc prawna w demokratycznym państwie prawnym: regulacje unijne, polskie oraz ukraińskie (w:) Ius et amicitia. Materiały Pierwszego Polsko-Ukraińskiego Forum Prawniczego, Tarnobrzeg 2006, s. 169–190.

¹⁰ Ustawa z dnia 5 lipca 2002 r. o świadczeniu przez prawników zagranicznych pomocy prawnej w Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20021261069> (дата звернення: 18.05.2022).

одну з передбачених національним законом професійних назв; особа, яка використовує одну з професійних назв, передбачених у державі-члені Європейського Союзу, що має право здійснювати юридичну практику та відповідну кваліфікацію.

У Республіці Польща іноземні правники уповноважені на ведення практики відповідно до вимог польського законодавства після внесення до одного з реєстрів іноземних правників, що ведуться одними з окружних адвокатських рад або окружних палат радників права. Внесення до реєстру здійснюється за заявою заінтересованої особи, до якого додається свідоцтво, видане компетентним органом держави, про те, що ця особа уповноважена на здійснення адвокатської діяльності, а також документ, що засвідчує її громадянство. Здійснюючи практичну діяльність, іноземний правник, занесений до реєстру, використовує назву, отриману в державі, яка видала свідоцтво про право на заняття конкретним видом професійної діяльності, із зазначенням фахової організації, до якої він належить, або суду, при якому він має право виступати. Відповідно до art. 10 цього Закону іноземний правник несе дисциплінарну відповідальність на рівні з польськими адвокатами та радниками права. Однак замість такого стягнення, як припинення права на заняття адвокатською діяльністю та припинення фаху радника права, застосовується зупинення здійснення відповідної правничої діяльності або заборона на її здійснення на території Республіки Польща. Так само як і польський адвокат та радник права, іноземний правник підлягає обов'язковому страхуванню від цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну під час надання правової допомоги. Цей припис не стосується іноземних правників, застрахованих у державі, яка видала їм дозвіл на здійснення правничої діяльності.

Іноземний юрист повинен пройти тест на знання законодавства Польщі, тест на знання польської мови (усної та письмової), а також подати документи, які підтверджують його особу, наявність закінченої юридичної освіти та право на заняття адвокатською практикою. Допускається звільнення від тестування на знання законодавства, якщо закордонний правник доведе, що він займався юридичною практикою в Польщі безперервно протягом останніх 3 років перед поданням документів. За допуск до отримання права на юридичну практику в Польщі сплачується внесок, розмір якого змінюється щороку та розраховується від розміру мінімальної пенсії.

Правник із Європейського Союзу має право здійснювати постійну практику в галузі, яка відповідає професії адвоката, працювати індивідуально в адвокатській асоціації, цивільному партнерстві, товаристві з обмеженою відповідальністю, повному товаристві або партнерській компанії. На відміну від свого колеги, правник не із ЄС має право лише надавати юридичні консультації та складати юридичні висновки щодо права держави-реєстрації або міжнародного права. Форми їхньої діяльності – повні та командитні товариства.

Норми внутрішнього права держав-членів Європейського Союзу наведені шляхом гармонізації відповідно до єдиних європейських стандартів та є частиною права Європейського Союзу. Акти, які регулюють адвокатську діяльність у державах-членах Європейського Союзу, переважно закріплюють єдині, уніфіковані стандарти організації та професійної діяльності адвокатури і приймаються з урахуванням міжнародних актів, які є пріоритетними. Звичайно, у кожній державі-члена Європейського Союзу є свої особливості у побудові та діяльності правових інститутів, у тому числі адвокатури. Так, Республіка Польща, реформуючи адвокатуру та адвокатську діяльність, урахувала європейські стандарти та гармонізувала внутрішнє законодавство у сфері адвокатури до права Європейського Союзу¹¹.

Висновки. Правові засади діяльності адвокатури Польщі мають характерні особливості, які не властиві адвокатури України, а саме: 1) в Польщі існує дві юридичні професії, здійснення яких пов'язане з наданням правової допомоги – адвокат та правовий радник; 2) адвокат, який здійснює адвокатську діяльність, підлягає обов'язковому страхуванню від цивільної відповідальності за шкоду, спричинену його діяльністю; 3) особа може стати помічником адвоката (аплікантом) тільки після складання аплікантського кваліфікаційного іспиту; 4) у Польщі адвокатом може стати як громадянин цієї країни, так і іноземець; 5) вимоги для набуття статусу адвоката в Польщі є більш складними порівняно з українським законодавством; 6) у Польщі іспит для доступу до адвокатської професії проводиться на національному рівні і до складу екзаменаційної комісії входять

---

¹¹ Святоцька В.О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. С. 321.

представники Міністерства юстиції; 7) у Польщі відсутній інститут надання безоплатної правової допомоги адвокатом як виду державної гарантії; 8) можливість врегулювання спору між адвокатом та клієнтом поза межами процедури дисциплінарного провадження; 9) залежність інституту адвокатури Польщі від держави у сфері впорядкування організації діяльності адвокатів.

Серед наведених особливостей функціонування адвокатури Польщі до перспективних напрямів розвитку інституту адвокатури України доцільно віднести розгляд таких питань, як обов'язкове професійне страхування адвокатів та врегулювання спору між адвокатом та клієнтом поза межами процедури дисциплінарного провадження. Водночас зауважимо, що досвід функціонування інституту адвокатури Польщі потрібно впроваджувати відповідно до національних потреб та традицій.

Список літератури

- Власов И.С. Организация адвокатуры в зарубежных странах. Москва : ВНИИСЗ Минюста СССР, 1972. 70 с.
- Косенко М.С. Досвід зарубіжних країн щодо організаційно-правових засад діяльності дисциплінарних органів адвокатури. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 2. С. 151–158.
- Kosyło A. Pomoc prawna w demokratycznym państwie prawnym: regulacje unijne, polskie oraz ukraińskie (w:) Ius et amicitia. Materiały Pierwszego Polsko-Ukraińskiego Forum Prawniczego, Tarnobrzeg 2006, s. 169–190.
- Офіційна сторінка Національної асоціації адвокатів України у Фейсбук. URL: <https://www.facebook.com/UkrainianNationalBarAssociation/> (дата звернення: 11.05.2022).
- Святоцька В.О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 553 с.
- Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19820160124/U/D19820124Lj.pdf> (дата звернення: 12.05.2022).
- Ustawa z dnia 5 lipca 2002 r. o świadczeniu przez prawników zagranicznych pomocy prawnej w Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20021261069> (дата звернення: 18.05.2022).
- Фоміна І.Ф. Взаємини між адвокатом та клієнтом: зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 296–299.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПОЛЬЩІ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ

Анотація. У публікації розглянуто основні напрями діяльності українських мігрантських організацій у Польщі та зміни їхніх функціональних пріоритетів після початку повномасштабної агресії росії проти України. Проведено кабінетний аналіз на основі публікацій на офіційних сторінках у соціальних мережах та вебпорталах українських мігрантських організацій у Польщі за період 24 лютого – 30 квітня 2022 р. Зроблено висновок, що частина цих організацій змінила свою роботу, переорієнтувавшись під потреби вимушених українських мігрантів, тоді як інші майже не змінили своєї статутної діяльності після 24 лютого 2022 р. Серед нових функціональних пріоритетів можемо виокремити діяльність, пов'язану із пошуком житла для українських біженців та наданням їм гуманітарної допомоги на території Польщі. Ще один важливий вектор – політичний та лобістський.

Ключові слова: громадський активізм, українські мігрантські організації, українські вимушені мігранти, інтеграція.

FUNCTIONAL PRIORITIES OF UKRAINIAN MIGRANT ORGANIZATIONS IN POLAND AFTER THE BEGINNING OF RUSSIA'S FULL-SCALE AGGRESSION

Summary. The publication considers the main activities of Ukrainian migrant organizations in Poland and changes in their functional priorities after the start of Russian full-scale aggression against Ukraine. Cabinet analysis was conducted on the basis of publications on official pages on social networks and web portals of Ukrainian migrant organizations in Poland for the period February 24 – April 30, 2022. The analysis provides the bases for the conclusion that some of these organizations changed their work, reorienting to the needs of forced Ukrainian migrants, who fled to Poland after

---

¹ П'ятковська Оксана, кандидат економічних наук, заступниця директора Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка», o.pyatkovska@gmail.com

Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects

---

24th of February 2022, while others have hardly changed their statutory activities. Among the new functional priorities, we can highlight the activities related to finding housing for Ukrainian refugees and providing them with humanitarian assistance in Poland. Another important vector is political and lobbying.

Key words: public activism, Ukrainian migrant organizations, Ukrainian forced migrants.

Актуальність. Повномасштабний збройний напад росії на Україну, що стався 24 лютого 2022 р., спричинив різке зростання потоків вимушених мігрантів з України. Так, згідно з даними УВКБ ООН, станом на початок травня 2022 р. загальна чисельність українських вимушених переселенців за кордон становила понад 5 млн осіб, з них майже 3 млн мігрували до Республіки Польща². Згідно з результатами обстеження Центру міграційних досліджень Варшавського університету, приріст населення міст Польщі внаслідок таких міграційних потоків істотно збільшився: наприклад, у м. Жешув він становив 53%, у Варшаві – 15%³. Загалом цей міграційний потік вважається одним з найбільших і найшвидших міграційних переміщень після II Світової війни. У зв'язку з таким швидким та неочікуваним процесом одних лише юридичних механізмів (передусім схвалення Радою ЄС Директиви про тимчасовий захист № 2001/55/ЄС для громадян України, які перетнули кордон після 24 лютого 2022 р.⁴, та розробка Республікою Польща нормативно-правового забезпечення для допомоги українським біженцям (12 березня 2022 р.)⁵) виявилось

---

² Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

³ Wojdat M., Cywiński P. (2022). Miejska Gościnność: wielki wzrost, wyzwania i szanse. Raport o ułodżcach z Ukrainy w największych Polskich miastach. S. 12. URL: https://metropolie.pl/fileadmin/user_upload/UMP_raport_Ukraina_20220429_final.pdf?fbclid=IwAR1GLX0Z2tY8wUeJEB6GQ6mLhcu2zet9tJV3pVJcMCSzvgM1WLcw2ooOuhg.

⁴ Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0055>.

⁵ Poland: Parliament adopts law on assistance to Ukrainian refugees. URL: https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/poland-parliament-adopts-law-assistance-ukrainian-refugees_en.

не досить. Інституційно та організаційно державні структури не мали змоги забезпечити належний супровід для мільйонів українських шукачів міжнародного захисту. Значну частину цих функцій держави взяли на себе волонтери, громадські організації та благодійні фонди⁶. Серед них значну роль відіграли саме організації, засновані українськими мігрантами.

Досліджуваність у літературі. Попри те, що вивчення ролі громадського сектору та його участі в регулюванні гуманітарних викликів, спричинених потоками біженців, зокрема: надання першої допомоги шукачам притулку, сприяння їхній подальшій інтеграції у суспільство країни перебування, вивчення суспільної думки та ставлення до біженців, проведення моніторингових досліджень щодо порушення прав біженців на різних рівнях тощо, є вкрай популярними серед світової наукової спільноти, тим не менше проблематика українських біженців, які з'явилися після початку російсько-української війни у 2014 р., не стала об'єктом належного наукового інтересу. Водночас питання діяльності українських громадських організацій за кордоном, формування громадських ініціатив серед українських мігрантів, зокрема в контексті розвитку соціального капіталу українських мігрантів, досліджували такі українські вчені, як О. Іванкова-Стецюк, Г. Селешук, О. Малиновська, І. Ключковська; серед польських дослідників варто виокремити праці М. Кіндлер, М. Ярошевич, К. Войциковської-Баняк, А. Лади, Ю. Сегеша, М. Лесінської, М. Окольські та ін. Однак діяльність українських мігрантських організацій у Польщі після початку повномасштабного вторгнення росії потребує окремої уваги та детальнішого висвітлення у зв'язку з появою нової форми української міграції до Республіки Польщі – масових вимушених мігрантів або шукачів міжнародного захисту, а також нових міжнародних викликів, що постали перед Україною.

Тому *метою* цієї публікації є аналіз функціональних пріоритетів, заходів, дій та нових завдань українських громадських організацій у Польщі у зв'язку з російською інвазією 24 лютого 2022 р. на територію України.

---

⁶ Overwhelmed Polish volunteers helping Ukraine refugees beg government to step in. Reporting Democracy. URL: <https://balkaninsight.com/2022/03/10/overwhelmed-polish-volunteers-helping-ukraine-refugees-beg-government-to-step-in/>.

Особливості методології. Часові межі здійсненого аналізу – від початку російського вторгнення (24 лютого 2022 р.) до 30 квітня 2022 р. У зв'язку зі специфікою вибраного періоду дослідження джерельною базою для проведення кабінетного аналізу стала інформація з офіційних вебпорталів вибраних організацій, їхніх сторінок у соціальних мережах, зокрема Facebook, а також публікацій у мережі Facebook, розміщених на сторінках очільників аналізованих структур. За основу для відбору українських мігрантських організацій використано офіційну сторінку Посольства України в Республіці Польща, де подано перелік та розмежування організацій, які не належать до української національної меншини у Польщі⁷.

Загалом, об'єктом дослідження стала діяльність таких українських організацій у Польщі, як: Фундація «Духовної культури пограниччя», Фонд «Наш вибір», Фонд «Український інформаційний центр», Фонд «Євромайдан-Варшава», Фонд «Просвіта», Фонд «Україна», Фонд «Зустріч». Слід підкреслити, що Фонд «Український центр освіти», попри те, що зазначений на сторінці Посольства, не увійшов до цього переліку, оскільки нам не вдалося знайти офіційної інформації щодо існування такої організації.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо детальніше українські мігрантські організації, мету їхнього заснування та основні завдання. Фактично це й була діяльність цих організацій до 24 лютого 2022 р. Після чого співставимо з основними напрямками роботи цих інституцій після 24 лютого 2022 р.

Фундація Духовної культури пограниччя (Fundacja Kultury Duchowej Pogranicza) заснована в 2000 р. у Любліні, офіційно зареєстрована в 2004 р. Основна мета – популяризація цінності прикордонної культури в усіх її проявах, а також можливості підтримки місцевих ініціатив, пробудження та поглиблення інтересу до суспільно-історичної ситуації на прикордонних територіях, які зараз переживають складний період, оскільки периферія Польщі стала периферією Європейського Союзу. Фонд прагне поширювати

---

⁷ Українська громада в Республіці Польща. URL: <https://poland.mfa.gov.ua/sprivrobitnictvo/232-ukrajinci-u-polyshhi>.

позитивний досвід транскордонного співробітництва як шлях подолання «залізної завіси» та як спосіб протидіяти створенню нових «залізних завіс» на периферії Європейського Союзу. Фонд досягає своїх цілей шляхом: організації різноманітних проєктів, конференцій, експедицій, проведення семінарів, дослідження соціально-економічних ефектів створення кордону, підтримки різних сфер культури, реалізації освітніх, соціальних та культурних програм на місцевому та міжнародному рівнях, міжрелігійного діалогу: Дні сусідства на кордоні України та ЄС, фестивалі⁸.

На основі проведеного моніторингу публікацій у соціальних мережах у період 24 лютого 2022 р. до 30 квітня 2022 р. Фондація Духовної культури пограниччя фактично не змінила напрямів своєї діяльності. Так, протягом аналізованого періоду діяльність була зосереджена в основному на культурно-просвітницькій діяльності, зокрема, фундація організувала і провела: спільний перегляд фільму «Зима у вогні: Боротьба України за свободу» (про Майдан), «Соловей співає доки голос має» (про проблему мовного питання в Україні); майстер-класи з писанкарства, гаївки, літературні зустрічі, великодній сніданок, декорування пряників, декорування вербної лози, мистецьку патріотичну акцію для дітей «З Україною у серці». 30 квітня 2022 р. фонд розмістив оголошення про безкоштовний курс польської мови.

Фонд «Наш вибір» (Fundacja Nasz Wybor). Початок формування – 2004 р. у зв'язку з подіями Помаранчевої революції. Офіційна реєстрація – 2009 р. у м. Варшава. Працює для розвитку співпраці між Польщею і Україною у сфері культури, освіти, політики, економіки та поширення ідей демократії і цінностей громадянського суспільства. Робота фонду також спрямована на допомогу громадянам України в інтеграції в польське суспільство і поділяється на:

– юридично-консультативну діяльність:

передбачає співпрацю з польськими і міжнародними громадськими організаціями, які пропонують широкий спектр інформації і послуг у сфері легалізації перебування іноземців, пошуку праці, медичної

---

⁸ Fundacja Kultury Duchowej Pogranicza. Офіційна сторінка у Facebook. URL: https://www.facebook.com/Fundacja.Kultury.Duchowej.Pogranicza/about/?ref=page_internal.

опіки та ін., а також організацію зустрічей із представниками владних та адміністративних структур Польщі та України;

– інформаційну діяльність:

Фонд видає щомісячну газету для мігрантів з України в Польщі «Наш вибір», адмініструє портал naszwybir.pl українською і польською мовами. Також Фондація організовує регулярні зустрічі з читачами, на яких обговорюють важливі теми за участю відомих українських письменників. Фондація «Наш вибір» ініціює зустрічі експертів, які мають на меті збільшення ефективності діяльності, спрямованої на українських емігрантів у Польщі, проводить соціологічні дослідження. Додаткові ініціативи при Фонді: Клуб українських жінок (діє з 2014 р.), клуб «Рукавичка» (для дітей), Український дім у Варшаві (засновано у листопаді 2014 р. з метою проведення культурних заходів, сприяння інтеграції та підтримки української громади у Варшаві)⁹.

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну та появи масових потоків українських мігрантів до Польщі фонд одразу зосередив свою діяльність передусім на допомозі вимушеним українським мігрантам. Насамперед фонд створив спеціальний інформаційний портал для українських вимушених мігрантів та розробив відеоінструкції для зручного використання¹⁰; запустив телефонну інфолінію, яка працювала щодня й приймала понад 2000 дзвінків у день (юридична допомога, супровід, психологічна допомога); фонд розпочав проведення серії онлайн-тренінгів та інформаційних вебінарів для вимушених українських мігрантів щодо питань перебування в Польщі, процедури легалізації, отримання відповідного статусу; займався пошуком житла та залученням волонтерів до центрів допомоги українським біженцям; став партнером окремої платформи «Пошук безкоштовного житла» (<https://uasos.org/ua>); долучився до роботи так званих «рецепційних центрів» у Варшаві; запустив окремі проекти зі збору гуманітарної допомоги для Збройних сил України, а також допомоги для українських жінок з дітьми, які прибули до Польщі внаслідок

---

⁹ Фонд «Наш Вибір». URL: <https://naszwybir.pl/fond-nash-vybir/>; Фондація «Наш вибір». URL: <https://naszwybor.org.pl/o-nas-ua/>.

¹⁰ Український дім у Варшаві. URL: <https://uk.ukrainskidom.pl>; Відеоінструкція. URL: <https://www.facebook.com/UkrainskiDom/videos/291435423131335>.

російського вторгнення. Загалом, діяльність Українського дому у Варшаві з початком війни кардинально змінилася, адже досі це було місце проведення виставок, культурно-мистецьких заходів. Із початком війни та зростанням потоків українських біженців Український дім у Варшаві перетворився на певний хаб інформаційної допомоги¹¹.

Варто також виокремити інформаційно-політичну діяльність – проведення регулярних інформаційних кампаній, політичних мітингів та інших публічних масштабних заходів¹², участь очільниці фонду Мирослави Керик на телеканалах та політичних ток-шоу, у засіданнях та круглих столах з питань українських вимушених мігрантів, інтерв'ю в польських ЗМІ тощо¹³.

Отже, основна діяльність фонду, яка досі була зосереджена на допомозі українським трудовим мігрантам, після 24 лютого 2022 р. переорієнтувалася на новий вид української міграції. Також активізувався вектор роботи у політичному, лобістському та гуманітарному напрямі.

Фонд «Український інформаційний центр» створений у 2015 р., зареєстрований у Варшаві. Працює над промоцією української культури в Польщі. Організовує власні проекти, майстер-класи, фестивалі, мистецькі зустрічі, виставки, концерти тощо, все задля популяризації сучасного українського мистецтва¹⁴.

Як показують результати аналізу соціальних мереж, основні активності фонду датуються 2020 р. Після 24 лютого 2022 р. ми не прослідковуємо власних ініціатив цієї організації, а лише поширення інформації про заходи та діяльність інших установ¹⁵.

---

¹¹ Допомога у поселенні та інформаційна підтримка. Як працює Український дім у Варшаві від початку війни. URL: <https://naszwybir.pl/ukrdom-2/>.

¹² Український дім у Варшаві. Офіційна сторінка у Facebook. URL: https://www.facebook.com/UkrainskiDom/?ref=page_internal.

¹³ Мирослава Керик. Приватна сторінка у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/mkeryk>.

¹⁴ Fundacja Ukraińskie Centrum Informacyjne. Spis organizacji. URL: <https://spis.ngo.pl/108292-fundacja-ukrainskie-centrum-informacyjne>.

¹⁵ Fundacja Ukraińskie Centrum Informacyjne FUCI. Офіційна сторінка у Facebook. URL: https://www.facebook.com/FUCIpl/?ref=page_internal.

Фонд «Євромайдан–Варшава». У 2013 р. виникла соціальна ініціатива «Євромайдан–Варшава» у зв'язку Революцією Гідності. Організація була створена для підтримки України на її шляху до євроінтеграції. У зв'язку з війною, що триває в Україні, ініціатива об'єднує довірені польські та українські організації, фонди, громадських активістів та волонтерів, які допомагають Україні, зокрема, тактичним спорядженням, медикаментами та займаються збором та доставкою гуманітарної допомоги в Україну. Організація перебуває в постійному і безпосередньому контакті з Посольством України в Польщі, представниками урядів України та Польщі, а також зі Збройними силами України¹⁶.

Після 24 лютого 2022 р. Євромайдан–Варшава розпочав активну інформаційно-політичну кампанію. Загалом діяльність організації була зосереджена у таких напрямках, як:

- ініціювання петицій та збір підписів;
- акції блокування торгівлі ЄС з росією під лозунгом Stop trade with Russia, зокрема, блокування вантажівок на кордоні між Польщею та Німеччиною, а також тривале блокування вантажівок на польсько-білоруському кордоні, які розпочалися 12 березня 2022 р.;
- щотижневі акції проти діяльності корпорацій Auchan та Leroy Merlin, які продовжували працювати в країні-загарбнику;
- низка масових мітингів під назвами «Save Ukrainian Children», «Save Mariupol», «Стоп фінансування воєн», «Daj coś z worka dla orka!», «Солідарні з Україною», «Скільки ще потрібно смертей?», «Stop promising, start acting», «Закрийте небо!», «Окупанти геть» та ін., які стали об'єктом активної уваги європейських ЗМІ¹⁷.

Узагальнено можна зауважити, що діяльність організації знову переросла у так званий формат Євромайдану та активної інформаційної кампанії, адже здобутки цієї організації висвітлювали в різних ЗМІ, зокрема й на телеканалах Південної Кореї.

Фонд «Просвіта» заснований у 2015 р. як незалежна, позаурядова організація у м. Валч. Своєю назвою фонд походить до заснованого

---

¹⁶ Euromaidan Warszawa. URL: <https://euromaidan-warszawa.org/uk/>.

¹⁷ Euromaidan-Warszawa. Офіційна сторінка у Facebook: <https://www.facebook.com/EuroMajdanWarszawa>.

у 1868 році у Львові українського товариства «Просвіта», завданням якого була праця для розвитку української освіти, культури, громадського та кооперативного життя українців Галичини¹⁸. Серед проєктів Фонду – «Зустрічі з культурою», журнал «Рідна мова», допомога вчителям. Загалом, основний акцент у своїй діяльності фонд здійснює на підтримку освіти та шкільництва українців у Польщі.

Із діяльності, що з'явилася у фонді «Просвіта» після 24 лютого 2022 р., – харитативний концерт «Walch dla Ukrainy»; поглиблення співпраці з органами місцевого самоврядування для надання допомоги українським вимушеним переселенцям, зокрема щодо пошуку житла, а також збір гуманітарної допомоги як для українських вимушених мігрантів Валчі, так і для України загалом¹⁹.

Фонд «Україна» створений 23 квітня 2013 р. за ініціативи Почесного Консула України у Вроцлаві Гжегожа Джіка з метою підтримки процесу адаптації, інтеграції, особистого та професійного розвитку мігрантів. На початку своєї діяльності організація допомагала переважно людям українського походження, а з 2016 року почала діяти також для інших іноземців. Фонд діє на території Нижньої Сілезії, розташований у м. Вроцлав. Фонд створює простір для освіти, розвитку та інтеграції мігрантів: надає їм підтримку, знання, зв'язки та можливості, допомагає знайти своє місце в польському середовищі²⁰.

Після початку війни 2022 р. фонд переорієнтувався на новий тип українських мігрантів до Польщі та зосередив свою діяльність на таких напрямках, як:

- допомога у вивченні польської мови для вимушених мігрантів та їхніх дітей;
- проведення інтеграційних заходів для дітей мігрантів та творчих майстер-класів;
- проведення інформаційних тренінгів, вебінарів з питань оформлення необхідних документів, пошуку роботи в Польщі, ефективних способів адаптації тощо;

---

¹⁸ Prosvita. URL: <https://prosvita.org.pl/index.php?page=start-ukr>.

¹⁹ Prosvita. Офіційна сторінка у Facebook. URL: https://www.facebook.com/Prosvita-1475209592773948/?ref=page_internal.

²⁰ Fundacja Ukraina. URL: <https://fundacjaukraina.eu/o-nas/?lang=uk>.

– організація українських культурних подій – передусім концертів українських виконавців²¹;

– окремий проєкт зі збору коштів для України за сприяння мера Вроцлава²².

Фонд «Зустріч» (Fundacja ZUSTRICZ) був зареєстрований у березні 2016 р. і створений на базі неформальної групи під назвою «Український клуб у Кракові», яка продовжила діяльність Клубу наприкінці 2013 р. Спочатку ці заходи були наслідком потреби солідарності перед трагічними подіями на Майдані та спрямовані на організацію акцій підтримки українського Майдану, збору гуманітарної допомоги для українців, які постраждали під час цих подій та під час війни на Сході. Загалом фонд працює насамперед для польсько-українського зближення та співпраці, руйнування бар'єрів та стереотипів, розбудови сучасних, полікультурних та демократичних спільнот на основі базових соціальних цінностей. Фонд підтримує інтеграцію українців, які проживають у Польщі, допомагає їм адаптуватися до нового середовища. Сприяння розвитку культури і науки, в тому числі організація культурних заходів та наукових зустрічей, має виняткове значення для Фонду²³.

Після 24 лютого 2022 р. Фонд не лише продовжив діяльність у сфері культури, зокрема проведення майстер-класів з писанкарства, виготовлення ляльок-мотанок, але й розробив нові напрями діяльності:

– відкриття пункту допомоги мігрантам та меншинам, в якому можна отримати безкоштовно інформацію про легалізацію перебування, життя в Польщі та Кракові, трудові відносини, права та обов'язки, адаптацію після міграції, куди і як звернутися в критичних ситуаціях тощо, а також пропонує надання юридичної та психологічної допомоги.

– проведення акцій та мирних протестів під гаслом «Ні війні в Україні», «Stand with Ukraine» та ін.

---

²¹ Fundacja Ukraina. Офіційна сторінка у Facebook. URL: https://www.facebook.com/fundacja.ukraina/events/?ref=page_internal

²² Save Ukraine – збір коштів. URL: <https://fundacijaukraina.eu/saveukraine-zbir/?lang=uk>

²³ Zustricz. URL: <https://zustricz.pl/uk/index/>

– концерт за участю польських та українських виконавців «Солідарні з Україною» з метою привертання уваги суспільства до проблеми війни в Україні²⁴.

Підбиваючи загальний *підсумок*, можемо простежити різноплановий підхід українських мігрантських організацій у сфері функціональних пріоритетів їхньої діяльності після 24 лютого 2022 р. Частина організацій, які були засновані як культурні осередки, майже не змінила своєї діяльності, насамперед це Фундація Духовної культури пограниччя, фонд «Просвіта» та Фонд «Український інформаційний центр». Натомість ті організації, частиною діяльності яких було сприяння та допомога українським трудовим мігрантам у Польщі (фонд «Наш вибір», фонд «Україна» і частково фонд «Україна»), переорієнтували свою роботу на надання допомоги українським біженцям. Окрім звиклих напрямів роботи, а саме надання консультаційної допомоги, юридичний та психологічний супровід, ці організації розробили зовсім нові вектори діяльності: пошук житла, гуманітарна допомога для українських біженців у Польщі. Ще з початком війни на Сході України (2014 р.) значна частина українських мігрантських організацій надавала гуманітарну допомогу в Україну, постачали ліки, одяг, спорядження та авто для Збройних сил України, організували відпочинок для дітей учасників АТО та лікування українських військових у Польщі. Однак надання гуманітарної допомоги для жінок та дітей, які прибули до Польщі в таких масштабах, – це нова форма їхньої діяльності. Частина організацій, які виникли як громадські ініціативи на основі Євромайдану (наприклад, «Євромайдан–Варшава»), розширили свою діяльність у цьому напрямі. Зокрема, це – відстоювання дотримання міжнародних торгових домовленостей та блокування європейської торгівлі з росією за допомогою мітингів та акцій протестів. Також велике значення для лобювання політичних рішень мали акції протестів під посольствами відповідних країн у Польщі, виступи та заяви очільників українських організацій на телеканалах, їхня участь у політичних телешоу та дебатах.

---

²⁴ Klub Ukrainiński w Krakowie – Fundacja Zustricz. Офіційна сторінка у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/zustricz/>.

Список літератури

- Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0055>.
- Euromaidan–Warszawa. URL: <https://euromaidan-warszawa.org/uk/>.
- Euromaidan–Warszawa. Офіційна сторінка у Facebook: <https://www.facebook.com/EuroMajdanWarszawa>.
- Fundacja Kultury Duchowej Pogranicza. Офіційна сторінка у Facebook. URL: https://www.facebook.com/Fundacja.Kultury.Duchowej.Pogranicza/about/?ref=page_internal.
- Fundacja Ukraina. URL: <https://fundacjaukraina.eu/o-nas/?lang=uk>.
- Fundacja Ukraina. Офіційна сторінка у Facebook. URL: https://www.facebook.com/fundacja.ukraina/events/?ref=page_internal.
- Fundacja Українське Centrum Informacyjne. Spis organizacji. URL: <https://spis.ngo.pl/108292-fundacja-ukrainskie-centrum-informacyjneFundacja>.
- Українське Centrum Informacyjne FUCI. Офіційна сторінка у Facebook: https://www.facebook.com/FUCIpl/?ref=page_internal.
- Klub Ukraini w Krakowie – Fundacja Zustricz. Офіційна сторінка у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/zustricz/>.
- Wojdat M., Cywiński P. Miejska Gościnność: wielki wzrost, wyzwania i szanse. Raport o uchodźcach z Ukrainy w największych Polskich miastach. 2022. S. 12. URL: https://metropolie.pl/fileadmin/user_upload/UMP_raport_Ukraina_20220429_final.pdf?fbclid=IwAR1GLX0Z2tY8wUeJEB6GQ6mLhcu2zet9tJV3pVJcMCSzvgM1WLcw2ooOuhg.
- Overwhelmed Polish volunteers helping Ukraine refugees beg government to step in. Reporting Democracy. URL: <https://balkaninsight.com/2022/03/10/overwhelmed-polish-volunteers-helping-ukraine-refugees-beg-government-to-step-in/>.
- Poland: Parliament adopts law on assistance to Ukrainian refugees. URL: https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/poland-parliament-adopts-law-assistance-ukrainian-refugees_en.
- Prosvita. Офіційна сторінка у Facebook. URL: https://www.facebook.com/Prosvita-1475209592773948/?ref=page_internal.
- Save Ukraine – збір коштів. URL: <https://fundacjaukraina.eu/saveukraine-zbir/?lang=uk>.
- Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
- Zustricz. URL: <https://zustricz.pl/uk/index/>.

Допомога у поселенні та інформаційна підтримка. Як працює Український дім у Варшаві від початку війни. URL: <https://naszwybir.pl/ukrdom-2./>
Myroslava Keryk. Приватна сторінка у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/mkeryk>.

Провіта. URL: <https://prosvita.org.pl/index.php?page=start-ukr>.

Українська громада в Республіці Польща. URL: <https://poland.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/232-ukrajinci-u-polyshhi>.

Український дім у Варшаві. URL: <https://uk.ukrainskidom.pl>.

Український дім у Варшаві. Офіційна сторінка у Facebook. URL: https://www.facebook.com/UkrainskiDom/?ref=page_internal.

Фонд «Наш Вибір». URL: <https://naszwybir.pl/fond-nash-vybir/>.

Фундація «Наш вибір». URL: <https://naszwybor.org.pl/o-na>.

Олеся Рябушкіна¹, Андрій Гольцов²

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ ТА ПЕРСПЕКТИВА ЇХ РОЗВИТКУ

***Анотація.** У статті розглянуто польсько-українські відносини в процесі історичного розвитку і на сучасному етапі. Проаналізовано вплив Польщі на внутрішньополітичні процеси України з моменту утворення державності останньої. Проведено огляд основних напрямів співпраці Польщі та України, а також основних труднощів, з якими стикнулися ці держави у своїй міжнародній роботі.*

***Ключові слова:** Польща, партнерство, міжнародні відносини, ЄС.*

POLISH-UKRAINIAN RELATIONS AND PROSPECTS OF THEIR DEVELOPMENT

***Summary.** The article considers Polish-Ukrainian relations in the process of historical development and at the present stage. The author understands the extent of Poland's influence on Ukraine's domestic political processes since the formation of the latter's statehood. An overview of the main areas of cooperation between Poland and Ukraine, as well as the main difficulties faced by these countries in their international work.*

***Key words:** Poland, partnership, international relations, EU.*

На сьогодні у результаті ситуації, що склалася в Україні, увагу світової громадськості звернено не тільки до держави, яка мужньо відстоює свої території та незалежність, а й до всіх учасників залагодження кризи. Серед останніх варто особливо відзначити Польщу, яка постійно брала участь у процесі державотворення України. Отже, аналізуючи польсько-українські відносини, варто

---

¹ **Рябушкіна Олеся**, студентка 2-го курсу спеціальності «Міжнародні відносини», НУБіП України, olesya.clapp7@gmail.com

² **Гольцов Андрій**, доктор політичних наук, доцент кафедри філософії та міжнародних комунікацій НУБіП України, andrgengolts1@ukr.net

однаково приділити увагу як історичному надбанню взаємодії цих країн, так і їх нинішньому стану.

Друга світова війна започаткувала один із найтрагічніших етапів в історії українсько-польських відносин. Внаслідок зовнішньополітичної агресії до Польщі з боку Німеччини та СРСР та дроблення ними польських територій, відповідно до таємних протоколів угоди Ріббентропа-Молотова від 23 серпня 1939 р., західноукраїнські землі увійшли до складу Радянської України. У цій ситуації перед польським урядом, який опинився в еміграції, виникла потреба вироблення нової політики щодо «українського питання». У складі емігрантського польського уряду були прибічники як ідеї федералізму, зокрема «прометеїсти», так і традиційні «ендеки». Свою позицію до розв'язання «українського питання» польський уряд виклав у Декларації від 18 грудня 1939 р., де сформульовано основні напрями його зовнішньої політики. Зокрема, найзагальніші тези підтверджували тяжіння до принципів рівноправності та справедливості щодо національних меншин. Також Декларація проголошувала бажання боротися за повернення втрачених «східних областей». Принципи вирішення «українського питання» у повоєнній Польщі у баченнях інших політичних сил зводилися до такого: експатріація українців із Польщі; реальне використання принципу «рівні права – рівні обов'язки» за наявності різноманітних форм політичного та суспільно-культурного життя; встановлення «кантонального» розподілу зон з одночасним переміщенням населення; встановлення територіальної незалежності.

Після 1989 р. базис польської східної політики становила так звана «доктрина Гедройця–Мерошевського». Її автори, польські емігранти у Франції, у 70-ті роки минулого століття запропонували змінити польський погляд до східних сусідів. Польща має виходити з того, що вона межує не лише з Росією, а й з Україною, Литвою та Білорусією як з особливими країнами. Тому головне завдання її політики полягало у тому, щоб ці держави досягли незалежності від Москви. Для 70-х років ці ідеї були досить новаторськими, але після розпаду СРСР виявилися дуже доречними.

Водночас варто відзначити, що саме через доктрину Гедройця–Мерошевського Польща зуміла відмовитися від ідеї зробити

історичний реванш і «повернути Вільно і Львів», тобто відродити територіальні межі до вересня 1939 р.³ Це дозволило уникнути взаємних історичних претензій і образ до сусідніх держав після 1989 р. Як відзначив відомий політолог (з липня 2013 р. – міністр внутрішніх справ Польщі) Ю. Сенкевич, «першим і основним фурором Польщі після набуття суверенності стали ліквідація, знищення і, сподіваємося, анігіляція навіки польського ревізіонізму, якщо йдеться про Схід»⁴. Все це створило суцільний ідеологічний комплекс, який абсолютно панує у середовищі польських політиків та експертів. Як помітив євродепутат та основний редактор журналу «Міжнародний політичний огляд» К. Шиманський, «після 1989 р. ми маємо de facto однодумність з питань польської східної політики, і ніщо цього однодумність не змінить»⁵.

Новий етап відносин Польщі та України був неоднозначним. З одного боку, Польща першою визнала незалежність України, з іншого – не підтримала дії України щодо підписання Будапештського меморандуму, аргументуючи це занепокоєнням розміщення ракетних установок поряд з польським кордоном. З приходом до влади в Україні Л. Кучми було підписано польсько-українську декларацію про стратегічну співпрацю. Офіційна Варшава взяла курс на зближення Києва з Європою, всіляко підтримуючи політику розширення ЄС. Польща вже в 2001 р. пропонувала ЄС своє бачення концепції відносин з Україною, Білорусією та Росією, яка мала у своїй базі ідею створення «кільця дружніх країн» на кордонах ЄС, за допомогою більш тісної співпраці у сферах політики, безпеки, економіки та культури.

У сучасній Польщі є дві найавторитетніші політичні сили – «просвіропейська» ліберальна та «антисвіропейська» консервативна.

---

³ Бердиховська Б. Польща та Україна: виклики сучасності. *Нова Польща*. № 10. 2005. URL: <http://www.nowpol.ru/index.php?id=496>.

⁴ Наукова та творча спадщина Юрія Олександровича Сенкевича. *До 80-річчя від дня народження* : збірка наукових статей та матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, Москва, 23 березня 2017 р. Москва: МДПТ ім. Ю.А. Сенкевича, 2017. 56 с. ISBN 978-5-9630-0057-1.

⁵ Неменский О.Б. IV Речь Посполитая: взгляд на Восток. URL: <http://www.apn.ru/opinions/article9544.htm>.

Обидві ставляться до України загалом дружелюбно⁶. У маргінальних виданнях виникають реваншистсько-ностальгічні публікації «крєвняків» чи «любителів Львова», де висуваються навіть територіальні претензії до України, але ці виступи та публікації не представляють позиції ні офіційних кіл, ні впливових політичних сил, ні авторитетних ЗМІ.

Панєвропеїзм є основною течією зовнішньополітичної діяльності Польщі та таких впливових політичних угруповань, як Демократична Унія, Угода Центр та Ліберально-Демократичний Конгрес. Конкретною та близькою метою Польщі є досягнення абсолютного членства у Європейському Союзі та НАТО. У цьому питанні немає розбіжностей у польських політичних колах. Водночас Варшава зацікавлена у розвитку зв'язків на сході континенту, запобіганні зародженню нових бар'єрів у Європі. «Одним із ключових питань польської зовнішньої політики, – зазначав перший посол Республіки Польща в Україні Єжи Козакевич, – є поширення та зміцнення різноманітних двосторонніх відносин з Україною, які б полегшили шлях до європейських інститутів»⁷. Нагадаємо, що Польща надала Україні детальну програму дво- та багатостороннього військового партнерства в рамках програми «Партнерство заради миру». В її межах реалізуються підготовка фахівців, військові контакти на різних рівнях, загальні польові маневри тощо. Програма Варшави є безумовним свідченням її зацікавленості у залученні України до процесу інтеграції на субрегіональному рівні. Можна однозначно стверджувати, що сьогоднішня Польща – це країна із сильним постімперським синдромом, оскільки питання впливу на своїх сусідів, їхньої політичної та економічної прив'язки є для неї найважливішим, і вся зовнішня стратегія країни (як східна, так і західна) так чи інакше підпорядкована цій меті. Власне, з цим пов'язане і властиве польській політології твердження про імперську владу політики Росії. Польща озвучує вимогу у боротьбі за «свої старі

---

⁶ Pliszka T. Unormowania prawne współpracy transgranicznej Polski i Ukrainy, w Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja regionów transgranicznych / pod red. M.G. Woźniaka, wyd. Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów. 2008, str. 421–432.

⁷ Козакевич Єжи. Рухаємось у доброму і бажаному напрямі. *Політика і час*. 1995. № 4. С. 21.

території» не просто іншій державі, а іншій імперії. Саме тому Україна потрібна Польщі, по-перше, як засіб послаблення Росії, як велична країна, виведення якої з пострадянського простору фактично означає його знищення та маргіналізацію. По-друге, тісні зв'язки з Україною, економічне та політичне переважання Варшави у Києві необхідні Польщі для посилення своїх позицій у Європі. Польща з Україною (яка навіть не входить до ЄС) – це один із великих європейських гравців, з яким змушені будуть рахуватися як з рівними держави – члени європейської п'ятірки. Польща без України – середньо розрядна країна, яка не має шансів стати лідером навіть між сусідами по регіону. По-третє, Польщі потрібний великий український ринок і для збуту своїх товарів, і як джерело трудових ресурсів для своєї економіки, що досить активно формується⁸. Україна також важлива і в питанні доступу до басейну Чорного моря. Нарешті, по-четверте, що дуже важливо, Україна потрібна Польщі як територія, вплив на яку психологічно дуже важливий для поляків з погляду польської національної ідентичності.

Як зазначають польські експерти, періодом максимальної активізації польсько-українських відносин була «Помаранчева революція» в Україні 2004 р. У заслугу Польщі ставиться не лише допомога у нормалізації політичної ситуації в Україні, а й те, що Польща продемонструвала свою роль в ЄС. Зробивши ставку на прозахідного кандидата В. Ющенка, Польща виступила «адвокатом» України в ЄС. Спочатку 17 листопада 2004 р. з ініціативи польської сторони Європарламент ухвалив резолюцію, в якій закликав провести другий тур виборів справедливо та прозоро. Польща виступала за те, щоб якнайшвидше рекомендувати Україні вступити до ЄС⁹. З приходом до влади В. Ющенка однією з головних тем двосторонньої співпраці стало питання незалежності від постачання російського газу. Газова

---

⁸ Кукарцева М.А., Рябов Є.А. «Східне партнерство» та перспективи розширення Євросоюзу. *Науково-аналітичний журнал «Оглядач»*. *Observer*. 2014. № 3 (290). С. 29–39.

⁹ Hoffman I. The concept of eastern Parisian “Culture” on the transformation of the system in Eastern Europe. What about ULB? Eastern policy Polski wobec sasiadow in new uwarunwan. / Edited by Gil A. *Yearbook of the Institute of European and Eastern Europe*. Year 10 (2012). Zeszty 1. Lublin, 2012. S. 9–24.

криза 2009 р. показала, що діалог з Росією необхідний. Як зазначалося Варшавою, демократія в Україні визнавалася «не так європейським, як власне польським «успіхом», належним кроком в інтенсифікації зв'язків Польщі та України стало ініціювання програми «Східне партнерство» (2009 р.), яке було пов'язане з ідеєю підвищення ефективності Європейської політики сусідства¹⁰. У Пріоритетах польської зовнішньої політики на 2012–2016 рр. було вказано, що Україна є значним стратегічним партнером Польщі, яка, своєю чергою, надає «послідовну підтримку прагненню українського суспільства в ЄС та поглибленню відносин між НАТО та Україною».

Ще під час передвиборчих дебатів 2010 Б. Коморовський заявляв, що Польща зобов'язана виступати як регіональний лідер, тому взаємини з Україною тут відіграють найважливішу роль. «У Києві ключ від нашої частини Європи... Я почуваюся людиною, яка має особливий досвід польського буття на Сході, а також польського знання східного світу»¹¹. У цьому «особливому знанні» він був переконаний непохитно і вважав, що саме Польща має бути регіональним лідером, бо має «особливе завдання в інтеграції Європи», а поляки «мають достатній досвід спільного буття» з іншими народами ще з часів Першої Речі Посполитої. Як президент Б. Комаровський не входив у суперечність з однопартійним урядом та досить спокійно прийняв лідерство Р. Сікорського з питань формування зовнішньополітичної лінії, проте, на відміну від прагматично налаштованого міністра закордонних справ, його можна назвати «романтиком» польської східної політики, для якого дуже важливі її ціннісні вимір та месіанський зміст. І все ж питання демократії та європейських цінностей для сучасної Варшави є другорядними, а на першому місці – завдання будь-якими методами підтримувати прозахідну спрямованість зовнішньої політики. Для цього президент навіть виявляв готовність іти проти європейської лінії. Велике значення для Києва мала зустріч президентів В. Януковича та

---

¹⁰ Чернова О.В. «Східна політика» Польщі: від концепції УЛБ до «Східного партнерства». Вісник МДІМВ – Університету. 2013. № 6 (33).

¹¹ Komorowski B. W sprawie Ukrainy Polska chce stanąć mocno na gruncie proponowanym przez USA. URL: <http://m.wyborcza.pl/wyborcza/1,105402,15557394.html?i=0>.

Б. Коморовського на форумі у Давосі у січні 2011 р. Вона проходила на тлі міжнародної ізоляції Києва, що почалася через справу Ю. Тимошенко. Польща справді була найменше зацікавлена в ізоляції України, тому вирішила надати підтримку Києву всупереч загальноєвропейській думці та історичній пам'яті.

Польща надавала особливого значення проведенню саміту «Східного партнерства» у Вільнюсі 28 листопада 2013 р. Очікувалося, що він стане знаковим моментом у житті «східного партнерства», оскільки мало відбутися підписання угод про асоціацію з ЄС та 6 країнами «Східного партнерства» (Грузія, Молдова, Азербайджан, Україна, Вірменія, Білорусь). Втім на саміті у Вільнюсі було парафоровано угоду про асоціацію та зону вільної торгівлі з ЄС лише з Грузією та Молдовою, а також підписано договір про спрощення візового режиму між ЄС та Азербайджаном. Щодо України, Вірменії та Білорусії жодних документів підписано не було. Рішення Києва про відмову від угоди мало тривалі наслідки: громадські акції непокори в містах України, «Євромайдан», подальший розгін наметового табору опозиції за наказом уряду та зростаючий антиурядовий характер дій мітингувальників.

Замінивши Б. Коморовського на президентській посаді, А. Дуда ще під час передвиборної кампанії виступав за посилення зовнішньої політики Польщі щодо Росії, вважаючи, що події в Україні становлять загрозу безпеці Польщі. «З величезним занепокоєнням, – заявляв Дуда, – я сприймаю думку про те, що з Росією слід домовлятися будь-якою ціною. Я наголошую – немає таких економічних інтересів, які спричинили б те, що ми, чесні люди, продамо Україну. Зараз не можна погоджуватися з тим, щоб Росія ковтала Україну по шматочках. Ми несемо відповідальність за інтеграцію європейських держав та цілісність кордонів. Зупинка цього процесу стане успіхом у Європі. Згода на гнилий компроміс буде її поразкою»¹². А. Дуда говорив про неправомірність такого стану справ, за якого у врегулюванні українсько-російського конфлікту бере участь не весь Європейський

---

¹² «Русофоб» та друг: Чого Україні чекати від нового президента Польщі. URL: http://antikor.com.ua/articles/43389-rusofob_i_drug_chego_ukraine_hdatj_ot_novogo_prezidenta_poljski.

Союз, а «тільки Франція та Німеччина», висловлювався за збільшення підтримки України, у тому числі за рахунок можливого надання військової допомоги та введення до Донбасу польських миротворців. Водночас А. Дуда відмовився від запропонованої Президентом України П. Порошенком зустрічі, пославшись на зайнятість, у чому багато аналітиків побачили сигнал, що свідчить про стримане ставлення Дуди до України. Проте про чітку політичну лінію вибраного президента РП говорити поки було завчасно.

Після оголошення спеціальної операції Росією на теренах України в лютому 2022 року розпочався новий етап у відносинах між Польщею та Україною. З перших днів Польща підтримує та допомагає нашій країні в різних сферах. «Україна та українці вдячні Польщі та її народу за потужну підтримку, яку вони надали і нашій країні, і громадянам із перших хвилин російської агресії, і продовжують надавати зараз»¹³, на цьому наголосив Президент В. Зеленський в інтерв'ю представникам польських ЗМІ. За його словами, Польща прийняла 2,5 млн українців, які вимушено залишили батьківщину, рятуючись від війни, і зараз робить усе можливе, щоб вони не відчували себе біженцями. В. Зеленський також висловив слова подяки особисто А. Дуді та його дружині А. Дуді, які «виявили особливе ставлення до України». Президент окремо наголосив на тому, що на тлі війни Україна та Польща змогли об'єднатися та відсунути на другий план історичні питання, які мали до цього. Постійні перемовини та швидке реагування на загрози, що постають, допомагали швидко приймати спільні рішення, які сприяли вирішенню ситуації, що склалася на кордонах, та надавати допомогу українським громадянам, які рятувалися від війни¹⁴.

Співробітництво Польщі та України в різних сферах нині можна назвати ефективним, хоча польські експерти часто критикують його. Польща та Україна є стратегічними партнерами, і такий альянс допомагає гарантувати стабільність у регіоні. Країни неодноразово

---

¹³ Чому Польща активно допомагає Україні у відстоюванні незалежності. URL: <https://www.golosameriki.com/a/poland-ukraine-military-aid/6425153.html>.

¹⁴ Україна вдячна Польщі та її народу за потужну підтримку у складний час війни, – Президент. URL: <https://rodyne.com.ua/останні-новини/Україна-вдячна-польщі-та-її-народу-за-п/>.

демонстрували єдність у ключових політичних питаннях та виступали і продовжують виступати єдиним фронтом проти Росії щодо енергетики, і тепер потрібно зосередитися на економічному складнику партнерства. Окрім аграрного сектору, значними перспективами також виступає розвиток співпраці у транспортній інфраструктурі. Масштабні будівельні проекти є перспективними для обох сторін. Це сприяє зміцненню транзитного потенціалу України. Вони також дали робочі місця в країні та стали ефективним рішенням довічної проблеми неякісних українських доріг. Зараз державам потрібно інтегрувати транспортні комунікації між країнами. Наприклад, поєднати основні дорожні шляхи на Одесу, Хмельницький, Львів, Катовіце та Гдиню, побудувавши якісні магістралі. Також необхідно вирішити різні проблеми щодо вантажних перевезень. Україна та Польща можуть стати справжнім стратегічним транзитним коридором для торгівлі між Європою та Азією. Зазначимо також необхідність посилення співпраці в енергетичній та військовій сферах. Також є значні перспективи щодо залучення України до перспективних регіональних проєктів, таких як Ініціатива трьох морів. Незважаючи на те, що участь України в ЄС залишається основним пріоритетом як для польської, так і для української зовнішньої політики, її ймовірність не можна назвати високою. Відповідь на питання, чи має політика Європейського Союзу щодо України можливість на успіх, криється у розумінні історичних та політичних детермінант у відносинах України та її сусідів. Якщо Польща протягом довгого періоду часу під впливом зовнішніх факторів не могла вести незалежну політику, то Україна як незалежна держава утворилася зовсім недавно, тому не має історично сформованої політичної стратегії. Загалом, держави повинні прийти до прийняттого компромісу з історичних питань і не дозволяти третім сторонам використовувати цю тему як засіб маніпулювання.

Список літератури

- Бердиховська Б. Польща та Україна: виклики сучасності. *Нова Польща*. № 10. 2005. URL: <http://www.novpol.ru/index.php?id=496>.
- Чому Польща активно допомагає Україні у відстоюванні незалежності. URL: <https://www.golosameriki.com/a/poland-ukraine-military-aid/6425153.html>.

- Козакевич Єжи. Рухаємось у доброму і бажаному напрямі. *Політика і час*. 1995. № 4. С. 21.
- Кукарцева М.А., Рябов Є.А. «Східне партнерство» та перспективи розширення Євросоюзу. *Науково-аналітичний журнал «Оглядач»*. *Observer*. 2014. № 3 (290). С. 29–39.
- Наукова та творча спадщина Юрія Олександровича Сенкевича. *До 80-річчя від дня народження*: збірка наукових статей та матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Москва, 23 березня 2017 р. Москва: МДПТ ім. Ю.А. Сенкевича, 2017. 56 с. ISBN 978-5-9630-0057-1.
- Неменский О.Б. IV Речь Посполитая: взгляд на Восток. URL: <http://www.apn.ru/opinions/article9544.htm>.
- «Русофоб» та друг: Чого Україні чекати від нового президента Польщі. URL: http://antikor.com.ua/articles/43389rusofob_i_drug_chego_ukraine_hdatj_ot_novogo_prezidenta_poljsi.
- Україна вдячна Польщі та її народу за потужну підтримку у складний час війни, – Президент. URL: <https://rodyne.com.ua/останні-новини/Україна-вдячна-польщі-та-її-народу-за-п/>.
- Чернова О.В. «Східна політика» Польщі: від концепції УЛБ до «Східного партнерства». *Вісник МДІМВ – Університету*. 2013. № 6 (33).
- Hofman I. Koncepcja wschodnia paryskiej „Kultury” po transformacji ustrojowej w Europie Wschodniej. Co po ULB? Polityka wschodnia Polski wobec sasiadow w nowych uwarunkowaniach. / Redakcja Gil A. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. Rok 10 (2012). Zeszyt 1. Lublin, 2012. S. 9–24.
- Komorowski B. W sprawie Ukrainy Polska chce stanąć mocno na gruncie proponowanym przez USA. URL: <http://m.wyborcza.pl/wyborcza/1,105402,15557394.html?i=0>.
- Paszkiewicz H. Polityka ruska Kazimierza Wielkiego. Kraków. 2002.
- Pliszka T. Unormowania prawne współpracy transgranicznej Polski i Ukrainy, w Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja regionów transgranicznych, / pod red. M.G. Woźniaka, wyd. Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2008, str. 421–432.

Наталія Свиначенко¹

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКА СПІВПРАЦЯ НА ОСНОВІ ОСВІТНІХ, КУЛЬТУРНИХ, ЕКОНОМІЧНИХ ЗДОБУТКІВ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Проаналізовано стан сучасного польсько-українського освітнього, культурного та економічного співробітництва. Виявлено, що це співробітництво відбувається через багаторічну досить плідну роботу значної кількості громадських організацій. Описано ключові тенденції сьогодення освітньої та мистецької співпраці. Вказано, що зараз надзвичайно популярними є програми обміну між учнями, студентами, викладачами, діяльність спільних молодіжних та волонтерських центрів, літніх дитячих мовних таборів. Польсько-українське освітнє співробітництво є досить популярним за інші напрями, але його масовість поширюється переважно на прикордонні до Польщі регіони. Проаналізовано значний обсяг проведених спільних українсько-польських заходів у культурній сфері. Визначено перспективні напрями польсько-української економічної співпраці на найближчий період.

Ключові слова: сучасне польсько-українське співробітництво, міжнародна комунікація, економічна співпраця, освітня співпраця, культурна співпраця, перспективні напрями роботи.

POLISH-UKRAINIAN COOPERATION BASED ON EDUCATIONAL, CULTURAL, ECONOMIC ACHIEVEMENTS: PROBLEMS AND PROSPECTS

Summary. The state of modern Polish-Ukrainian educational, cultural and economic cooperation is analyzed. It was found that this cooperation is due to many years of fruitful work of a large number of public organizations. The key trends of today's educational and artistic cooperation are described. It is pointed out that exchange programs between pupils, students, teachers, activities of joint youth and volunteer centers, summer children's language camps are extremely popular now. Polish-Ukrainian educational cooperation is quite popular in other

---

¹ Свиначенко Наталія, кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, nsvinarenko2@gmail.com

areas, but its mass extends mainly to the regions bordering Poland. A significant amount of joint Ukrainian-Polish events in the cultural sphere was analyzed. Promising areas of Polish-Ukrainian economic cooperation for the near future have been identified.

Key words: *modern Polish-Ukrainian cooperation, international communication, economic cooperation, educational cooperation, cultural cooperation, promising areas of work.*

Вступ. Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Після отримання Україною незалежності почалася нова сторінка польсько-українських взаємин. Традиційно так склалося, що через економічні негаразди у часи незалежності нашої держави українці змушені були виїздити у Європу у пошуках роботи. Найбільший потік людей на Заході України у такий спосіб потрапляв спочатку до Польщі, пізніше – до інших країн світу. На території нашої країни є місця компактного проживання етнічних поляків. За таких обставин і почало формуватися українсько-польське економічне співробітництво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання такої проблеми. Найбільше робіт з польсько-української гуманітарної тематики написав О.Я. Калакура². Його роботи спрямовані на вивчення впливу Польщі на українське державотворення у різний історичний період на макрорівні. Для написання цієї роботи також використовувалися спеціальні випуски³ «Про культурне співробітництво України із зарубіжними країнами за 2017 р. (оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованими

---

² Калакура О. Цивілізаційний вимір українсько-польської співпраці на тлі євроінтеграційних процесів (досвід Галичини). *Наукові записки ІПіЕНД ім І.Ф. Кураса НАН України*. 2016. С. 283–295; Єременко Т., Чирко Б., Калакура О. Поляки в Україні. *Віче*. 1993. Т. 2. С. 119–130; Калакура О. Польська меншина як чинник україно-польської співпраці на сучасному етапі. *Історичний архів. Наукові студії*. 2011. № 6. С. 86–94.

³ Про культурне співробітництво України із зарубіжними країнами за жовтень 2017 р. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Culturne_spivrobitnitstvo_Ukraini/2017/Spiv10.pdf (дата звернення: 21.05.2022); Про культурне співробітництво України із зарубіжними країнами за вересень 2017 р. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Culturne_spivrobitnitstvo_Ukraini/2017/Spiv10.pdf (дата звернення: 21.05.2022).

документами)», підготовлені інформаційним центром з питань культури і мистецтва Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого Міністерства культури України. Завдяки цим та іншим інтернет-виданням ми зможемо реально оцінити та порівняти частку України та інших країн світу у різних формах та напрямках міжнародної співпраці.

Виділення не вирішеної раніше частини загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Це дослідження являє собою синтез характеристики результатів польсько-українського співробітництва на основі освітніх, культурних, економічних здобутків крізь призму перспективного розвитку за період незалежності нашої держави.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї роботи є висвітлення основних подій польсько-української співпраці за часи незалежності нашої держави зі спробою дати їм історичну оцінку. Мета реалізується через такі завдання: проаналізувати освітнє польсько-українське співробітництво; описати ключові події культурно-мистецької співпраці; дати характеристику польсько-українському співробітництву.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

1. Освітнє співробітництво. Як відомо, на території нашої країни є місця компактного проживання представників різних національностей. Серед них, зокрема, і українські громадяни польського походження, частина з яких і зараз вважають своєю рідною мовою польську, підтримують родинні зв'язки з громадянами Польщі. В Україні такі населені пункти розташовані на території Львівської області, Хмельницької, Житомирської, Чернівецької. Навіть у радянські часи у м. Львів були дві школи, де учні мали можливість вчити польську мову.

Є інформація, що рідною польською мовою у 2010/11 н.р. в Україні навчалася 1357 учнів; з них опановували польську мову як предмет 8338 учнів і ще 3516 вивчали її факультативно або в гуртках⁴. Крім

---

⁴ Калакура О. Цивілізаційний вимір українсько-польської співпраці на тлі євроінтеграційних процесів (досвід Галичини). *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2016. С. 288.

того, натеper у багатьох школах України за шкільними навчальними програмами польську мову викладають як другу іноземну на вибір батьків. Це є свідченням того, що батьки хочуть, аби їхні діти знали або, принаймні, розуміли мову сусідньої дружньої нам держави, мають плани або здійснити подорож у Республіку Польща, або мають намір деякий час працювати там.

Яскравим прикладом польсько-української освітньої співпраці є навчання українських громадян у Польщі. У 2011/12 н.р. там навчався 6321 український студент, у 2012/13 – 9620⁵. Це свідчить про посилений інтерес до Польщі як до європейської держави, польської культури, економіки, розвитку її суспільства.

У сфері освітніх обмінів Львівської політехніки та закладів освіти Республіки Польща важливо відзначити, що велика частка наших студентів їде навчатися у Поморську академію у м. Слупськ.

Важливою подією освітньої співпраці України і Польщі стало створення у 2004 р. у м. Любліні Європейського Колегіуму польських і українських університетів, засновниками якого з української сторони є Київський національний університет ім. Шевченка, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Львівський університет ім. І. Франка, а з польської – Університет Кюри-Склодовської та Люблінський Католицький університет⁶.

Вищі навчальні заклади та школи українсько-польського порубіжжя активно залучаються до участі у спільних проєктах та програмах. Найвідомішими з них стали: «Програма шкільних обмінів для українських та польських шкіл», «Обмін шкільних європейських клубів між Польщею та Україною», «Програма Study Tours to Poland». Вони сприяли мобільності студентів та викладачів, а також помітному розширенню можливостей українських науковців сприяє розвинута мережа стипендіальних програм, літніх шкіл, бонусів, грантів тощо.

---

⁵ Калакура О. Цивілізаційний вимір українсько-польської співпраці на тлі євроінтеграційних процесів (досвід Галичини). *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2016. С. 289.

⁶ Волошина К., Зазуляк З. Освітня компонента українсько-польських відносин: програми студентської мобільності. *25 років Договору між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво: спроба балансу* : матеріали III Українсько-польського наукового форуму (11–12 травня 2017, Olsztyn). Olsztyn–Львів : Видавництво НУЛП і INP UWM, 2017. С. 267–272.

Активну роль серед українсько-польських проєктів у галузі освіти і науки займає Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Вони є різнопланові. Зокрема, у співпраці з Варшавським університетом реалізується проєкт «Колишня метеоролого-астрономічна обсерваторія Варшавського університету на горі Піп Іван – Чорногірський хребет». Реалізація проєкту відновлення «Білого слона» сприятиме використанню колишньої обсерваторії у сфері туризму, поверненню їй деяких науково-дослідницьких функцій, а також створенню додаткових умов для інтенсифікації українсько-польського співробітництва. Щорічно починаючи з 2007 р. на базі Прикарпатського національного університету проводиться Всеукраїнський орфографічний конкурс з польської мови, в якому беруть участь студенти з різних областей України. Перспективним напрямом у розвитку українсько-польської гуманітарної співпраці є запровадження практики надання подвійних дипломів закладами обох країн, у тому числі й Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника та Варшавського університету ім. Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, іншими польськими вишами, загалом з 12 магістерських спеціальностей.

Інші ВНЗ теж беруть активну участь у польсько-українській науково-освітній співпраці. Зокрема, у Дрогобицькому державному педагогічному університеті ім. І. Франка функціонує Полоністичний центр з бібліотекою. У Львівському національному університеті ім. І. Франка працює кафедра польської філології. Від 2009 р. науковці кафедри опрацьовують тему «Стан і розвиток полоністики у сучасній Україні». В результаті плідної роботи зібрано, опрацьовано й опубліковано у співпраці зі Школою польської мови та культури Силезького університету збірник наукових праць, присвячений сучасному стану полоністики в Україні. У грудні 2009 р. кафедра провела міжнародну студентську конференцію, присвячену 200-й річниці від дня народження Ю. Словацького «Юліуш Словацький: погляд з перспективи ХХІ століття»⁷. 17 січня 2016 р. у музеї Ю. Словацького (відкритий у 2004 р.) члени Товариства відродження польської культури і молодь, яка

---

⁷ На Тернопіллі урочисто відзначили 200-річчя від дня народження Ю. Словацького. URL: https://zaxid.net/na_ternopilli_urochisto_vidznachili_200richchya_vid_dnya_narodzhennya_yuliussha_slovatskogo_n1085009 (дата звернення: 21.05.2022).

вивчає польську мову, зустрілися, щоб спільно заспівати колядки. У Кременці, Дрогобичі, Журавно, Львові та польському Ставіску проходив українсько-польський XIII Міжнародний літературно-мистецький форум «Діалог двох культур – 2017», присвячений дню народження відомого польського поета Ю. Словацького⁸. В ході цього заходу відбулися науково-практична конференція, літературні зустрічі, презентації видань, виставка, концерт. Запрошеними учасниками форуму були науковці, письменники, літературознавці, історики, музейні працівники, культурологи з українських міст, а також з польських міст – Кракова, Любліна, Вроцлава, Перемишля, Жешува та ін.

Перспективним напрямом у розвитку українсько-польської гуманітарної співпраці є запровадження практики надання подвійних дипломів закладами обох країн, у тому числі й Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника та Варшавського університету ім. Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні, іншими польськими вишами.

У рамках освітньої міжнародної співпраці відбуваються обміни не тільки учнів, а й педагогів. Відповідно до Міжвідомчої угоди про співробітництво в галузі освіти, підписаної 19 січня 2015 р., відбуватиметься обмін учителями польської та української мови, вихователями дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів України і Польщі⁹.

А станом на сьогодні через російську окупацію та повномасштабну війну на нашій землі Університет природничих наук у Любліні пропонує студентам та аспірантам, громадянам України, прибулим у Польщу після 24 лютого 2022 р., можливість продовжити навчання, підготувати кандидатську дисертацію, до вересня 2022 р. здійснювати спільну взаємовигідну гуманітарну співпрацю, створену на постійному і безперешкодному міжособистісному спілкуванні,

---

⁸ Діалог двох культур 2005–2017. URL: <https://irp.te.ua/dialog-dvoh-kul-tur-hroniku-2005/> (дата звернення: 21.05.2022).

⁹ Щочка А. Польша і Україна: культурологічний аспект. *25 років Договору між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво: спроба балансу*: матеріали III Українсько-польського наукового форуму (11–12 травня 2017, Olsztyn). Olsztyn–Львів: Видавництво НУЛП і INP UWM, 2017. С. 95.

науковому дискурсі, умовах для повноцінного гармонійного розвитку особистості студента.

Позитивним прикладом цивілізаційної співпраці України і Польщі можна назвати дослідження Інституту національної пам'яті Польщі, який підготував і видав українською мовою книгу «Польща. Нарис історії»¹⁰, розраховану на широку аудиторію українського читача. Виклад історичного матеріалу у ній сфокусований на спільну історію польського і українського народів, на взаємодію і переплетення, рецензентом з українського боку виступив професор Л. Зашкільняк, один з авторів українського підручника «Історія Польщі».

Таким чином, польсько-українське освітнє співробітництво є досить популярним, але донедавна його масовість та популярність поширювалася переважно на прикордонні до Польщі регіони.

2. Культурно-мистецьке співробітництво. Вважається, що започаткувалося культурно-мистецьке польсько-українське співробітництво фактично з початку становлення незалежності України, з початком формування сучасних побратимських зв'язків міст України і Польщі: Львів–Жешув (1992), Київ–Краків (1993), Київ–Варшава (1994), станом ще на 01.07.2013 р. Україна встановила з Польщею (переважно містами Люблінського та Підкарпатського воєводств) 199 побратимські зв'язки, тоді як з Молдовою – 15, Румунією – 18, Угорщиною – 20, Словаччиною – 25, Білоруссю – 38, а з Росією – 138¹¹.

Велике значення для польсько-українського співробітництва мало Товариство польської культури Волинської області (1991), котре мало філіали у Берестечку, Горохові, Маневичах, Любешові, Рожищах. Вони влітку організовували поїздки дітей до оздоровчих таборів у Польщі для пізнання та розуміння польської культури.

---

¹⁰ Польща. Нарис історії – Владзімеж Мендژهцький, Єжи Брацисевич. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Mendzhetskyi_Vlodzimierz/Polscha_-_narys_istorii/ (дата звернення: 21.05.2022);

¹¹ Богородецька О.І. Співробітництво між містами-побратимами України і Польщі у контексті європейської інтеграції : дисертація на здоб. наук. ступеня канд. політ. наук зі спец. : 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку». Луцьк, 2015. С. 76.

Найвизначнішим показником культурного співробітництва був «Рік Польщі в Україні» (2004) та «Рік України у Польщі» (2005).

Важливим фактом міжнародної співпраці було видання «Газети польської Буковини» у Чернівцях (2007), заснованої Чернівецьким обласним товариством польської культури ім. Адама Міцкевича. Подібно до попереднього факту у Луцьку виходить двомовна газета «Волинський монітор» (польською «Monitor Wolynski») (2009), що фінансується Генеральним консульством Республіки Польща у Луцьку. Мета видання – пропаганда ідеї європейської інтеграції; наближення Польщі до українців (поширення інформації про країну, культуру, історію, традиції, ВНЗ, програми обміну); позиціонування Волині для поляків (інформування про життя регіону, історію, культуру); сприяння діалогу обох народів та руйнування стереотипів¹².

Помітною подією польсько-української співпраці у січні 2015 р. у м. Любліні було встановлення пам'ятнику жертвам Великого Голоду 1932–1933 рр. за ініціативи недержавної організації «Спільне коріння». У цьому заході брали участь представники місцевої влади, громадських організацій, бізнес-кіл, освітяни Луцька, Івано-Франківська, Львова.

З 8 по 10 вересня 2017 р. у Львові сталася визначна подія музичного міжнародного життя – VI українсько-польський «Фестиваль партнерства» за участю українських та польських гуртів (Klang, Port Przemysl, Młodzieżowa Akademia Musicalowa, Czerwony Tulipan, Big Day, «Капела Ганки Вуйцяк», Angela Gaber Trio)¹³.

А 15–17 вересня 2017 р. у Луцьку було проведено IV Міжнародний театральний фестиваль «Мандрівний вішак». Польську сторону на ньому представляв театр «Resursa». Українці та гості фестивалю мали змогу ознайомитися зі зразками сучасного сценічного мистецтва Польщі та України.

21 вересня 2017 р. на території головного залізничного вокзалу Вроцлава було відкрито виставку українського і польського сучасного

---

¹² Волинський монітор. URL: <https://monitorwolynski.com/uk> (дата звернення: 21.05.2022).

¹³ У Львові вшосте відбудеться українсько-польський фестиваль партнерства. URL: https://zaxid.net/u_lvovi_vshoste_vidbudetsya_ukrayinskopoljskiy_festival_partnerstva_n1435548 (дата звернення: 21.05.2022).

мистецтва «Art/Work»¹⁴. Робота художника і людей, залучених в арт-індустрію України і Польщі, неоднозначні стосунки митця й арт-ринку в епоху криз та турбулентностей планетарного масштабу – фокусна тема заходу, організаторами заходу були НКММК «Мистецький Арсенал» (Київ, Україна) та «Galeria Mieska» (Вроцлав, Польща).

3 нагоди відзначення 26-ї річниці Незалежності України Посольство України в Республіці Польща та Фондація українського інформаційного центру представили 4–29 вересня 2017 р. у Варшаві виставку «Щирі-2017», присвячену традиційному українському вбранню¹⁵. В експозиції заходу були представлені світлини українських знаменитостей, вбраних у національний український одяг кін. ХІХ – поч. ХХ ст.

Кіномистецтво теж було одним зі складників польсько-українського співробітництва. Зокрема, у рамках проєкту «Україна і Польща. Слідами історичної спадщини», котрий діяв із січня 2019 до лютого 2020 р., було створено понад 100 коротких відеофільмів, присвячених вибраним об'єктам архітектурної спадщини, які було збудовано за часів Речі Посполитої Обох Народів¹⁶. Такий проєкт вийшов за підтримки національного інституту польської культурної спадщини за кордоном «Полоніка» та Національного цифрового архіву Польщі.

Активно ведеться співпраця Галичини і регіонів Польщі з обміну театральними колективами, експозиціями музеїв, бібліотек. Став доброю традицією театральний фестиваль «Золотий лев»¹⁷, що кожні два роки проводиться у Львові. Польські театральні колективи поряд з колективами інших європейських країн є постійними та активними учасниками цього театального дійства. Подібні спільні українсько-польські проєкти покликані не тільки зберегти та популяризувати

---

¹⁴ Мистецька праця. Art/Work у Вроцлаві. URL: <https://artarsenal.in.ua/povidomlennya/mystetska-pratsya-art-work-u-vrotslavi/> (дата звернення: 21.05.2022).

¹⁵ У Варшаві відбулося відкриття виставки «Щирі-2017». URL: <https://naszwybir.pl/u-varshavi-vidbulosya-vidkryttya-vystavky-shhyri-2017-foto/> (дата звернення: 21.05.2022).

¹⁶ Україна і Польща. Слідами історичної спадщини. URL: <https://instytutpolski.pl/kyiv/2019/01/01/> (дата звернення: 21.05.2022).

¹⁷ Історія фестивалю «Золотий лев». URL: <https://golden-lion.com.ua/history/> (дата звернення: 21.05.2022).

культурну спадщину, але й вивести українсько-польську співпрацю у гуманітарній сфері на більш прагматичний та якісний рівень.

У межах польсько-української співпраці проводиться фестиваль «Українська весна» за сприяння Почесного консула України у Познані. У межах цього проєкту щоліта проходять два лемківські фестивалі «Лемківська варта» у Ждині та «Битівська ватра» у Битові. Позитивним є момент, що такі культурні події дають змогу об'єднувати два народи разом, дозволяють діаспорам почуватися ближчими до Батьківщини за кордоном.

Найцікавішою подією для мешканців та туристів стане фестиваль «Зникаючі професії» у Мишинці (Мазовецьке воєводство, Польща) та у Луцьку.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що вагомим складником українсько-польського гуманітарного співробітництва виступає спільна культурна спадщина як один із дієвих чинників збереження історичної пам'яті і подолання негативних стереотипів. Великий суспільний резонанс викликає проведення таких заходів, як Дні добросусідства на кордоні, Дні української культури у Польщі та Дні польської культури в Україні, які дають можливість на системній основі проводити спільні культурно-мистецькі заходи, конференції з транскордонного співробітництва, впроваджувати молодіжні проєкти: екуменічні молитви і панахиди, вшанування місця пам'яті, а також долати психологічні бар'єри, накопичені упередження¹⁸.

3. Економічне співробітництво. Саме через побратимські зв'язки Люблін–Івано-Франківськ, Кельце–Львів, Рибнік–Луцьк, Зелена Гура–Ковель, Перемишль–Трускавець, Жешув–Самбір, Краків–Кам'янець-Подільський, Лодзь–Дрогобич, Санок–Тернопіль, Ясло–Калуш відбувається перехід від культурного співробітництва до проєктно-орієнтовної економічної взаємодії, ними визначається як одна із тенденцій його розвитку; взаємодія інституцій та місцевого самоврядування з вивчення і адаптації кращих прикладів управління; економіка та підприємство (розширення економічних мереж співпраці); соціальна сфера – комунікація між мешканцями міст-побратимів сприяє зміцненню толерантності, повазі до культурних

---

¹⁸ Стрільчук Л.В., Стрільчук В.В. Інституційні складники українсько-польських гуманітарних взаємин і співробітництва : монографія. Луцьк : Волинські старожитності, 2013. С. 78.

відмінностей. Що виявляється на рівні мови, традицій, менталітету; розвитку туризму для кращого розуміння місцевої культури¹⁹.

Аналізуючи польсько-українське співробітництво у економічній сфері, слід зазначити, що воно переважно реалізувалося через вивчення українськими спеціалістами досвіду становлення системи місцевого самоврядування у Республіці Польща.

За підтримки Фондації українсько-польської співпраці ПАУСІ у 2004 р. Донецьким молодіжним дебетним центром було реалізовано проєкт «Роль органів місцевої влади у процесі європейської інтеграції. Польський досвід». У результаті реалізація ініціатив у Сумській, Донецькій, Харківській областях та Поморським воєводством Польщі для запровадження європейських норм і стандартів у сфері соціальної і молодіжної політики через вивчення досвіду польських міст, формування ефективних планів місцевого розвитку.

У 2005 р. реалізовувався проєкт «Прозоре самоврядування в Україні»²⁰ – навчання українських органів місцевого самоврядування в галузі сучасного управління громадського адміністрування, в результаті проведеного навчання представники органів місцевого самоврядування м. Здолбунів (Рівненська обл.) та м. Торез та м. Амвросієвка (Донбас), м. Краснік та м. Ленчна консультували щодо успішного застосування засад ефективного місцевого управління.

У 2010 р. у м. Любліні діяв проєкт «Міста, що розвиваються: використання польського й українського досвіду у сфері побудови сучасного самоврядування», до проєкту долучилися побратими м. Любліна – Львів, Івано-Франківськ, Луцьк, Рівне, Тернопіль, Рівне, Дніпро, Луганськ, Суми; наслідком такої плідної співпраці стало запровадження системи стандартів якості ISO 9000, розробки маркетингових стратегій розвитку туристичної галузі міста²¹.

---

¹⁹ Богородецька О.І. Співробітництво між містами-побратимами України і Польщі у контексті європейської інтеграції : дисертація на здоб. наук. ступеня канд. політ. наук зі спец. : 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку». Луцьк, 2015. С. 108.

²⁰ Фондація польсько-української співпраці. URL: <https://pauci.org/pl/search> (дата звернення: 21.05.2022).

²¹ Люблін–Польща. URL: <https://smr.gov.ua/uk/misto/mista-partneri/387-m-lyublin-polshcha.html> (дата звернення: 21.05.2022).

Протягом 2012–2014 рр. представники м. Суми брали участь у Конгресі Ініціатив Східної Європи, що відбувся у Любліні, в результаті чого на період 2015–2020 р. надання польськими експертами консультативної допомоги у розробці Стратегічного плану розвитку м. Суми.

Висновки. У світлі останніх подій російської окупації 2022 р. з окупованих територій України сотні тисяч дорослих і маленьких громадян України вимушено виїхали до Польщі. Зараз вони там знайшли прихисток, працюють, комунікують, навчаються. Ми надзвичайно вдячні всім полякам за ту підтримку, яку вони надали у час російської окупації. Так пишуться новітні сторінки українсько-польського освітнього, культурного та економічного співробітництва.

З року в рік збільшується кількість молодих українських громадян, котрі отримують вищу освіту у Польщі та інших європейських містах, – це свідчення того, що громадяни України, як етнічні поляки, так і звичайні українці, прагнуть ефективно інтегруватися у європейський гуманітарний простір.

Позаяк територія України дуже велика і на цій великій території є храми православної церкви, римо-католицької, греко-католицької, іудейської, вірменської та ін. (як діючі, так і храми-музеї), то надзвичайно цікавим буде для задоволення духовних потреб як вірянам різних конфесій, так і атеїстам. Щодо культурно-мистецького співробітництва, то проведення сумісних польсько-українських концертів, фестивалів, художніх та інших творчих конкурсів дозволяють краще розуміти представникам різних народів. Рівень проведення подібних заходів є високим, їхня кількість є значною.

Окрім освітніх проєктів, як для громадян Польщі, так і для громадян України, надзвичайно важливими є культурно-мистецьке та освітнє співробітництво. Це розширює світогляд людей різних народів, надає молоді нові професійні перспективи, надзвичайно позитивно діє і допомагає зрозуміти людям один одного, сприяє пришвидшенню процесу євроінтеграції.

Від початку російської військової агресії саме польсько-українське співробітництво (освітнє, культурне та економічне) матиме для України пріоритетне значення порівняно з іншими напрямками міжнародної співпраці.

Список літератури

- Богородецька О.І. Співробітництво між інстами-побратимами України і Польщі у контексті європейської інтеграції : дисертація на здоб. наук. ступеня канд. політ. наук зі спец. : 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку». Луцьк, 2015. С. 76.
- Волошина К., Зазуляк З. Освітня компонента українсько-польських відносин: програми студентської мобільності. *25 років Договору між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво: спроба балансу* : матеріали III Українсько-польського наукового форуму (11–12 травня 2017, Olsztyn). Olsztyn–Львів : Видавництво НУЛП і INP UWM, 2017. С. 267–272.
- Волинський монітор. URL: <https://monitorwolynski.com/uk> (дата звернення: 21.05.2022).
- Діалог двох культур 2005–2017. URL: <https://irp.te.ua/dialog-dvoh-kul-tur-hroniky-2005/> (дата звернення: 21.05.2022).
- Єременко Т., Чирко Б., Калакура О. Поляки в Україні. *Віче*. 1993. Т. 2. С. 119–130.
- Історія фестивалю «Золотий лев». URL: <https://golden-lion.com.ua/history/> (дата звернення: 21.05.2022).
- Калакура О. Польська меншина як чинник україно-польської співпраці на сучасному етапі. *Історичний архів. Наукові студії*. 2011. № 6. С. 86–94.
- Калакура О. Цивілізаційний вимір українсько-польської співпраці на тлі євроінтеграційних процесів (досвід Галичини). *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2016. С. 283–295.
- Люблін–Польща. URL: <https://smr.gov.ua/uk/misto/mista-partneri/387-m-lyublin-polshcha.html> (дата звернення: 21.05.2022).
- Мистецька праця. Art/Work у Вроцлаві. URL: <https://artarsenal.in.ua/povidomlennya/mystetska-pratsya-art-work-u-vrotslavi/> (дата звернення: 21.05.2022).
- На Тернопіллі урочисто відзначили 200-річчя від дня народження Ю. Словацького. URL: https://zaxid.net/na_ternopilli_urochisto_vidznachili_200richchya_vid_dnya_narodzhennya_yuliusha_slovatskogo_n1085009 (дата звернення: 21.05.2022).
- Польща. Нарис історії – Влодзімеж Менджецький, Єжи Брацісевич. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Mendzhetskiy_Vlodzimiezh/Polscha_-_narys_istorii/ (дата звернення: 21.05.2022).
- Про культурне співробітництво України із зарубіжними країнами за жовтень 2017 р. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Culturne_spivrobotnitstvo_Ukraini/2017/Spiv10.pdf (дата звернення: 21.05.2022).

- Про культурне співробітництво України із зарубіжними країнами за вересень 2017 р. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Culturne_spravobitnistvo_Ukraini/2017/Spiv10.pdf (дата звернення: 21.05.2022).
- Стрільчук Л.В., Стрільчук В.В. Інституційні складники українсько-польських гуманітарних взаємин і співробітництва : монографія. Луцьк : Волинські старожитності, 2013. С. 78.
- У Варшаві відбулося відкриття виставки «Щирі-2017». URL: <https://naszwybir.pl/u-varshavi-vidbulosya-vidkryttya-vystavky-shhyri-2017-foto/> (дата звернення: 21.05.2022).
- У Львові вшосте відбудеться українсько-польський фестиваль партнерства. URL: https://zaxid.net/u_lvovi_vshoste_vidbudetsya_ukrayinskopolskiy_festival_partnerstva_n1435548 (дата звернення: 21.05.2022).
- Україна і Польща. Слідами історичної спадщини. URL: <https://instytutpolski.pl/kyiv/2019/01/01//> (дата звернення: 21.05.2022).
- Фундація польсько-української співпраці. URL: <https://pauci.org/pl/search> (дата звернення: 21.05.2022).
- Щочка А. Польща і Україна: культурологічний аспект. *25 років Договору між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво: спроба балансу* : матеріали III Українсько-польського наукового форуму (11–12 травня 2017, Olsztyn). Olsztyn–Львів : Видавництво НУЛП і INP UWM, 2017. 326 с.

ПОЛЬСЬКИЙ ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР У КРЕМЕНЦІ (ВІД ХІХ СТ. ДО СУЧАСНОСТІ)

Анотація. Метою дослідження є аналіз та узагальнення особливостей розвитку польського освітньо-культурного простору як вдалої трансформації освітніх традицій в Кременці. Основні завдання наукової праці полягають в тому, щоб охарактеризувати діяльність Волинського ліцею як центру розвитку освіти та культури Кременця та Правобережної України ХІХ ст. і показати, як відбувалося долучення до польської культури місцевих жителів. Також розкрити роль Кременецького ліцею в Кременці як промотора польських наукових, освітніх та мистецьких тенденцій. Показати діяльність сучасної польської громади в Кременці. Методологія дослідження спирається на регіоналістичні підходи вивчення проблеми. У ході дослідження використовувались загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, порівняння). Для виокремлення основних характеристик, позитивних сторін, інновацій, історичних зв'язків використовувався SWOT-аналіз діяльності закладів освіти.

Ключові слова: польський освітньо-культурний простір, освіта, культура, Кременець, мистецтво.

POLISH EDUCATIONAL AND CULTURAL SPACE IN KREMENETS (FROM XIX CENTURY TO THE PRESENT)

Summary. The aim of the research is to analyze and generalize the peculiarities of the development of the Polish educational and cultural space as a successful transformation in Kremenets. The main tasks of scientific work are to characterize the activities of the Volyn Lyceum as a center for the development of education and culture of Kremenets and the Right Bank of Ukraine in the XIX century. and show how the locals became involved in Polish culture. Also to reveal the role of Kremenets Lyceum in Kremenets as a promoter of Polish scientific, educational and artistic trends. Show the activities of the modern Polish community in Kremenets. The research methodology is based on regionalist

---

¹ Скакальська Ірина, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та методики навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, Irunas@ukr.net

approaches to studying the problem. In the course of the research general scientific methods (analysis, synthesis, comparison) were used. A SWOT analysis of the activities of educational institutions was used to highlight the main characteristics, positive aspects, innovations, and historical connections.

Key words: *Polish educational and cultural space, education, culture, Kremenets, art.*

Кременець – центр Кременецької громади, знаходиться на території Тернопільської області, невелике місто історичної Волині, яке вперше згадується у Галицько-Волинському літописі від 1227 р. Як писав про місто великий польський поет Юліуш Словацький, який народився у Кременці:

*«Під оком пам'яті чудове рідне місто
Лежить між горами, виблискує і грає
З долини вежами, мов золоте намисто;*

Чарівне, як вночі вінками вікон сяє...» (Переклад Д. Павличка)².

Кременець наприкінці XVIII – першій третині XIX ст. був багатоетнічним. Виділялися три головні етнічні групи, які своєю кількістю та діяльністю відігравали провідну роль (українці, поляки та євреї). Аналіз польського освітньо-культурного простору в Кременці є важливим з огляду на низку причин. По-перше, зміна пріоритетів міжнародної політики наприкінці XX – початку XXI століття значно піднесла роль національних культур та взаємних культурних традицій, вбачаючи в цьому міцний фундамент європейської інтеграції. Основний акцент робиться на культурному взаємообміні народів.

По-друге, польський вплив на розвиток Кременця був відчутним протягом століть. У місті збережені архітектурно-історичні пам'ятки польської культури, зокрема, руїни фортеці на Замковій горі Боні, низка будиночків, костел, музей-садиба Юліуша Словацького, корпуси Єзуїтського колегіуму, в приміщенні якого знаходився знаменитий Волинський ліцей, а на подвір'ї закладу освіти є сучасне погруддя Тадеуша Чацького, також багато відомих польських діячів поховані на монастирському (Василіанському) та польському цвинтарях. Свого часу дані пам'ятки стали свідками доленосних подій давнини в історії міста.

---

² Словацький Ю. Срібний міф України: Поезії. Поеми. Драми. Львів, 2005. С. 38.

По-третє, у сучасних умовах, коли Україна веде боротьбу з російським агресором та отримує допомогу світового товариства, в тому числі і колосальну підтримку від польського народу, зокрема і в освітній та науковій сферах. При цьому актуально говорити про спільні надбання в галузі освіти та культури українського та польського народів, продовжувати співпрацю у цих та інших галузях. Суперечливі питання взаємної історії варто залишити в минулому і для професійних істориків. Необхідно проводити спільні з Республікою Польщею наукові конференції, форуми, щоб ворог бачив, що культурне життя українців в умовах війни триває. Оскільки сьогодні освіта, наука та мистецтво – також своєрідна зброя.

Аналіз історіографічних джерел засвідчує певні здобутки у вивченні цієї проблеми, насамперед, краєзнавцями. Дослідниця С. Коляденко підкреслює роль навчально-матеріальної бази у науковій та методичній роботі Волинського ліцею³. В історіографії є праці біографічного характеру, які присвячені окремим молодим вченим, наприклад, В. Бессеру⁴, А. Анджейовському⁵. Інформацію щодо проведення наукових досліджень у Кременецькому ліцеї у 20-30-х роках ХХ ст. знаходимо у публікаціях Н. Оболончик⁶.

Незважаючи на значний обсяг наукових публікацій щодо зазначеної проблеми дослідження, вона залишається ще далеко не вирішеною.

У дослідженні визначено напрями розгортання діалогіки навколо векторів життєдіяльності поляків в Кременці. Насамперед, це пов'язано з навчальними закладами. Історія міста в модерну добу вирізнялася від інших міст того часу, за влучним висловом науковця Володимира Собчука, тим, що «Кременець виділявся тоді на тлі інших міст Волині

---

³ Коляденко С. Кременецький ліцей у системі освіти Волині (XIX – 30-ті рр. ХХ ст.). Житомир, 2003. 136 с. С. 62–73.

⁴ Галаган О. Нові аспекти наукової спадщини Віллібальда Бессера – першого дослідника флори України (до 200-річчя його наукової діяльності в Україні). *Історія науки*. 2008. URL: <http://surl.li/cavpm>.

⁵ Шевера М. & та ін. Антоній Анджейовський. Талан і таланти відомого натураліста. Київ, 2018. 64 с. URL: <https://www.botany.kiev.ua/doc/shevera53.pdf>.

⁶ Оболончик Н. Краєзнавча робота в Кременецькому ліцеї 20-30-х рр. ХХ ст. 2010. URL: <http://surl.li/cavpu>.

скупченням людей розумової праці, що зумовлювалося, у першу чергу, розташуванням тут поважних навчальних закладів»⁷.

У 1805 р. в Кременці було відкрито Волинську гімназію (наприкінці 1818 року – ліцей), яка стала центром польської освіти і культури, проте одночасно мала колосальний вплив й на розвиток просвітницьких традицій українського народу. У Кременці сформувався потужний осередок представників польської інтелігенції, насамперед, це були викладачі Волинського ліцею. Так, Тадеуш Чацький для підняття престижу своєї освітньої школи у Кременці наполегливо старався запросити вчителів, які б відповідали вимогам її засновників⁸. Вже у підсумку основний склад кадрів, за які Кременцю міг позаздрити не один європейський університет, сформувався переважно з професорів та вихованців з Вільна та Кракова. Назву імена Стефана Зеновича, Францишека Шейдта, Віллібальда Бессера, Антонія Анджейовського, Михала Фричинського, Йоахіма Лелевеля, Евзебіуша Словацького та багатьох інших, які долучилися до формування науково-культурного «обличчя» Кременця першої третини XIX ст.

Постає питання, як польська тогочасна еліта сприяла формуванню освітньо-культурного простору. Аналіз її діяльності дозволяє виокремити декілька напрямів. Перший напрям – долучення до польської культури місцевих жителів, представників інших етнічних груп. Наприклад, окремі учителі та вихованці Волинської гімназії займалися приватним викладанням живопису. Сприяли формуванню зацікавлень мистецтвом художні виставки, які для публіки міста влаштовував викладач малювання Юзеф Пічман. Окремі вчителі та їхні вихованці зналися на організації концертів для місцевої громадськості. Безумовно, що тісні «зовнішні» культурні контакти гімназії з мешканцями міста зав'язувалися під час спільного відпочинку чи урочистостей з нагоди різних свят, які відбувалися в Кременці та на його околицях. Однією з форм дозвілля залишалися травневі рекреації

---

⁷ Собчук В. Історична Волинь. Північний захід України в регіональному та локальному вимірах минулого. Кременець, 2017. С. 195.

⁸ Шмит А. Кременецький ліцей як зразок просвітницької моделі школи на території України у першій половині XIX століття. Кременець, 2012. 235 с. С. 117.

(«маївки») – заміські прогулянки, які проходили гучно та з великою кількістю людей⁹. Такий спільний відпочинок сприяв духовному взаємозбагаченню українців та поляків.

При Волинському ліцеї працювала друкарня і книгарня, тому нові видання розповсюджувалися не лише на території краю, але й поза його межами. Відповідно, друкване слово долучалося до формування польського культурно-освітнього простору Кременця. Кременецьку друкарню Чацький заснував у березні 1811 р. для організації її роботи він запросив до Кременця відомого видавця з Варшави Натана Глюксберга. Відзначимо те, що книгарня у Кременці перетворилася на своєрідний літературний клуб, де обговорювалися не лише новинки видань, але й наукові та літературні проблеми¹⁰. Засідання відвідували як поляки, так й українці. Пропозиція книгарні включала видання на будь-який смак, домінуючу позицію займали підручники, наукові праці та філософські трактати.

Принагідно потрібно згадати наукові експедиції викладачів Волинського ліцею по теренах Кременеччини і їх спілкування з місцевими жителями. Так, вчитель ботаніки та зоології Волинської гімназії Віллібальд Бессер здійснював розвідки кременецьких околиць, збирав гербарії і видавав книги, його дослідження важливі для наукових шкіл Європи¹¹. Він таким чином пропагував Кременець та його освітній заклад. Візитівкою і місцем відпочинку кременчан та гостей міста став ботанічний сад, закладений викладачем гімназії Ф. Шейдтом, а його справу продовжив Віллібальд Бессер.

Для повної характеристики польського освітньо-культурного простору Кременця у згаданий час необхідно зазначити, що важливу роль у цьому відіграло мистецтво. Як стверджує Уршуля Маковська,

---

⁹ Прищепя О.П. Освітньо-культурне середовище повітових міст і містечок Правобережної України (кінець XVIII – початок XX ст.). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Інститут історії України НАН України, м. Київ, 2020. С. 157.

¹⁰ Шмит А. Кременецький ліцей як зразок просвітницької моделі школи на території України у першій половині XIX століття. Кременець, 2012. 235 с. С. 116.

¹¹ Грембецька В. Ботаніка в Кременці: люди, навчання, дослідження. *Волинські Афіни*. 1805–1833: Зб. наукових праць, Тернопіль, 2006. С. 179.

«артистичне середовище творили викладачі гімназії, які викладали «приємні науки» та здібні учні, а також живописці й графіки, що перебували тут протягом тривалого часу або гостювали»¹². Авторка також відзначає, що багатьох митців до Кременця приваблювала інтелектуальна й творча атмосфера міста.

Таким чином, польський освітньо-культурний простір Кременця першої третини XIX ст. визначав Волинський ліцей, який мав славу Волинських Афін.

У першій третині XX ст. Кременець знову стає центром активного культурного і комунікативного спілкування українців та поляків у Кременці. Адже у 1920 р. було відкрито Кременецький ліцей, який становив окремий навчальний округ в системі освіти Польщі. До Кременця повертається слава осередку освіти і культури XIX ст. Відкриття ліцею мало важливе значення не лише для Кременця, а й для всієї Волині. Передусім, на нього покладались завдання подолати малоосвіченість і неписьменність місцевого населення. У самому указі про відкриття проводилася паралель між ліцеєм XIX ст. та новоствореним закладом. Це також узгоджується з прагненням польської влади довести успадкування Кременецьким ліцеєм слави «Волинських Афін». Спеціально для цього новим польським культурно-освітнім центром було обрано Кременець.

Відзначимо те, що Кременецьким ліцеєм було створене потужне наукове середовище, насамперед це діяльність Волинського наукового інституту в структурі ліцею. Він був створений на з'їзді представників польських наукових товариств та університетів у 1938 р. в Кременці. Новостворена організація поставила такі завдання: проведення наукових досліджень Волині й суміжних земель і їх публікація та поширення знань про Волинь. Передбачалося створення центру документації (фотографії, матеріали археологічних розкопок, документи з історії Волині та інше), а також робота секцій: гуманістичної, етнографічної, економічної, фізико-географічної та господарської. Планувалося проведення наукових експедицій з вивчення історії Волині, видання

---

¹² Маковська У. Мистецтво в Кременці в першій половині XIX століття. *Волинські Афіни. 1805–1833: Зб. наукових праць*, Тернопіль, 2006. С. 137.

історичного атласу, енциклопедій. Початок Другої світової війни припинив його діяльність. Наукова діяльність також була зосереджена при Кременецькому музеї створеному при ліцеї.

Ліцеєм був започаткований друк низки журналів, наприклад, «Nasz Widnokrąg», який виходив у друкарні ліцею в 1925–1936 рр. У часописі велася хроніка ліцею, в якій фіксувались практично всі події з життя закладу, його учнів та викладачів.

Найважче встановити роль мистецтва у формуванні польського культурного простору у Кременці в першій половині ХХ ст. Насамперед, треба відзначити проведення художніх пленерів. Зокрема, краківські художники, які на запрошення Кременецького ліцею вперше побували у місті на художніх пленерах у 1935 р., затвердили Кременець своїм постійним місцем мистецьких з'їздів. Це зроблено було не випадково, у такому рішенні зіграла роль історична привабливість міста. Серед митців назвемо талановитих осіб, таких як Мар'яна Внук, Владислав Старинський, Чеслав Ржепінський, Станіслав Осостович, Ян Євстахій Васільковський, Гелена Заремба. До речі, частина з них залишилась на постійне місце проживання у Кременці і стали викладати образотворче мистецтво в художній студії. Таким чином, у 30-х роках ХХ ст. Кременець став відомий як значний малярський польський мистецький простір, де щорічно під час пленерів цілком ймовірно перебувало від 40 до 70-ти художників¹³.

Кременецький ліцей, який став ключовим у формуванні мистецьких традицій регіону, в структурі якого діяли професійні навчальні заклади художнього напрямку – мав пропольське спрямування. І тут необхідно відзначити той факт, що співпраця польської та української еліти найбільше проявлялась в галузі мистецтва. Це спільні експозиції картин, виступи тощо. Та й українська публіка відвідувала польські мистецькі заходи та була їх поціновувачем. Наприклад, у 20-30-х рр. ХХ ст. на Волині часто проходили виставки картин. Наприклад, 1934 р. виявився для кременчан надто насиченим у мистецькому плані, жителі не встигали висловити враження від продемонстрованої

---

¹³ Julia Janczuk/ Юлія Янчук Wpływ artystycznego życia Krzemieńca na kształtowanie postawy i charakter twórczości Rościława Główko (1927–1990). Proces edukacyjny. Wydawnictwo Naukowe UP. 2010. С. 154

кращої художньої фотографії, як одна за одною відбувались малярські презентації. Зокрема, у 1934 р. в Кременці відбулася одна із найскандальніших кременецьких мистецьких виставок 1930-х рр.¹⁴. Про неї багато писала преса, тим не менше вона відбулася.

Таким чином, як бачимо, на Волині центром польської освіти, науки, культури знову стає навчальний заклад – Кременецький ліцей.

Характеризуючи вже кінець ХХ ст. поч. ХХІ ст., можемо більше розвинути тему освітньо-культурного простору. Так, дослідник Дж. Кін пропонує типологію публічних сфер: «По-перше, мікро-публічні сфери, що охоплюють десятки, сотні, інколи тисячі учасників, які взаємодіють переважно на суб-державному рівні. Іншими словами, мікро-публічні сфери – це спеціалізовані невеликі середовища, об'єднання за інтересами, молодіжні угруповання, різного роду «тусовки», гуртки, товариства тощо»¹⁵. Таким мікро-середовищем польської освіти та культури в сучасному Кременці став обласний літературно-меморіальний музей Юліуша Словацького та Товариство польської культури ім. Юліуша Словацького, що діє в місті з 1989 р.

Відкриття згаданого музею було значною культурною подією в житті польського та українського народу. Великий вклад у відновлення родинної садиби Словацьких внесло Міністерство культури і національної спадщини Республіки Польщі, профінансувавши усі реставраційні роботи та створення музейної експозиції¹⁶. У період незалежності України з 1998 р. на базі музею-садиби Юліуша Словацького проходить традиційний Діалог двох культур. Минулоріч він проходив камерально, не так гучно, бо була загроза епідемії коронавірусу. Захід був присвячений музеям. Проте найголовніше, що Діалог двох культур є традиційною візитівкою Кременця і польської спільноти в місті.

У спадкоємниці навчальних закладів Кременця, що діяли в теперішніх корпусах Кременецької обласної гуманітарно-

---

¹⁴ Панфілова О. Г. Мистецьке життя Кременеччини 20-30-х років ХХ ст. : монографія. Тернопіль : Астон, 2012. 208 с. С. 52.

¹⁵ Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення. Пер. з англ. О. Гриценка. Київ : К.І.С., 2000. 192 с. С. 56.

¹⁶ Музей Юліуша Словацького «Година роздумів». Путівник. Кременець, 2008. С.6.

педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, також проводяться наукові, освітні, мистецькі заходи, які є свідченням українсько-польської співпраці. Наприклад, збірник наукових праць «Волинь ХХ століття в українській і польській історіографії» за редакцією професора Генріха Стронського та за сприяння Фондації «Допомога полякам на Сході» містить статті як українських, так і польських учених, які розкривають різні аспекти історії Кременця та Волині упродовж ХХ століття¹⁷. Видатною подією в історії Кременця у січні 2022 р. в контексті українсько-польських відносин стали урочисті заходи вшанування Павела Гіжицького, будівничого Єзуїтського колегіуму та історичного середмістя Кременця. В урочистостях з польської сторони взяли участь віцеконсул Генерального консульства Республіки Польща в Луцьку Тереза Хрущ, представники польської спільноти Кременця.

Неодноразово учні та випускники польських ліцеїв щоліта приїжджають до Кременця, працюють волонтерами для впорядкування могил на польському та монастирському (Василіанському) цвинтарі. Випускники ліцеїв імені Юліуша Словацького з Польщі у 2021 р. підготували та видали оригінальний путівник по Кременцю з окремих історій, пов'язаних з певними локаціями. Його презентація відбувалася в музеї довоєнної фотографії Кременця для громади міста.

Підсумовуючи, зазначу, що дослідник О. Гриценко, змальовуючи модель культурного простору, зауважує, що «культура будь-якого суспільства існує в матеріальному часопросторі, її продукти (тексти культури) творяться й споживаються реальними людьми, але вона включає також безліч нематеріальних елементів – образів, ідей, символів, вартостей, патернів поведінки тощо»¹⁸. Тому можемо стверджувати, що спадщина освітньо-культурного простору є значною, це є творчість польських письменників, які пов'язані з Кременцем. Наприклад, Юліуш Словацький, Тимко Падура (поет, фольклорист)

---

¹⁷ Волинь ХХ століття в українській і польській історіографії. Зб. наукових праць. Кременець, 2021. 264 с.

¹⁸ Гриценко Олександр Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування: монографія. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2019. 256 с. С. 58.

та інші. Із Кременця, як осередка польських романтиків, вийшов родоначальник польського романтизму Антоній Мальчевський.

Таким чином, історичний досвід освітньо-культурного розвитку та створення польського простору в Кременці виявився корисним для спільного взаємозбагачення народів і наштовхує на думку про необхідність продовження українсько-польської співпраці на новому рівні. Діалог і толерантність заслуговують на особливу увагу в контексті мультикультурної взаємодії наших народів. Зазначимо, що Клію розпорядилась таким чином, що значна частина подій, які відбувалися протягом століть на території Кременця, входять до літопису як України, так і Польщі, і є історією обох народів.

Список літератури

- Волинь ХХ століття в українській і польській історіографії : Зб. наукових праць. Кременець, 2021. 264 с.
- Галаган О. Нові аспекти наукової спадщини Віллібальда Бессера – першого дослідника флори України (до 200-річчя його наукової діяльності в Україні). *Історія науки*. 2008. URL: <http://surl.li/cavrpm>.
- Грембецька В. Ботаніка в Кременці: люди, навчання, дослідження. *Волинські Афіни*. 1805–1833 : Зб. наукових праць, Тернопіль, 2006. С. 179.
- Гриценко Олександр Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування : монографія. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2019. 256 с.
- Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / пер. з англ. О. Гриценка. Київ : К.І.С., 2000. 192 с.
- Коляденко С. Кременецький лицей у системі освіти Волині (XIX – 30-ті рр. ХХ ст.). Житомир, 2003. 136 с.
- Маковська У. Мистецтво в Кременці в першій половині ХІХ століття. *Волинські Афіни*. 1805–1833: Зб. наукових праць, Тернопіль, 2006. С. 137.
- Музей Юліуша Словацького «Година роздумів». Путівник. Кременець, 2008.
- Оболончик Н. Краєзнавча робота в Кременецькому лицейі 20-30-х рр. ХХ ст. 2010. URL: <http://surl.li/cavpui>.
- Панфілова О.Г. Мистецьке життя Кременеччини 20-30-х років ХХ ст : монографія. Тернопіль : Астон, 2012. 208 с.
- Прищеп О. П. Освітньо-культурне середовище повітових міст і містечок Правобережної України (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.) : дис. докт.

- істор. наук : 07.00.01 – історія України ; Інститут історії України НАН України. Київ, 2020.
- Словацький Ю. Срібний міф України: Поезії. Поєми. Драми. Львів, 2005. 304 с.
- Собчук В. Історична Волинь. Північний захід України в регіональному та локальному вимірах минулого. Кременець, 2017.
- Julia Janczuk / Юлія Янчук Wpływ artystycznego życia Krzemieńca na kształtowanie postawy i charakter twórczości Rościława Główko (1927–1990). Proces edukacyjny. Wydawnictwo Naukowe UP. 2010.
- Шевера. М. & та ін. Антоній Анджейовський. Талан і таланти відомого натураліста. Київ, 2018. 64 с. URL: <https://www.botany.kiev.ua/doc/shevera53.pdf>.
- Шмит А. Кременецький ліцей як зразок просвітницької моделі школи на території України у першій половині XIX століття. Кременець, 2012. 235 с.

РОЗВИТОК ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ ГЕТЬМАНОМ ІВАНОМ САМОЙЛОВИЧЕМ (1672–1687) ТА КОРОЛЕМ ЯНОМ ІІІ СОБЕСЬКИМ (1674–1696)

Анотація. На сучасному етапі розвитку історичної науки багато досліджень присвячено вивченню історії зовнішньополітичної діяльності українських гетьманів упродовж XVII–XVIII ст. Поважне місце серед них посідає діяльність гетьмана Івана Самойловича. Натепер ще не досить проаналізовано дипломатичні зв'язки та співпрацю гетьмана Івана Самойловича з королем Яном ІІІ Собеським. Тому метою цього дослідження є аналіз відомостей про еволюцію відносин між гетьманським урядом Лівобережної України та Річчю Посполитою упродовж 1672–1687 рр. У результаті автором:

- проаналізовано сутність політики гетьманських урядів упродовж ІІ пол. XVII ст.;
- охарактеризовано зовнішню політику гетьмана Івана Самойловича стосовно короля Яна ІІІ Собеського;
- встановлено історичні наслідки українсько-польських відносин упродовж визначеного періоду.

Зокрема, зазначено, що Іван Самойлович активізував контакти з Річчю Посполитою, дипломатичним шляхом доводив польському королю недоцільність нового поділу України. З іншого боку, в політиці Яна ІІІ Собеського простежувалося прагнення спонукати Українську державу прийняти протекцію короля.

Ключові слова: гетьман, король, Іван Самойлович, Ян ІІІ Собеський, Річ Посполита.

---

¹ Солдатова Каріна, завідувач відділу археології Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця», karina_soldatova@ukr.net

DEVELOPMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN
HETMAN IVAN SAMOILOVYCH (1672–1687)
AND KING JAN III SOBIESKI (1674–1696)

Summary. In modern historical science much research has been devoted to study the foreign policy of Ukrainian hetmans in XVII–XVIII centuries. A notable place in it was taken by a study of Hetman Ivan Samoilovych policy. However, there is little information available on the diplomatic relations and cooperation of Hetman Ivan Samoilovych with King Jan III Sobieski. Therefore, the objective of this paper is to analyze the information on evolution of relations between the government of Left-bank Ukraine and the Commonwealth in 1672–1687.

As a result, author described the following:

- the nature of policy of the Hetman governments in the second half of XVII century;
- characteristics of the foreign policy of Hetman Ivan Samoilovych with regard to King Jan III Sobieski;
- historical consequences of Ukrainian-Polish relations in the period mentioned.

In particular, was noted that Ivan Samoilovych intensified contacts with the Commonwealth, and through diplomatic activities argued to the Polish king the inexpediency of the new division of Ukraine. On the other hand, the aim to impel the Ukrainian state to accept the protection of the king could be traced in the policy of Jan III Sobieski.

Key words: hetman, king, Ivan Samoilovych, Jan III Sobieski, Commonwealth.

XVII століття стало складним періодом в історії України. Це час її державного утвердження на міжнародному рівні. Важливу роль, безперечно, в цьому відіграла зовнішньополітична діяльність українських гетьманів та встановлення дипломатичних союзів. Вагоме значення в цьому посідає розвиток українсько-польських відносин у часи правління Івана Самойловича та обстоювання права зовнішньополітичного суверенітету задля збереження цілісності Української держави.

До історії дипломатичної діяльності Івана Самойловича з Річчю Посполитою у своїх роботах зверталися як українські, так і польські історики. Серед українських дослідників – це В. Дядиченко², В. Смолій,

---

² Дядиченко В. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. Київ : Видавництво АН УРСР, 1959. 531 с.

В. Степанков³, Т. Чухліб⁴, О. Харченко⁵, І. Кривошея⁶, М. Нечипоренко⁷. Серед польських істориків – Л. Рогальський⁸, Т. Корзона⁹, К. Піварський¹⁰, В. Конопчинський¹¹, Я. Волінський¹², Л. Подгорєцький¹³, К. Матвійський¹⁴, Я. Перденія¹⁵, А.С. Камінських¹⁶ та ін.

Історія європейських держав XVII століття – це доба активних військових дій, формування військово-політичних союзів та пошук геополітичного домінування на міжнародній арені. У цей час на політичній карті Європи важливу роль відігравала Річ Посполита – ранньомодерна монархія (1569–1795), що була створена шляхом об'єднання двох держав – Королівства Польського та Великого

---

³ Смолій В., Степанков В. Особливості зовнішньої політики Гетьманщини. Історія українського козацтва. Нариси: У 2 т. Київ, 2006. Т. 1. 372 с.

⁴ Чухліб Т. Особливості зовнішньої політики Івана Самойловича та проблема міжнародного становища Українського гетьманату в 1672–1686 рр. *Український історичний журнал*. 2005. № 2. С. 48–67.

⁵ Харченко О. Дипломатичний етикет гетьманського Батурина за Івана Самойловича. *Ніжинська старовина*. 2012. Вип. 14. С. 90–96.

⁶ Кривошея І. Неурядова старшина в дипломатичних місіях другої половини XVII ст. *Гетьман Петро Дорошенко та його доба в Україні*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до 350-ї річниці початку гетьманування Петра Дорошенка (16 жовтня 2015 р., м. Київ) / упорядник Є.М. Луняк. Музей гетьманства. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. С. 71–87.

⁷ Нечипоренко М. Позиція гетьмана Івана Самойловича щодо укладення «Вічного миру» 1686 р. *Питання історії України*. 2014. Т. 17. С. 184–189.

⁸ Rogalski L. Dzieje Jana III Sobieskiego. Warszawa, 1847. 535 s.

⁹ Korzon T. Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674. Kraków, 1898. Т. III. 542 s.

¹⁰ Piwarski K. Dyplomacja polska w czasach Jana III. Warszawa, 1933.

¹¹ Konopczyński Wl. Polska a Turcja 1683–1792. Warszawa, 1936.

¹² Wolizski J. Z dziejów wojny i polityki w dobie Jana Sobieskiego. Warszawa, 1960.

¹³ Podgorodecki L. Jan Sobieski. Warszawa, 1964.

¹⁴ Matwijowski K. Pierwsze sejmy z czasów Jana III Sobieskiego. Wrocław, 1976.

¹⁵ Perdenia J. Stanowisko Rzeczypospolitej szlacheckiej wobec sprawy Ukrainy na przełomie XVII–XVIII w. Wrocław, 1963.

¹⁶ Камінський Анджей Сулима. Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505–1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура. / Переклад з польської Ярослава Стріхи. Київ: Наш час, 2011. 262 с.

князівства Литовського. Вона охоплювала у різні періоди значну територію – землі сучасної Польщі, Литви, Білорусі, Латвії, Естонії, Молдови, Словаччини та Росії. До Речі Посполитої входили й землі сучасної України, а політична та військова історія українського народу напряду була пов'язана із цією монархією.

Утворення Речі Посполитої в XVI ст. та зміни державного устрою спричинили загострення національних, соціальних та релігійних проблем на українських теренах. Це надалі призвело до війни на чолі з гетьманом Богданом Хмельницьким та утворення Української козацької держави (1648–1651)¹⁷.

Як вказує історик Анджей Сулима Камінський, державний устрій Української козацької держави під назвою «Військо Запорозьке» значно різнився традиціями управління із Річчю Посполитою¹⁸. Починаючи з 1648 р. в Україні активно відбувався процес становлення нової моделі політичної влади, яка базувалася на республіканських засадах управління. Також український уряд намагався набути міжнародного визнання законності існування. Незважаючи на складну міжнародну ситуацію, довгий час Українська держава залишалася «яблуком розбрату» між сусідніми державами у Європі. За дослідженнями українських істориків, півстоліття українська влада змушена була проводити політику «лавірування» між монаршими дворами, відмовлятися від одного союзера на користь іншого.

Ця обставина вплинула на всю історію розвитку нової української державності. Як доводить історик Тарас Чухліб, упродовж наступних кількох десятиліть Україна переживала внутрішньополітичну боротьбу із зовнішньополітичним забарвленням. XVII ст. для Української держави – це час одночасного підпорядкування кільком сусіднім монархічним володарям та постійної зміни зовнішньополітичної орієнтації. Так, спочатку Богдан Хмельницький перебував у васальній залежності від польського короля, а далі – у номінальній залежності від московського царя

---

¹⁷ Butterwick R. The Polish-Lithuanian monarchy in European context, c. 1500–1795. New York, 2001. 268 s.

¹⁸ Камінський Анджей Сулима. Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505–1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура. / Переклад з польської Ярослава Стріхи. Київ : Наш час, 2011. С. 126.

та турецького султана. Наприкінці свого гетьманування хотів отримати трансільванський та шведський сюзеренітет. Його наступник Іван Виговський спочатку підпорядковувався московському цареві, але потім планував повернутися під протекторат польського короля та шукав захисту в австрійського імператора. Наступний гетьман Юрій Хмельницький залишався у московській залежності, яку в 1660 році змінив на польську протекцію, після чого планував здобути захист турецького султана. Гетьман Павло Тетеря перебував у васальній залежності від польського короля, паралельно інший український гетьман Іван Брюховецький у цей час залишався під московською зверхністю. Тобто в XVII ст. Українська козацька держава продовжувала бути країною, де перехрещувалися інтереси багатьох країн – Речі Посполитої, Османської імперії та Московії. Тому, як бачимо, гетьмани, зважаючи на конкретну військово-політичну ситуацію в регіоні, продовжували політику полівасалітетної підлеглості та змінювали своїх зверхників¹⁹.

У часи управління наступного гетьмана Петра Дорошенка серед політичної еліти з'являється ідея об'єднати етнічні українські землі під управлінням одного правителя. Більшість істориків вважають, що це вимагало від гетьманського уряду почати провадити більш ефективну та цілеспрямовану зовнішню політику. Це змушувало також вдаватися до зміни дипломатичної діяльності та пошуку нових союзників у військово-політичній боротьбі. Польський історик Ян Перденія надзвичайно позитивно оцінював діяльність гетьмана і вказував, що він був гарним українським державотворцем, який прагнув возз'єднати козацьку Україну в боротьбі 1668–1669 рр. Як вказував дослідник, гетьман боровся «за єдність і незалежність України»²⁰.

Можемо виділити основні напрями діяльності уряду Петра Дорошенка в зовнішній політиці:

– використання гетьманським урядом суперечностей між Річчю Посполитою, Кримським ханством, Туреччиною та Московською

¹⁹ Чухліб Т. «Руїна» Гетьманщини чи боротьба за утвердження Української козацької держави? (Спроба започаткувати наукову дискусію щодо одного історичного терміну). *Україна в Центрально-Східній Європі* : збірник наукових праць. Київ : Інститут історії України НАН України, 2004. Вип. 4. С. 473–506.

²⁰ Perdenia Jan. *Hetman Piotr Doroszenko a Polska*. Krakow, 2000. S. 158–205.

державою на свою користь, щоб у такий спосіб здобути більшу політичну самостійність задля захисту українських інтересів та збереження максимум прерогатив держави. Це було спричинено погіршенням у той час геополітичного становища Української козацької держави, що призводило до послаблення її ролі у сфері міжнародних відносин;

– пошук оптимальної протекції. Особисто Петро Дорошенко у листі до Яна Собеського вказував: «Мушу вдатися до іноземних протекцій, щоб таким чином вивільнити з неволі Україну». Цікаво, що про таку тактику гетьманського уряду знали іноземні правлячі кола;

– обстоювання права мати власний внутрішній суверенітет та обстоювання права провадити власну самостійну зовнішню політику²¹.

Тобто у складний період існування Української держави зовнішня політика гетьманського уряду Петра Дорошенка спрямовувалася на захист національних інтересів. Зважаючи на це, гетьман сприяв укріпленню стосунків із Річчю Посполитою, постійно підтримуючи зовнішньополітичні контакти з польським двором. У 1667 році гетьманський уряд уклав Підгаєцький трактат, який передбачав визнання Військом Запорозьким підданства польського короля Михайла Вишневецького. Він підтверджував поновлення дипломатичних відносин між польським королем та гетьманом. А у 1668 році Михайло Вишневецький офіційно затвердив на гетьманській посаді Петра Дорошенка.

У жовтні 1669 році до Варшави було делеговано посольство І. Демиденка та І. Ковальського, що вимагало від польського уряду визнання удільності Правобережного гетьманства та права відмежовуватися від Польщі кордоном. Однак ці пропозиції польська сторона не прийняла. Хоча це рішення не зірвало перемовини між сторонами. Й далі тривав жвавий обмін послами. У результаті цієї співпраці вдалося домовитися про організацію роботи комісії для підготовки майбутнього договору в місті Острог.

На початку жовтня 1670 р. до Варшави виїхало нове посольство, що мало засвідчити згоду гетьмана і старшини визнати владу короля,

---

²¹ Смолій В., Степанков В. Український політичний проєкт XVII ст.: становлення національного інституту влади. Київ : Інститут історії України, 2014. 194 с.

але за умов прийняття польською стороною статей, що пропонувалися минулого року. Однак усі намагання української сторони були відкинуті, що в результаті призвело до погіршення дипломатичних стосунків упродовж 1671–1673 рр.

Увесь цей час Петро Дорошенко провадив безперервне листування з Яном Собеським, спочатку як зі звичайним урядовцем, який був уповноважений провадити «українські справи». Саме тоді він став справді своєрідним проукраїнським політиком, який вбачав у задоволенні прохань української сторони вигоду для Польщі в протистоянні з Туреччиною. Ян Собеський вважав дії короля Михайла Вишневецького щодо Правобережної України помилковими й пропонував, враховуючи загрозу війни з Портою, порозумітися з гетьманом і дозволити «все те, що він просить». Він радив уряду вступити з П. Дорошенком у переговори й визнати за ним Україну, лише щоб відірвати гетьмана від султана. Але його пропозиції також не були враховані.

У 1674 р. Яна Собеського вибирають королем Речі Посполитої. У цей час він приймає рішення поновити дипломатичні перемовини із гетьманським урядом Петра Дорошенка. Наприкінці року до гетьмана король відправляє посольство на чолі з Йосифом Шумлянським з метою схилити Дорошенка до підданства. Наступний етап переговорів припав на зиму 1675 р. Тоді гетьман, як і в попередні роки, погоджувався прийняти пропозиції короля, але за умов визнання Польщею удільності Української держави й урахування інтересів «всього народу руського», гарантуючи збереження прав і вольностей Війська Запорозького. Однак сторонам і цього разу не вдалося домовитися²².

Таким чином, відмова уряду Речі Посполитої визнати за Правобережним гетьманством статус держави стала головною перешкодою на шляху успішного завершення українсько-польських переговорів у період гетьманування Петра Дорошенка.

З часом король Ян Собеський спробував змінити «правила гри» для дипломатії й примусити своїх противників відмовитися від

---

²² Чухліб Т. Гетьмани і монархи: Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. Київ, Нью-Йорк: Інститут історії України НАН України, 2003. 518 с.

заяхань щодо України. У 1675 р. він підписує Яворівський договір з французьким королем Людовіком XIV, який був спрямований на війну з брандербурзьким електором та проти поширення гегемонії австрійських Габсбургів. Наступного року поблизу Журавно польський король укладає перемир'я із султаном, а ще через рік – мирний договір з австрійським імператором та шведським королем. Усі ці міждержавні акти зміцнювали позиції Речі Посполитої в протистоянні з Московською державою та Османською імперією.

Важливу роль у цей час на міжнародній арені починає відігравати Іван Самойлович, якому в 1676 році поступається владою Петро Дорошенко, склавши на користь лівобережного гетьмана свою булаву. В результаті Самойлович став гетьманом і Лівобережної, і Правобережної України під протекторатом Московської держави. Але номінально статус Правобережної України залишався і в часи Івана Самойловича невизначеним. Після об'єднання ця територія й надалі була ареною інтересів одночасно і Польщі, і Туреччини, і Московії. Тобто в жодному міжнародному договорі це об'єднання не було підтверджено. Тому Іван Самойлович вдається до активної зовнішньої політики, яка була спрямована на захист українських інтересів²³.

Одним із напрямів діяльності гетьманського уряду Івана Самойловича стало відновлення зовнішньополітичних відносин з Річчю Посполитою. Це фактично відбувалося потай від Московії. Також на початку 1685 р. до цариці Софії з гетьманської столиці Батурина було відправлено українського посла Василя Кочубея. Він мав прохати царську владу, щоб вона добилася від польської сторони повернення території на лівому березі р. Сож, а також обговорити питання стосовно майбутнього об'єднання Лівобережної та Правобережної України з усією Західною Україною: «славні міста Галич, Львів, Перемишль, Ярослав, Люблін, Луцьк, Володимир, Острог, Заславль, Корець»²⁴.

---

²³ Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко: політичний портрет. Київ : Темпора, 2011. 632 с.

²⁴ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 6007. 1–2 арк.

Невдовзі гетьманський уряд підготував свій проєкт нового московсько-польського договору. Цей документ було знайдено та опубліковано істориком В'ячеславом Станіславським. Проєкт, що отримав назву «Статті Івана Самойловича», з'явився у січні 1686 р. У пропонуваному проєкті майбутнього договору гетьманський уряд відзначав, що у разі ухвалення чергового російсько-польського миру треба зважати на:

– Бахчисарайський договір 1681 року, адже новий союз порушував попередні мирні домовленості Московської держави з Портою, що в результаті могло б призвести до нової війни з Османською імперією;

– Правобережна Україна раніше була відвойована лівобережним гетьманом Іваном Самойловичем та добровільно перейшла під протекторат Московської держави;

– Москва не повинна втягувати себе у довголітню і виснажливу війну європейських країн з турецьким військом;

– Польський король разом з австрійцями веде лише оборонну війну проти султана, а Московська держава планує організувати обтяжливий похід на Крим²⁵.

У цей же час український гетьман паралельно звертався до короля Речі Посполитої з проханням повернути Правобережну Україну. У листах до Яна III Собеського він стверджував, що Правобережжя дісталось московському царю від султана і було здобуте його сином Семеном у «турецького» гетьмана Юрія Хмельницького, внаслідок чого з'єдналось з рештою території України. В іншому документі під назвою «Пункти від Самойловича гетьмана» він переконував Яна Собеського, що: «А як на тій чигиринській стороні Дніпра... землі від віку власність Війська Запорозького... всі і дальші края за перших гетьманів належали до булави Війська Запорозького, які одвіку були в міць нашу, однак із сьогоднішнього мирного трактату, як дозволили нам пани господарі наші, їх у сторону його королівської милості уступивши, так ми без спору і учинили. Але ж вони нам прилеглі і належать». Тому Самойлович просив у короля, щоб «перелічені власні

---

²⁵ Станіславський В. Статті гетьмана Івана Самойловича щодо Вічного Миру. *Україна в Центрально-Східній Європі* : збірник наукових праць. Київ : Інститут історії України НАН України, 2000. Вип. 1. С. 348–385.

землі наші при нас були залишені, які хоч у пустці, а нехай будуть наші». Він вказував, що «та праця наша (тобто війна з Туреччиною) не за однією їх царською пресвітлою величністю Російською монархією..., але й для захисту країв Корони польської». У цих словах гетьмана, як доводить історик Тарас Чухліб, проглядається давня традиція «служіння» відразу обом монархам.

Ян III Собеський про прохання гетьмана повідомляв у Москву. Він вказував, що Іван Самойлович бажає мати собі удільність, підтверджуючи це особистими зверненнями до нього українського правителя. Дії Івана Самойловича, спрямовані на об'єднання правобережних територій із Лівобережжям, навіть стали причиною скликання спеціальної сенатської комісії у Варшаві, бо гетьман «бажає забрати собі всю Україну»²⁶.

Цілеспрямована правобережна політика Івана Самойловича безперечно розходилася з прагненнями Москви. Тому позиція гетьмана не була врахована під час укладання нового договору з Польщею. Проте деякий результат дипломатичної діяльності українського правителя все ж таки був. У сьомій статті «Вічного миру» 1686 року було прийнято рішення відкласти на невизначений термін питання щодо належності правобережних земель «від містечка Стайок, униз до Дніпра по річку Тясму, а саме: Ржищів, Трахтемирів, Канів, Мошни, Сокольне, Черкаси, Боровиця, Бужин, Воронков, Крилов і Чигирин»²⁷.

Зовнішня політика Івана Самойловича, що спрямована на захист інтересів Української держави, безперечно, стала однією із причин звинувачення його у зраді та зміщенні із посади в 1687 році.

Отже, Іван Самойлович продовжив зовнішньополітичний курс попередніх гетьманів та використав успішно їхні досягнення у налагодженні дипломатичних стосунків з Річчю Посполитою. Водночас проглядаємо, що і польський король Ян III Собеський

---

²⁶ Чухліб Т. Особливості зовнішньої політики І. Самойловича та проблема міжнародного становища Українського гетьманату в 1672–1686 рр. *Український історичний журнал*. 2005. № 2. С. 48–67.

²⁷ Станіславський В. Статті гетьмана Івана Самойловича щодо Вічного Миру. *Україна в Центрально-Східній Європі* : збірник наукових праць. Київ : Інститут історії України НАН України, 2000. Вип. 1. С. 348–385.

був зацікавлений у союзі із гетьманом. Відправлені посольства та листування певною мірою вплинули на польську сторону під час укладення «Вічного миру» 1686 року. Дипломатична співпраця Української держави і Речі Посполитої успішно продовжилася і в роки гетьманування Івана Мазепи (1687–1709).

Список літератури

- Butterwick R. The Polish-Lithuanian monarchy in European context, c. 1500–1795. New York, 2001. 268 s.
- Konopczyński Wl. Polska a Turcja 1683–1792. Warszawa, 1936.
- Korzon T. Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674. Kraków, 1898. Т. III. 542 s.
- Matwijowski K. Pierwsze sejmy z czasów Jana III Sobieskiego. Wrocław, 1976.
- Perdenia J. Stanowisko Rzeczypospolitej szlacheckiej wobec sprawy Ukrainy na przełomie XVII–XVIII w. Wrocław, 1963.
- Perdenia Jan. Hetman Piotr Doroszenko a Polska. Kraków, 2000. S. 158–205.
- Piwnicki K. Dyplomacja polska w czasach Jana III. Warszawa, 1933.
- Podgorodecki L. Jan Sobieski. Warszawa, 1964.
- Rogalski L. Dzieje Jana III Sobieskiego. Warszawa, 1847. 535 s.
- Wolizski J. Z dziejów wojny i polityki w dobie Jana Sobieskiego. Warszawa, 1960.
- Дядиченко В. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. Київ : Видавництво АН УРСР, 1959. 531 с.
- Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 6007. 1–2 арк.
- Камінський Анджей Сулима. Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505–1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура. / Переклад з польської Ярослава Стріхи. Київ : Наш час, 2011. 262 с.
- Кривошея І. Неурядова старшина в дипломатичних місіях другої половини XVII ст. *Гетьман Петро Дорошенко та його доба в Україні* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до 350-ї річниці початку гетьманування Петра Дорошенка (16 жовтня 2015 р., м. Київ) / упорядник С.М. Луняк; Музей гетьманства. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. С. 71–87.
- Нечипоренко М. Позиція гетьмана Івана Самойловича щодо укладення «Вічного миру» 1686 р. Питання історії України. 2014. Т. 17. С. 184–189.

- Смолій В., Степанков В. Особливості зовнішньої політики Гетьманщини. Історія українського козацтва. Нариси: У 2 т. Київ, 2006. Т. 1. 372 с.
- Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко: політичний портрет. Київ : Темпора, 2011. 632 с.
- Смолій В., Степанков В. Український політичний проєкт XVII ст.: становлення національного інституту влади. Київ : Інститут історії України, 2014. 194 с.
- Станіславський В. Статті гетьмана Івана Самойловича щодо Вічного Миру. *Україна в Центрально-Східній Європі* : збірник наукових праць. Київ : Інститут історії України НАН України, 2000. Вип. 1. С. 348–385.
- Харченко О. Дипломатичний етикет гетьманського Батурина за Івана Самойловича. *Ніжинська старовина*. 2012. Вип. 14. С. 90–96.
- Чухліб Т. Гетьмани і монархи: Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. Київ, Нью-Йорк : Інститут історії України НАН України, 2003. 518 с.
- Чухліб Т. «Руїна» Гетьманщини чи боротьба за утвердження Української козацької держави? (Спроба започаткувати наукову дискусію щодо одного історичного терміну). *Україна в Центрально-Східній Європі* : збірник наукових праць. Київ : Інститут історії України НАН України, 2004. Вип. 4. С. 473–506.
- Чухліб Т. Особливості зовнішньої політики І. Самойловича та проблема міжнародного становища Українського гетьманату в 1672–1686 рр. *Український історичний журнал*. 2005. № 2. С. 48–67.

Наталія Філіпчук¹, Юлія Грищенко², Світлана Соломаха³

ДОСВІД КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЙНИХ ІНСТИТУЦІЙ УКРАЇНИ І ПОЛЬЩІ

Анотація. Проаналізовано досвід культуротворчої діяльності музеїв України і Польщі, розкрито значення феномену музейної культури для особистісного, національного, громадянського виховання. Наголошено, що головним завданням сучасної освіти є збереження, посилення культуротворчої ролі і місії музеїв, які в умовах «культуро-індустрії» та ринку стають носіями наукових просвітницько-культурних благ. Зазначено, що у сучасних умовах посилено суспільну вагомість музеїв як соціокультурної інституції, що стала передусім місцем, де осмислюється культурна спадщина, локацією історичних уроків для сучасного і майбутнього, гуманітарним, науковим, економічним ресурсом для розвитку суспільства. Проаналізовано роль держави у розвитку польської культури та національної музейної політики. Акцентовано увагу на тому, що освіта в умовах реформування змісту навчальних планів, програм, підручників має враховувати невикористовувані можливості музейних закладів з метою посилення їх просвітницької, освітньо-виховної ролі, підвищення взаємодії музейної та освітньої культур.

Ключові слова: освіта, культура, музей, просвітницька діяльність.

---

¹ **Філіпчук Наталія**, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, georg.filipchuk@gmail.com

² **Грищенко Юлія**, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, gulia2020@ukr.net

³ **Соломаха Світлана**, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, solomaha_sv@ukr.net

EXPERIENCE OF CULTURAL CREATIVE ACTIVITY OF MUSEUM INSTITUTIONS IN UKRAINE AND POLAND

Summary. The article analyzes the experience of cultural activities of museums in Ukraine and Poland and reveals the significance of the phenomenon of museum culture for personal, national, and civic education. It is emphasized that the main task of modern education is to preserve and strengthen the cultural role and mission of museums, which become carriers of scientific-educational and cultural benefits in the conditions of the “cultural industry” and the market. It is noted that now the social significance of museums as a socio-cultural institution has been strengthened, as they have become primarily a place of understanding the cultural heritage, a location of historical lessons for the present and future, a humanitarian, scientific, and economic resource for the development of society. The role of the state in the development of Polish culture and national museum policy is analyzed. Attention is paid to the fact that education in the context of reforming the content of curricula, programs, and textbooks should consider the new opportunities of museum institutions to strengthen their educational role and increase the interaction of museum and educational cultures.

Key words: education, culture, museum, educational activities.

Нині людство стикнулося не лише з неймовірно грандіозним потоком інформації, але й із небаченими досі глобальними цивілізаційними викликами та загрозами, зокрема: реальністю термоядерної війни; глобальним тероризмом; катастрофічними розмірами нестачі для населення води, їжі, ліків, а також доступних освітніх послуг; кліматичними змінами, що зростають у геометричній прогресії. Якщо раніше науково-освітньому чинникові протистояв релігійний, то на сьогодні таким фактором часто стають телебачення, масмедіа з їхнім пропагуванням «цінностей» масової культури, а нерідко й неправдивої інформації. З огляду ще й на інтернет-сферу можна стверджувати, що освітній простір перенасичений найрізноманітнішою інформацією, яку неможливо ні приховати, ні мінімізувати. Інформаційний ніким і нічим не керований бум також варто віднести до одного із сутнісних викликів для сучасних освітніх стратегій.

Отже, усталена цінність і традиція впродовж тривалого історичного періоду – давати якомога більше корисної інформації, вже не є такою в ХХІ столітті. Важливо усвідомити, що лише кількісного показника для оптимального бачення світу не досить. Отже, поверхове осмислення сучасності (і минулого) не дає можливості людству «роздивлятися» своє майбутнє, передбачати адекватні реакції та відповіді на ймовірні небезпеки та виклики. Освіта мусить бути зорієнтована на ті інформаційно-знаннєві

потоки, які допомагали б у майбутньому ухвалювати рішення, які забезпечували би безпеку самого людського буття.

Особливо важливим є той аспект, що для нового пізнання світу, реалій і довкілля важливими є не тільки ті підходи й технології в освітньому процесі, які продукують нові ідеї, винаходи, матеріали, продукти, але й насамперед осмислений процес самопізнання, розуміння сенсів буття і самих себе. Для цього нагальною необхідністю ставатиме здатність постійно навчатися, бути вмотивованим на пізнання нового, самовдосконалюватися і навіть «переробляти» самого себе. Цього дедалі більше вимагатиме загальна глобальна реальність, яка без упину створюватиме нестандартні, безпрецедентні, раніше невідомі ситуації. Чи завжди буде актуальною всеосяжна інформація, на яку люди виявляться неспроможними, оскільки не навчені цього, проаналізувати, виокремити і застосувати на практиці?

Завдання освіти полягає в тому, щоб наповнювати зміст навчального, виховного процесу «культурною» інформацією, яка здатна етизувати особистість. Для цього школа має вийти за межі свого відомчого простору, інтегруватися з багатьма іншими соціокультурними інституціями. Такий підхід не тільки збагатить якість наявної інформаційної бази, якою володіють освітні заклади, але й значно вдосконалив сам процес виховання особистості.

Однією з ефективних моделей, що позитивно впливають на творення людини і громадянина, є «школа-музей». Зміна сутнісної парадигми з її перетворенням «музея-хранителя» на «музей-культурний центр» лише посилює його суспільну вагомість як соціокультурної інституції. Він став передусім місцем, де осмислюється культурна спадщина, локацією історичних уроків для сучасного і майбутнього, гуманітарним, науковим, економічним ресурсом для розвитку суспільства. Освіта в умовах реформування змісту навчальних планів, програм, підручників має враховувати невикористовувані й приховані можливості музейних закладів. З огляду на те, що зміни в музейній політиці охоплюють не тільки покращення функцій збереження, дослідження чи інтерпретації експозицій, але й насамперед посилення просвітницької, освітньо-виховної ролі музеїв, майбутнє трактується як підвищення сили взаємодії та синтезу музейної, освітньої культур. Не лише школа потребує для свого розвитку й удосконалення культурних надбань музеїв, не менш важливою для останніх є також освітня галузь, оскільки за будь-яких обставин незмінною стратегією для музею залишатиметься оптимальне використання свого «капіталу», що містить у собі культурну колекцію (фонди), яка мусить стати

привабливою, тобто стати цікавою для відвідувачів.

Із 60-х рр. минулого століття і до нинішніх часів, коли нібито розпочалася «нова епоха», проблема сприятливого доступу до музейних установ зберігає свою актуальність. Нові технології фінансового, культурного, технологічного, ринкового спрямування не завжди зумовлюють створення ефективних моделей функціонування музеїв. Обмежене сприйняття музеїв суспільством, як і масова тенденція «макдональдизації» цих культурних інститутів, є реальним фактом. Як зберегти, підвищити суспільну роль музеїв, що є носіями оригінальної й автентичної інформації буття людства, унікальним явищем не лише для здоров'я збережуваного соціального дозвілля (як видовища), але й для виховання громадянина? Під час розроблення, впровадження різноманітних концепцій, заохочення всіляких продуктивних ініціатив фахівців і громадського сегменту дослідники зробили висновок, що ключ до успіху, активізації інтересу до музейної культури знаходиться в освітньому середовищі.

Використання музейного простору для вдосконалення навчання і виховання особистості уможлиблює системний і сталий процес взаємодії на рівні культурно-освітньої моделі «школа-музей». Для ефективної взаємодії, яка відбувається між освітніми та культурними інституціями, школа, коледж, гімназія, а також університет мають «покинути» свою формальну освітню нішу, ввійти за допомогою різноманітних зв'язків у нове соціально-культурне середовище, збагатити себе новими ідеями, знаннями, вартостями, ідеалами. При цьому формуватиметься не усталена позиція, що музей є «видовищем» культурного туризму, а важливий інститут виховання, громадянської соціалізації, інтелектуального та естетичного розвитку. Завдання суспільно-державного значення – ефективно скористатися визначним феноменом сучасної доби, коли після 60-х рр. XX століття, що характеризувалися значним занепадом музейної справи, розпочалася тенденція зростання кількості музеїв. Варто визнати, що за останні півстоліття музей еволюціонував, отже, змінився і характер взаємодії передусім з освітніми закладами⁴.

Навіть за умови виконання культурно-просвітницької функції музеї об'єктивно не могли уникнути впливу ринкових механізмів, трансформувалися у культурні ринкові установи. І хоча вони не стали (і не було передбачене) комерційними підприємствами, в музейному

---

⁴ Філіпчук Н.О. Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець XIX – початок XXI століття) : монографія / за науковою редакцією Н.Г. Ничкало. Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2020. 468 с.

просторі відбувся (відбувається) синтез культури і маркетингу. Якщо в минулі епохи закоріненість музеїв у суспільне життя, політично-ідеологічний контекст сприймалася як закономірна реальність, то нині в музейному просторі утверджується нова внутрішня взаємодія – музей і ринок. За таких умов якісно змінюється філософія функціонування музейного закладу, який зберігає свою культурну місію, формує багатопланові, часто суперечливі форми взаємодії з ринком.

І хоча музейний простір не можна цілком відносити до сегменту культурної індустрії, слід вважати, що музейна діяльність не ізольована від елементів ринкової політики. У багатьох сучасних музеях практикується ефективне формування нових експозицій, розширення інституційних аспектів, які є актуальними для суспільства, часу, реальних умов і конкретних подій. Окремий аспект входження музеїв різних профілів і видів у ринок – перепідготовка та опанування компетентнісних якостей виробничого персоналу компаній, організацій різних форм власності. Ці окремі напрями, де задіяні ринкові інструменти, є новим явищем у галузі музейної діяльності, значно розширюють аспекти взаємодії з багатьма соціальними, господарськими, політичними інституціями. Можна і потрібно вести дискусії навколо характеру, мотивації, мети взаємодії музею з іншими суб'єктами в «культурній» ніші ринкового середовища, але не можна зігнорувати цю тенденцію, яка стає помітним явищем у світовому та європейському просторі.

Розроблення музейниками освітніх онлайн-програм, спеціальних навчальних екскурсій, музейних уроків, занять у системі післядипломної освіти посилює інтерес шкіл та інших навчальних закладів до пізнання музейної культурної спадщини, набуття учнями, студентами необхідних знань та компетентностей. Хоча ринкову політику в музейному середовищі не можна сприймати однозначно як позитивне явище. Найпростіший критерій (показник) – збільшення відвідуваності музеїв шкільною та студентською молоддю, за яким часто оцінюють ефективність роботи музею та рівень взаємодії з освітніми закладами, цей критерій має формуватися не тільки і не стільки завдяки комерціалізації функцій. Насамперед слід значно посилити державно-громадський вплив на вирішення головного суспільного завдання, зокрема в Україні, стосовно доступу населення, передусім молоді, до музейної культури за допомогою використання досвіду передових демократичних країн. Відомі філантропи з цього

приводу стверджують, що є сфери життєдіяльності, які не можуть бути цілком залежними від ринкової кон'юнктури. До таких першочергових галузей мають належати галузі культури та освіти. Проте ця «ідеальна» модель є лише намаганням підвищити увагу держави до людино-творчих сфер. Насправді, більш реальними і продуктивними підходами є впровадження таких соціальних моделей, які оптимізували би поєднання культурно-освітніх і комерційно-ринкових функцій.

Директор магістерської програми «Музеєзнавство й нові медіа» професор університету Ліон III Бернар Делаш зазначає, що сучасний музей, «хоче він того чи ні, постійно стикається із жорстоким законом ринку. Ігнорування його означає не просто упущення, самогубство»⁵. Пропонується керуватися не «мрійливими ідеологіями», а сучасними реаліями, не протиставляти духовний і матеріальний складники, не взаємовиключати їх, формувати новий різновид відносин і взаємодій. Зміни, що відбуваються у суспільстві, суттєво впливають на музейну політику, на характер взаємин із традиційними партнерами – освітніми закладами. Ситуація вимагає гнучкості функціонування, якісних змін в управлінні цими культурними інституціями. Ті напрями, які ще донедавна були поза межами функціональної діяльності, нині стають визначальними у стратегії розвитку, системі взаємодії з іншими інституційними структурами. Модель фінансування, логістика, менеджмент, маркетинг, планування, контроль якості, цінова політика, аудит, аналіз людських ресурсів і нові види комунікації реально увійшли в музейний простір, стали необхідними атрибутами в музейній діяльності. Недарма на європейському і міжнародному рівнях музей асоціюється з появою нової категорії – «культурною ринковою установою». Нова епоха музеїв, що розпочалася у світі з 90-их років минулого століття, внесла істотну корекцію у зміст взаємин і взаємодії передусім з освітніми закладами. Порівняно з періодами середини ХХ століття у 60–80-х рр. ХХ ст. з'явилися нові якісні характеристики, які зумовлюють і відповідний стиль взаємодії.

В оцінюванні феномену музею винятково велике значення має окреслення його головної мети Міжнародною радою музеїв (ICOM). У Статуті цієї міжнародної організації, прийнятому 2007 року у Відні,

---

⁵ Тобель Жан-Мішель. Нова епоха музеїв. Культурні установи перед викликом менеджменту / пер. з фр. Київ : Видавець Чередниченко А., 2018. С. 16.

зазначено, що музей – «постійно діюча неприбуткова організація на службі суспільству та його розвитку, відкрита для широкого загалу, яка збирає, зберігає, досліджує, експонує та популяризує матеріальну й нематеріальну спадщину людства і навколишнього світу з дослідницькою, освітньою й розважальною метою»⁶. Очевидно, це визначення дає підстави для розуміння справжньої місії музеїв.

Підхід до розгляду музею крізь призму передусім культури, історії, педагогіки, естетики, національної пам'яті є логічним. Справді, музейні інституції є важливою частиною культурної галузі, зокрема державної. Їхні освітньо-культурні, науково-дослідницькі, просвітницькі завдання залишаються і надалі визначальними функціями. Водночас варто визнати, що суспільні зміни в глобальному аспекті суттєво впливають на зміст, форми, організаційну діяльність цих установ. Очевидно, музей як соціально-культурний феномен варто також аналізувати в контексті соціальної політики, економіки, ринкових механізмів, системи управління. Для формування традиційних підходів системного бачення сенсів, дії і взаємодії в музейному середовищі не досить⁷.

Головне завдання в нових соціально-економічних умовах – не втратити, зберегти, посилити культуротворчу роль і місію музею, який в умовах «культуро-індустрії» та ринку мусить передусім бути носієм наукових просвітницько-культурних благ. Окрім того, навіть найдосконаліші моделі функціонування індустрії «культурної економіки» та ринку не повинні позбавляти музейне середовище ефективної підтримки з боку держави. Для цього існують декілька причин (передумов), щоб підтверджувати безальтернативність і закономірність такої норми. По-перше, держава за допомогою музейної культури утворює та зміцнює свій авторитет на міжнародному рівні; по-друге, культура, зокрема музейна, уможливує найбільш ефективний діалог націй і народів, стає продуктивною дипломатією у взаєминах між державами; по-третє, музей містить у собі значний потенціал духовної та матеріальної культури – основу для збереження

---

⁶ Тобелем Жан-Мішель. Нова епоха музеїв. Культурні установи перед викликом менеджменту / пер. з фр. Київ : Видавець Чередниченко А., 2018. С. 24–25.

⁷ Філіпчук Н.О. Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець XIX – початок XXI століття) : монографія / за науковою редакцією Н.Г. Ничкало. Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2020. 468 с.

і зміцнення національної ідентичності, національної пам'яті та самосвідомості; по-четверте, особлива значущість музею полягає у вихованні та розвитку громадянського суспільства, національно-патріотичної і державницької свідомості; по-п'яте, завдяки функціонуванню музейних установ створюються сприятливі умови для пошуку, збереження історії та культурної національної спадщини; по-шосте, музеї удосконалюють форми і зміст навчально-виховної, педагогічної, просвітницької, науково-дослідницької, туристичної діяльності закладів та установ.

Історія становлення і розвитку музейної справи свідчить, що кожна країна має власну систему музейної справи. Проте скрізь у культурній політиці європейських, азійських, американських чи африканських народів існує спільна характерна риса – музеї зберігають культурну національну спадщину. На загальнодержавному рівні ця функція, як правило, покладається на міністерства та відповідні центральні органи влади. Так, 2005 р. Міністерство культури Польщі було реорганізовано в Міністерство культури та національної спадщини. Безумовно, це посилює роль музейних інститутів у суспільному житті. З огляду на різні аспекти розвитку польської культури особливу увагу держава приділяє культурній спадщині, музейній політиці. Найбільша частина видатків загального бюджету орієнтується на розділ «Культура і спадщина», в якому пріоритетом є фінансування музеїв (сьома частина всіх видатків) поряд з театрами, бібліотеками, навчальними закладами мистецького спрямування, центрами культури й мистецтва, архівами тощо. З огляду на те, що останніми роками центральний бюджет на культуру сягав понад 3 млрд злотих (більше 800 млн доларів США), частка коштів у галузі музеєзнавства є доволі важливою, якщо, скажімо, здійснювати порівняння з культурними бюджетними видатками України. Варто відзначити, що зазначені видатки можуть реалізуватися і в інших суміжних напрямках. Наприклад, у 2014 р. розділ бюджету Польщі «Вища мистецька освіта» забезпечувався на рівні 538,7 млн злотих (19,41), «Освіта і виховання» – 814,4 млн злотих (22,21). При цьому охорона національної культурної спадщини становить 49,3%, що включає і музейну галузь. Факт того, що видатки на культуру становлять у загальному бюджеті Польщі 0,92%–1%, заслуговує на увагу. Польщі таки вдалось закінчити важливий процес реформування культурної політики. Кожна обласна адміністрація перед вступом до ЄС мусила створити власну стратегію розвитку, де зазначалася

і стратегія розвитку культури. На той час Польща була єдиною країною з Центрально-Східної Європи, котра отримала значне фінансування культури фондами ЄС. У Польщі свого часу ухвалено і реалізується відомий закон «1% на культуру», що регулює податкове законодавство, згідно з яким існує норма, що кожна фізична особа 1% з ПДВ переказує на добровичність⁸. Найпростіше пояснення суті цього проекту зводиться до того, що один відсоток загального обсягу публічних коштів країни має бути виділений на потреби культури. Наприклад, міська рада вирішує, що з кожної публічної інвестиції міста (на потреби бібліотеки, пошти, лікарень, пенітенціарних закладів тощо) буде виділяти один відсоток на культуру (на закупівлю творів мистецтва, на інсталяції, на забезпечення контракту з митцями тощо). Відповідно до цього в Польщі (1996) укладається державний реєстр музеїв, колекції яких мають особливу важливість для національної культури. Він зберігає свою чинність понад два десятиліття (з 1998 р.). Діє також Рада у справах музеїв, яку вибирають на 3 роки. Окрім традиційних завдань (каталогізація; опрацювання зібраних експонатів; безпека зберігання; організація виставок; організація наукових експедицій), дуже важливим аспектом цієї громадської організації є просвітництво, переконування влади різних рівнів у значущості музею для конкретного регіону і для виховання національної свідомості, патріотизму, громадянськості, інтелектуальних здібностей. Зазначена проблема є доволі актуальною в контексті збереження та популяризації історико-культурної спадщини. Варто визнати, що лише десята частина музейних фондів є доступною для українських громадян. Причиною такого стану насамперед є брак коштів, інерція адміністративного управління, ненадійність системи обліку й зберігання експонатів, відсутність на державному рівні достовірної інформації про якісний склад державної частини; недостатність експозиційних площ; дефіцит актуальних інформаційних технологій тощо.

Маємо визнати, що чинне українське законодавство не є стимулом ні для створення сприятливих умов для розвитку соціального партнерства, ні для задіяння мотиваційних ресурсів. Відставання у музейній галузі від багатьох європейських країн полягає також у відсутності необхідних ресурсів для комп'ютеризації, автоматизації,

---

⁸ Як Польща реформувала культуру. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=yak-polscha-reformuvala-kulturu>.

оцифрування найбільш цінних пам'яток національної культури. Незадовільне бюджетне фінансування унеможливує модернізацію музеїв за допомогою Інтернету, а тому більшість не мають власних сайтів та їхніх англійських версій.

Безумовно, музеї в Україні потребують запровадження прогресивних та конструктивних ідей з досвіду багатьох європейських країн, в яких у розвитку цієї галузі беруть активну участь недержавні організації, зокрема професійна громадськість, благодійні товариства, меценати, які вирішують поточні і стратегічні завдання.

Музейну культуру, музейну педагогіку починають дедалі ґрунтовніше досліджувати сучасні вітчизняні і зарубіжні науковці. Пріоритетні завдання у системі націєдержавотворчих процесів, виклики і ризики, що постають у становленні української державності та формуванні громадянського суспільства, світові тенденції, спрямовані на розвиток людського капіталу, зумовлюють посилення уваги до культури, культури людини і суспільства. У цьому контексті особливе місце посідає такий соціально-культурний феномен, як музей. Інтеграція, співпраця, взаємодія освітніх закладів і музейних установ, як показує практика, створюють сприятливі передумови для оптимізації навчально-виховної, просвітницької, пошуково-дослідницької діяльності. Значний інформаційно-знаннєвий, виховний потенціал музейного середовища стає доступним для дітей, школярів, студентів, педагогів і батьків, впливає на оновлення змісту освіти, актуалізує інтелектуальне, емоційно-чуттєве, громадянське зростання особистості. Незаперечним є факт, що підвищений інтерес (на жаль, не загальносуспільний) до «окультурення» освіти містить у собі передусім мотивацію національних потреб. Кожна конкретна освітньо-культурна система слугує вирішенню локальних державних, суспільних стратегій. Незалежно від своєрідності функціонування різних політичних, економічних, ідеологічних систем, морально-етичних чи релігійних цінностей, соціальної, екологічної чи демографічної ситуації, кожна культурно-освітня модель зорієнтована на людину. І це є першою ознакою, незалежно від оцінювання якісних характеристик національних моделей, спільним аспектом, що уподібнює культурно-освітні системи. Цивілізаційні, етнічні, політичні, культурно-історичні, ментальні, соціальні особливості, що, безумовно, формують і особливі стратегії, мету і завдання щодо становлення і розвитку особистості, неспроможні проігнорувати головний пріоритет суспільної

уваги – людину. Другим важливим аспектом подібності в цілях і орієнтирах функціонування систем є визнання людино-центричної парадигми, відповідно до якої в період нової геологічної епохи (антропоцену) визначальну роль у природі, в усіх життєдіяльних галузях суспільства, планети відіграє людина. Її вплив на екологію, економіку, політику і сталий розвиток світу є головним. Проте це не означає, що свідомо субстанція особистості є гарантом безпеки, прогресу, вирішення тих проблем, які постають перед світовою спільнотою⁹.

Отже, музеї різних країн світу, зокрема України і Польщі, як соціальний феномен, є суттєвим чинником у безперервному процесі творення культурної особистості. Цей процес відбувається на основі стихійних прагнень і завдяки організованим і свідомим формальним діям з боку конкретних суб'єктів та інститутів. Саме так виглядає музеєзнавча діяльність на рівні взаємодії освітніх закладів та музейних установ (громадських, при навчальних закладах, приватних, відомчих, комунальних, державних). Музеї, як і інші культурні та освітні заклади, насамперед виконують соціальну, культурно-просвітницьку, освітню та наукову функції, що є важливими елементами виховного суспільного процесу.

Список літератури

- Тобелем Жан-Мішель. Нова епоха музеїв. Культурні установи перед викликом менеджменту / пер. з фр. Київ : Видавець Чередниченко А., 2018. С. 24–25.
- Філіпчук Н.О. Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець XIX – початок XXI століття) : монографія / за науковою редакцією Н.Г. Ничкало. Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2020. 468 с.
- Як Польща реформувала культуру. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=yak-polscha-reformuvala-kulturu>.

---

⁹ Філіпчук Н.О. Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець XIX – початок XXI століття) : монографія / за науковою редакцією Н. Г. Ничкало. Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2020. 468 с.

ПАМ'ЯТЬ ПРО ОПЕРАЦІЮ «ВІСЛА» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

***Анотація.** Українсько-польські відносини, відколи два народи живуть у своїх незалежних та суверенних державах, свідчать, що ми добре засвоїли складні, а деколи і трагічні сторінки життя поруч та разом. Трагічними для українців та поляків стали роки Другої світової війни, в якій не уникнули збройного протистояння, а також перші повоєнні. Опинившись після війни під окупацією радянської тоталітарної системи, ми були приречені на вирішення спірних українсько-польських відносин через депортацію, яку проводила радянська влада і навчила цього свою маріонеткову польську комуністичну владу. Власне, остання станом на 1947 р. вирішила остаточно розв'язати українське питання на своїх східних кордонах також через депортацію.*

***Ключові слова:** депортація, жертви тоталітарного режиму, Операція «Вісла».*

MEMORY OF OPERATION "VISLA" IN THE INFORMATION SPACE OF UKRAINE

***Summary.** Ukrainian-Polish relations, since the two nations have lived in their independent and sovereign states, show that we have mastered the difficult and sometimes tragic pages of life together. The years of the Second World War, in which armed confrontation did not escape, as well as the first post-war period, were tragic for Ukrainians and Poles. Having found ourselves under the occupation of the Soviet totalitarian system after the war, we were doomed to resolve the disputed Ukrainian-Polish relations through deportation carried out by the Soviet government and taught this to its puppet Polish communist government. In fact, as of 1947, the latter decided to finally resolve the Ukrainian issue on its eastern borders also through deportation.*

***Key words:** deportation, victims of the totalitarian regime, Operation "Visla".*

---

¹ **Хома Іван**, к.і.н., доцент, завідувач кафедри історії, музеєзнавства і культурної спадщини Національного університету «Львівська політехніка»

Українсько-польські відносини, відколи два народи живуть у своїх незалежних та суверенних державах, свідчать, що ми добре засвоїли складні, а деколи і трагічні сторінки життя поруч та разом. Трагічними для українців та поляків стали роки Другої світової війни, в якій не уникнули збройного протистояння, а також перші повоєнні. Опинившись після війни під окупацією радянської тоталітарної системи, ми були приречені на вирішення спірних українсько-польських відносин через депортацію, яку проводила радянська влада і навчила цього свою маріонеткову польську комуністичну владу. Власне, остання станом на 1947 р. вирішила остаточно розв'язати українське питання на своїх східних кордонах також через депортацію.

Зокрема, цей досвід набуто під час реалізації угоди, підписаної 9 вересня 1944 р. у Любліні між комуністичною владою Польщі «Польським Комітетом Національного визволення» та урядом УРСР **«Про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР»**. Депортації до УРСР підлягали українці, що проживали в Надсянні, Лемківщині, Холмщині і Підляшші (далі – Закерзоння). До Польщі переселяли поляків, що проживали в Галичині та Волині.

З початком депортації в жовтні 1944 р. українці більш-менш добровільно переселялись до УРСР з тих місцевостей, які були спалені або де українське населення зазнало терору від польського націоналістичного підпілля. Також добровільно переселялось соціально незахищене населення. Вважається, що на таких засадах до літа 1945 р. виїхало більше 100 тис. українців. Влітку 1945 р. переселення набуло повністю насильницького характеру, польські комуністи залучили репресивно-каральні органи та військо. Ця хвиля депортації завершилась у червні 1946 р. Загалом за час депортації польська комуністична влада на територію УРСР змогла переселити приблизно 482 тисячі українців².

З УРСР до Польщі було переселено більше 780 тис. поляків. Переселення також носило добровільно-примусовий та абсолютно

---

² Хома І. 73 роки від початку депортації українців та поляків. URL: <https://dyvys.info/2017/09/22/73-roky-vid-pochatku-deportatsiyi-ukrayintsiv-ta-polyakiv/>.

примусовий характер. Щодо поляків, що проживали у Львові, то певний час вони не поспішали покидати місто. Однак коли виникла загроза бути депортованими до Сибіру та Казахстану, то активність зросла. А вже під час утвердження радянської влади у вересні 193 червні 1941 рр. із Західної України депортували сотні тисяч українців та поляків. Станом на 1945 р. багатьом вдалось повернутись до Львова чи інших рідних місць. Загроза знову бути виселеними змушувала робити вибір на користь виїзду до комуністичної Польщі³.

Однак після 1944–1946 років на Закерзонні залишилось ще приблизно 150 тис. українців. Саме такі дані представлені у сучасних інформаційних джерелах⁴. Цієї кількості українців було забагато для того, щоб утвердити ідею мононаціональної польської комуністичної держави і уберегти себе в майбутньому від зазіхання українців на різні національні права.

Українське суспільство до 2014 р., а навіть і після 2014 р. неповною мірою осягнуло трагічні сторінки різних проявів депортацій на українських землях проти українців, поляків, євреїв, татар та інших. Відповідно, не змогли себе уберегти від злочинів росії після 2014 р. У результаті мільйони українців змушені були і продовжують покидати свої домівки. Притому, що події 1944–1947 рр. були добре представлені в українській історіографії та публічному просторі. Щороку ми вшановували пам'ять депортованих українців, поляків, татар та інших. Пам'ять про Операцію «Вісла» вшановували постійними поїздками делегацій на місце, де був табір у Явожно, та міст, куди переселяли українців. У 2022 р. ми знову намагаємось осягнути трагедію через депортацію 75-річної давності.

У сучасному інформаційному просторі України Операція «Вісла» визначається як військово-політична операція польської комуністичної влади, що стала інструментом етнічної чистки та полягала у депортації всього українського населення з південно-східних регіонів Польщі (Лемківщина, Холмщина, Надсяння й Підляшшя) до її північно-

---

³ Там само.

⁴ Акція «Вісла». 1947 рік (28 квітня–29 липня). URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/akciya-visla-1947-rik-28-kvitnya-29-lypnya>.

західних земель⁵. Власне, це визначення розміщене на офіційному сайті Українського інституту національної пам'яті України.

На сторінці української Вікіпедії Операція «Вісла» визначається в контексті офіційної позиції Українського інституту національної пам'яті, але зазначається, що ця етнічна чистка здійснена за рішенням партійного і державного керівництва СРСР, Польської Республіки та Чехословацької республіки⁶.

Наступним важливим фактом, на який звертають увагу в інформаційному просторі, це є питання причин депортації. Однак тут є певна плутанина з таким поняттям, як підстава для депортації. Деколи до причин відносять бажання польської комуністичної влади подолати український національно-визвольний рух⁷. В українській історіографії є чітке розуміння того, що причиною стало бажання польського комуністичного керівництва розв'язати остаточно українське питання, яке так і не було вирішене в міжвоєнний період через асиміляційну політику та депортацію 1944–1946 рр., за допомогою депортації⁸. Адже польська влада зверталась до радянської влади про прийом решти українців. Проте радянська сторона відмову приймати ще українців пояснювала відсутністю житлового фонду, де можна було б поселяти депортованих. Звісно, що відмова була позбавлена достатньої аргументації.

Українське націоналістичне підпілля не могло бути причиною. Тому що реально станом на весну 1947 р. воно вже не становило особливої загрози для безпеки польської держави. На цей час на Закерзонні було до 2500 тис. озброєних українських націоналістів. Притому, що ці сили були позбавлені підтримки після завершені з радянським союзом депортації. А стягнутих 21 тисячі польських жовнів, охорони прикордоння, внутрішньої безпеки, міліції було досить, щоб припинити

---

⁵ Там само.

⁶ Операція «Вісла». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%C2%AB%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BB%D0%B0%C2%BB.

⁷ «Операція «Вісла». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28453089.html>.

⁸ Патриляк І. Перемога або смерть. Український визвольний рух у 1939–1960 роках. Київ, 2015. С. 377.

діяльність українського націоналістичного спротиву. У цьому контексті зазначається, що в цей період ОУН та УПА не ставили собі за мету загальнонародне антикомуністичне повстання українського населення на цій території, а визначали головним завданням захист українського населення від примусового виселення. Наприкінці 1945 – у першій половині 1946 року підрозділи УПА проводили періодичні напади на військові гарнізони, невеликі населені пункти, комісії з переселення, знищували комунікації, а також спалювали виселені українські села⁹.

До депортації польське комуністичне політичне та військове керівництво готувалось ще з другої половини 1946 р., але ще не сформулювало підстав. Заступник голови Генерального штабу Польського війська генерал Стефан Моссор у звіті міністрові національної оборони та голові Державного комітету безпеки зазначав, що українці, які уникнули виселення, становитимуть «небезпеку ірреденти у майбутньому». Оскільки не було вже можливості відправити їх до СРСР, «здається необхідним, щоб на весну провести енергійну акцію переселення цих людей поодинокими родинами в розпорошенні по Возз'єднаних територіях, де швидко асимілюються»¹⁰.

За яких обставин і коли українське націоналістичне підпілля стало підставою для вирішення українського питання Закарпаття через депортацію? Адже станом на 27 березня С. Моссор представив на засіданні Державної комісії безпеки план депортації. Його було у загальних рисах схвалено і прийнято до виконання. І тут ідеться про те, що за дивним збігом обставин, 28 березня у засідці на шляху Балигород – Тісна неподалік села Яблінки загинув заступник міністра оборони ПНР, легендарна постать польської компартії генерал Кароль Сверчевський – «Вальтер». Згідно з офіційними даними, це зробила сотня УПА під командуванням Стебельського – «Хріна». Це стало підставою для ЦК Польської Робітничої партії створити військову групу «Вісла». Ця група впродовж трьох місяців ліквідувала УПА,

---

⁹ Там само.

¹⁰ Акція «Вісла». 1947 рік (28 квітня–29 липня). URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/akciya-visla-1947-rik-28-kvitnya-29-lypnya>; Гаврилюк Ю. Акція «Вісла» – останній акт українсько-польської трагедії. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/19/25892/view_print/.

проводила арешти підозрілих за співпрацю з українським національно-визвольним рухом тощо. Операційна група «Вісли» складалась із семи дивізій, що становило приблизно 21 тисячу військових. Для роботи групи було задіяно найсучасніші засоби зв'язку та авіацію для розвідки. Як уже згадували вище, ці сили були задіяні проти приблизно 2500 тисяч вояків УПА. Таке співвідношення наштотуху істориків до висновку, що оперативну групу створили не лише для боротьби з УПА¹¹.

Спочатку операція називалась «Схід» і передбачала одночасну депортацію та боротьбу з УПА¹². Мабуть, через неможливість одночасно проведення двох завдань, організатори сконцентрували увагу на депортації українського населення.

Польський історик Г. Мотика ретельно розібрав події напередодні поїздки та напад і вбивство генерала. Відповідно, все вказує на те, що генерал загинув випадково, оскільки «Хрін» не знав, що у військовому конвої їде два генерали та два полковники. Засідка була здійснена для здобуття провіанту¹³.

Отже, випадкова смерть К. Сверчевського стала офіційною причиною прийняття комуністичною владою Польщі рішення про виселення українців. 29 березня на засіданні політбюро Польської робітничої партії на пропозицію генерального секретаря ЦК Польської робітничої партії В. Гомулки було затверджено постанову: «1. У швидкому темпі переселити українців і змішані родини на повернуті землі (Передусім Північну Прусію), не створюючи значних груп і не ближче ніж за 100 км від кордону; 2. Акцію виселення погодити з урядами СРСР і Чехословаччини»¹⁴.

---

¹¹ Бухало О. Операція «Вісла»: як «остаточно вирішили українське питання» у Польщі. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-39736121>.

¹² Акція «Вісла». 1947 рік (28 квітня–29 липня). URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/akciya-visla-1947-rik-28-kvitnya-29-lypnya>.

¹³ Патриляк І. Перемога або смерть. Український визвольний рух у 1939–1960 роках. Київ, 2015. С. 378–378.

¹⁴ Гаврилюк Ю. Акція «Вісла» – останній акт українсько-польської трагедії. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/19/25892/view_print/.

Операція «Вісла» розпочалась 28 квітня 1947 року.

Важливе місце в інформаційному полі посідає інформація, кого з українців виселяли? Загалом, ідеться про те, що «переселяли всі українські та змішані родини. Військові забирали колишніх комуністичних партизан, членів Комуністичної партії Західної України, Польської Робітничої Партії і Управління Безпеки української національності»¹⁵. Депортували і тих українців, які були членами комуністичної партії, а навіть особисто ангажувалися у боротьбу із підпіллям у рядах органів безпеки та міліції¹⁶.

Ще одним важливим чинником, який порушується у разі висвітлення операції «Вісла», є не тільки сам факт злочинності виселення людей з місць проживання за національною ознакою, але і те, що сама депортація проходила із застосуванням сили. Адже людей застала раптовість, певний шок, нерозуміння для чого і за що. Далі терміни на збори, які визначалися не днями, а декількома годинами, а навіть і хвилинами. Отже, на цьому етапі стосовно них застосовувалась сила, яка часто призводила до каліцтва та вбивства мирного населення, насиллям над жінками, пограбуванням тощо. Далі це тижні або місяці переїзду до місця призначення, періодичні допити на проміжних пунктах.

На інтернет-сторінці Українського інституту національної пам'яті зазначено, що цей етап проходив не хаотично, а за відповідною схемою. На світанку військові щільним кільцем оточували села і наказували мешканцям «зі списку» готуватися в дорогу. Паралельно солдати здійснювали обшуки в хатах, господарських приміщеннях і дворах, а то й підпалювали дім і обійстя. Часто на збір давали до 2 годин, а бувало і до 20 хвилин. Забирати дозволяли особисті речі, харчі, худобу, запаси збіжжя та картоплі, але в більшості людям вдавалось забирати необхідні речі. Траплялось, що встановлювали обмеження на вагу багажу до 25 кілограм на особу. Після завантаження майна колона людей під збройним наглядом вирушала до збірного пункту. Перехід міг тривати до 20 годин. На пунктах збору люди чекали на поїзди.

---

¹⁵ Бухало О. Операція «Вісла»: як «остаточно вирішили українське питання» у Польщі. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-39736121>.

¹⁶ Гаврилук Ю. Акція «Вісла» – останній акт українсько-польської трагедії. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/19/25892/view_print/.

Потім людей вантажили в товарні вагони та перевозили до чергових пересильних пунктів у Катовіце, Освенцимі та Любліні, а звідти вже до розподільних пунктів у Щецині, Ольштині, Вроцлаві та Познані. Цю відстань долали у середньому за тиждень, іноді – протягом 20–30 днів через часті зупинки, плутанину зі списками тощо¹⁷.

Хоча офіційно мали давати день–два на збір. Після того, як депортовані прибули до місця призначення, військовий комендант ешелону надавав переселенським органам запечатані конверти з характеристиками сімей. Відповідно до директив родини, яких підозрювали у співпраці з УПА, поселяли наодинці, а інших так, щоби їхня чисельність не перевищувала 10% від місцевого польського населення. Окрім того, українців не селили у приморській та прикордонній зонах, а також поблизу воєводських міст¹⁸.

Невіддільною частиною операції «Вісла» є концтабір у Явожно, куди депортовували українців, запідозрених у співпраці з ОУН та УПА. Однак в узагальнених статтях про операцію «Вісла» історія з концтабором згадується фрагментарно. Необхідно окремо шукати інформацію, де конкретизувати концтабір у Явожно. В основному це пов'язано з тим, що історія концтабору має більшу історію, ніж період проведення операції «Вісла». Офіційно цей табір почали використовувати для розміщення депортованих українців після 23 квітня 1947 р. Цього дня керівництво Політбюро ЦК Польської робітничої партії офіційно прийняло рішення про використання табору Явожно для депортованих українців, запідозрених у зв'язках з ОУН та УПА. Щодо статистичних даних, то в концтаборі Явожно в 1947 р. було ув'язнено 3 873 особи, з них 2 781 українець (823 жінки, кільканадцять дітей, 22 греко-католицьких та 5 православних священників)¹⁹.

---

¹⁷ Акція «Вісла». 1947 рік (28 квітня–29 липня). URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/viyskovym/akciya-visla-1947-rik-28-kvitnya-29-lypnya>.

¹⁸ Бухало О. Операція «Вісла»: як «остаточно вирішили українське питання» у Польщі. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-39736121>.

¹⁹ Пам'ятаймо про Явожно. URL: <http://ukrpohliad.org/news/pam-yatajmo-pro-yavozhno.html>; В Явожно вшанували пам'ять українських жертв польського концтабору. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2307185-v-avozhno-vsanuvali-pamat-ukrainskih-zertv-polskogo-konctaboru.html>.

Операція «Вісла» тривала до 28 липня 1947 р. Правда, після офіційного завершення депортація ще тривала декілька наступних.

Щодо кількості виселених, то Інститут національної пам'яті подає кількість 140,5 тис. українців та членів змішаних родин (приблизно 14 тис. поляків). Було заарештовано й засуджено 315 осіб, із яких розстріляно 173. До кінця 1947 року спіймали й вивезли ще понад 10 тисяч осіб. Щоб повністю унеможливити повернення українців на рідні землі, їм заборонили змінювати місце проживання²⁰. Позитивно, що розбіжностей у кількості депортованих немає, а отже, це свідчить про достовірність наукових досліджень, а також про те, що ця тема не політизована в українському інформаційному просторі.

Інформаційні джерела також подають території розселення депортованих українців. Ідеться про 71 повіт возз'єднаних територій у воєводствах: Ольштинському (56,6 тис.), Кошалінському (31,2 тис.), Вроцлавському (15,5 тис.), Щецінському (15,1 тис.), Зеленогірському (10,9 тис.), Гданському (5,3 тис.), Опольському (2,5 тис.), Познанському (1,4 тис.) та на півночі Білостоцького (1 тис.)²¹. На сторінці української Вікіпедії подано навіть усі села, де після операції «Вісла» почали проживати українці.

Насамкінець важливою публікацією є про кваліфікації операції «Вісла». Її автор юрист Українського інституту національної пам'яті Сергій Рябенко детально проаналізував операцію з правової точки зору та вважає, що відповідно до норм міжнародного права вона не може бути кваліфікована як злочин геноциду. Однак є всі підстави кваліфікувати як злочин проти людяності, військовий злочин, етнічна чистка²².

Отже, в українському інформаційному просторі є декілька публікацій, які відображають офіційну позицію держави, йдеться про статтю Українського інституту національної пам'яті та дослідників операції

---

²⁰ Акція «Вісла». 1947 рік (28 квітня–29 липня). URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/viyskovym/akciya-visla-1947-rik-28-kvitnya-29-lypnya>.

²¹ Гаврилюк Ю. Акція «Вісла» – останній акт українсько-польської трагедії. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/19/25892/view_print/.

²² Рябенко С. Операція «Вісла»: геноцид, військовий злочин чи етнічна чистка. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/07/10/157801/>.

«Вісла». Це позитивно, адже демонструє об'єктивний погляд широкому загалу на трагедію, відсутність розбіжностей щодо ключових даних про операцію тощо. Відповідно, це сприяє формуванню цілісного розуміння депортації українців польською комуністичною владою з історичних земель на схід та північний схід Польщі.

Список літератури

- Хома І. 73 роки від початку депортації українців та поляків. URL: <https://dyvys.info/2017/09/22/73-roky-vid-pochatku-deportatsiyi-ukrayintsiv-ta-polyakiv/>.
- Акція «Вісла». 1947 рік (28 квітня–29 липня). URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/akciya-visla-1947-rik-28-kvitnya-29-lypny>.
- Операція «Вісла». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BF%D0%B5%D1%.80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%C2%AB%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BB%D0%B0%C2%BB.
- «Операція «Вісла». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28453089.html>.
- Патриляк І. Перемога або смерть. Український визвольний рух у 1939–1960 роках. Київ, 2015. С. 377.
- Гаврилюк Ю. Акція «Вісла» – останній акт українсько-польської трагедії. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/19/25892/view_print/.
- Бухало О. Операція «Вісла»: як «остаточно вирішили українське питання» у Польщі. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-39736121>.
- Пам'ятаймо про Явожно. URL: <http://ukrpohliad.org/news/pam-yatajmo-pro-yavozhno.html>.
- В Явожно вшанували пам'ять українських жертв польського концтабору. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2307185-v-avozno-vsanuvali-pamat-ukrainskih-zertv-polskogo-konctaboru.html>.
- Рябенко С. Операція «Вісла»: геноцид, військовий злочин чи етнічна чистка. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/07/10/157801/>.

**MULTIDIMENSIONALITY
OF UKRAINIAN-POLISH COOPERATION:
GENESIS, PARTICULARITIES
AND PROSPECTS**

Scientific monograph

Izdevniecība «Baltija Publishing»
Valdeķu iela 62 – 156, Rīga, LV-1058
E-mail: office@baltijapublishing.lv

Iespiests tipogrāfijā SIA «Izdevniecība «Baltija Publishing»
Parakstīts iespiešanai: 2022. gada 7. jūlijs
Tirāža 100 eks.